

СПІЛКА УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ
ЦЕНТРАЛЬНА ВИХОВНА РАДА

ГЕОГРАФІЯ ТА ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ
НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО, ПІДГОТОВКА ДО ЖИТТЯ
ПЕРША ДОПОМОГА, ЖИТТЯ СЕРЕД
(Матеріали Старшого Юнацтва)

ТОМ III

опрацював Ігор Мірчук
(технічне оформлення: Т. Гнатишин)

НЬЮ ЙОРК, Н.Й.
ТРАВЕНЬ 1996

**СПІЛКА УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ
ЦЕНТРАЛЬНА ВИХОВНА РАДА**

**ГЕОГРАФІЯ ТА ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ
НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО, ПІДГОТОВКА ДО ЖИТТЯ
ПЕРША ДОПОМОГА, ЖИТТЯ СЕРЕД
(Матеріали Старшого Юнацтва)**

ТОМ III

**ОПРАЦЮВАВ ІГОР МІРЧУК
(ТЕХНІЧНЕ ОФОРМЛЕННЯ: ТАРАС ГНАТИШИН)**

**НЬЮ ЙОРК, Н.Й.
ТРАВЕНЬ 1996**

ГЕОГРАФІЯ ТА ЕКОНОМІКА УКРАЇНИ

A. ПОЛОЖЕННЯ ТА ГРАНИЦІ УКРАЇНИ

I. Положення України

Україна лежить на сході Європи, точніше, у південно-східній частині Європи, на північ від Чорного моря.

II. Значення географічного положення України в історії українського народу

Географічне положення України мало велике значення для життя та історії українського народу. Найважливіше це значення виявлялося у таких аспектах:

a. Положення України на межі континентів Європи та Азії

Положення України близько східного кінця Європи та в сусідстві з Азією мало те значення, що на Україну ішли впливи і від заходу і від сходу, з Європи та Азії. Українці відчували ближче пов'язання із Європою, але українська культура також багата на впливів із сходу. Такі впливи помітні у нашій мові, віруваннях, народньому мистецтві, в козацькому побуті та мелосі козацьких дум. Взагалі, українська культура та духовість виявляють творчу синтезу (сполуку) культур Європи й Азії.

Та, хоч Україна лежить на межі Європи та Азії, український нарід таки європейський нарід із питоменною європейською ментальністю, яку характеризують такі ідеали як: пошана гідности й індивідуальности людини, визнання приватної власности як основу господарського життя, верховенство закону у державі, свобода вислову, недопустимість знуцання над людською думкою і сприйнятливість до нових ідей. Україна не тільки завжди тримала тісні зв'язки із другими країнами Європи, але ніколи не відставала далеко позаду загального розвитку других європейських народів і не раз була однією із найбільш динамічних творців європейської культури.

Високі ідеали європейської культури глибоко вкорінені в душі української людини і втілені в форми суспільного ладу українського народу. Але ці ідеали по суті не переступили північні та східні межі України. Там завжди переважала ворожість до західної культури та її цінностей, там неподільно панував деспотичний тоталітаризм, у яким основні людські права були придавлені чоботом царського жандарма чи большевицького комісара. Саме Україна є історично межовим краєм європейської цивілізації.

Історична доля України не раз важко складалася із-за положення аж на самому східньому кінці Європи. Україна завжди старалася тримати близький зв'язок із Західною Європою, але віддаль робила своє. Неприхильні нам сусіди, яких країни лежать між Західною Європою та Україною, постійно старалися

наставляти європейські країни проти нас. Внаслідок цього Україна часто оставалася самотньою у боротьбі з ордами кочовиків із сходу, а пізніше з деспотичною Росією.

б. Сусідство із Чорним морем

Чорне море служило Україні „вікном у світ“. Воно давало Україні всі користі, які плывуть з моря, а найважливіше можливість безпосереднього зв'язку із заморськими країнами. З давніх часів до чорноморських портів причавлювали кораблі багатьох народів цивілізованого світу. Вже в перших віках історичного життя давньої України почалася жвава участь нашого народу у світовій торгівлі, нав'язався живий контакт із найбільш розвиненими цивілізаціями тодішнього світу.

Завдяки цим зв'язкам давня Україна увійшла дуже рано в коло цивілізованих народів, а передусім із найкультурнішим тоді вогнищем світу, Візантією. Пов'язання України із світом східного, візантійського християнства мало далекосягле значення й визначило напрям розвитку української культури й духовости.

в. Значення степу

Сусідство України із смугою степів, що тягнуться з України ген до центральної Азії, мало якнайгірші наслідки для українського народу. Довгими віками цією відкритою травистою рівниною пересувалися зі сходу на захід орди півдиких кочовиків (номадів), які часто несли за собою велику руїну. Напади кочовиків примушували українців ставати до постійної боротьби, що вичерпувала сили нашого народу.

Але роля степу в історичному житті українського народу не обмежується цим негативним аспектом. Степ мав значний вплив на формування тих рис національного характеру українського народу, якими славиться наш нарід. Степ став символом нашої волелюбности та лицарського духа. У часах тяжкої польської неволі, степ дав захорону відважним та свободолюбним українцям, які не терпіли панське рабство. Разом із пограничними жителями вони створили там унікальний лицарський орден, славне козацьке військо, на яке довгими століттями опиралася Україна для своєї оборони. Козаки вважали степ рідним братом, бо він допомагав їм зберігати незалежне існування.

Серед багатьох істориків та археологів панує переконання, що саме на території північно-чорноморського українського степу вперше приручено коня. Багато істориків вважають, що навчившись використовувати коня, давні степові воїни України рушили завойовувати близькі та далекі країни світу, поширювати границі індо-європейського мовного та культурного світу.

г. Відсутність природних границь.

Хоч Україна відрізняється природою і кліматом від сусідних країн, вона у

більшості не відмежена та не забезпечена природними границями. Такими природними границями можуть бути моря, гори та глибокі ріки. Україна має тільки Чорне море на півдні, найбільший болотистий терен Європи, Полісся, на північному сході (на границі із Білоруссю) і протягом недовгої тераси на південному заході Карпатські гори. Колись були на заході дуже густі ліси, пущі, які відділювали українські землі від польських, але вони вже давно повирубвані. В усіх інших місцях границі України зовсім відкриті.

Відсутність природних границь відчувалося найбільш дошкульно на сході України, де терен рівнистий і вкритий тільки високою травою-степом. З непам'ятних часів степ немов заносив на Україну кочові народи, які вдиралися в Україну, ограбували та руйнували її, нищили наш нарід. Осідаючи на півдні України, вони відтинали Україні вихід до Чорного моря. Століттями життя в степу та в степовому пограниччю було небезпечне. Територія степів, покрита прекрасним чорноземом була майже незаселена людьми, це було „дикє поле“.

Український нарід завзято боровся проти степових наїзників. Одночасно він, не пускаючи тих орд на свої землі, боронив перед ними інші європейські країни і держави. Ті держави могли через те, жити спокійно, розцвіватися та міцніти, а українська держава втрачала сили, слабла. З цього послаблення нечесно користали ворожі сусіди, які загарбували собі українські землі й підкоряли знесилений український нарід. Чужі окупанти перетворювали Україну на свою колонію, із якої вивозили не тільки природні скарби української землі, а й культурні скарби, створені надзвичайно талантовитим українським народом.

г. Кліматичне положення

Положення України у смузі (зоні) поміркованого клімату причинилося до витворення надзвичайно родючої землі—чорнозему, завдяки якому Україна стала дуже багатою хліборобською країною. Підсоння також мало вплив на формування через мільйони років другого великого багатства України—мінералів (вугілля, заліза тощо). Але хоч ці багатства української землі приносили українцям у часі існування власної держави великий добробут, вони рівночасно стали головною причиною, чому наші ворожі сусіди постійно ішли загарбати собі Україну.

д. Політичні сусіди

Україна мала нещастя мати за сусідів народів із експансіоністською історичною традицією. Небезпечна границя з Московщиною зумовила щораз більше загарбання земель і багатств України, а зокрема і щонайгірше, вивоження і знищування української людности. Жодна друга країна світу не нанесла стільки втрат від своїх сусідів як Україна.

е. Значення рослинности та рельєфу

Багата та буйна природа України мала глибокий вплив на дух українського народу. Під впливом безмежного та відкритого степу розвинулися характерні

українцям індивідуалізм та волелюбність. Розкішність української природи породила велике замилювання до краси та глибоке прив'язання до землі. Ніжність української природи і погідність українського підсоння знайшли свій відбиток у привітному та щедрому українському темпераменті, ніжній українській мові та в багатій народній творчості.

Відсутність природних переділів всередині України вплинуло ще у давніх часах на витворення культурної єдності українського народу, яка не захиталася навіть, коли Україна була поділеною між її сусідами. Довговікова ізольованість таких теренів, як болотисте Полісся і гірські Гуцульщина та Бойківщина допомогла зберегти давні форми життя на цих теренах.

Вже сім тисяч років тому наші предки навчилися плекати всякого роду збіжжя. Збіжжя ще й нині є мабуть найбільшим багатством України. Велика родючість українського ґрунту зумовили те, що наш нарід був протягом своєї історії, аж донедавна, хліборобським народом.

III. Державні та етнографічні границі (кордони) України

- a. Державні (адміністративні) границі—визначають територію самостійної держави народу або адміністративної надбудови, створеної імперіальним центром на базі місця проживання поневоленого народу. Сьогоднішні державні границі України були визначені ще тоді, коли Україна була колонією большевицької Москви. Це колишні границі так званої Української Советської (Радянської) Соціалістичної Республіки (У.С.С.Р.), що у дійсності не була жодною державою, бо атрибутів (основних ознак) держави не мала, а тільки адміністративною частиною Советського Союзу, червоної російської імперії. Завзята визвольна боротьба українського народу примусила Москву, творенням У.С.С.Р. задовольнити хоч частинно прагнення українського народу до державности та об'єднання земель України.
- b. Етнографічні границі—це територія, заселена переважно даним народом. Границі української національної території лежать там, де проходять границі українського народу, його мови і культури. Етнографічні границі України включають і ті землі, на котрих історично була перевага українського народу аж доки не зайшли примусові зміни і українців насильно виселено із тих земель (напр. Лемківщина, Перемищина, Холмщина та Кубань).
- v. Значення різниці між політичними та етнографічними границями України

Етнографічні границі не завжди покриваються із державними границями. Не все буває, що держава певного народу охоплює у своїх межах усі землі на яких переважає той нарід. Історично-політичні обставини не раз не дозволяють народам мати усі „свої“ землі під владою уряду власної держави.

Українські державні границі не сходяться з етнографічними; вони охоплюють значно меншу територію від тієї, яку справді заселює український нарід. Зрозумілим прагненням кожного українця є, щоб у майбутньому в границі

української держави входили всі українські землі, замешкані українцями, а тим часом, щоб українці, які заселяють ці землі мали забезпечені можливість на національно-культурний розвиток.

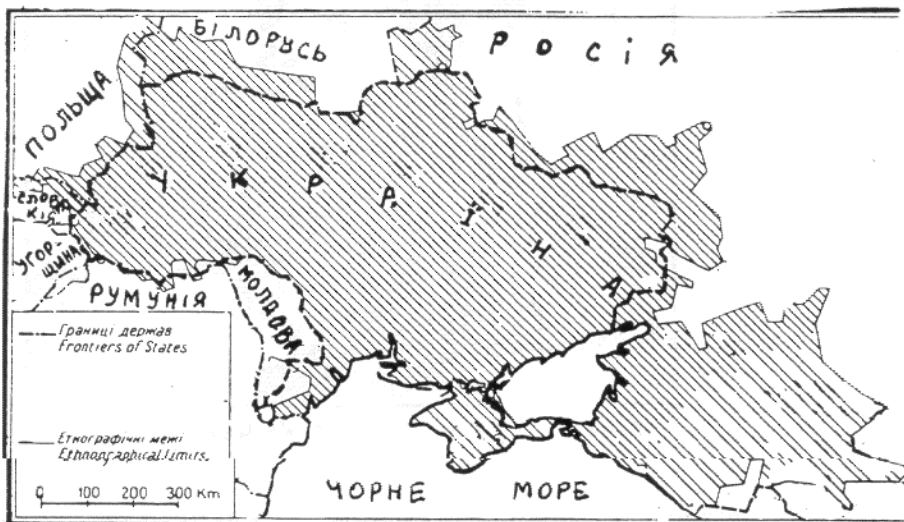
Сьогоднішня Українська Держава охоплює приблизно 80% українських етнографічних земель.

Таким чином, історична традиція зобов'язує українців пам'ятати, що два роди границь окреслюють територію України:

1. сьгоднішні границі незалежної Української Держави, та
2. границі України за етнографічним принципом, себто територія на якій віддавна живе український нарід. Це так сказати національна територія України. В українській традиції—піснях, віршах, щоденній розмові—говориться, що Україна тягнеться від гирла (делти) Дунаю, Чорного моря та підгір'я Кавказу на півдні аж вище рік Прип'ятті та Десни на півночі, від ріки Сяну на заході аж до Дону та Кубані на сході. Український нарід чується дуже прив'язаний до всіх цих земель, бо на них творилося його життя, історія, культура, і за ці землі пролилося в минулому дуже багато української крові.

На так окресленій території живе український нарід від світанку своєї історії, хоча лише в новіші часи заповнив він увесь цей простір. Із другого боку, були періоди, коли українці жили і на тих землях, які тепер не вважаємо приналежні українській національній території. Так наприклад, княжа українська держава „Русь“ об'єднювала усі землі на східньому кінці Європи, але противно від наших сусідів, українці ніколи пізніше не видвигали претензії на землі, на яких не живе український нарід.

На поданій мапі можна порівняти сьгоднішні границі Української Держави та границі національної української території.

Українська національна територія

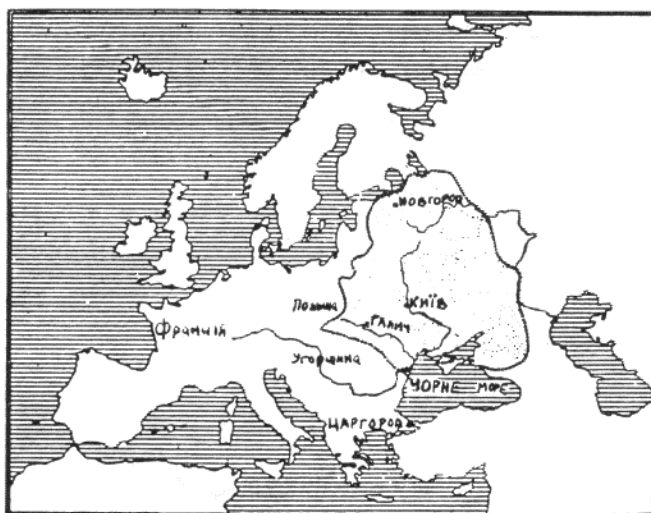
IV. Територія українських держав протягом історії

Впродовж історії були періоди, коли наші предки могли жити тільки на деяких землях України, з огляду на те, що другі частини були опановані дикими кочовими народами і життя там було небезпечним. На цьому місці коротко відмітим зміни, впродовж історії, границь території, на якій жили наші предки.

- а. Територія поширення трипільської культури (7-1 тисячу років до Хр.) охоплювала майже ціле правобережжя Дніпра, від Чорного моря коло Дунаю аж по територію Чернігівщини. У тому часі простір лівого боку Дніпра належав степовим кочовикам. Довгий час степові кочовики не зачіпали хліборобський нарід трипільської культури, який заселяв правий бік Дніпра. Це змінилося, коли у степи України переселилися степові кочовики із сходу (скити, сармати і т.д.). Деякі хліборобські племена стали підданими імперій степовиків, інші посунулися на північ, у більш заліснені терени. Але наші предки не покидали прагнення зажити аж до берегів Чорного моря.

Антська племінна федерація 5-7 століть, яку вчені вважають першою державою українського народу, частинно здійснювала це прагнення. Вона охоплювала велику частину сьогоденної України й досягала майже до Чорного моря.

- б. Княжа українська держава „Русь“ із столицею у Києві охоплювала майже цілу територію сьогоденної України. Фактично тоді Україна була імперією: українська держава простягалась від степів на півдні до Балтійського моря на півночі, і від ріки Сяну на заході аж до Дону і Кубані на сході (поверх півтора мільйон квадратних кілометрів/ 1 мільйон кв. миль). Територія Русі була в три рази більшою за сьогоденну Україну. Тільки південно-східня частина Криму та степи України не були повністю в руках Києва, хоч деякі князі, а в першу чергу князь Святослав, старалися вичистити степи від всяких чужих народів.

РУСЬ - КНЯЖА УКРАЇНЬКА ДЕРЖАВА (9-13 ст.)

- в. Козацька держава, створена гетьманом Хмельницьким, охоплювала менше як половину сьогоденної української території (115 тисяч квадратних миль). До

цієї держави не входила західня Україна (Галичина і Волинь), хоч цього дуже бажав гетьман Хмельницький. Політична ситуація не дозволяла на прилучення цих земель до козацької держави: козаки знали, що вони не мали достатньої сили оборонити західні українські землі від Польщі, що мала тоді модернішу зброю і гроші наймати додаткові війська по європейських країнах.

КОЗАЦЬКО-ГЕТЬМАНСЬКА ДЕРЖАВА
Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО (1648-1654)

- г. Українська Народна Республіка після акту злуки 22 січня 1919 року об'єднювала майже всі українські землі за виїмком Кубані та деяких менших кутків української національної території. Протягом 1918-1919 років різні частини України, розлучені до цього часу одні від других чужими окупантами,

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА - 22.І.1919

прилучувалися до вільної української держави (Галичина, Закарпаття, Буковина, Підляшшя та Холмщина). Разом усі ці землі творили 265 тисяч квадратних миль. Згідно з договором, заключеного під час гетьманату в літі 1918 року, Крим мав входити в Україну як автономна частина.

Однак, на кожному із частин України зазіхав принаймні один сусід. Під напором ворогів незалежна українська держава впала й Україна була розділена між комуністичною Росією, Польщею, Румунією та Чехословаччиною. Такий стан тривав до початку Другої світової війни у 1939 р.

На завойованій російськими більшовиками території була створена Українська Советська (Радянська) Соціалістична Республіка (У.С.С.Р). Під впливом національно-визвольних змагань 1917-20-их років Москва була змушена зберегти хоч формальність існування української державності. Але У.С.С.Р. існувала на те, щоб замилити світ і декого з українців про факт, що Україну насправді повернено у стан колонії Росії, бо советська імперія була по суті продовженням колишньої царської російської імперії, тільки у новій формі.

Роль дійсної української держави У.С.С.Р. не сповняла; вона була колонією російської імперії. У.С.С.Р. не мала незалежного уряду, який міг би виносити самостійні рішення в користь українського народу. Всі рішення для України робилися в Москві, а т.зв. уряд У.С.С.Р. тільки виконував директиви імперського центру. Тому У.С.С.Р. не мала українського характеру і взагалі її „уряд“ не дбав за добро українського народу чи охорони української землі, а навіть приймав участь у винищенні українського народу, висилаючи українських патріотів на тяжкі кари далеко поза Україною, на Сибір. У.С.С.Р. не мала атрибутів правдивої держави: не мала вона власного війська, окремих зв'язків із другими державами, власної монетної валюти, навіть не мала вона власних громадян, бо населення, яке жило на її території носило громадянство С.С.С.Р., а не України.

Не всі землі, на яких переважало українське населення увійшли до У.С.С.Р. Москва хотіла створити враження, що вона вперше за довгий час історії зібрала українські землі до купи, але рівночасно не бажала, щоб Україна стала надто могутньою одиницею в рамках советсько-російської імперії.

У.С.С.Р. охопила три чверті національної території України. Поза нею знайшлися наступні українські землі: Кубань на південно-східному боці Озівського моря, південна Вороніжчина та південна Курщина на північному сході, північне Полісся на північному заході і Лемківщина, Перемищина, Холмщина та Підляшшя на заході.

- г. Сьогоднішня українська держава існує у межах границь колишньої У.С.С.Р. Коли Україна була проголошена незалежною у 1991 р. в перших актах підтверджувався принцип непорушності встановлених за советів границь. Цим вдалося запобігти збройні конфлікти із сусідніми державами вже про народженні нової української держави.

V. Сьогоднішня величина території України

Величина території Української Держави є 603,700 тисяч квадратних кілометрів (232,000 тисяч кв. миль).

Територія України тягнеться з півночі на південь поверх 900 кілометрів (майже 600 миль), а з заходу на схід більше ніж на 1,300 кілометрів (800 миль).

Етнографічна територія України обіймає приблизно 750,000 квадратних кілометрів (290 тисяч кв. миль).

Величиною своєї території, Україна є другою найбільшою країною в Європі (після Росії). За населенням, Україна стоїть на шостому місці після Росії, Німеччини, Італії, Великої Британії та Франції.

Б. ПІДСОННЯ ТА ФІЗИЧНІ ВЛАСТИВОСТІ УКРАЇНИ

I. ПІДСОННЯ (КЛІМАТ)

Українські землі лежать у поміркованій смузі, далеко від океану. Тому клімат України можна схарактеризувати як помірковано континентальний. Цей клімат відзначається виразною розрізненістю пір року, опадами в усіх порах року із перевагою опадів у літі над зимовими опадами, довгим теплим літом і холодною зимою. Тільки південний берег Криму, який є захищений горами від холодних вітрів, має теплий, середземноморський клімат.

Територія України є велика, розтягнена і має помітні різниці в температурі, опадах та хмарності між півднем і північчю, заходом і сходом, але майже цілу Україну характеризує значна однорідність клімату.

Український клімат відрізняється від клімату сусідніх земель. Він різниться від клімату Росії вищими температурами та є більш погідним. Від клімату Західної Європи різниться менш захмареним небом, сухішим повітрям і більш виразним переходом між окремими порами року. Від земель на сході відрізняється менш різкими змінами температури й більшими опадами.

Західні українські землі стоять під впливом вітрів із Атлантийського океану; вони приносять вогкість та більшу хмарність і злагіднюють погоду зимою та літом. Східні землі України стоять більше під впливом сухих вітрів із азійського сходу. У літі ці вітри гарячі й сухі, у зимі гостро холодні.

Підсоння південних берегів Криму сильно відрізняється від клімату основної маси української території. Кримські південні береги захищені горами від холодних вітрів із півночі. Вони мають теплий, середземноморський клімат із дуже м'якими зимами.

Характерною прикметою підсоння України є виразно зазначені пори року і значно різкий перехід від однієї пори до другої. Кожна пора приносить із собою зміну

тепла й погоди, зміни в житті рослин, тварин і людей. Зима в Україні холодна із морозами, весна лагідна, коротка, літо гаряче й не раз із довгими отривалими спеками, головню на півдні, осінь гарна та довга.

Погідне підсоння України має велике значення для життя населення, головню для українського хліборобства. Поміркованому підсонні України треба завдячувати витворення родючого ґрунту—чорнозему та багату урожайність українського поля. Взагалі, підсоння України дуже здорове й безперечно має позитивний вплив на теплий, привітний та оптимістичний український темперамент.

Українське підсоння одно з найкращих на землі. Тепле літо дозволяє людям вирощувати всіляке збіжжя, городину, робить з нього задоволеним хліборобом. Морозна зима гартує тіло й душу українця та не гнітить його довгим морозом і темрявою, як зима холодних північних країв.

а. Температура

Найзимніший місяць у році—січень, коли температура часами упадає 20-30 степенів Цельсія нище зера. Але бувають роки із погідною, не дуже гострою зимою. Перші морози приходять вже навіть з кінцем вересня, а кінчаються здебільшого в березні, хоч останні приморозки бувають ще з кінцем травня.

Температура в зимових місяцях понижується в напрямі з південного заходу на північний схід. Найзимніші терени в зимі є околиці гір та північно-східні землі України (Чернігівщина, Сумщина). Тепліше є на півдні, хоч і в цих теренах є холодні зими. Щоправда, зими тут є коротшими. Навіть на Криму буває холодно у січні. Але завдяки горам, південний бік кримського півострова втішається лагідною погодою протягом цілого року.

Найгарячішим місяцем є звичайно липень, коли температура підходить до 32-36 градусів Цельсія (90-97 градусів Фаренгайта). Найвищу температуру мають південно-східні українські землі і вона знижується в напрямі північного заходу.

б. Атмосферні опади

Вогкість повітря наших земель невелика, куди менша ніж в середній чи західній Європі. Найбільше опадів, тобто дощу та снігу, мають північно-західні й західні українські землі. Далі до південного сходу скількість опадів меншає і часами їх замало. Тому там часто посухи, від чого терпить урожай. У степах України мало опадів після весни та початку літа, і тому тут природа починає вже на середині літа жовтіти.

Найбільше опадів дощу буває в Україні у червні та липні. Це якраз добре для рослин, бо вони тоді найбільше потребують дощу. Тільки на південному узбережжю Криму випадає найбільше дощу взимі.

Сніг починає випадати в Україні в листопаді, на півдні в грудні, і часами може випасти ще в квітні. У Карпатах сніг паде вже на самому початку листопада і

лежить на верхах гір аж до червня. В інших частинах України також утворюється тривалий сніговий покрив, але за час зими сніг декілька разів зникає й укладається знову. А буває, що сніговий покрив перетриває без перерви цілу зиму.

II. ГРУНТИ

Ґрунт—це верхній пухкий шар землі, в якому розростається коріння рослин. Ґрунти різняться своєю якістю. Добрий ґрунт це той, що може родити багато і не тратить свою родючість після деякого часу. Добрий ґрунт має у собі багато перегною (органічних складників, що допомагають годувати підрастаючу рослину) і може добре затримати у собі воду та повітря.

Україна щаслива мати дуже родючий ґрунт, на якому буйно росте всякого роду збіжжя та другі рослини. Половина України покрита чорноземом, що належить до найбільш родючих ґрунтів у світі. Більшої площі такої родючої землі як Україна має у світі тільки Америка. Завдяки чорнозему, Україна завжди була багатою хліборобською країною.

Чорнозем витворився завдяки поміркованого клімату із відповідними опадами та багатій степовій та півстеповій рослинності України. Бактерії у ґрунті, розкладаючи органічні рештки степових рослин, утворили нові органічні складники—гумус, що добре годує посіяні рослини і допомагає корисним бактеріям розвиватись, так даючи добру якість продуктам. Чорнозем—пухкий, і завдяки цьому добре зберігає воду, а одночасно легко перепускає повітря. В українському чорноземі також багато добрих мінералів—кальцій, магній (магnezієм) та калій (потасієм). Темний колір чорнозему спричинений великим відсотком перегною-гумусу у ньому, значить всяких органічних складників.

Нема одного роду чорнозему, радше є кілька родів чорноземних ґрунтів. У зв'язку із неоднаковими кліматами та різною рослинністю по різних околицях України чорнозем не всюди однаковий. Деякі чорноземи грубші і мають більше гумусу. Найгрубший чорнозем та з найбільшим відсотком гумусу—у лісостепі, головню на Правобережній Україні (на землях по правій стороні Дніпра). Дальше на південь, у степу чорнозем також родючий, коли є відповідні опади. Інакше треба її поливати водою і додавати органічні та мінеральні добрива для збагачення землі.

Велика небезпека для якості українських ґрунтів повстала від невідповідної економічної політики колишніх окупантів України. У поспіху якнайбільше роздобути із української землі Москва заохочувала докладати всякі хемічні добавки до землі, не подбавши вивчити, які добавки добрі, а які шкідливі. Таким шляхом велика частина української землі втратила на якості внаслідок такої невідповідної меліорації. Пильнішу увагу звернено на цю справу щойно тоді, коли стало можливо заговорити відкрито про советську господарську політику.

III. МОРЯ

Границя із морем і відкритий доступ до моря має велике значення для кожної

країни. Море—ще від давніх часів по сьогодні найважливіший шлях для перевозу товарів до різних країн світу, значить для торгівлі, важної для збагачення країни.

а. ЧОРНЕ МОРЕ

Велике значення для України мало впродовж історії Чорне море по мимо того, що доступ до нього не все був відкритий для України, з огляду на часте перебування диких кочових народів із Азії в степах, що лежать на північ від Чорного моря. Чорне море сполучує Україну із світом. Політичні, культурні та економічні впливи високорозвинених держав на південь від Чорного моря приходили в Україну цим морем.

За княжих часів Чорне море сполучувало Україну із найважливішою імперією тодішньої Європи, грецькою візантійською імперією, від якої ми прийняли християнство. Князі України звертали особливу увагу, щоб зберігати владу над Чорним морем із-за його великого значення для України. На знак, що Чорне море підкорялося силі княжої української держави, яка носила назву Русь, його називалося в народі „Руським морем“.

Сьогодні Україна має великі користи із Чорного моря: вигідні транспортні зв'язки із другими країнами, можливість мати велику торговельну та військову флоту, користь із рибалства, соли й других підземних багатств, курорти на морському узбережжі тощо.

Свою шириною і глибиною Чорне море величне і гарне. Раніше воно вважалося одне із найгарніших морів на світі через його чисту, прозору воду. Довкола нього побудовані пляжі, до яких приїздять відпочивати та лікуватися люди з різних країн Європи і Азії. На жаль, останніми роками Чорне море стало дуже занечищене. На його берегах побудовано ряд заводів, що викидають свої відпадки у море, а ще більше таких відпадків із хемічних заводів наносять деякі ріки, які вливають до Чорного моря. Такі відпадки вже значно затроїли води Чорного моря, і створили велику небезпеку рослинності моря, головню його рибному світі.

Назва Чорного моря походить або від бурхливості моря в часі бур, або від дуже темного кольору води посередині моря, де великі глибини. Та хоч його звать „Чорним“, прозорість цього моря досить велика, особливо дальше від берегів. Коли погода добра, води Чорного моря спокійні і хвилі легко підливають береги. Але коли на морі буря, хвилі стають дуже високими і бурхливими. Часами хвилі здіймаються високо, як хата, і з великою силою та ревом розбиваються об береги. Давніше такі бурі на Чорному морі творили велике горе кораблям, що не вспівали втекти від моря і не причалилися заздалегідь до берега. Та хоробрі козаки, які мали міцні човни і вміли добре плавати на морі вибирали саме такі пори для нападу на татарські фортеці на Криму чи турецькі міста на другому боці моря у Туреччині. Козаки штурмували тюрми і визволяли братів-козаків із неволі.

Чорне море має форму глибокої миски з дещо стрімкими схилами при берегах.

На середині море глибоке на 2000 метрів. Вода у ній набагато менш солена ніж вода океанів, а також від Середземного моря, бо ряд великих рік вливають у Чорне море багато солодкої води. Із цієї причини вода у затоках (місцях, де до моря вливають ріки) вкривається тонким льодом (кригою) у зимі. Коло деяких портів лежить на морі льодова крига впродовж майже двох місяців зимі.

У холодних місяцях та взагалі в холодній погоді по всьому Чорному морі з'являються тумани (мряка), так що не раз на морі ледви видно на дальші віддалі. Колись козаки користали із таких густих туманів, щоб під їх заслоною пробратися попри турецькі кораблі і вернутися у рідні сторони.

Чорне море здавна славалося тим, що повно в ній усякої риби. Щороку рибалки ловлять близько 1 мільйон тон риби. Це такі штуки як: осетер, сьомга, оселедець, сардинка, камбала (фльондер) тощо. У менш глибоких водах північно-західнього кутка моря ростуть червоні водорості (водяні рослини), з яких витискають йодину. Добрі роди соли збирають при берегах моря, а головню в лиманах (передморських озерах) великих рік, що вливають до Чорного моря.

На південному кінці Чорного моря є Босфорська притока, що сполучує води Чорного моря із Середземним морем. На Босфорі лежить велике місто Істамбул, що колись називалося Константинополь або Царгород і було столицею Візантійської імперії. Завдяки Чорному морю, Україна мала за княжих часів жваві торговельні, політичні та культурні зв'язки із найбільшим центром тодішнього світу. Згодом ці зв'язки були перервані, коли південну Україну зайняли татари, а Царгород впав під Турками.

б. ОЗІВСЬКЕ МОРЕ

Друге море України—ОЗІВСЬКЕ МОРЕ—не має такого значення, як Чорне море. Величиною воно 1/10 Чорного моря і його води обмивають береги тільки України і Росії (фактично українські землі Росії). З портів цього моря відпливають кораблі, наповнені збіжжям, вирощеним в південній Україні та багатими мінералами Донбасу, індустриального центру України, плывуть головню до Чорного моря. Озівське море сполучене із Чорним морем Керченською притокою.

Озівське море неглибоке. Здебільшого його глибина 5-10 метрів. У найглибших місцях це море 15 метрів глибоке. Давно Озівське море навіть не називали морем, а тільки озером прикінці ріки Дону. Підлога моря рівна і покрита піском та болотом, а вода темнуватого кольору, гейби каламутна. Тому колись Озівське море звали „Меотськими болотами“.

Вода в Озівському морі мало солена. До нього течуть ріки Дон та Кубань, які приносять солодку воду. Зимом море на короткий час замерзає впродовж двох-трьох місяців, і по берегах стоїть грубий лід. У суворі зимі все море вкривається льодом. Криголами прочищують переходи через замерзле море, щоб порти могли лишитись відкритими впродовж цілого року. Вода у літі тепла, часами сягає 30 степенів Цельсія (85 ст. Ференгайт). Коло ріки Дону вода майже взагалі не солена, зате більш солена ближче Чорного моря.

З огляду на тепле та сухе літо в околицях моря та піскуваті береги на його берегах, побудовано тут ряд санаторіїв для людей із різними хворобами тіла. Деякі санаторії стоять близько лікувальних болот. Озівське море багате на рибу, хоч число різних порід риби в ньому небагате.

IV. РІКИ

ДНІПРО—найбільша і найкраща ріка в Україні та третя найбільша ріка в Європі (після ріки Волги в Росії та Дунаю, що переходить через середньо-східню Європу). Дніпро—довгий на 2300 км. (1800 миль) і має свій початок поза межами України—на Білорусі. Але щойно на півночі від Києва Дніпро стає широкою і могутньою рікою, коли до неї вливають ріки Прип'ять із заходу та Десна із сходу. Звідси Дніпро пливе повільно і спокійно. На Україні Дніпро пливе 1000 км.

На південь від міста Дніпропетровська, Дніпро перетинають гранітні скелі. Раніше вони підходили до поверхні ріки та творили пороги. Рядів цих порогів було тут колись аж дев'ять. Плисти попри них було дуже небезпечно і треба було витягати човни із води та тягнути берегом. Тільки козаки знали, як переплисти човнами попри пороги, хоч і їхні човни також не раз розбивалися. Сьогодні, після побудови у 1932 р. величезної греблі (дамби) біля міста Запоріжжя, пороги затоплені водою.

Разом на Дніпрі поставлено 6 греблі. Вони служать джерелом електричної енергії. Кожна з них потворила озеро впродовж курсу Дніпра. Ці штучні озера залили велику територію доброї землі. Затоплено також багато теренів, зв'язаних з історичним життям українського народу. Великий Кахівський водозбірник, наприклад, затопив славний Великий Луг—ланцюг дніпрових островів, на яких колись жили запорізькі козаки і на яких колись стояли козацькі Січі.

Дніпро широкий на 700 м. біля Києва. Близько Хортиці, за порогами, Дніпро розширювався на 4 км., а далі води Дніпра розділювались і творили довгий на 60 км. і широкий на 20 км. ланцюг островів, вкритих кущами, очеретом і травами, якого козаки звали Великий Луг. Сьогодні Великий Луг також затоплений, як Дніпрові пороги, греблею—це тепер великий Кахівський водозбір. Дальше на південь Дніпро звужується, а при гирлі розширюється на 10 км (6 миль).

Від давніх часів ріка Дніпро близько пов'язана із життям українського народу. Колись про Дніпро згадували чужі народи як про ріку великої могутності і чарівності із найсолодкішими водами будь-якої ріки у світі. В давнині Дніпро носив назву „Бористен“.

Значення Дніпра як важливого комунікаційного сполучника зумовив зосередження на його берегах центру українського життя протягом довгого часу нашої історії. У раньому середньовіччю Дніпро творив головну частину важного торговельного шляху від Скандинавії на півночі до Візантії на півдні. Посередині цього шляху лежав Київ, який став столицею могутньої імперії Русі. Після упадку Київської держави, коли половина України опустіла внаслідок татарської загрози, козаки знайшли відповідний притулок для себе на дніпрових островах на південь від порогів. На цих островах, вкритих густими лісами та кущами, козаки побудували

свій центр, фортецю Січі. Сьогодні центральне значення Дніпра в Україні ще більше зміцнене системою каналів, що сполучують Дніпро із майже всіма другими важливими ріками України.

Дніпро має велике число притоків, себто рік, які впливають до нього. Найбільші його притоки на півночі України: з лівого боку—ріка ДЕСНА, а з правого боку ріка ПРИ'ПЯТЬ. Обі ріки довгі і дуже дорогі українцям, які живуть на території цих рік. Обі ріки пливуть через рівні болотисті терени північної України, особливо Прип'ять, яке переходить через найбільшу болотисту територію Європи—Полісся. Але не слід думати, що ці ріки мають погані краєвиди і є прямо багнами. У деяких місцях Прип'ять має характер багна, але в других місцях він має піскові береги, по яких тягнуться поліські ліси. Подібно Десна має місцями чарівні краєвиди.

Другими важливими ріками України це:

На західних землях України:

На захід від Дніпра, у південній Україні стрічаємо велику ріку БОГ (Південний Буг). Це одна із найширших рік України, можливо тому, що пливе по широкій і болотистій рівнині південної України. Але в середній частині Бог не надається до їзди, бо тут на ньому часті пороги, яких творять пасьма кристалічних скель (подібні скелі творять пороги на Дніпрі і Дністрі, але там їх затоплено греблями, дамбами). Бог вливається у Чорне море, точніше у Дніпровий лиман над Чорним морем.

Найбільша ріка у західній частині України це—ДНІСТЕР, який пливе близько 1400 км. через серце Галичини (тому між українцями Галичини такий великий пієтизм до цієї ріки). Дністер випливає із гір Карпат, де його течія (біг води) дуже швидка. Щойно, коли ріка минає гори її течія стає повільнішою. Тут Дністер часто закручується, а його береги, особливо правий беріг, стає стрімким і високим. Давніше на Дністрі були місцями пороги, але вони сьогодні затоплені греблями, подібно як затоплені пороги на Дніпрі.

Колись, за часів існування Галицько-Волинської Держави Дністер мав важливе торговельне значення: нею плули кораблі, що возили товари між Галичиною та країнами і портами довкола Чорного моря. Але згодом долішній Дністер став нещасливою границею між Польщею і Туреччиною, і його значення для торгівлі зменшилося. Відтоді донедавна ріка була мало використана.

В останньому часі Дністер використовується аж занадто, і то часто для цілей шкідливих для ріки. Сьогодні на Дністрі стоїть кілька гідро-електричних станцій із греблями. Подібно до Дніпра, створено на Дністрі вже кілька штучних озер. Аж одна третина стоку ріки використовується для зрошення піль (ірігації). Дністер маліє, на чому терпить його цінна екологія (риби, птахи, чудова природа).

Над самим Дністром побудовано ряд індустріальних заводів, які забруднюють воду. Вже кілька разів через погану будову та необережність працівників дійшло до великого затроєння вод Дністра. Шкода від таких випадків має поважні наслідки, не тільки тому, що гинуть риби та птахи, яких над Дністром багато, але також тому,

що всі міста та села по берегах Дністра використовують воду ріки для пиття та іригації. Раніше Дністер мав славу-репутацію однієї із найчистіших рік в Європі. Побудова великого числа фабрик по берегах ріки творить небезпеку, що Дністер може попасти до числа „мертвих“ рік.

Через територію Карпатських гір пливе ріка ЧЕРЕМОШ, дорогий серцю гуцулам. Відомою колись картиною на Черемоші було сплавлення водами ріки „дарабів“, зв'язаних разом колодів дерев. Із Карпатських гір впливає й ріка ТИСА, дорога населенню Закарпаття. Тиса пливе швидкою течією через Закарпаття, де творить глибокі долини, а далі переходить через Угорщину та Румунію і вливається у Дунай.

У північно-західному кутку України маємо ріку БУГ. Це найважлива ріка Волині й одна із небагатьох українських рік, які плывуть на північ, замість на південь, у напрямі Чорного моря. Ріка Буг вливається до головної ріки Польщі, Висли. Вона творить у своїй північній частині границю між Україною та Польщею. Завдяки каналу, що сполучує його води із водами Прип'яті, Буг є частиною трансєвропейського водного шляху, що сполучує Чорне море із Балтійським.

Другою рікою, що пливе на північ є СЯН, який в українській традиції вважається західньою границею України (сьогодні Сян пливе виключно через Польщу).

На східних землях України дещо менше рік. Найважливішими між ними є:

Через південно-східні землі України плывуть ріки Дон (Дін) та Донець (Дінець). ДОН (ДИН)—це четверта найбільша ріка в Європі, чудова, широка ріка. Дон не все включається у число рік України, бо пливе поза сьгоднішніми границями України. Але, Дін переходить українську етнографічну територію, землі, на яких здавна живе велике число українців, і колись на його берегах київські князі ставили фортеці для оборони південно-східньої України.

Ріка ДОНЕЦЬ або ДІНЕЦЬ є найбільшою притокою, яка впливає до Дону. Дуже широкою рікою Донець не є, бо немає багато допливів. Більша частина його вод походять від дощу та снігу. Та мимо цього, йому призначено постачати воду для населення, яке живе по його берегах (приміром населення великого міста Харкова), для іригації землі та для індустриальних заводів. В додатку большевицька влада побудувала канал від ріки Донець до Донбасу для водопостачання містам та заводам індустриального Донбасу. Усе це спричинює зниження рівня Дінця та забрудження його вод і нищить екологію ріки.

Донець має особливий краєвид. Лівий беріг рівний, а правий високий, горбатий, укритий лісом. Крейдяна земля горбів у деяких околицях спонукала людей надати їм назву „Святі гори“.

Хоча територія Кубані на східньому березі Чорного моря не входить сьгодні до складу української держави, це є частиною української національної території, бо вона заселена переважно українцями—так званими кубанськими козаками. Через ці землі пливе велика ріка КУБАНЬ. Кубань має початок у льодових покриттях гори

Ельбрус, що є найвищим шпилем кавказьких гір. Але впливши із гір, Кубань виходить на степову рівнину і пливе широкою долиною, із прегарними терасами на його берегах, пісковиками та островами. Болота по долині ріки сьогодні вбільшості висушені і засіяні полями рижу, який потребує замклого терену для росту.

Хоча Україна має великі ріки, між іншим, третю найбільшу ріку в Європі (Дніпро), ці ріки не дають достатньої кількості води для потреб України. Головно на південній Україні замало вод; тут мале число рік і небагато опадів. Тому за советських часів побудовано на ріках греблі для створення штучних озер (на Дніпрі їх аж п'ять) та систему каналів, які несуть воду у ті терени України, де мало рік. Та всі ці штучні маніпуляції вод українських рік не приносять великої користі Україні, бо рівень води рік зменшується, що шкодить їх екології: вмирають риби та птахи, які знаходять поживу у ріках, а стоячі води штучних озер породжують шкідливі бактерії, які вбивають життя в озерах та спричинюють різні шкоди екології.

V. ОЗЕРА

Україна має небагато озер, та й усі вони невеликі. Більшість озер є на півночі України—на Поліссі і Підляшші та на самому півдні—на побережжі Чорного й Озівського морів.

Озера на півдні це часто бувші лимани (широкі місця, де води рік вливаються в море), які втративши сполучення з морем через акумуляцію пісків від моря, перетворилися в озера. Вода в них солоня, нераз ще більше, як у морі. Із цих озер добувають сіль. На деяких озерах побудовані курорти; тут влітку люди приїжджають купатися. Соли у них так багато, що людина у воді не потапає, а пливе поверху, навіть коли не вміє плавати.

Найбільші українські озера: Свитязь, Біле, Тур, Князь. Усі вони близько північно-західних границь України.

Крім природних озер, є ще в Україні ряд штучних озер, так звані водосховища, або водозбірники. Створилися вони побудовою гребель-дамбів по ріках. На Дніпрі водозбірників шість. Із них постачається воду для полів на півдні України, що з причини малого опадів дощів на степовому півдні, потребують додаткового поливання.

VI. ГОРИ

Україна—це край переважно рівний. Нераз можна перейти великі простори України і не побачити гір, чи навіть вищих горбів. Більше як 90% України творять рівні височини або низини. Тільки де-не-де видно малі горби. Всього 1/10 України вкрита верховинами-горами, і то тільки в західньому та південних кутках.

Три системи гір лежать на національній території України: Карпати, Кримські гори і Кавказ. Вони стоять немов три великі вали на південних межах України: Карпати—на південному заході, Кавказ—на південному сході, а Кримські гори—в центральній південній частині. Всі три системи гір відносно молоді.

- б. народня героїка: Аркан, Опришки, Чумачок, Запорізький герць тощо. В цих танках відображається мужність, сила і відвага народніх героїв.
- в. окремі явища в природі: Зірнька, Гонвітер, Гусак, Бичок тощо.
- г. народний побут та життя: Катерина (дещо нагадує козачок—її танцюють парами в колі самі дівчата, хлопці, або мішані пари; багато в ній колисання та угинання, а ходи складні та акцентовані), Коханочка, Волинянка, Горлиця (підкреслює жвавість та енергію української жінки) тощо.

Крім традиційного українського національного вбрання, виконавці сюжетних танків часто одягають відповідні костюми, головнo в танках, що відображають певний рід праці. В деяких танцях використовуються предмети: топірець, списи, шаблюки, рушники, стяжки тощо.

6. УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ

Подібно до багато других народів, українці мають свої власні народні інструменти. Більшість з цих інструментів правдоподібно прийшли до нас від якогось другого народу, але в українських руках вони звичайно перейшли певну зміну. Де створилась більша частина цих інструментів музичні історики не можуть сказати, або мають багато різних поглядів. Народні інструменти дорогі українській душі, і тому відрадним явищем є те, що молоді українці в Україні і на чужині цікавляться жваво народними інструментами.

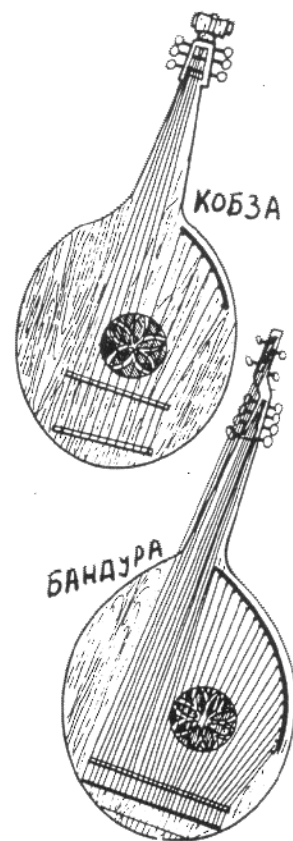
Народні музичні інструменти діляться на три головні групи: струнні, дуті або духові і ударні.

Струнні:

КОБЗА—це давній інструмент, знаний мабуть ще з княжих часів. Тодішні арабські подорожники згадували, що українці грали на кобзах. Кобза була також знана половцям і татарам, які колись заселявали степи України. Не відомо, чи інструмент прийшов до нас від цих степовиків, чи ми мали раніше свою власну форму кобзи. В кожному разі, на початку кобза мала 3-5 струн, а потім до основних струн додано короткі струни (так звані приструнки), і так вона дійшла до 16 струн.

Кобза була одною з найбільш улюблених інструментів козаків. Популярною у народі є картина козака Мамає, який сидить під деревом і грає на кобзі.

БАНДУРА—дуже подібний до кобзи інструмент, тільки має більше струн і є більш технічно досконалий.

смереки), а нижчими багато листяного буку. В минулому, жителі цієї частини Карпат, бойки, використали ці дерева для будови чудових дерев'яних церков, накритих кількома дашками, що нагадують подовгасті гілки смерек. На верхах гір часто бачимо широкі трависті поляни, так звані полонини, на яких бойки випасають худобу впродовж літа. Доброї землі для хліборобства небагато; її знайти в долинах між горами та на найнижчих схилах гір.

3. ГОРГАНИ—стрімкі скелясті гори, що доходять висоти 1800 м. Ліси тут величезні, повні ведмедів, вовків, оленів. Людей тут живе небагато, бо земля мало надається для людей. У Горганах, як і Високому Бескиді живуть насамперед бойки.
4. ЧОРНОГОРА—пасмо найвищих гір в українській частині Карпат, по долинах яких живуть гуцули. Це найвища і мабуть найкраща частина українських Карпат. Величні гірські верхи, із легко заокругленими лініями, підіймаються високо понад темними лісами. Найвищі верхи український Карпат є Гверля (2060 м.) та Піп Іван (2025 м.). Глибокими долинами пливають швидкі гірські ріки з багатьма водопадами. Верхами гір стеляться рівні полонини, які тут просторі і мальовничі. Навесні гуцули беруть худобу та переходять на полинину, де впродовж цілого літа випасають худобу.

В перших роках совєтської окупації Західньої України в Карпатах проходило надмірне і небезпечне вирубування лісів, яке у великій мірі відбувалося, щоб відібрати від УПА місця для захорони. Дійшло до такого, що почали зникати великі ліси, а дерева потрібні не тільки для краси, але й для стримання спливу води з верхів та затримання вогкості у землі, що важне для рослинности.

Ізольованість життя у горах сприяло тому, що тут люди зберегли старий традиційний стиль життя, старовинні звичаї і традиції. В людей оставилася свідомість про свою відмінність як окремі плем'я: лемки, бойки та гуцули. Лемки та бойки переважно хлібороби, а вирощують головно картоплю (бараболю), жито і пшеницю. Гуцули, натомість, займалися випасанням худоби та овець. Землю вживають гуцули більше як пасовища для худоби та овець, ніж для садження рослин.

Тому, що земля у Карпатах не дуже родюча, жителі Карпат жили досить бідно. Життя стало особливо важким в останньому столітті перед Першою світовою війною, коли велику частину землі позабирали собі польські та мадярські пани-землевласники, а українцям лишилося мало доброї землі. Це привело лемків та бойків до великої біди. Внаслідок цього багато з них виїхало за океан, в першу чергу до Америки, де вони стали першими українськими імігрантами. Ще гірша доля зустріла українських жителів Карпат після Другої світової війни. Багато гуцулів та бойків вивезено на Сибір, а всіх лемків комуністи примусили переселитись або на схід або на далекі західні землі Польщі. Згодом чимало давніх жителів повернулися в рідні сторони.

б. КРИМСЬКІ ГОРИ

Кримські гори тягнуться вздовж південного берега Кримського півострова. В порівнянні з Карпатами це невелика смуга гір. Найвищий верх Кримських гір— Роман Кош—1500 м. високий. Взагалі, тільки південна частина цих гір висока із значно стрімкими схилами та каменистими скелями, які спадають майже над самими берегами Чорного моря. Північна частина натомість не висока, але прорізана долинами рік. У горах багато печер, де дуже давно тому, ще за льодової доби, жили перші люди на Україні.

Кримські гори мають своєрідний краєвид: багато сірих потрісканих скель, що немов виходять із землі. Таких скель особливо багато бачимо у вищих південних горах, де мало лісів. Нижчі гори покриті лісами, як також схили гір по берегах Чорного моря, на яких ростуть субтропічні дерева. Натомість, на верхах вищих гір багато рівних трав'янистих полонин, званими тут „яйла“, якою назвою також кличуть Кримські гори.

Кримські гори дуже мальовничі та з берегів Чорного моря творять дуже гарну панораму. Вони важні як бар'єр від півночі, що охороняє південні береги Криму від північних вітрів та холоду. Завдяки горам південні береги мають лагідний клімат впродовж цілого року та вічнозелену рослинність.

в. КАВКАЗЬКІ ГОРИ

Мала частина Кавказьких гір лежить на національній території України. Починаються Кавказькі гори в Україні на південь від Кубанських степів, де спершу вони творять тільки горби, і поволи переходять у гори. Аж на південь від України Кавказькі гори стають високі, стрімкі і місцями кам'яністі. У Кавказьких горах лежать Грузія, Вірменія та другі країни, яких народи мають дуже давні культури та з якими українці все відчували близькість у боротьбі проти Росії.

Кавказ—це найвищі гори в Європі. Нижчі частини та долини кавказьких гір вкриті буйними лісами, які творять захист для різних тварин. Найвищі верхи Кавказу вкриті вічними снігами. Сніг удень топиться, а вночі замерзає та перемінюється в лід. Цей лід збирається в грубезні шари і повзе помалу вниз. Такі маси льоду зуться льодовиками. Ними вкрита найвища гора Кавказу, Ельбрус. Ця гора колись була вулканом, що викидала із себе лаву.

VII. ВИСОЧИНИ ТА НИЗИНИ УКРАЇНИ

Україна це переважно рівнина. Гори вкривають тільки 1/10 України, а решта України, себто 90% української землі, творять височини із невисокими горбами та глибокими річковими долинами і рівні низини.

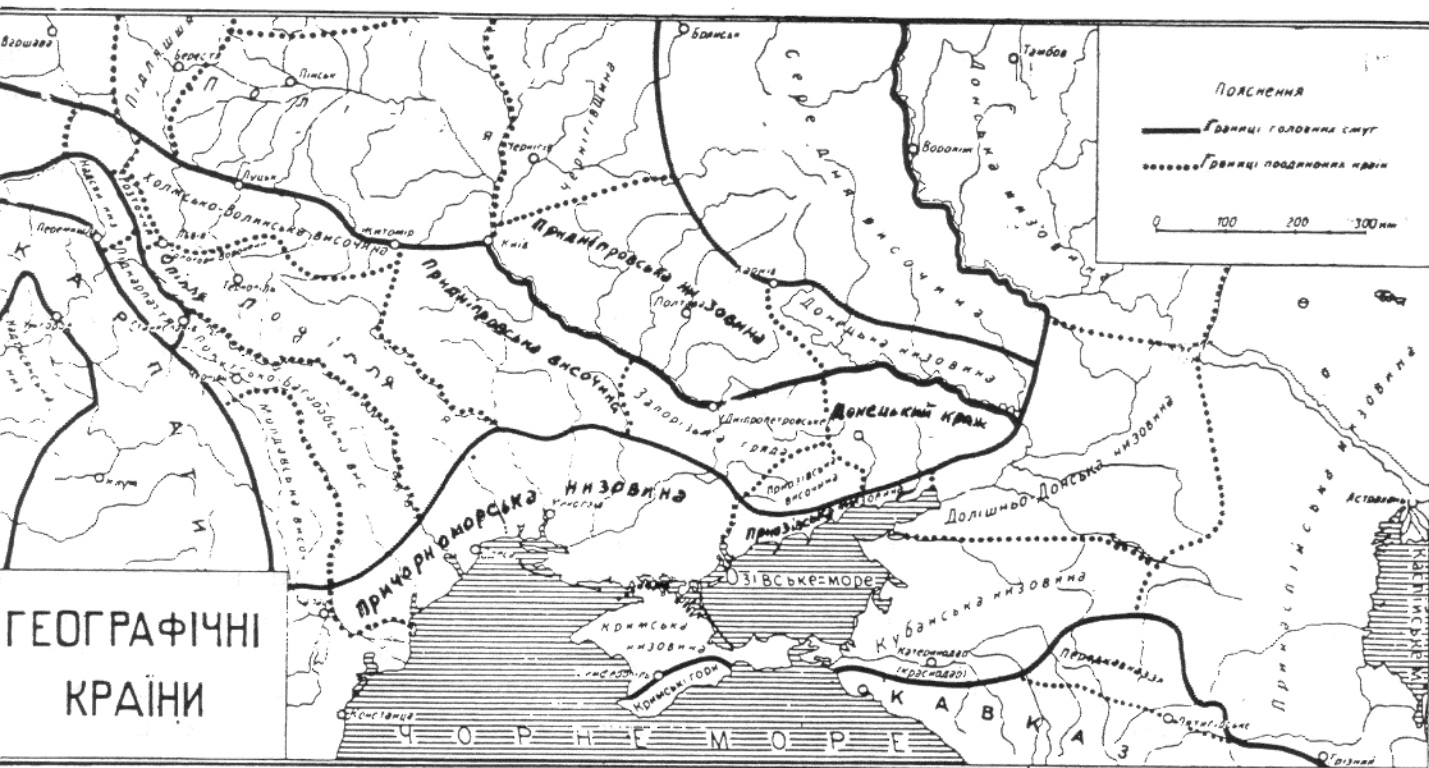
Більша частина земель по правім боці Дніпра (себто Західня Україна) це височини. Прийнялося говорити про кілька височин, кожна із своєю назвою, бо височини України різняться одна від другої своїм відмінним краєвидом. В загальному

височини України рівнисті із лагідними горбами та вкриті ланами всякого роду збіжжя. Їх перерізують ріки, що течуть по глибоких широких долинах із стрімкими берегами. У деяких височинах долини рік вузькі із гострим спадом—це так звані яри. В других височинах переважають балки—широкі та вирівняні річкові долини. Тому, що яр має круті (стрімки) схили, на ній мало рослинності. Легкі та широкі схили балок натомість покриті травою, кущами та деревами.

Височини України розміщені так: найдалі на захід є РОЗТОЧЧЯ та ОПІЛЛЯ, на схід від них лежать ВОЛИНСЬКА та ПОДІЛЬСЬКА ВИСОЧИНИ, ще далі на схід, по правому боці Дніпра тягнеться ПРИДНІПРОВСЬКА ВИСОЧИНА, між ріками Прутом та Дністром лежить ПОКУТСЬКО-БАСАРАБСЬКА ВИСОЧИНА, а в південно-східній Україні—ПРИОЗІВСЬКА ВИСОЧИНА та близько неї ДОНЕЦЬКИЙ КРЯЖ. Частинно в Україну входить СЕРЕДНЬО-РОСІЙСЬКА ВИСОЧИНА.

Широка територія на лівому боці Дніпра (себто Східня Україна) та південна Україна переважно складається із низин. Характерною ознакою українських низовин є їх невисоке піднесення над рівнем моря, рівність землі і краєвиди заповнені пісками, озерами та болотами. Ріки не творять таких глибоких долин по низинах, як це має місце у височинах. Вони в низинах скоріше широкі із низькими берегами, майже рівними із поверхнею ріки. Тому, коли приходять великі дощові опади, як наприклад навесні, коли тануть сніги, ріки тут розливаються широко по берегах і спричиняють заболочення терену. Тільки де-не-де стрічаємо у низинах яри та балки.

Низини України переважно мають дещо монотонний краєвид. Цікавішими є північні низини, особливо Полісся, покриті листяними та шпильковими лісами, пісковими „косами“ (площі землі, вкриті піском із рідкою, нечастою рослинністю),

озерами та болотами-багнами. Краєвиди південних низин натомість більш одноманітні. Це майже ідеально рівні землі, що колись, перед масовим заселенням людьми були покриті тільки степовою травою, за виїмком долин рік, по яких росли дерева. Рівний степовий краєвид перебивали тільки могили, насипані давніми скитами та козаками. Сьогодні степу залишилось мало; де колись бував дикий степ заорено майже всю землю для хліборобства. Тепер тут безконечно тягнуться багаті хліборобські господарства і сотні сіл та міст.

Низини України розміщені так: в західно-північному куті України лежить ПІДЛЯШШЯ, на схід від нього ПОЛІССЯ, з лівого боку Дніпра тягнеться НАДДНІПРОВСЬКА НИЗИНА, далі на схід ДОНЕЦЬКА НИЗИНА, над морями лежать ПРИЧОРНОМОРСЬКА та ПРИОЗІВСЬКА НИЗИНИ, північну половину Криму творить КРИМСЬКА НИЗИНА, на східньому березі Чорного моря і на північ від кавказьких гір лежить КУБАНСЬКА НИЗИНА, а на самім південному заході України лежить ЗАКАРПАТСЬКА НИЗИНА.

На поданій мапі можна бачити розміщення українських височин та низин.

VIII. РОСЛИННІСТЬ

Колись більше як половина України була вкрита лісом, і тільки ближче берегів моря на півдні переважав степ, хоч де-не-де росли і тут ліси. Коли південну Україну зайняли кочовики наші предки перейшли жити у лісові терени, даліше від відкритого степу. Ще за козацьких часів великі лісові масиви покривали значну частину України, а північна частина була майже суцільно вкрита лісом. Ті ліси становили тоді своєрідну стіну від степу і за нею хоронилися наші предки перед степовими кочовиками.

Та з розширенням території людського заселення проходило вирубування лісів, головню щоб зробити місце на хліборобство. Ще більше вирубували ліси України чужі окупанти, які були зацікавлені у якнайбільшому використанні української землі. В останніх часах очищено й степи, щоб привести більше землі для хліборобства.

Сьогодні площа лісів охоплює менше 15 відсотка загальної території України. Сучасна лісистість України є значно нижча від сусідніх країн і нижчою від мінімального показника, якого знавці вважають кожна країна повинна мати, аби вона могла бути самодостатньою на лісові ресурси (запаси деревини, папір тощо).

За характером рослинности Україну можна поділити на чотири смуги або зони:

1. На самій півночі України (Волинь та Полісся)—ЛІС. Тут буйно ростуть всякі дерева, а в першу чергу шпилькові дерева (сосни). Ці терени вкриті переважно лісом і тільки місцями стрічається відкриті поля, вичищені від дерев для хліборобства. З причин широкого вирубування лісів впродовж століть, сьогодні ліс переважає тільки у північній Україні та близько гір Карпат і Кавказу. Колись густі ліси тягнулися північною Україною аж до Києва. Щойно на південь від Києва меншали ліси і появлялися степові поля.

2. На південь від лінії Львів-Київ-Харків починається ЛІСОСТЕП, де ростуть багато лісів, але більша частина терену вкрита травою або заореними полями. Ліс росте там, де щороку та впродовж цілого року падає доволі багато дощів і де підсоння не надто сухе та тепле. У північній Україні є якраз такі умови, потрібні для росту великих лісів: там багато дощів опадає через цілий рік і повітря холодніше. Чим далше на південь натомість підсоння стає сухіше та тепліше, і тому тут менше лісів, а більше трав'янистих піль.

3. Донедавна цілу південну Україну покривав СТЕП—великі простори, густо вкриті високою травою, званою тирсою. Мала кількість дощевих опадів та нерівномірність цих опадів (у літі дощів дуже мало на півдні України), брак річок, крім великих, як Дніпро, Бог чи Дін, значна солоність землі нижче родючої верхньої смуги—це ті умовини, які вплинули на витворення характеристичної степової рослинности: високі трави, кущі-чагарники та майже цілковита відсутність дерев. Ліси ростуть тільки в найнижчих, часто підмоклих частинах долин рік. Так наприклад в долішних долинах Дніпра та Дністра багато „плавнів“—замочених лісів.

Клімат має дуже великий вплив на степову природу. Тут він відзначається невеликою кількістю дощів, великим випаровуванням поверхних вод у літі, великими різницями температури літа й зими, сильними вітрами, що часами приймають силу гураганів, суховіями та пісковими бурями. Узимі холодне континентальне повітря віє без перешкоди аж до моря. Найбільше дощу опадає на весні та раннім літом. Тоді степ укривається буйними зеленими травами та цвітами і виглядає як різнокольоровий килим. Але вже в липні сонце спалює

рослинність і степ набирає сумовитого пожовклого вигляду. Води на поверхні висихають. Щойно пізньою осінню, коли температура знижується і є менше випаровування (через слабше сонце), степи знову на короткий час зеленіють, щоб у листопаді чи грудні покритися білим сніговим покривалом.

Сьогодні степу вже майже нема на Україні. На місце диких буйних трав, ростуть там тепер безмежні поля збіжжя (головно зимової пшениці, озимини), соняшників та других хліборобських рослин, яким дуже відповідають гарячі літа та добрий ґрунт степу. Тільки у кількох державних заповідниках (резервах природи) збережено степ у його колишньому виді. Найславніший і найбільший такий заповідник це „Асканія Нова“, в якому охороняються також дикі степові тварини (степові орли, сибірські „Пржевальські“ коні, подібні до степових тарпанів, винищених сто років тому, тури, зебри тощо).

4. Окреме місце займають ГОРИ. Тут природа міняється залежно до висоти гір. У долішній частині схил гір ростуть листяні ліси, чим далше вгору тим більше шпилькових, а ближче верху високих гір ростуть тільки маленькі сосни та ялиці. Ще вище зникають і кущі, а найвищі частини гір вкриті до самих шпилів трав'янистими полями, так званими полонинами, де випасаються вівці та інша худоба.

В. ГОСПОДАРСТВО УКРАЇНИ (ХЛІБОРОБСТВО, КОРИСНІ КОПАЛИНИ, ПРОМИСЛОВІСТЬ, ТОРГІВЛЯ)

Загальна характеристика

Природа наділила Україну такими великими багатствами і створила такі добрі умови для економічного розвитку, що їх мають небагато країн на земній кулі. Завдяки родючим ґрунтам та догідному кліматові Україна вже тисячі літ тому стала багатою хліборобською країною і донині стоїть між першими рільничими країнами світу. Український чорнозем є найкращим у світі. Копальні вугілля, заліза і мангану, найбагатші в усій Східній Європі й одні з найбагатших у світі, створили основу для широкого розвитку промисловости (індустрії). Рівнинний характер поверхні, великі і сплавні ріки, сусідство з теплим Чорним морем, що відкриває дорогу Україні до світу, сприяють розбудові транспорту й обмінові природними багатствами та промисловими виробами, як в середині країни так і з закордоном. Україна має широку сітку шосейних та залізничних шляхів, ряд річкових та морських портів багато летовищ. Вся територія країни придатна для поселення і рівномірно заселена. Такі умовини стали причиною того, що Україна займає одне з найперших місць між країнами світу у доставі харчових продуктів і видобуванні вартісних мінералів.

На жаль, природні багатства України спричинялися з непам'ятних часів до грабжницьких нападів чужих народів та експансивних зазіхань сусідів на Україну. Чужинці грабували нашу землю і нарід, перетворювали наш нарід на своїх рабів-невільників, відбирали можливість нашому народові здійснювати свій культурний та економічний потенціал. Природні багатства України і праця українських рук довгими століттями ішли на збагачення окупантів.

I. ХЛІБОРОБСТВО (СІЛЬСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО)

Найстарша і найважливіша галузь економіки України це сільське господарство. З усіх країн Європи Україна має найбільший відсоток придатної до вжитку землі— 93%. Тільки 7% землі України зовсім непридатна для вирощування сільсько-господарських продуктів (в усіх других країнах Європи цей відсоток принаймні двічі стільки як в Україні). Близько 3/4 української землі сьогодні використана для хліборобства, коли в усіх других країнах Європи ця пропорція не перевищує 1/3.

Колись Україна стояла на одному з перших місць серед країн світу у кількості домашніх тварин (коней, рогатої худоби, свиней, овець тощо). Але внаслідок воєн та особливо подій Штучного Голоду 1933 р., коли велика частина худоби погинула з недоживлення та з рук голодуючих селян, Україна впала позаду своїм числом домашнього тваринництва.

Помимо великої шкоди та лиха, що наробила українському господарству колоніальна комуністична політика Москви, українське хліборобство продовжувало займати дуже важне місце у советській економіці. Україна доставляла 25% харчових продуктів Советського Союзу. 1/4 збіжжя та 1/4 картоплі у Советському Союзі походили з України і більше половини кукурудзи і цукру (70%). Рівнож Україна давала Советському Союзі четвертину його ярини, м'яса, яєць, молока і масла. А територія України займала всього 2.7% площі советської імперії. Та навіть при помочі України, С.С.С.Р. мусів кількаразово протягом 1970-их та 80-их років імпортувати з країн Заходу, ствердивши ненадійність своїх економічних заходів для збільшення власної харчової продукції. Імпортувалося м'ясо, кури та яйця, помідори, огірки, цибулю, картоплю, масло, сир і т.д. із ближчих та далеких країн, не згадуючи вже про збіжжя.

а. Значення українського хліборобства

Родючі ґрунти й придатний клімат створили найкращі умови для розвитку хліборобства й перетворили Україну на збіжевий шпихлір Європи. Хліборобство стало головним зайняттям українського народу і лягло в основу культури та психології українського народу.

Надзвичайно родюча українська земля, її чорнозем та тепле, відповідно дощеве українське літо творять дуже добрі умови для росту всякого роду збіжжя. Його в Україні вирощують від дуже давніх часів. Уже яких 7 тисяч років тому наші предки вирощували пшеницю, ячмінь та просо. Антична Греція, а пізніше Римська імперія імпортували збіжжя з України.

До окупації України російськими комуністами Україна займала перше місце в світі у продукції збіжжя. Недармо Україну звали „житницею (постачальником хліба) Європи“. Вона помагала годувати майже цілу Європу, не згадуючи вже Росії.

З окупацією України російськими комуністами продукція збіжжя в Україні значно впала й тільки перед початком другої світової війни Україна знову досягла

давнішого рівня продукції. Большевики скидали вину за цей спад на війну, посухи тощо, але в жодній другій країні не брало так довго досягти передвоєнного рівня економії. Причина справді полягала у нерозумній комуністичній політиці, яка скасувала право на приватню власність та винищила найбільш продуктивний шар хліборобів. Система колгоспів та радгоспів не сприяла розвитку сільського господарства. Колгоспні робітники працювали у дуже тяжких умовах із мізерною винагородою. Часто праця проводилася на полях ручно, бо слабо сконструйовані машини постійно псувалися. Молодь втікала із колгоспів до міста, а на тяжких роботах по колгоспах лишалися працювати старші жінки.

Механізація (поширення тракторів) та впровадження кращих метод господарювання мало помагали. Поза Советським Союзом та деякими країнами східної Європи Україна вже не експортувала збіжжя як колись. А починаючи із 1970-ими роками Україні не ставало сили годувати навіть цілий Советський Союз і доводилося імпортувати збіжжя з Америки, Канади, Аргентини та других країн. Советський Союз хвалився своїми індустриальними та технологічними досягненнями, але у продукції збіжжя на один гектар він давав менше половини, що американські та канадійські фермери, помімо того, що Україна мала і чудовий чорнозем і відповідне підсоння!

б. Головні хліборобські продукти України

1. З Б І Ж Ж Я:

ПШЕНИЦЯ—найважливіше і найбільш поширене збіжжя в Україні. Пшеницю сіють в Україні в зимі, ще коли лежать сніги (це так звана озимина) та на весні. Озимина росте краще, дає кращий урожай і більше зерно. Тому, не дивно, що більшість українських селян вирощують зимову пшеницю. Найбільшу частину продукції пшениці дають південні землі України.

ЖИТО—важливе збіжжя на хліб („житній“ хліб). Сіють його головню на північних землях України, де земля більш піщовата, клімат холодніший і де жито може краще триматися ніж пшениця.

ЯЧМІНЬ—мабуть найстарше збіжжя, вирощене в Україні. Колись ячмінь багато використовували на хліб, а сьогодні його переважно вживають для годівлі худоби, виробу пива і на крупи.

Хліборобські рослини — пшениця, кукурудза, цукровий буряк, соняшник, тютюн, бавовник.

ОВЕС—давніше в багатьох околицях робили хліб із вівса, головно на теренах, де земля більш піскова і де більше вітрів, як наприклад в Карпатах та в північних теренах. Сьогодні овес використовують головно як корм для домашніх тварин, насамперед коней.

ПРОСО—тому, що просо добре витримує посуху, його сіють здебільше на південно-східних землях України, де менше опадів і мало рік.

2. ДРУГІ ЗЕРНОВІ ТА ТЕХНІЧНІ РОСЛИНИ:

КУКУРУДЗА—Україна продукує дуже багато кукурудзи. Її вирощують для їди, з кукурудзи роблять борошно (кукурудзяну муку), крохмаль, який переробляють на спирт, крупи, цукор, маргарину та інші продукти. Нею також годується худобу.

КАРТОПЛЯ (бараболя, бульба)—занесена в Україну із Західної Європи у 18 ст. Її широко вирощують на західних та північних землях України, на великих полях та в домашніх городах. Картопля добра рослина для засадження, бо дає високий урожай.

ЦУКРОВИЙ БУРЯК—це найголовніша з технічних рослин, що сіють в Україні (технічна рослина—це така рослина, яку використовують для якогось роду промислу—наприклад продукції по заводах цукру, олії, тютюну тощо). З цукрового буряку виробляють цукор. Його сіють в Україні від початку 19 ст., і сьогодні це найбільш поширена їстівна рослина в Україні. Сусідні країни отримують більшу частину свого цукру з України. Найбільше садять цукровий бур'як в центральних об'лястях України.

СОНЯШНИК—це немов би національна рослина України; майже коло кожної української хати на селі ростуть кільканадцять соняшників. А в центральних і південних теренах України засіяні великі поля соняшником. Його тут багато сіють, бо соняшник любить тепло та сухість. Соняшник використовують насамперед для вироблення олії. Медичні дослідження показують, що соняшникова олія дуже добра для протидії холестеролу.

Також в Україні досить широко сіють ГРЕЧКУ (гречані крупи і каші—дуже поширена в Україні їжа), РИЖ (головно по долинах таких рік, як Кубань, Дніпро, Бог), ТЮТЮН.

II. ПІДЗЕМНІ БАГАТСТВА УКРАЇНИ—МІНЕРАЛИ

Поруч великих рослинних та тваринних багатств, Україна має великі підземні багатства—поклади мінералів, що стали основою для розвитку її промисловости та індустріальної сили. Україна стоїть на 7-8-місці серед країн світу у мінеральних багатствах. Своім багатством різноманітних мінералів Україна належить до найкраще мінерально забезпечених країн світу. З надр нашої землі добувається 90 видів мінеральної сировини.

Раніше Україна була багатою на вугілля, нафту та природний газ, що є важливими джерелами енергії. Великі поклади залізної руди і мангану спричинилися до широкого розвитку металургійної та машинобудівельної промисловости. Україна має значні запаси також і таких металів, як титан, ртуть (меркурій), мідь, нікель, цинк, алюміній. Багата Україна й на мінерали, важливі для хемічної промисловости: озокерит, сірку, графіт, сіль, на високоякісні будівельні та декоративні камені (граніт, базальти, мармур, вапняки тощо), вогнетривкі глини, уран тощо. Великого медичного значення є великі запаси мінеральних вод.

Всі ці цінні добра роблять Україну одну із найбагатших країн світу у природних багатствах і є основою великого економічного потенціалу України. При добрій господарці, Україна може бути до великої міри самовистачальною і не потребувати багато імпортувати з чужих країн. На жаль, Україна не має досить нафти та природнього газу, щоб задовольнити її великі енергетичні потреби.

Подібно, як в продукції збіжжя, Україна займає одне з перших місць у світі у видобуванні деяких мінералів:

Манган	2-ге місце
Залізна руда	2-ге або 3-тє місце
Сталь	3-тє або 4-те місце
Титан	3-тє або 4-те місце
Вугілля	5-те місце
Сіль	8-ме місце
Цемент	8-ме місце

Якість українських мінералів значно висока у порівнянні до інших країн світу. На витворення такої якости вплинули геологічні умовини, що протягом мільйонів років перетворили багату рослинність України на велике підземне багатство. Вугілля Донецького басейну дає порівняльно високу температуру при опалюванні. Торф, що його добувають в Україні, а особливо на Поліссі, також якісно добрий і видає відносно багато тепла. Надзвичайно доброї якости є залізо з України (аж 60% заліза є у залізній руді України). Дуже доброї якости український манган та титан, які використовуються у зміцненні сталі.

Видобування мінералів в Україні почалося давно тому. Вже в давніх часах добували в Україні мідь, залізо, золото, срібло та сіль. У 19 ст. (в 1870-80-их роках) фінансові та індустриальні фірми із Росії, Бельгії, Франції, Німеччини та Британії почали фінансувати видобування вугілля на Донбасі в південно-східній Україні, заліза у Кривому Розі та нафти і природнього газу на Прикарпаттю, в західній Україні.

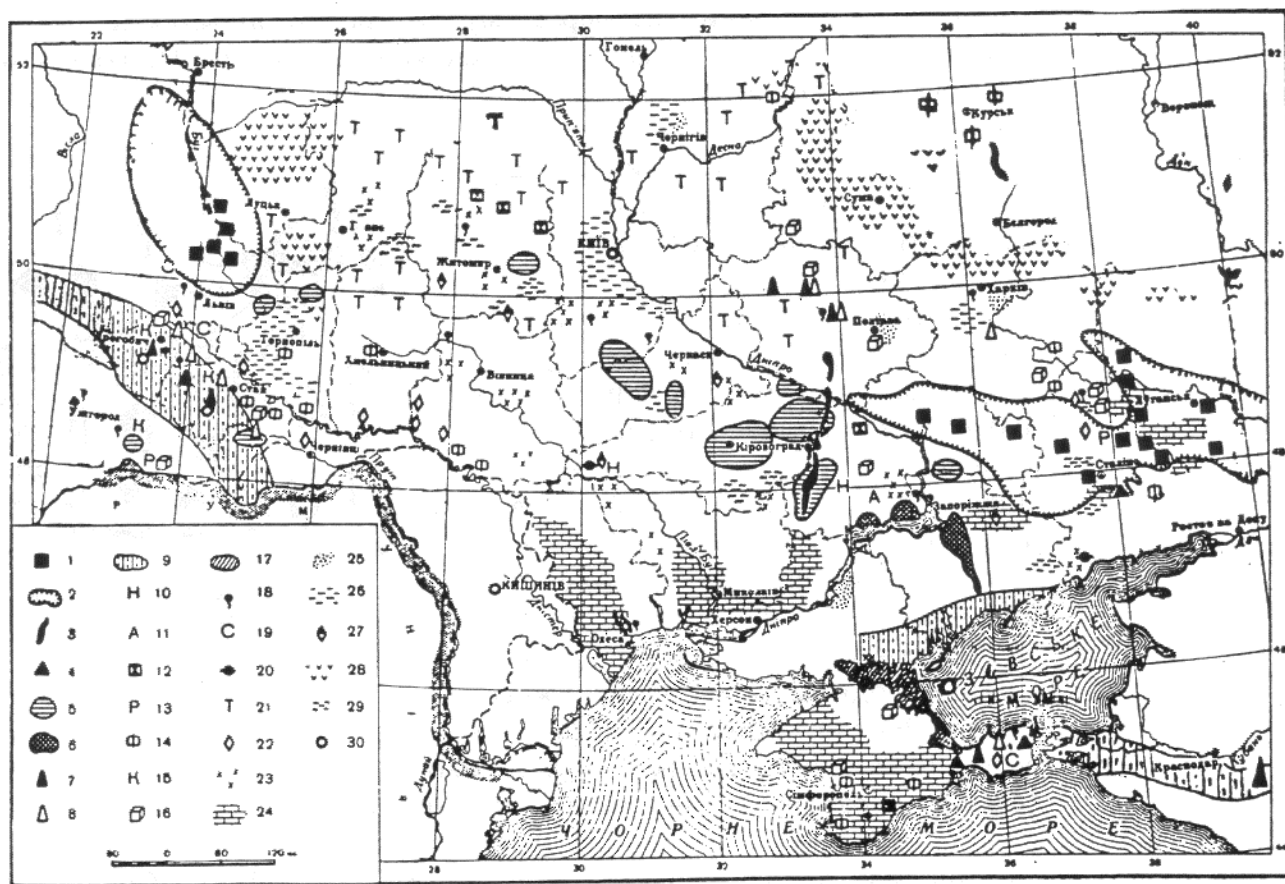
Ріст гірництва (добування мінералів) позначився в Україні особливо з кінця 1920-их років. Комуністична Москва зробилу головну ставку на розвиток тяжкої індустрії, щоб стати могутньою економічною та мілітарною силою, а в парі з тим і політичною потугою. Але від Другої світової війни Москва вклала менше грошового капіталу на добування мінералів в Україні, а почала звертати більше уваги на північні та східні частини своєї імперії (Росію та Сибір) з огляду на більше віддалення цих центрів від заходу, що важне у часі війни. Таким чином, великі

поклади мінералів України, котрі знаходяться глибше у землі не були використані. Але помимо цього, Україна була одним із найголовніших індустриальних центрів совєтської імперії і Совєтський Союз був дуже залежний від України у доставі її мінералів.

На всю продукцію С.С.С.Р. Україна давала у 1980-их роках:

- 90% мангану
- 60% заліза й 50% чавуна (сирого необробленого заліза)
- 35% сталі
- 25% природнього газу
- 25% вугілля (а перед II-ою світовою війною було 70%)
- 25% електрики
- 20% цементу

Десятиліттями велике багатство України ішло не на користь українського народу, але на зміцнення московської імперії. Ціла Східня Європа багато купувала українського заліза, вугілля, нафти та мангану, а прибутку для українського народу з цих експортів так якби не було. Пересічний українських робітник жив бідніше як

Схематична карта головних корисних копалин
 1 — кам'яне вугілля; 2 — райони залігання кам'яного вугілля; 3 — Криворізький і Кременчуцький залізорудні басейни; 4 — залізні руди; 5 — райони залігання бурого вугілля; 6 — райони залігання марганцевої руди; 7 — нафта; 8 — природний газ; 9 — газопровідні райони; 10 — нікель; 11 — алюмінієва сировина (боксити); 12 — титан; 13 — ртуть; 14 — фосфорити; 15 — кааліна сіль; 16 — кухонна сіль; 17 — солані озера Сивіца; 18 — мінеральні озера; 19 — сірка; 20 — графіт; 21 — торф; 22 — гіпс; 23 — будівельні матеріали; 24 — вапняки; 25 — піски; 26 — глина; 27 — каолін; 28 — крєйда; 29 — воластривіт глин; 30 — озокерит.

робітник у Росії. Велику частину видобутих мінералів в Україні перевозилося до рафінерій у Росії (сировина, себто сирі мінерали мусять бути оброблені—вчищені або перетоплені—перед тим як вони можуть бути як слід використані). Москва побудувала в Україні багато фабрик для добування мінеральних сировин із руди, але поставила тут мало фабрик для виробу кращих металів та продукції важніших машин. Такі заводи будувалися скоріше у Росії, куди вивозилися мінерали з України.

Україна обдарована 90 родами мінералів, що знаходяться у 7000 родовищах, розкинутих по цілій Україні. Вичисляти їх всіх тут не будемо. Згадаєм тільки найважливіші мінерали, яких Україна має великі запаси. Ці мінерали ділимо на три групи:

1. Горючі мінерали (використані для палива)

а) КАМ'ЯНЕ ВУГІЛЛЯ

Кам'яне вугілля створилося внаслідок процесів, що тривали мільйони років. Кілька разів значні частини України були покриті морем, що залило лісові масиви, які розкішно росли на добрій українській землі. Таким способом нагромадилися під землею численні шари похованої лісової рослинності. Під величезним тиском, при високій температурі та без доступу повітря, похований і засипаний на морському дні ліс зуглювався (ставав вуглем) та кам'янів. Море відступило, а у надрах української землі витворилося „чорне золото“—кам'яне вугілля.

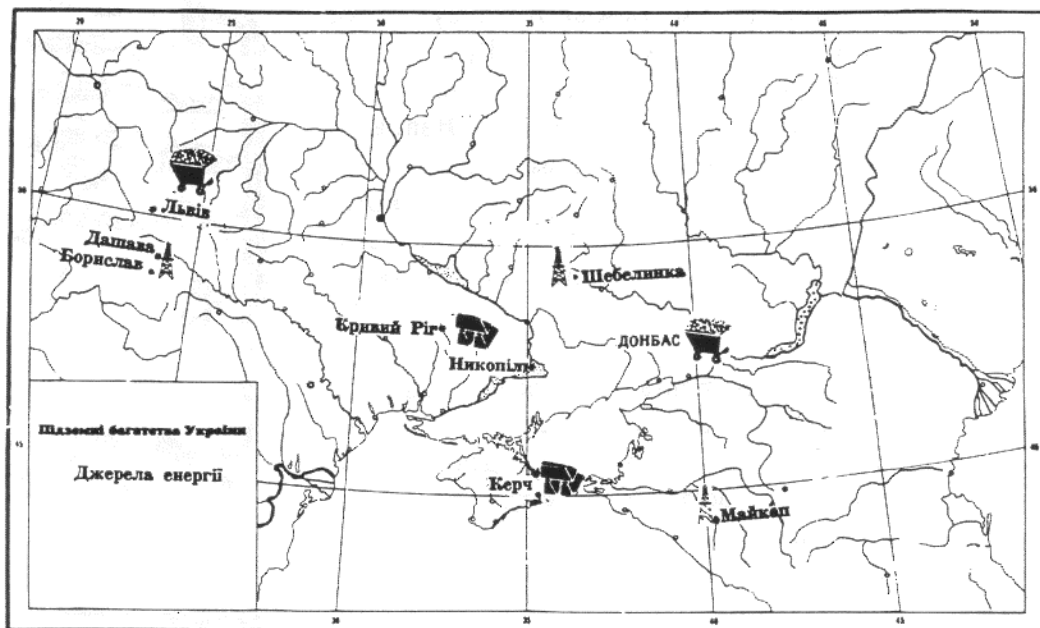
Колись вугілля було найважливішим паливом: ним ogrівали доми, вживали його для поїздів, на фабриках тощо. Але згодом знайшлися другі, кращі палива (нафта, природний газ, електрика), що не занечищують повітря у такім розмірі, як вугілля своїм димом. З тієї причини попит на вугілля зменшився по багатьох країнах світу, насамперед західних. В Україні натомість вугілля не втратило свого значення і його далі широко використовують в індустрії, де воно служить одним із основних джерел енергії. Взагалі, індустрія України так широко розбудована, що вимагає дуже великої кількості джерел енергії. Кам'яне вугілля одночасно служить за основну сировину для органічної хемічної промисловости.

Продукти, які добувають з вугілля, та їх використання.

Україна має поклади різного роду вугілля, а особливо багато антрациту—кам'яного або твердого вугілля, що має більшу вартість від других сортів вугілля, бо палить поволі і видає більше тепла. Одинокий на цілу Європу великий басейн кам'яного вугілля є в Україні, тому багато країн Європи

імпортували цей рід вугілля з України. Видобутками вугілля Україна займає перше місце в Європі.

Найбільші поклади вугілля в Україні знаходяться у трьох місцях:

1. в Донецькому басейні, славному на весь світ Донбасі, що є найбільшим центром добування вугілля в Східній Європі,
2. на північному заході країни—у Львівсько-Волинському басейні та
3. в середнім правобережжі Дніпра—у Придніпровському басейні.

б) НАФТА

Нафта—це дуже цінне паливо, бо видає багато тепла і має багато вжитків. З неї виробляють бензину (газоліну) для автомобілів та літаків, а також її вживають у продукції мила, косметиків, свічок, для освітлювання тощо. Щоб видобути нафту, свердлять землю, випомповують нафту машинами та відпроваджують трубами на поверхню.

Нафту на Прикарпатті почали видобувати ще в 17 ст. і вживали її у природньому стані як мастило і мазь. Винахід процесу перероблення нафти для її використання в освітленні причинилося до розбудови нафтової промисловости на Прикарпатті в половині 19 ст. При механізації праці, родовище нафти в околицях міста Борислава стало одним із головних на цілу Європу. У 1930-их роках родовища нафти на Галичині задовольняли потреби у нафті Польщі (які, щоправда у тих роках ще не були дуже значними) і навіть давали якусь кількість на експорт до других країн Європи.

Після Другої світової війни великі родовища нафти знайдено в околицях

міста Долини біля Івано-Франківська. Відкрито також значні поклади нафти на східній Україні—на північ від Полтави (у полтавській та сумській областях) і в східньому Криму—на прибережжі Озівського моря та в Керченській протоці. Взагалі, спеціалісти вважають, що Україна має ще чималі запаси нафти у глибших надрах землі, яких советська технологія не була спроможна пустити в експлуатацію.

Від 1970-их років продукція нафти в Україні значно знизилася і сьогодні Україна не продукує достатньої кількості нафти, щоб задовольнити її потреби. Більше 90% нафти, якої вона потребує, доводиться імпортувати з інших країн.

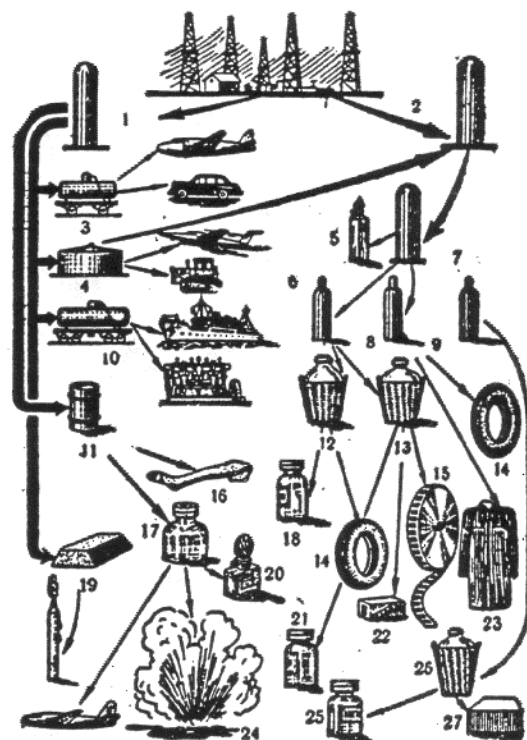
в) ПРИРОДНИЙ (ПІДЗЕМНИЙ) ГАЗ

Де є нафта, там недалеко природний газ, також у підземних покладах. Нафта приймає участь у формуванні природного газу; деякі його елементи походять від нафти. Природний газ має горючу силу, і тому біля нього не можна розпалювати вогонь, бо це спричинить сильний вибух та такий спалах вогню, який тяжко погасити.

Природний газ це сьогодні важливе джерело енергії. Вживають його для освітлення та ogrівання; багато заводів металургії і машинобудування України використовують його як джерело електроенергії. Сьогодні природний газ постачає паливо для 1/3 електростанцій України. Переробляють його й на бензину.

Україна—одна з найстарших газовидобувних країн Європи. Видобуток газу на її території був започаткований ще в 1920-их роках в Прикарпатті, в околицях міста Дашави. Після Другої світової війни з газових родовищ в Україні була виведена мережа трубопроводів. Газ із українських родовищ подавався в Росію та в інші частини советської імперії. Мережу газопроводів прокладено так, щоб газ з України обслуговував насамперед Москву, а в меншій мірі місцевості України.

Впродовж 1960-их та 70-их років Україна служила головним центром видобутку природного газу у Советському Союзі. У тих роках С.С.С.Р. черпав поверх третину свого природного газу із України, а в 1975 р. майже

Що виробляють з нафтової ропи: 3, 4, 10 — різне родне паливо для літаків, авт, кораблів, машин; 5 — пахучі речовини; 13 — кислоти; 14 — синтетичний каучук; 15 — фото-кіноплівки; 18 — хлороформ; 19 — парафін; 21 — ліки; 23 — плястижки; 24 — вибухові речовини; 25 — ацетон; 26 — гліцерин; 27 — товщі.

половину. Але, до кінця 1980-их років продукція природного газу в Україні значно зменшилась, і так через 40 років Україна перетворилася з найбільшого в світі експортера газу на мабуть найбільшого у світі імпортера. Хижацькими методами вичерпано великі родовища і не розподілено Україні фінансів для експлуатації менших родовищ.

Сьогодні в Україні є три регіони, в яких знаходяться значні поклади природного газу:

1. східньо-карпатський: в околицях Дашави, Калуша та Косова,
2. східньо-український: у південній Харківщині (де в околицях Шебелівки, на південь від Харкова, знаходиться одне з найбільших метанових газових родовищ у світі), у північній Полтавщині та північній Донеччині,
3. північно-кримський: в околицях міст Джанкой та Глібівка.

Сьогодні Україна не спроможна задовольнити свої великі потреби газу і тому змушена імпортувати природний газ із других країн.

г) ТОРФ

Це найдавніше відоме людині паливо (крім дерева). Торф потворився у болотистих околицях, де у болотах розкладався мох, і поволі обертався у вугіль, а з часом ставав більш товстим і творив грубі шари. Такі шари викопують і ріжуть на дрібні, мов цегли, кусні, і вставляють їх так, щоб ці кусні швидко висихали. Коли вже кусні торфу добре просохли, вживають їх як паливо. Вони розгоряють, але тепла не дають багато.

В Україні багато торфу розкопують на північних землях, особливо на Поліссі, де багато болот.

г) ГІДРОЕНЕРГІЯ

Будова гребель (дамб) на ріках для постачання електричної енергії зачалася в Україні ще при кінці минулого століття. За комуністів будова станцій значно збільшилася. На Дніпрі побудовано 6 гідроелектричних станцій (ГЕС) для створення енергії при допомозі води. Разом вони продукують дуже велику силу електрики.

Першу таку греблю й електричну станцію на Дніпрі побудовано в 1932 р. близько міста Запоріжжя (Дніпровська Гідроелектрична Станція) при допомозі американських експертів та з будівельного матеріалу, що його повністю спроваджено з Америки. Тоді советський уряд аж не міг нахвалитися за будову цього „чуда“ комунізму, хоч пляни на таку будову вже були вироблені ще перед приходом комуністів до влади.

д) ЯДЕРНА (АТОМНА) ЕНЕРГІЯ

Атомову енергію полягає на розщиплюванні атома. При допомозі дуже високої температури і великого тиску розколюються ядра тяжких атомів радіоактивних матеріалів на під-атомові частки. Внаслідок цього процесу випускається енергія у великій силі. Ядерні станції не занеочищують повітря, але тому, що вони використовують радіоактивні елементи урану та плутонію, випадок на ядерній станції може мати страшні наслідки для людини і природи, чейже радіація спричиняє смертельні шкоди всякому живому організмові, а в людині вбиває здорові клітини тіла і родить ракові недуги.

Будова ядерних станцій на Україні почалася в 1970-их роках. В Москві були розроблені дуже амбітні плани для збільшення енергетичної потужности СССР шляхом розбудови ядерної індустрії. Головний тягар поставлено на Україну, хоча Україна є густо заселеною країною і хліборобським центром. Аж 40% усіх советських атомових станцій побудовано на території України, тоді як площа України становила всього 3% території СССР.

Передбачувалось, що до кінця 20-го століття ядерна індустрія постачатиме 60% електроенергії України і заступить другі джерела енергії, які поволі вичерпувалися в Україні та не були вже спроможні задовольнити великі потреби української індустрії. Ядерним станціям в Україні було призначено обслуговувати також країни Східньої Європи, від яких в заміну Москва отримувала потрібні їй продукти, а Україна дуже мізерну плату.

До 1990 р. Україна мала мати дев'ять атомноелектро-станцій, деякі із трьохчотирима бльоками (реакторами). При кінці 1985 р. працювали вже чотири АЕС-и: коло Чорнобиля, Рівного, Констянтинівки на південній Україні та Запоріжжя. В стадії конструкції або плянування були станції коло Одеси, Хмельницька, Харкова, Чигирини та коло Керчу на Криму. Були плани спорудити станцію навіть біля самого Києва. Разом потужність українських атомних станцій мала перевищувати 35,000 мегеват, що становило би половину силу станцій Америки і більше сили станцій Франції, Японії та Німеччини. Жодна друга країна світу, за виїмком Франції, яка втримує дуже строгий нагляд над безпечністю своєї нуклеарної індустрії, не покрита таким числом атомних реакторів, які можуть бути дуже небезпечними при ушкодженні. А советські реактори будувалися з таким поспіхом і так недбало, що катастрофа була неминуча.

Катастрофа вибуху реактора на Чорнобильській станції в 1986 р. та громадські протести, що стали можливими за Горбачовської відлиги припинили відкриття нових ядерних станцій, примусили перевірити безпечність конструкції дотеперішних реакторів і зумовили переоцінку доцільности дальшої розбудови ядерної індустрії в Україні.

Сьогодні атомноелектростанції постачають 20-30% енергії України.

2. МЕТАЛЕВІ МІНЕРАЛИ

а) ЗАЛІЗНА РУДА

Залізо добувають процесами перетоплення кам'янистої залізної руди. Часами залізна руда залягає неглибоко і добувають її в широких, відкритих ямах. Видобуту залізну руду розтоплюють у дуже великих печах-доменах, зроблених із цегли, що горять безперервно день і ніч. Жар у них такий сильний, що навіть камінь у них розтоплюється. З цього повстає чавун. Розтоплений, вогнистий чавун випускають з печі і перевозять на другі місця, де його наливають у форми. Тут чавун остигає і твердне. З чавуну витоплюють у спеціальних печах залізо й сталь, додаючи до нього інші метали, що роблять його міцнішим.

В Україні видобувають залізо ще з часів, коли скити були в Україні. Найголовніші родовища заліза в Україні знаходяться в Криворізькому басейні, коло міста Кривого Рогу, над рікою Інгулцем. Це одно із найбільших родовищ заліза в світі, а залізо в ньому одне з найкращих сортів. Великі родовища заліза знаходяться також на лівому березі Дніпра, на схід від Кривого Рогу, і біля міста Керчу в східному Криму.

б) МАНГАН (марганець)

Дуже цінним мінералом це манган. Його додається до сталі та заліза для підвищення їхньої твердості і міцності. Манган використовується як домішка для зміцнення сталі у будові літаків, кораблів та радіотехніки, в оптичній індустрії (на скло окулярів), в продукції керамічних виробів тощо. Його значно використовують у воєнній індустрії.

Є небагато місць у світі, де знаходиться манган, а Україна має дуже багаті родовища цього цінного мінералу. У світовій продукції мангану Україна раніше займала перше місце, а сьогодні друге, після Південно-Африканської республіки. Найбільше родовище мангану у світі—біля міста Нікополя, на нижньому Дніпрі. Видобуток мангану у нікопільському басейні почався ще в 1880-их роках. Поза Нікополем відкрили манган і в других місцях України, наприклад в Карпатах. Манган із України імпортують Німеччина, Франція, Бельгія, Америка, а головню країни східньої Європи.

в) ТИТАН

Титан відзначається великою твердістю, і тому його використовується подібно до мангану, для зміцнення сталі. Його протикорозійні властивості дають йому додаткову вартість. Титан уживають при будові спеціальних приладів, машин, кораблів, літаків, ракет. Це рідкісний мінерал, який можна знайти тільки в деяких місцях у світі.

Україна стоїть на третьому або четвертому місці серед країн світу у продукції цього цінного металу. Головні родовища титанової руди знаходяться на

Волині, в околицях міста Коростеня. Це мабуть найбільше родовище титану у світі.

3. НЕМЕТАЛЕВІ МІНЕРАЛИ

а) СІЛЬ

Україна має багато соли. Добувають її із землі, де лежить вона у кам'янім виді, прозора і схожа на лід, з джерел солоної води та з моря і приморських озер та лиманів.

Ще від давніх часів викопували кам'яну сіль в околицях міста Дрогобича на Західній Україні, звідки її розвозили по цілій Україні та до країн східної Європи. На солоних озерах при берегах Чорного моря добували її так, що випаровували солону воду, а сіль осідала. Звідси її колись розвозили по Україні та до сусідних країв відомі з історичного побуту чумаки.

Сьогодні найважливіший район добування кам'яної соли в Україні лежить на Донбасі, біля міста Бахмута. Тут знаходяться великі запаси соли. Недалеко є великі джерела солоної води, яку випомповують із землі та виварюють. Менші поклади кам'яної соли є у других частинах України (Закарпатті, Підкарпатті тощо). Багато соли дають озера та лимани на Одещині та в Криму. Сьогодні Україна займає серед країн світу восьме місце у продукції соли.

б) СІРКА

Сірку вживають для продукції сірників, стріляного пороху, медицини тощо. Україна стоїть на одному з перших місць у світі щодо запасів сірки. Одне з найбільших родовищ сірки у світі знаходиться недалеко міста Роздола, на південь від Львова.

в) ОЗОКЕРИТ

Озокерит (або земний віск) це рідкісний мінерал, що має дуже корисні якості (між іншим перепускає світло). Його використовують для виробу високоякісних свічок, косметичних кремів і помад, пасти для долівок, як ізолятор в електротехніці і т.д. Озокерит знаходиться поблизу родовищ нафти і правдоподібно постав із нафти.

Щодо запасів, видобутку і переробки озокериту Україна стоїть на одному з перших місць у світі. Найбагатші родовища знаходиться на Підкарпатті, на південь від міста Івано-Франківського.

4. Глини, будівельні камені, мінеральні води

Україна також багата на різnorodні глини, і її часами називають „країною глини“, бо має вона більше 1000 місць, де викопують глину. В деяких околицях

глина дуже доброї якості. Від давніх часів широко розвивається в Україні керамічна промисловість, а в останніх століттях розросла продукція порцеляни. Сьогодні глини мішають різнородними домішками для продукції матеріалів (головно цегли), що є вогнетривкими (тривалими від вогню), стійкими проти кислоти (асиду) тощо.

Україна також багата на різні будівельні камені: мармур, базальт, діорит і т.д.

В Україні чимало джерел мінеральних та радіоактивних вод. Україна славиться лікувальними грязями (болотами), особливо по берегах Чорного й Озівського морів та в озерах Криму. У Карпатах є чимало джерел мінеральних вод.

НАЙВАЖЛИВІШІ МІНЕРАЛЬНІ БАСЕЙНИ УКРАЇНИ

На мапі побіч позначено, де знаходяться найбільші поклади головних мінералів України. Найважливішими такими центрами для видобування мінералів є:

Паливні ресурси

1. Донецький басейн, або „Донбас“

Донбас—це головний терен добування вугілля в Україні та найбільше родовище вугілля у Східній Європі. Про нього знають по цілому світі. Він також головний промисловий центр України й цілої Східньої Європи, місце широкорозвинутої металургійної, машинобудівельної і хемічної індустрій та виробництва будівельних матеріалів.

Перед початком Першої світової війни (1914 р.) Донбас постачав майже 90% усього вугілля російської імперії. І хоч по війні відкрили поклади вугілля на схід

від Уралських гір, із Донбасу походило 50% вугілля Советського Союзу аж до років Другої світової війни. Пізніше ця пропорція упала до 20%, але і це була поважна частина. Такий спад відбувся не тільки з причини, що другі місця збільшили продукцію вугілля, але також тому, що поклади вугілля на Донбасі поступово стали вичерпуватися, насамперед поклади ближче поверхні землі. Третина покладів вже вичерпана, лишається іти все глибше. Тепер доводиться добувати вугілля у глибинах навіть 1000-1600 метрів під землею.

У Донецькому басейні також викопують такі цінні метали, як ртуть, золото, срібло, цинк, мідь і т.д., а також кам'яну сіль, крейду та різні будівельні камені.

Найбільші заводи для виробу доброякісної сталі в Україні є на Донбасі. Це— сталевий центр України. Залізну руду привозять із Кривого Рогу, де його викопують. В багатьох містах Донбасу є великі печі-домени, яких ogrівають донецьким вугіллям і по яких витоплюють сталь. Тут багато фабрик, що виробляють локотиви, машини і металеве знаряддя.

Велике значення має географічне положення Донбасу. Він лежить близько моря, недалеко від великих басейнів залізної та марганцевої руд (Криворізького, Керченського та Нікопільського басейнів) і близько осередків металургійної індустрії, найбільшого споживача його вугілля. Густа сітка залізниць та битих доріг сполучує Донбас із головними центрами індустрії України та Східної Європи.

2. Придніпровський район

а. Кривий Ріг (Криворізький залізнорудний басейн)

Це один із найбільших у світі центрів для видобування залізних руд. Поверх 80% українського заліза походить із копалень Кривого Рогу.

В околицях Кривого Рогу викопували залізо ще в скитських часах. Але шойно у 1880-их роках почалося інтенсивне розкопування багатства Криворізького басейну. Експлуатація набрала особливо широких розмірів за часів советської окупації. На жаль, поволі вичерпуються шари із великим складом (пропорцією у камені) заліза.

Вартість Криворізького басейну ще в тому, що близько нього знаходяться центри для постачання енергії (гідроелектричні станції на Дніпрі, вугілля в Донбасі), що вможливило побудову заводів у цих околицях для перетоплення залізної руди у чавун, сталь та інші метали. Але більшу частину чавуну перевозять до фабрик по других місцях, де його переробляють на тверду сталь.

б. Нікопіль

Біля Нікополя на нижньому Дніпрі знаходиться найбільше родовище мангану у світі. Недалеко добувають також титан, алюміній, хром, нікель тощо.

По правому березі Дніпра знаходиться також Придніпровський район бурого (м'якого) вугілля, що тягнеться майже від околиць Чорнобиля ген аж до Нікополя.

3. Підкарпаття (Дрогобицько-Бориславський індустріальний район)

Це найстарший центр для видобування нафти в Україні. Звідси брали нафту ще в 18 ст., але шойно в половині 19 ст. почалося ширше використання великих покладів нафти на цьому терені. Про тяжкі умовини праці по цих копальнях писав в своїх оповіданнях Іван Франко. Сьогодні поклади нафти тут невеликі.

На Підкарпатті також видобувають природний газ, сіль, кольорові метали і т.д. Тут є одне з найбільших родовищ сірки в світі.

Далі на північному заході знаходиться Львівсько-Волинський басейн, в якому добувають кам'яне вугілля.

III. ПРОМИСЛОВІСТЬ (ІНДУСТРІЯ)

а. Промисловість України за княжих і козацьких часів

Вже за часів існування княжої української держави розвивалися в Україні біля 100 різних галузей індустрії, як наприклад: витоплювання заліза та міді, продукція різного роду предметів та виробів із заліза, золота, срібла та міді, тканиня, гончарство, кравецтво (шиття одягу) та шевство (виріб взуття на ноги), кушнірство (оброблення шкіри), млинарство (мелення збіжжя у муку), варення горілки (гуральництво) та пива (броварство) тощо. Наші предки жили у тих часах подостатку, користуючи різними розкошами, як це стверджують археологічні знахідки, а предмети з України купували також далеко поза Україною.

Під чужими окупантами цей здоровий економічний розвиток зазнав сповільнення або викривлення на користь потреб окупанта. Довгими століттями кріпацьке ярмо закутувало український нарід, відбираючи йому всякі політичні та економічні права. Тільки короткочасне існування козацько-гетьманської держави повернуло йому власть на своїй землі, покращало економічне положення українського народу. Тоді в Україні високо стояла продукція тканин, лляного полотна, шовку, соли, скла (гути), порцеляни, паперу, гармат, пороху до рушниць, тютюну і т.д. В Україні була розвинута торгівля, як в середині країни, так і з Заходом. Українські товари продавалися на чужих ринках.

б. Період царсько-російської окупації

Політичне поневолення понесло за собою й опанування економічного життя України чужинцями. Ще перед ліквідацією гетьманської держави Москва почала перетворювати Україну в свою колонію. Під колонією треба розуміти країну, яка служить для іншої об'єктом економічного грабунку. У країні-колонії економія розвивається не в її інтересах, а в інтересах окупанта, що збагачується за рахунок такої підлеглої країни.

Вже цар Петро I, йдучи понад голову гетьмана, заборонив деякі види індустрії в Україні (наприклад продукцію зброї). Інші види промисловості обмежено до такої міри, що вони зійшли нанівець (текстильна, скляна та порцелянова промисловості). Фабрики вивозили на північ, передавали у власність росіянам, переводили на військове виробництво. Заборонено друкувати книжки українською мовою, що довело паперове виробництво до руїни. А в половині 18 ст. вийшов спеціальний царський указ, згідно з яким заборонялося банкам видавати позики українцям.

Індустріалізація України почалася у другій половині 19 століття, але її розвиток відбувався не в інтересах українського народу, а в інтересах російської імперії та чужих підприємців. Західня Європа індустріалізувалась швидкими темпами і для забезпечення цього процесу їй було треба великої кількості сировини, яку могла дати Україна. Коли стало відомо, що Україна має значні поклади промислової сировини, в Україну полилась злива закордонних капіталів (вкладу грошей). Територія центрального Придніпров'я та Донеччини засіялася копальнями вугілля та залізної руди і заводами. У більшій частині українська індустрія того часу була в руках західньо-європейських фінансистів та підприємців. Місцеві українські ентузіясти не могли отримати потрібного капіталу на будову заводів та копалень.

В цьому періоді імперський уряд не тільки не стримував промислового розвитку в Україні, як то було раніше, а навпаки давав підприємцям різні пільги, звільняв від податків тощо. Але продукція тих підприємств тільки в мінімальній мірі обслуговувала потреби українського населення. Виробничий цикл ніколи не доходив до кінця в Україні, остаточне виробництво переносилось в інші місця. Україна лишалась базою постачання сировини. Українські мінеральні багатства, передусім залізо, сталь, манган та інші метали йшли в сирому або напів переробленому стані за кордони України, а звідтам спроваджували за високу ціну

готові вироби, зокрема сільсько-господарські машини й устаткування для копалень.

в. Період советсько-російської окупації

Економічні міркування були однією з головних причин советсько-російського наступу на Україну скоро після приходу комуністів до влади в Росії. Ленін не міг собі уявити будову соціалізму в Росії без українського хліба, вугілля та заліза. Із перших днів советська окупація відзначалася таким жорстким економічним визиском України, що аналогії йому важко знайти в історії людства. Увесь розвиток економіки України, як і цілого Советського Союзу підлягав п'ятлітнім плянам, випрацьованими в Москві. Господарство кожної советської республіки виконувало тільки певні функції в індустріалізації всього Союзу, і тому господарство кожної республіки мусіло розвиватись відповідно до потреб всього Союзу, тобто Росії, а не до власних національних потреб.

Ще у пляні першої п'ятирічки Україну трактувалося як головну індустріальну базу ССРСР і їй призначувались належні кошти на розбудову. Але в наступних п'ятирічках капіталовкладення в Україну зменшилися.

Українська індустрія зазнала значні шкоди у Другій світовій війні. І не тільки німці спричинили ці великі шкоди. Коли почався німецький наступ на ССРСР у 1941 р. Москва наказала евакувати з України за Уралські гори всі заводи та промислове устаткування. Що не можна було забрати, москалі наказали знищити. Спеціальні команди Червоної Армії та НКВД підпалювали й пускали в повітря промислові заводи, магазини, а навіть житлові будинки. Водною заливали копальні, нищили мости та залізниці, затоплювали кораблі. Підміновано велику греблю та мости на Дніпрі, усі будинки на головній вулиці Києва—Хрещатику, водопроводи у Києві тощо. Це була політика т. зв. „спаленої землі“—знищити все, щоб не дати ворогові можливість засісти на території московської імперії. Внаслідок дії німців та большевиків під час Другої світової війни було знищено 75% української індустрії. Україна понесла більше 40% загальних матеріальних втрат цілого ССРСР. Загинуло 5 мільйон людей.

Після Другої світової війни Москва рішила присвятити більшу увагу розбудові індустрії за Уралськими горами, в азійській частині ССРСР, з огляду на близькість України до Заходу, що ставило її у більшій небезпеці бути окупованою в разі воєнного конфлікту. Частина, виділена для УССРСР із загального бюджету ССРСР залишилась як було перед війною, але потреби України були набагато більшими за других советських республік через те, що Україна зазнала більшого понищення. Рівнож Україну змушено сплачувати російським заводам за нове устаткування, що Україна від них одержала, помимо того, що значна кількість машин та худоби, вивезених з України на початку війни, не було повернено Україні. А те, що було повернене уважалось допомогою Росії „братній республіці“. З плином часу індустрія України отримувала все меншу увагу у бюджетових розподілах ССРСР.

Помимо всього, процеси відбудови індустрії України після Другої світової війни проходили інтенсивно. Широко уведено автоматизацію виробництва, а також розросла індустрія комп'ютерів (розвиток якої згодом припинено). Після війни Україна отримала частину машин, яких Москва забрала собі із Східньої Німеччини як винагороду за воєнні шкоди, і ці машини допомогли українській індустрії повернутися досить швидким темпом до життя після величезного воєнного пониження.

г. Економічна політика большевиків в Україні

За советської окупації економіку підчинено політичним, радше ніж економічним міркуванням. Виробнича потужність України формувалася і використовувалася не на основі економічних інтересів України, але для скріплення господарського комплексу советської імперії. Так наприклад, Україна стояла високо у важкій індустрії, але вона небагато із цього користалася. Багато того, що продукувалося мало воєнно-мілітарне призначення. В додатку, хоч Україна під комуністами сильно індустріялізувалася, її економічний потенціал був слабо використаний і свій слід на українську економію мала колоніяльна політика Москви. Про упосліджене місце України в економіці СРСР говорять голосно наступні факти.

Між 1913 р. (себто на початку першої світової війни) та 1960 р. індустріальна продукція України зросла на 27 разів, коли в усьому Советському Союзі (а насамперед в Росії) за цей час продукція зросла на 43 рази більше. Взагалі, в Україну Москва вложувала 25% менше капіталу на розбудову ніж у другі республіки Советського Союзу.

На великий визиск України Росією намагались вказати економісти в УРСР прикінці 1920-их років (Волобуєв та ін.), але скоро їх замовчано. Вони доводили, що під советською окупацією Україна зазнає поважних втрат. Економісти 1920-их роках обчислили, що 20% прибутків за продукти із України не повертаються Україні, а є затримані Москвою, більше навіть як за царської влади.

Мало прикладів в історії, щоб одна держава експлуатувала чужу країну так безоглядно, рішучо і пляново, як експлуатувала Україну червона Москва. Советська державна машина, точніше керівна російська комуністична партія, стала власником не тільки всіх багатств землі, але і людини. Комуністична верхівка керувала економічним життям країни як собі бажала, а людину примушувала виконувати доручену їй працю там, де її поставлять. Тому, що партія працювала для поширення комунізму по цілому світу, на перше місце висувалася важка промисловість, зокрема продукція важкої зброї, а населення мусіло жити з постійними браками харчів, продуктів щоденного вжитку тощо. На задній плян було відсунено продукцію речей, які не стояли у прямому зв'язку із воєнними потребами, включно із будівництвом мешканевих домів.

Советський уряд ховав у таємниці, до якої міри економіка С.С.С.Р. була зв'язана із воєнною промисловістю. На безпосередню продукцію зброї та утримання війська навіть у мирних роках ішло не менше 35 відсотків валового національного продукту, тоді як у країнах Заходу цей показник у мирних роках

не перевищував 5 відсотків. Від 60 до 80% економіки С.С.С.Р. була якимсь чином зв'язана із військово-промисловим комплексом.

Грабунок України продовжувався до останніх днів існування советсько-російської імперії. Він проявлявся ще в тому, що уся плата чужих країн за продукти з України ішло через Москву, яка затримувала собі потрібну тверду валюту. Адміністративний апарат в усіх галузях життя знаходився переважно на Московщині. Взагалі, в Росії більше людей працювало при індустрії та в партійно-державній адміністрації як в других советських „республіках.“ Не дивно, що пересічний заробіток населення Росії був вищим як в будь-якій другій республіці Советського Союзу, за виїмком маленьких країн Латвії та Естонії.

Централізована, колоніального характеру советська економічна політика ішла по лінії повної інтеграції економіки складових частин Советського Союзу. Заводи обмежувалися до дуже специфічної продукції та були міцно співзалежними одні від других. 90% заводів України були тісно зв'язані із заводами в других советських республіках. Розрив зв'язків між багатьма заводами після упадку советсько-російської імперії причинився до значного спаду продукції і сильно вдарив на українську економіку.

Імперіяльна політика диктувала однобокий розвиток української економіки—до функціонування України лише як сировинного додатку з розвитком переважно важкої, екологічно небезпечної промисловости. Україні була призначена роля постачати сировину та напівфабрикатів. Виробничий цикл звичайно закінчувався не в Україні, а в якійсь другій частині советсько-російської імперії. 90% української індустрії не проходило свого повного виробничого процесу в Україні. Майже половину залізної руди, видобутої із української землі вивозилося до сталеварень (фабрик для виробу сталі із заліза), що знаходилися на території Росії. Українську нафту вивозили у великій частині до рафінерій в Росії.

Розбудову індустрії в Україні Москва використовувала також для нанесення чужого населення в Україну. До нових заводів-фабрик стягалося багато робітників із Росії. Натомість українських робітників посилялось до копалень далекої Півночі та Сибіру. Таким способом за часів советської влади приблизно 7 мільйон українців перенеслися у другі частини ССРСР. Зрозуміло, що велика частина їх була насильно вивезена із України і різними способами стримана від повороту на рідні землі. Тим часом, в Україну наїхало поверх 10 мільйон росіян. Для них завжди було місце по заводах і копальнях України.

За советської окупації, розвиток української промисловости звужено до наступних галузей:

1. Машинобудування: виробництво гірничих машин, обладнання для металургійних заводів, турбінів, електродвигунів, комбайнів, тракторів, залізничних тепловозів і т.п. Це була найбільша галузь промисловости України, яка затруднювала третину всіх робітників. Україна давала для Советського Союзу дуже значний відсоток (від 50-95%) його загальної продукції у цих видах машинобудування.

2. Видобуток таких сировин, як залізо та манган, хемічна промисловість, продукція електроенергії. Велика частина цього була призначена на експорт до соціалістичних країн Східньої Європи.

Хемічна промисловість займається виділюванням з різних сирівців хемічних речовин. Головними видами хемічної промисловости в Україні є виробництво коксу (якого випалюють із вугілля і вживають головно в металургії), сірчаної кислоти, різних штучних добрив для сільського господарства. Спосіб, в якому советські керівники поставили хемічну та ядерну промисловість спричинив значні шкоди екології України.

Менш потужними в Україні були промисловість будівельних матеріалів, текстильна, деревообробна, харчова, кравецька, шкіряна, взуттєва, паперова і поліграфічна промисловости.

г. Економічне значення України

Україна має одні із найкращих умовин у світі для економічного розвитку: надзвичайно добру та урожайну землю, догідне підсоння, великі запаси різноманітних корисних копалин та наявність майже всіх головних промислових сировин, вигідне географічне положення із широкою мережею міжнаціональних комунікацій і виходом до моря, могутні інтелектуальні та наукові кадри.

Чорнозем, що належить до найбільш родючих ґрунтів у світі і покриває дві-третьє української землі є одним із найбільших природних скарбів України, бо перетворив її в одну із найважливіших хліборобських країн світу. Недоброї для хліборобства землі в Україні дуже мало.

Україна має одні з найбільших покладів заліза, мангану і твердого вугілля. Україна має ту вигоду, що поклади мінералів знаходяться близько одні других, а це улекшує транспортування мінералів та сприяє розвиткові індустриальних центрів. Близькість покладів до моря (50-150 кілометрів) допомає їхньому експорту закордон.

Рівнинний характер більшої частини української території є неоціненним даром природи для господарства, особливо для розбудови шляхів сполучення, які мають важливе значення в гармонійному розвитку економіки. Мережа річок України, при дбайливому догляді за ними, достатня, як для транспорту, так і для постачання населення і для господарства.

Велике значення протягом історії для економії України мало і далі має її положення. Вигідне географічне положення України зумовлене її приморським положенням, бо море—це зв'язок із зовнішнім світом. Україна знаходиться у центральній позиції на торговельних шляхах світу. Вже за княжих часів Україна займала важний пункт на шляхах торгівлі між країнами довкола Балтійського моря та країнами довкола Чорного моря, між центральною Європою та Близьким сходом й Індією. Завдяки цій торгівлі княжа українська держава досягла високого економічного розвитку і її населення жило у великому достатку.

Княжа Україна була однією із найбільших економічних потуг тодішнього світу. Їй світилися добрі перспективи розвитку, які перервали навали кочових орд, що спричинили велику руїну країни та великі людські жертви, примусили українців опустити значні терени України, закрили доступ до моря, зірвали торговельні шляхи, відвернули увагу європейської торгівлі від України.

Внаслідок завоювання України її ворогами прийшов жорстокий економічний визиск її населення: способами дискримінації витиснено українців із міст, а на селі людей примусено працювати для чужих панів, які використовуючи працю українських селян довели їх до страшного зубожіння. Довгими десятиліттями український нарід мало користав з індустріалізації України, розпочатої в половині 19 ст.

д. Наслідки большевицької економічної політики

Особливо тяжко терпів український нарід за советсько-російської окупації. Советська економічна політика спричинила Україні велику економічну руїну. Україну примусово інтегрувалося в штучний імперський господарський комплекс. Тисячами ниток прив'язано Україну до імперії. Виробництво України було залежне десь на 60% від поставок частин з Росії. В багатьох основних ділянках (енергії, продукції паперу) Україна стала дуже залежною від других частин Советського Союзу. Централізованість та нераціональна пляновість советської економіки шкодили нормальному розвитку економіки. Урядові УССР були підпорядковані тільки 5% промисловости, решта 95% були підпорядковані центральним міністерствам СССР. З України вивозився значний відсоток її продукції, а прибутки залишалися в руках центральних союзних міністерств і йшли на імперіяльні цілі, насамперед військові, а не на соціальний розвиток України.

Нежиттєздатною і непрактичною була большевицько-марксистська економічна програма. Із тотальним удержавленням економіки, усе плянувалося із Москви і підлягало її контролі. Командно-адміністративна система вбивала вільну ініціативу, таку потрібну для росту економії. Розвиток економіки відбувався однобоко із наголосом на важку промисловість і розбудову воєнно-промислового комплексу. Нерозвинутим лишалося виробництво споживчих товарів, занедбувалася сфера послуг, погіршувалася екологічна ситуація внаслідок форсованої індустріалізації ціною боротьби з природою.

Помимо імпазантної статистики, советська економія постійно знаходилася у дуже „хворому“ стані. Советські товари були такої низької якості, що попиту закордоном не мали (советська статистика говорила тільки про кількість і не про якість). Був постійний брак товарів. Процвітали корупція та хабарництво, закорінилися апатія, байдужість і млявість на праці, широко поширилося пияцтво та алкогольізм. Рівень життя пересічного советського громадянина був низький і стояв небагато вище населення країн „третього світу“. Тільки комуністам та їх родинам жилося добре. Вони отримували платні від два до десять разів вищі від платнів пересічного робітника, мали доступ до спеціальних крамниць, заповнених товарами, спеціальних шкіл, курортів тощо. Одним словом жили привілейованим життям.

Спроби поправити чи „зреформувати“ советську економіку не давали побажаних наслідків і ледви чи могли їх дати. Советська економія котилася все скоріше вниз і врешті прийшов закономірний кінець цій нежиттєздатній системі.

е. Україна в перших роках незалежності

Помимо всього, Україна вступила у коло вільних народів як значна економічна потуга. Україна є найбільшою металургійною базою в Східній Європі й займає важливе місце серед країн світу в сталеварній продукції. Україна експортує чорні метали та вироби з них, алюміній і інші вироби у великому обсягу. Україна має надзвичайно розвинену хемічну промисловість, потужне машинобудування, розвинену радіоелектронну промисловість і навіть авіаційну й космічну. На українських корабельнях споруджуються торговельні та військові кораблі для різних країн.

Україна має високо розвинене сільське господарство, яке за загальним обсягом продукції стоїть в рівень з найрозвиненими країнами світу. Україна має одні з найкращих орних земель у світі. Великий потенціал має також текстильна промисловість.

На загал, Україна є найбільш розвиненим економічним регіоном Східної Європи. За загальним рівнем виробництва вона не поступається переважній більшості європейських країн. За всіма показниками Україна може стати економічно врівень з рештою Європи.

В багатьох ділянках продукції Україна займає передове місце серед країн світу. Впродовж 1980-их років Україна стояла на:

- 3-ому місці у продукції тракторів,
- 4-ому місці у продукції сталі, чавуну та прокату,
- 5-ому місці у продукції телевізорів та телевізійних апаратів,
- 5-ому місці у продукції цукру (головно з цукрового бур'яка),
- 6-ому місці у продукції масла,
- 8-ому місці у продукції цементу.

Натомість, Україна стояла аж на 17-ому місці у продукції автомобілів.

У сумі продукції, Україна стоїть на 8-му місці серед країн світу (після ЗСА, Росії, Японії, Німеччини, Франції, Італії та Великобританії). Об'єм її продукція рівняється 10% продукції Америки. Раніше Україна постачала 20-25% усіх продуктів Советського Союзу.

Від колишнього СРСР Україна успадкувала найбільший у світі ракетнобудівний комплекс (у Дніпропетровському/Січеславі). В Україні виготовляють одні з найкращих у світі ракетноносії. Українські космічні досягнення—унікальні, зрештою українські вчені відіграли мабуть найважливішу роль в розвитку советських космічних програм. Україна часто запускає в космос сателіти зв'язку і для спостереження довкілля. Постійно

збільшується число держав, які ввійшли у партнерство з Україною у запуску космічних сателітів.

Великий потенціал України лежить також у її населенні. Україна має численні кадри спеціалістів в різних галузях економічного та наукового життя. Україна має багато високих шкіл, професійно-технічних закладів та інститутів, університетів та науко-дослідних установ. Значна кількість населення має вищу освіту і в загальному українці споконвіку—нарід творчий, працьовитий і здібний до науки. Україна дала світові багато відомих у світі вчених.

є. Проблеми для дальшого росту економії України

У відношенні до України, комуністична Москва вела хижацьку політику. Вона мало рахувалася із межами природи, вичерпуванням покладів підземних багатств або виснаженням ґрунту при надмірному додатку хемічних добрив до землі. Занедбувалася модернізація технології. Розвиток української економії був однобічний із наголосом на базові галузі тяжкої промисловости (гірничу та металургійну). Саме ці галузі зробили Україну високовитратною в енергетиці державою і є вони найпотужнішими забруднювачами навколишнього довкілля.

Від половини 1970-их років стала зменшуватись продукція природного газу та почали вичерпуватись відкриті дотепер поклади нафти. Відсутність відповідної своїм потребам кількості палива на власній території та початкова залежність України на Росію в доставі нафти та природного газу тяжко лягли на економіку України після розриву економічних зв'язків України з республіками колишнього Советського Союзу. Росія використовувала цей стан як засіб енергетичного тиску на Україну, щоб змусити її вступити до утвореної на руїнах СССР Співдружності Незалежних Держав, згідно з нео-імперіальним інтересам Росії.

Також, від початку 1980-их років почала спадати кількість добутого вугілля в Україні. Вичерпуються запаси вугілля ближче поверхні землі і доводиться копати все глибше. Та для такого копання потрібно спеціальні машини, що вимагають великого вкладу капіталу. Умови праці по глибоких копальнях тяжкі, бо тут вища температура. Часто мають місце завалини у тунелях копалень, що були неуважно поставлені. Легковаження відповідних заходів проти горючих газів спричинює вибухи із чималими людськими жертвами.

Ставка на розбудову ядерної енергії на місце поступово вичерпуваних покладів паливних мінералів не оправдала себе, а для будови дальших водних електростанцій вже нема місць на ріках України. Тому, важливим завданням України є дослідити використання нових джерел енергії та мати відповідних партнерів в доставі палива.

Досліди виявили, що Україна має ще багато невикористаних покладів. За часів СССР експлуатувалися майже лише великі родовища, з яких отримувалося великі об'єми мінералів (газу, нафти тощо) за мінімальних фінансових затрат. Коли великі поклади в Україні стали вичерпуватись, Москва повернула свої обмежені фінансові ресурси й застарілу технологію на величезні поклади в

Середній Азії, західньому Сибіру та інших регіонах СРСР. Натомість багато середніх і дрібних родовищ у колишніх відомих мінеральних регіонах України лишилися неексплуатовані. Також досліді показують, що є чимало інших районів, в яких у глибоких надрах землі є багаті мінеральні поклади. Наприклад, великі поклади нафти та природного газу знаходяться в східному Криму—на прибережжю Озівського моря та в Керченській протоці, а також під Чорним морем, біля північно-західнього узбережжя. За допомогою сучасної технології ці поклади щойно починаються експлуатуватися.

Останніми роками залізна індустрія також зазнає знемагання. Головною причиною полягає у тому, що в Україні машини для перероблення заліза постарілися, так само печі для топлення заліза із другими додатками, а на відновлення машин та печей в Україні потрібно великих фондів.

Одне із головних завдань України є модернізувати свою індустрію для того, щоб зробити її конкурентноспроможною. Україна вступала на шлях незалежності з промисловістю, яка хоч в об'ємі потужна, але не відповідає світовим стандартам. Але вже в перших роках незалежності промислові підприємства України почали поступово відновлювати свої виробництва та запроваджувати більш модерну технологію. Освоєно нові види продукції, що раніше Україна імпортувала.

ж. Трагічні наслідки совєтської індустриальної політики в Україні: нищення екології України

Однією із найбільших турбот для українського населення сьогодні є катастрофічний стан екології України. Понищення, забрудження і затруєння природного довкілля України хемічними та радіоактивними отрутами—це безперечно одна із найбільших нещасть, нанесених московською окупаційною владою Україні. Із-за цього забрудження загрожене здоров'я великого числа українців, бо їда, яку вону споживають, воду, яку п'ють, повітря, яке дихають насичене шкідливими, а то й токсичними для здоров'я людини речовинами. Значна частина дітей народжується із генетичними хворобами або фізичними аномаліями. Статистика вказує, що Україна має надто високий відсоток смертності дітей. Українська земля, яка віками щедро годувала своїх жителів, поволі стає нездідною далі бути доброю кормителькою.

Жалюгідний стан екології України це один із тих трагічних наслідків московської окупації України, що ще довгі десятиліття дошкулятимуть населення України. Бо всякого роду отрути, що ввійшли в довкілля України, мають такий характер, що їх шкідливість довготривала, навіть поверх століття.

Московська політика від самого початку завоювання нею України ставила за ціль якнайширше експлуатувати природні багатства України. На шляху скріплення московсько- комуністичної імперії гинули мільйони людей, знищувалась природа. Україну допроваджено до межі екологічної катастрофи. Згідно статистичних даних, Україна в останніх роках совєтської окупації посідала місце найгіршого екологічного забрудження серед країн світу. Вона була на кілька разів більше забруджена від других совєтських республік, що самі мали жалюгідний екологічний рекорд.

Українські ріки, моря, повітря, поля і ґрунти стали надзвичайно занищені отруйними речовинами. Індустріальні заводи працювали майже без жодних приладів для очищення диму, і тому у більшості міст України повітря стало занечищене на кілька десятків разів понад міру, яку спеціалісти вважають максимально допустимою для здоров'я людини.

На території України побудовано більше тисячі шкідливих хемічних підприємств, що при виробництві різних хемікалій випускають у повітря та води України дуже небезпечні речовини, які спричинюють поважні хвороби у людях, звір'ях та рослинах. Дуже можливо, що деякі із цих заводів спричинили різні хвороби, як приміром містерійне облісіння у дітях столичного міста Буковини, Чернівцях, при кінці 1980-их років. Велика частина цих заводів мали воєнне призначення і для України користи не мали.

У формі „кислих (асидних) дощів“ опадають на землю тисячі тонн токсичних речовин, що їх кожного року випускають в атмосферу заводи.

Велику шкоду нанесла родючому українському ґрунті меліорація, додавання до землі штучних стимуляторів росту для збільшення обсягу харчової продукції. В поспіху якнайбільше роздобути із української землі Москва заохочувала докладати всякі хемічні додатки до землі, нітрати, токсини, не подбавши вивчити які хемікалії добрі, а які шкідливі. Внаслідок пересадної, а то й непотрібної, меліорації хемічними та мінеральними добривами, земля почала виснажуватись. Заорені площі отруєно також низькою якістю хемічними гербіцидами та пестицидами.

Спеціалісти обчислили, що таким шляхом зіпсуто половину українських чорноземів. Половина родючої української землі така виснажена, що не в силі далі давати багаті плоди. А коли додати територію, занечищену радіацією від вибуху на Чорнобильській АЕС, то постає страшна картина варварського спустошення України внаслідок комуністичного панування. Взагалі, сьогодні в Україні вже мало екологічно чистої землі.

У Карпатах за років большевицької окупації (від закінчення другої світової війни), зникла половина лісів. Впродовж 1950-их років Карпати давали більше 3/5 лісоматеріалу, продукованого в УСССР, хоч вони мали тільки 1/5 лісів України. Дійшло до того, що почали зникати великі лісові масиви, як наприклад славний Чорний ліс, на захід від Івано-Франківського.

Усе це мало негативний вплив на екологію Карпат, загрожуючи екологічній рівновазі гірської природи. Деревина не тільки дає краси, але й виконують дуже важну роль в природі, головню для контролі потопів, затримання вогкості у землі й діючи як джерело продукції азоту (нітроджену), що важливе для життєздатности атмосфери нашої плянети та чистоти повітря.

Внаслідок широкого обезесліснення (дефористації) Карпат, є велика ерозія землі, як також існує небезпека зсувів землі. Збільшилися потопаи, чейже дерева деццю стримують спливи вод з верхів гір і збіднілась природа Карпат. Багатолісистість

Карпат могла би багато причинитись до очищення повітря в цім кутку України, чейже в карпатському підгір'ї проходить широка експлуатація підземних багатств (нафти, природнього газу, поташу тощо). Останніми роками присвячувано більшу увагу лісогосподарці. Зменшено вирубування дерев та збільшено засаджування нових лісів.

Катастрофічних розмірів набрало також забруднення вод по ріках України отруйними відпливами із фабрик. Заводи для продукції хемікалій викидають у ріки та моря України прямо мільйони тонів токсичних відходів від процесів творення цих хемікалій. Тому мало дивуватися, що питня вода у багатьох частинах України стала шкідливою для людини. Сильно забруднені Дніпро, Буг та Дністер вже від своїх середніх течій. Чимале число рік, над якими побудовані заводи, обернулися у канали, в яких замість колись чистої води тече різнокольорова рідина. Фабричні стоки отруїли також підземні води. Внаслідок надмірного використання вод промисловими підприємствами висохли та зникли кілька тисяч українських рік та потічків.

Чималі шкоди нароби́ли греблі (давмби), поставлені великим числом на ріках України. Поруч функції електростанції, греблі потворили штучні озера, водоймища, що постачають воду для ірігації. Але у процесі творення цих штучних озер, затоплено сотні сіл та велику кількість цінної урожайної землі. Вода у цих водосховищах стоїть, водорослини гниють і отруюють воду, риби гинуть, на стоячій воді запліднюються комахи, які поширюють хвороби, а береги засолюються і нищиться екологія прибережжя.

Загачування води також спричинило великі шкоди Чорному та Озівському морям, бо ріки приносять менше води, а головно менше солодкої води. Свіжі води рік приносили «істинні» речовини, а без них зменшилася кількість риб і почали вимирати цінні породи. Натомість збільшується соленність морів. Озівське море хемічно забруджене до такої міри, що йому загрожує можливість стати мертвим морем до кінця цього століття. Подібно занечищені прибережні води Чорного моря. Озівське та Каспійське море почали висихати.

Побіч всіх цих нещасть продовжує стояти страшна примара дальших трагічних наслідків Чорнобильської нуклеарної катастрофи, бо радіоактивні відпадки, рознесені хмарою, сіли широко по Україні, і напевно значно отруїли екологічну систему України. А деякі складники випущеного радіоактивного матеріалу візьмуть довше 100 років, щоб розкластися у нешкідливі субстанції. У міжчасі, сотки тисяч людей вмирають повільною смертю від всякого роду ракових і генетичних недуг, викликаних Чорнобильською катастрофою. Чорнобиль заразив близько 1/50 території України, а знов стільки ж території сьогодні небезпечна для людського проживання внаслідок інших екологічних шкод. Зрештою, лишається питання, чому на території України, яка творила неповних 3% території ССРСР із 18% усього населення ССРСР, поставлено 40% советських атомних станцій, більшість з яких слабо та недбало побудовані, і тому немов тільки чекають наступної катастрофи, спричиненої недосвідченою людською рукою або природою.

За радської окупації зусилля стримати та зменшити індустриальне забрудження екології були мізерними. Незначні фонди, призначені на цю ціль не використовувалися вповні. Взагалі, в СРСР існувала тенденція залишати незужитою велику частину фондів, призначених у бюджетах на поліпшення життя своїх громадян.

1) Чорнобильська катастрофа та шкоди від атомних станцій

Побудова станцій для продукції ядерної енергії стала великим нещастям для України. На території України, що творила всього 3% території цілого Радянського Союзу, поставлено приблизно половину радянських ядерних станцій. Більшість з них стоять у густо заселених околицях, а кілька поблизу великих міст та великих рік, хоч в разі якогось випадку реактори становлять надзвичайно велику загрозу для людини і можуть спричинити страшні шкоди на довгі літа. Місця підбрані для будови атомних станцій не зовсім придатні для цього. Взагалі, є питання, чи земля України надається на будову таких споруд. Більша частина української землі м'яка, а до того південна Україна знаходиться у полосі, де існує можливість землетрусів. Шкоди українській екології від ядерних станцій творяться постійно, і не тільки тоді, коли мають місце випадки на станціях. Часто пропускаються радіоактивні елементи в атмосферу, що має поганий вплив на людей, природу та клімат.

Будова станцій у Радянському Союзі не була поставлена на відповідному рівні і взагалі є основні хиби у їх конструкції. Не присвячено належної уваги розробці процедур при оперуванні реакторів, привил безпеки і механізмів для протидії в разі випадку.

Найгірші побоєння таки справдилися, коли 26 квітня 1986 р. стався вибух реактора 4-го блоку на Чорнобильській Атомній Електростанції. Внаслідок вибуху, спричиненого поганою конструкцією реактора, випущено у повітря величезну масу радіоактивного матеріалу, якого вітер широко розкинув по Україні та сусідніх країнах. Радіоактивного забруднення зазнала територія, на якій мешкає понад 250 мільйон людей. Дослідники обчислили, що вибух у Чорнобилі пустив у повітря 2000 разів більше радіації як бомба в Гірошімі. Це була найгірша дотепер екологічна катастрофа. Тисячі людей погинули або гинуть жахливою повільною смертю. Дослідники обчислили, що катастрофа на Чорнобильській АЕС коштувала 15 тисяч умерлих (кілька сот майже зразу, інші в наступних 5 роках), 50 тисяч поважно хворих, і 600 тисяч людей, які високо заражені радіацією.

Трагічні наслідки Чорнобиля довготривалі й поважно шкідливі не тільки для його численних жертв, але й для їх дітей та внуків і, можливо, ще дальших потомків. Більша доза радіації нищить клітини організму і спричинює ракові недуги та генетичні деформації. Фактично страшні наслідки Чорнобиля зростають впродовж певного часу, від кільканадцять до кількадесять років. Таким чином, Чорнобиль це трагедія, якою будуть заторкнені численні наступні покоління українського народу.

Мабуть найбільш вражаючий аспект Чорнобильської катастрофи було те, що Москва спершу стралася затаїти Чорнобильську аварію від свого населення і світу. Про вибух світ довідався щойно два з половиною днів після того, як він мав місце, коли Швеція повідомила, що її апарати для міряння радіоактивності на її терені виявили раптово збільшену кількість радіації у повітрі, що посунулась із СРСР. Вісім годин після шведського повідомлення, московське радіо подало коротку, на приблизно 30 слів, новинку, що один із чорнобильських реакторів був пошкоджений. В перших місяцях після цього з Москви виходило дуже мало даних про аварію у Чорнобилі, натомість були намагання применшувати серйозність катастрофи. Таке поступання остаточно підірвало довір'я населення до советської верхівки і вбило віру в можливість оздоровлення советської системи.

Чорнобильська трагедія причинилася до народження екологічного руху в Україні. Раніше було строго заборонено у Советському Союзі говорити про нищення екології на його території. Тільки з Горбачовською відлигою стали можливими протести про екологічні шкоди, нанесені наслідками советської індустриальної політики. У 1989 р. в Україні створилася незалежна, недержавна організація „Зелений Світ“, що поставила собі за ціль розслідити та розкрити правду про страшний екологічний стан в Україні, припинити забрудження екології України. У 1991 р. Верховна Рада України прийняла постанову припинити будову дальших ядерних реакторів, а існуючі реактори поступово розібрати.

IV. ТОРГІВЛЯ

Торгівля має велике значення для економічного життя країни, бо дає можливість збільшити прибутки за продукцію товарів і придбати товари, яких бракує у даній країні. Торгівля буває внутрішня (в межах держави) і зовнішня (між різними державами).

Внутрішня торгівля відома в Україні з давен-давна. Відбувалася виміна краму поміж селом і містом, поміж лісовими та степовими краями. Ця торгівля велася головню на ярмарках в містах і містечках в певні дні тижна. Широкий розголос мали великі річні ярмарки, які відбувалися по окремих центрах (Київ, Харків, Полтава, Чернігів, Суми, Львів, Ужгород і т.д.). На них з'їжджалися люди з далеких сторін. Згодом постали також місця постійного торгу—базарі та крамниці. В додатку, по селах роз'їздили ремісники та розпродували свій товар. З кінця 19-го століття розвинувся кооперативний рух для сприяння торгівлі, головню для пожвавлення економічного життя українського населення сіл та міст.

Зовнішня торгівля також відома в Україні здавна. Природні багатства України притягали увагу чужоземних купців і втягали людність України у торговельний вир. Ще античні греки та римляни імпортували з України збіжжя. А особливо великої сили набула торгівля за княжих часів. З України вивозили шкіри і хутра, мед, віск, збіжжя, пізніше сіль, а до наших земель привозили різні матерії, зброю, овочі тощо. Український товар цінився високо. Наприклад, за княжих часів у Франції був великий попит на українські плащі та інші вироби. Майже по цілій Східній та Північній Європі знайдено ювелірні та мистецькі вироби з України.

Торговельні шляхи, якими йшли численні валки купців, зв'язували Україну із Візантійською імперією та скандинавськими землями, арабським Близьким Сходом та Західньою Європою. Значну активність проявляли українські купці, які їздили навіть в дуже далекі сторони. Князі опікувалися купецтвом і в переговорах з чужими державами щиро заступалися за права українських купців.

Набіги кочових азійських народів багато пошкодили торгівлі, але навіть за тих часів Україну не оминали важливі торговельні шляхи. Щойно польське та московське панування відсунуло українців від торгівлі, передаючи її в руки чужинців. З України продовжували вивозити збіжжя, мед та віск, худобу, головно воли, дерево. Загнене в панське та кріпацьке ярмо, українське селянство не мало жодних користей із цього експорту. В додатку, почалася безпощадна експлуатація природних багатств України. Швидкими темпами ліси вирубувалися або палилися для здобування поташу і смоли. Згодом почалося викачування й інших багатств.

Не зважаючи на тяжкі війни і руйнації Україна за Гетьманщини знов втягнулася в широкий торговельний рух. У другій половині 17-го століття поновилися торговельні зв'язки України із Заходом через бальтицькі порти та Польщу. Поширилися торговельні зв'язки з татарами Криму і Туреччиною, не зважаючи на досить часті перерви внаслідок воєнних дій. Налагодилися торговельні зносини з країнами Балкану. Почала набувати дедалі більшого розмаху торгівля з Московщиною, а також зі Сходом—Персією, Кавказом. З України ці країни імпортували худобу, коні, шкіру, вовну, віск, тютюн, салітру, горілку, скло. А Україна імпортувала насамперед сукна, зброю, папір.

Українська торгівля зазнавала все більших обмежень чим ширше Україна переходила під московське панування. Російські царі, починаючи з Петром I, вживали різні заходи, щоб позбавити України економічної незалежності і спрямувати її на слугування інтересам російської імперії. Заборонено безпосередні торговельні зносини України із закордоном, український експорт мусів іти тільки через російські порти. Ряд товарів заборонено вивозити закордон, крім Росії. Українці мусіли торгувати через чужих посередників, які безсовісно використовували працю українських селян та робітників. Такими штучними засобами допроваджено до того, що головне місце в зовнішній торгівлі України зайняла торгівля із Росією. На другому місці стояла Німеччина, яка імпортувала з України збіжжя, залізо та нафту з Галичини.

Участь України в закордонній торгівлі царської Росії була дуже поважна. Україна давала від 1/4 до 1/3 усього експорту Росії. Але велика частина вивозу з України йшла на сплату товарів, які йшли з закордону не в Україну, а до Росії.

Збіжжя було тоді головним товаром експорту України; воно творило половину усього експорту. Україну звали „житницею (постачальником хліба) Європи“. Вона помагала годувати майже цілу Європу, включно із Німеччиною, Італією, Францією та Великобританією. Понад чверть хлібів, якими годувалося населення Московщини походила з України. Тоді Україна перевищувала усі країни світу в експорті збіжжя, включно з Америкою та Канадою. 1/5 усього збіжжя, що тоді купували країни світу від других країн походило з України.

Інші харчові продукти (насамперед цукор), худоба та продукти скотарства творили більшу частину решти експортів. Росія забирала собі багато цукру, сировини (залізну та манганову руди, вугілля) і півфабрикати (чавун та сталь). Більшість експорту збіжжя йшло в країни за границі російської імперії. Із закордону Україна імпортувала головню промислові вироби, а з Росії на Україну йшли бавовняні вироби, дерево, риба та з Кубані нафта. Аналіза торгівлі вказує на колоніальну залежність України від Росії. Україна постачала харчі, сировину та півфабрикати, а мусіла купувати готовий товар, до речі гіршої якості як товар, який можна було придбати закордоном.

Галичина, яка від 18-го століття до Другої світової війни перебувала під австрійською, а потім польською окупаціями, експортувала нафту і нафтові продукти, дерево і м'яса. Найбільше імпортувала з Галичини Німеччина.

За советської окупації торгівлю підчинено політичним, радше ніж економічним міркуванням. Червона Москва сильно звузила торговельні зв'язки України з країнами поза ССРСР. Рівночасно прийшла значна зміна у продуктах вивозу закордон. Зменшився насамперед вивіз збіжжя—його спрямовували вбільшості до Росії (за виїмком початку 1930-их років, коли задля фінансування посиленої індустралізації Москва продала багато збіжжя закордоном в той час, коли мільйони українських селян гинули з голоду). Колективізація спричинила повний занепад експорту худоби; навіть дійшло до того, що почали спроваджувати худобу до України. Занепавав також експорт масла і яєць (а колись Україна давала 1/5 усього світового експорту яєць).

Зате сильно зріс вивіз вугілля, чавуну і сталі, зріс і вивіз металевих виробів, сільськогосподарських машин, все це внаслідок розвитку важкої промисловости. Індустріалізація спричиняла також зріс попиту в Україні на продукти дерева (для підпори в копальнях вугілля та заліза) і нафти.

Рух товарів між республіками ССРСР був повністю регульований центральними всесоюзними міністерствами. Тому, що советська економіка не була ринковою економікою, рідко продавці самі шукали покупців. Радше, центральні органи призначали підприємствам, кому вони мають постачати свій товар, якою кількістю і за яку ціну. Тому слово „торгівля“ не зовсім підходить цьому обмінові товарів між советськими республіками.

За советської влади товарний оборот України фактично зводився до звичайного загарбання нашого добра Москвою. Наше збіжжя вивозили до Росії без огляду на потреби прохарчування населення України. Проходила надмірна експлуатація вугілля і природнього газу; вона мала на меті забезпечити дешевою енергією російські промислові центри, головню московський та лєнінградський. Понад 1/5 українського вугілля, заліза, скла вивозилося з України в Росію, 40% природнього газу, 50% сталі. Чавун ішов, як півфабрикати, для дальшого переробу в російських заводах. В заміну за свій товар Україна мусіла приймати з Росії поганенькі текстильні та металеві вироби, які вона могла була сама продукувати.

У 1950-их і 60-их роках Україна давала 1/4 закордонного експорту Советського Союзу. Частка України в советському експорті таких сировин, як вугілля, заліза, природного газу, мангану, сірки, цукру була в тих роках від 60 до 95%. Товари з України йшли до 90 країн світу, хоч в об'ємі 4/5 цього товару вивозилося до соціалістичних країн Східної Європи згідно з московським пляном економічної інтеграції країн соціалістичного блоку. Українські атомні станції були важливим джерелом електроенергії для багатьох країн Східної Європи. Згідно з пляном Москви, деякі з цих атомностанцій мали працювати виключно на потреби соціалістичних держав Східної Європи. Таким способом Східню Європу ще більше інтегрувалося в советський економічний комплекс.

Поверх сто видів сировини (насамперед залізо і манган) та різномірної продукції металу і хемікалій експортувалося з України. Але, уся плата чужих країн за продукти з України ішла до союзної скарбниці в Москві і не була врахована до прибутків і маєтку Української С.С.Р. Таким чином, торгівля служила іще одним засобом Москви для експлуатації України.

Головними імпортами України з Росії було довгими роками дерево та бавовна. У 1980-их роках Україна стала дуже залежною від постачання природного газу і нафти з Росії та других азійських республік ССРСР. Із Східної Європи приходили в Україну третина споживчих товарів—всякі машини і приладдя, меблі, ліки тощо.

Одним із головних економічних завдань, що їх поставила собі Україна після проголошення незалежності є вийти на міжнародний ринок, нав'язати ширші торговельні взаємини з країнами поза Росією, яка історично виявилася недобрим економічним партнером для України. Взагалі, Україні краще торгувати із Центральною та Західною Європою ніж із Росією з огляду на те, що з Росією вся доставка продуктів мусить проходити залізницями, коли є дешевше перевозити продукти до країн Європи по Дунаю та Чорним і Середземним морями.

Рівночасно, Україна прагне поширити коло виробництва, скріпити свій технологічний потенціал. Довгий час Україна служила передовсім базою для постачання сирівців та напівфабрикатів. А потенціал України великий через те, що Україна має багаті природні та людські ресурси.

Г. ІСТОРИЧНІ ТА АДМІНІСТРАТИВНІ ЧАСТИНИ УКРАЇНИ

1. Адміністративний поділ України в минулому і сьогодні

Кожна держава, особливо у новіших часах, поділена на окремі частини, кожна з яких має власні органи самоуправи або адміністрації. Такий поділ сприяє кращому і більш справному адмініструванню країни. Центральний уряд держави ледви чи спосібний займатися щоденними потребами цілої країни. В додатку, населення окремих частин держави різниться у більшій чи меншій мірі способом життя, культурою та ментальністю, хоч ці різниці набагато менші від різниць між цілими народами. Кожна частина країни має свої особливі потреби залежні від економіки, матеріальних умовин життя та географічного терену. Створення територіальної адміністрації, якій віддається обмежені функції, допомагає краще задоволити

потреби населення держави. У більшості випадків адміністративні частини не є створені штучно, а радше відзеркалюють історичну традицію.

Початки адміністративно-територіяльного поділу України бачимо вже за княжих часів. Творилися окремі князівства, або „землі“. Перші київські князі назначували своїх синів управляти та адмініструвати окремими територіями—князівствами. З ходом часу ці князівства ставали все більше незалежними від центральної влади князя у Києві. Такими князівствами були: київське, чернігівське (із столицею у Чернігові), переяславське (столиця Переяслав), галицьке (столиця Галич, потім Львів) та волинське (столиця Володимир Волинський, потім Луцьк).

УДІЛЬНІ КНЯЗІВСТВА (X-XIV ст.)

Коли Україна впала під владу Польщі, її поділено на „воєводства“, дев'ять у числі. Сьогоднішня Польща затримала назву „воєводства“ для означення своїх окремих адміністративних частин.

У гетьмансько-козацькій державі, що постала після великої революції проти Польщі у 1648 р., гетьман Богдан Хмельницький поширив козацький порядок на цілу Україну. Державу поділено на 16 адміністративні й водночас військові одиниці—„полки“, так як називалися найбільші частини козацького війська. Полки поділено на сотні. На чолі полку стояв полковник з полковою старшиною, на чолі сотні—сотник. Вся ця військово-адміністративна старшина в гетьманській державі була виборна.

Запоріжжя із столицею на Січі зберігало широку автономію (свободу) від гетьмана. Воно творило свою окрему територію з власною адміністрацією на чолі з кошовим отаманом. Козацьке військо на Січі ділилося на 38 курені, а підлегла їм територія—на 8 паланки.

Союз України із Росією, заключений у Переяславі в 1654 р., був використовуваний Москвою для поступового знищення окремішності України. У 1764 р. Москва

зліквідувала гетьманський уряд і скасувала поділ України на полки. На місце полків поділено Україну на „губернії“, так, як ділилася решта московської імперії. Разом Україна творила дев'ять губерній російської імперії, при чому Україна не була об'єднана в окремий політично-адміністративний регіон.

Незалежний уряд Української Народної Республіки, проголосив у 1918 р. закон про поділ України на „землі“, повертаючи до назв територій України у княжих часах. Але упадок української держави не дозволив зреалізувати цей плян.

Українська Советська (Радянська) Соціалістична Республіка (У.С.С.Р.) була поділена спершу на 54 округи, а потім на 7 області, а згодом їх число збільшено до 25. Області ділилися на райони. В додатку, Україну було поділено ще на економічні райони.

Незалежна Україна покищо затримала цей державно- адміністративний поділ на „області“. Разом їх тепер 24:

1. Вінницька
2. Волинська
3. Дніпропетровська
4. Донецька
5. Житомирська
6. Закарпатська
7. Запорізька

8. Івано-Франківська
9. Київська
10. Кіровоградська
11. Кримська
11. Луганська
12. Львівська
13. Миколаївська
14. Одеська
15. Полтавська
16. Рівенська
17. Сумська
18. Тернопільська
19. Харківська
20. Хмельницька
21. Черкаська
22. Чернівецька
23. Чернігівська
24. Херсонська

У 1991 р. Криму надано статус автономної республіки у складі України.

2. Історичні території України

В історичних та культурних традиціях українського народу Україна ділиться на менш-більш 16 історично-географічні краї. Українці донині ідентифікують себе за краєм, з якого походять і взагалі затрималося у народі сильне прив'язання до свого краю, своєї „вужчої батьківщини“. Географічна карта внизу показує розміщення цих історичних територій, а нижче подаємо короткий опис кожного краю.

КИЇВЩИНА

Київщина—це столична провінція України, серце України і найважливіший осередок українського життя впродовж історії. Для українців чудова природа Київщини та краса міста Києва найкраще виражають Україну.

Київщина—це легко хвиляста земля, а місцями широка рівнина. Ріки, що їх тут численно, перерізують землю і творять по своїх берегах низькі горби із мальовничими краєвидами. Зокрема гарно виглядає правий бік Дніпра, якого горби підносяться 100 до 250 метрів над рікою, і місцями навіть мають вигляд гір (наприклад коло Канева, де похований Шевченко). Місцями по берегах Дніпра та других рік стоять гранітні скелі. Долини рік переважно широкі і дещо болотисті, або часто заболочуються, коли води рік переливаються, головню на весні.

Родючий чорнозем, яким вкрита Київщина та відповідний клімат створили добрі умовини для широкого розвитку хліборобства. Майже кожний куток загосподарений, насамперед полями пшениці та цукрового бур'яку.

На Київщині є велике число міст, які нагадують славне минуле нашого народу. На першому місці стоїть Київ—„батько українських міст“. Початки Києва сягають передісторичних часів; він є одним із найстарших міст в Україні. Археологи віднайшли докази, що люди жили на території Києва кілька тисяч років перед Христом. Центральне положення Києва над рікою Дніпро, нижче місця, де до Дніпра впливають дві великі ріки-притоки Прип'ять і Десна, причинилося до того, що саме він став осередком, з якого зродилася перша велика українська імперія під назвою Русь.

Київ був тоді великим осередком міжнародньої торгівлі. До Києва приїздили купці з далеких країн Європи й Азії. У парі із розбагатінням Києва ішла інтенсивна будова величних церков та домів. Але Київ лежав не дуже далеко від границі із степом, і тому був відданий на часті напади та понищення степовими кочовиками. Але навіть після століть страшних спустошень, Київ зумів повернути своє значення і знов став найважливішим осередком життя в Україні. Українці завжди плекали велику пошану до Києва; він завжди був у центрі визначних подій і політичних та культурних процесів нашої історії.

Сьогодні у Києві можна оглядати ряд пам'яток славного минулого. На жаль, цих пам'яток осталося небагато. Ще на початку 20-го століття їх було більше. Та в середині 1930-их років большевики знищили близько 30 давніх церков—чудових зразків української архітектури та свідків великих подій у минулому. Майже чудом збереглися найдорожчі українцям пам'ятки: величавий Собор Святої Софії, найкращий монумент української відміни візантійського та барокового стилів архітектури (побудований у візантійському стилі, його пізніше перероблено на зовні за бароковим стилем), із чудовими стінописами-фресками та мозаїками, що покривають цілу середину церкви; руїни головної брами до міста з княжих часів—так звані Золоті Ворота, і найславніший монастир на цілу Україну та слов'янську Європу—Печерська Лавра (звана так з причини, що перші її ченці-монахи жили у печерах над Дніпром). Століттями до церков та монастирів Києва, що вважався „другим Єрусалимом“, прибували на прощу тисячі людей з цілої України.

Київ відзначається дуже жвавим культурним та науковим життям: тут є найбільший університет в Україні, численні високі школи для вишколу спеціалістів різних ділянок науки та технології, ряд історичних та мистецьких музеїв із багатими та цінними колекціями, бібліотеки із поперх 20 мільйон книжками, оперні та драматичні театри, високоякісні музичні колективи тощо. У Києві знаходиться поперх двіста дослідницьких інститутів в різних ділянках точних наук, технології, медицини, економії тощо.

Київ займає також важливе економічне значення, про що і говорить велике число населення міста—поперх 2.5 мільйони людей. Тут продукують різного роду машини та устаткування для індустриальних заводів, літаки, залізничні вагони, мотоцикли, електричне приладдя (радіоапарати, телевізії, фотоапарати, звукозаписувачі, комп'ютери), приладдя для лікарень та фармацевтичні продукти, як також дерев'яні вироби, м'ясні консерви, вбрання, продукти з шкіри, скло, меблі, будівничі матеріяли тощо.

Щодо свого положення та краєвиду Київ належить до найгарніших столиць світу. Особливо гарні київські „гори“, на яких стоять церкви та монастирі, що тонуть у морі зелених садів та дерев. Окремого чару надає містові Дніпро, якого ширина тут сягає одного кілометра. Київ збудований на горбах вздовж правого боку ріки, на широкій долині (Поділ), яка лежить у підніжжю горбів-гір правого берега та на рівному лівому березі Дніпра, на якому в останніх десятиліттях побудовано велике число багатопверхових мешканевих будинків. Місто широко розрослося, має багато діляниць. Через місто іде модерна підземка (метро), вирізана глибоко у землі. П'ять модерні мости переходять Дніпро, де стоїть Київ.

В околицях Києва знаходяться також дві сумні пам'ятки недавніх трагедій міста: місця поховань тисячів замордованих людей—біля села Биківні у Дарницьких лісах, де в останніх роках перед Другою світовою війною таємна большевицька поліція НКВД розстрілювала свої жертви, та долина Бабин Яр, де подібно чинили спеціальні відділи нацистської поліції в роках своєї окупації України під час Другої світової війни. На кожному місці лежать поховані поверх 150,000 людей.

Згадати усіх міст та місць Київщини, глибоко пов'язаних з українським минулим забрало би окремого довідника. Тут лише згадаємо про найславніші такі міста. Ось наприклад, на південь від Києва знаходиться село Трипілля, де вперше розкопано залишки одної із найстарших хліборобських культур у світі, яку названо „трипільською культурою“ за селом Трипілля.

Далі на південь стоїть давнє місто Канів, дороге кожному українцеві, бо на одному із високих горбів, що стоять над Дніпром недалеко міста, знаходиться могила найбільшого українця—Тараса Шевченка. Життя Шевченка було сильно пов'язане з Київщиною: у селі Моринці на Київщині він народився, а виростав близько Моринців у селі Кирилівка (сьогодні це село носить назву Шевченкове). Великою мрією Шевченка у пізніших роках було зажити у хатинці, що виглядала би на Дніпро.

Подорожуючи далі Дніпром у південному напрямі, знайдемо місто Черкаси, що був першим центром українського козацтва, перед тим як козаки осілися на Січі. Козаків колись звали Черкасами, пов'язуючи їх із цим містом, що в часах творення козацького життя було останнє поселення на границі із диким та небезпечним степом. Відвоювання степових земель для України здійснилося тяжкою боротьбою козаків. Про успіх цієї боротьби свідчить місто Чигирин, що лежить ще далі на південь від Черкасів. Коли творилося козацтво на цьому місці був тільки степ, а згодом Чигирин став першою столицею гетьманської держави, створеної Богданом Хмельницьким після визволення України з польської неволі у 1648 р. Сам Хмельницький мав свою резиденцію у селі Суботів, близько Чигирини, де до нині стоїть церква побудована ним. На жаль, тіло Хмельницького не спочиває у цій церкві, хоч був він в ній похований. Його кости були викинені з гробу поляками, коли напали на Суботів кілька років по його смерті.

Умань, Біла Церква, Холодний Яр і т. д.—це місця на Київщині відомі в історії за те, що тут почалися великі повстання проти ворогів України. Впродовж історії Київщина стояла у проводі української визвольної боротьби.

ПОЛІССЯ

На географічних мапах Європи можна знайти окремо позначене Полісся, чи радше так звані „поліські болота“. Майже 1/3 площі Полісся покрита болотами, багнами, підмоклими лісами. Поліський краєвид також характерний великими лісами, безліччю рік, річок, рукавів, озер та ставів і пісковими косами (пісковими полянами із рідкою рослинністю), які виступають то тут то там підвищеними острівцями над дуже рівним низинним дном Полісся. Південна частина Полісся менш болотиста і покрита тонким шаром піску.

Поліссям називають найдальшу на півночі землю України, граничну з Білоруссю. Вона тягнеться широкою полосою вздовж ріки Прип'яті, що пливе північчю з правого боку Дніпра. Головними містами Полісся є: Пінське (тепер у Білорусі), Ковель, Сарни, Коростень, Мозир, Новгород Волинський. Поліський краєвид продовжується і на лівий берег Дніпра, де ця частина має назву чернігівського Полісся.

Упродовж довгих століть життя людей на Полісся проходило ізольовано. Болота, багна та ліси утруднювали подорожування по теренах Полісся. Долини рік такі неглибокі на Поліссі (з причини, що це рівна низина), що весною, коли тане сніг, або в літі, коли опадають багато дощів, ріки виступають із берегів і широко заливають землю. Тоді в багатьох околицях видно лише небо, воду і потопаючий у воді ліс. Хати, яких будують на вищій землі, стають островами, і люди дістаються з хати до хати та з села в село човнами. До деяких поліських сіл можна дістатися ходом або возом хіба взимі, коли позамерзають ріки, болота і багна.

Із-за цих кліматично-географічних умовин та браку доріг, люди на Поліссі жили дещо відтяти від світу, і тому серед них збереглося багато старовини у мові, звичаях та побуті. Українське національне відродження прийшло тут пізно, але в роках Другої світової війни Полісся стало першим тереном партизанських дій УПА. Поліщуки, як називають себе українці Полісся, поповнили склад першої сотні УПА.

Народ тут здавна жив бідно, і взагалі Полісся є найбільш бідною частиною України. Хліборобство не має добрих умовин для ширшого розвитку через брак родючого ґрунту. Вирощують продукти, які можуть рости на піщаному або болотистому ґрунті та у вологому кліматі: льон, коноплі, жито, картоплю, гречку. Селяни займаються також плеканням худоби (корів, свиней) та рибальством. Розвинулася деревообробна промисловість, насамперед продукція меблів. Останнім часом осушено великі площі болота для поширення хліборобства, але такі заходи не завжди корисні, бо болота збільшують об'єм вод у ріках України та допомагають у побільшенні дощових опадів.

Велика частина Полісся, а саме річище Прип'яті, знаходиться у Білорусі. Але донині цей простір заселяють українці. За совєтської, як раніше за польської, окупації були посилені намагання затерти в українському населенні свідомість своєї української ідентичності.

ВОЛИНЬ

Історична Волинь охоплює південні частини областей Волинської, Рівенської й Житомирської та північні частини Тернопільської і Хмельницької областей. Це переважно хвиляста, дещо горбкувата рівнина-височина.

Волинська земля родюча—врожайний чорнозем. Більша частина засаджена полями золотої пшениці, картоплі (бараболі) та цукрового бур'яку, і тільки на півночі знаходяться болотисті або піскуваті терени, що не відповідають розвиткові хліборобства. Широко вирощують тут також худобу та свині. Колись на Волині було багато лісів, сьогодні їх набагато менше, бо волиняни прочистили велику частину лісів та поширили поля для хліборобського вжитку, чим вони більш охоче займалися ніж лісовою промисловістю або полюванням. Ще досить заліснена північна Волинь, де і є чимало озер.

Волинь відіграла дуже важливу роль в українській історії. В 11 до 14 століттях існувало окреме волинське князівство, яке періодами було об'єднане із Галичиною. Після знищення Київського князівства татарами та Галицького князівства поляками, Волинь стала головним осередком розвитку українського життя та культури. У місті Острозі деякий час існувала українська вища школа—Академія, заснована великим землевласником, князем Константином Острозьким. Острозький культурний центр дав початок великому українському культурному відродженню, саме тоді коли українське життя почало бути об'єктом інтенсивного польського наступу на українське життя і культуру. Тут у закупленій князем Острозьким друкарні було надруковане перше повне видання Біблії на церковно-слов'янській мові.

На Волині народилася і виростала українська письменниця Леся Українка, автор чудової драми „Лісова Пісня“, яку Леся Українка написала під впливом волинських народних вірувань і чарівної волинської природи. У часі Другої світової війни Волинь була головним тереном операцій УПА проти німецького окупанта. Подібно, як у минулому, населення Волині виявило у періоді визвольних змагань високий рівень національної свідомості.

Найважливіші міста Волині є Володимир Волинський, Луцьк, Житомир та Рівне. Володимир Волинський був заснований князем Володимиром Великим. Це була давня столиця Волинського князівства і в ньому стоїть чудовий собор із княжих часів. Друге важливе місто, яке вважають столицею Волині це—Луцьк. У місті зберігся славний замок із 14-го століття, відомий у народі як замок Любарта, литовського князя, якого вибрано володарем Волині після смерті останнього князя Галицько-Волинської держави. Остався на Волині ще ряд других замків, між якими особливо відзначається замок-резиденція князів Острозьких в місті Острозі з 15-16-го ст. Найбільшим містом Волині є Житомир, в якому є кілька

фабрик виробу полотна, меблів тощо. Житомир, Луцьк, Рівне—міста із значним числом населення та немалим числом фабрик легкої індустрії (харчової та деревообробної продукції, цукроварні, пивоварні тощо), а в останніх десятиліттях і машинобудівельної промисловости. Але більше половини населення Волині живе в сільських місцевостях і значний відсоток з них займається хліборобством.

На Волині також знаходиться у містечку Почаїв славна Почаївська Лавра (монастир), другий після Київської Печерської Лаври найважливіший релігійний центр України. У цьому монастирі довгий час друкувалися церковні книги і співанники для цілої України. У монастирській церкві, яка є одною із найбільших в Україні, знаходиться чудотворна ікона, до якої донині приходять помолитися прочани з цілої України.

ХОЛМЩИНА І ПІДЛЯШШЯ

Обі ці землі входять сьогодні в склад чужих держав: Холмщина в склад Польщі, а Підляшшя—Білорусі. Але ці землі були заселені українцями ще в данині, і щойно після упадку Галицько-Волинської держави й загарбання Польщею почали тут поселюватись поляки. За часів існування Галицько-Волинської держави та довгі століття опісля, місто Холм, засноване королем Данилом, було важливим осередком українського церковного та культурного життя. За панування Польщі ішли завзяті спроби витиснути українців з цих теренів або піддати під наступ колонізації. Сама назва Підляшшя нагадує, що вона висунена глибоко у сусідство із ляхами (поляками).

Холмщина та Підляшшя це переважно рівнини і тільки в деяких околицях земля набирає хвилястого краєвиду. Раніше тут було багато лісів і лісова промисливість була широко розвинена. Тепер ліси у великій мірі вирубані, тільки на північному сході, в околицях Біловезької пущі, залишилися прадавні ліси. Головне зайняття людей є хліборобство. На Холмщині та Підляшші є просторі поля, засаджені житом, бараболею (картоплею), вівсом, ячменем та цукровим бур'яком. Земля дещо пісковата і тому мало відповідна для пшениці.

Підляшшя багате краєвидами: воно має багато озер та лісів. Тут знаходиться славний Біловезький праліс-пуща, збережана у стані давньої густої рослинности та з рідкісними вже на наших землях звір'ями, у першу чергу тура-зубра, що подібний до американського буйвіла (мгввілц).

Після Другої світової війни переселено одну частину українського населення цих земель до УРСР, а другу частину до західної Польщі, на колишні німецькі землі. Таким чином, Холмщина та Підляшшя помітно втратили український етнографічний характер. Лише північне Підляшшя має значний відсоток українців й тут розвивається українське національне життя. Поза цим, внаслідок особливих історичних процесів, багато українців на цих теренах спольщилися.

Назва цієї історичної землі походить від колишньої її столиці—міста Галича, що стояв над рікою Дністер. У Галичі сиділи князі Галицько-Волинського князівства. Тоді місто було добре розбудоване і являлося одне із найбільших та найбагатших міст Європи. Археологічні розкопи потверджують, що місто мало жваве промислове, культурне та торговельне життя. Згодом Галич підупав через понищення татарами, а його місце перебрав Львів, який став вважатися столичним містом Галичини. Історична галицька земля охоплює Львівську, Івано-Франківську та Тернопільську області.

Галичина записалася в українській історії як осередок найширших процесів українського національного відродження. Тут найкраще і найбільш екстенсивно розвинулося українське національне життя. До кінця Другої світової війни, коли Галичину окупували московські большевики, мабуть кожне село Галичини було охоплено зорганізованим українським життям. Висока національна свідомість донині характеризує галичан, які також свято зберігають пам'ять і дух масової героїчної боротьби, веденої ОУН та УПА в роках під час і після Другої світової війни.

Галичина—одна з найбільш густо заселених частин України. Її терен дуже придатний до хліборобства, і довгий час це було основним зайняттям майже всього населення. Сьогодні індустрія тут широко поширена від видобування мінералів до різного роду фабричного виробництва.

Більшу частину Галичини творять височини—на північному заході, повище Львова це т. зв. Розточчя, а на південному сході—західне Поділля. Галицький терен переважно рівнинний, або легко хвилястий, де-не-де із горбами, головню при берегах численних рік. На Розточчі ріки часто плывуть глибокими долинами, немов би розточували, себто прорізували землю, і тому цій височині дано назву Розточчя. На півдні краєвид стає передгірний та гірський. Із карпатських гір впливає Дністер і довго тече глибокою долиною із стрімкими берегами. Високі береги охороняють долину від сильних вітрів, і дають можливість плекати тут овочі у великому багатстві.

Південні границі Галичини творять Карпати, заселені із сходу на захід гірськими племенами гуцулами, бойками та лемками. Земля тут дещо кам'яниста, і тому хліборобське населення жило тут останніми століттями досить вбого. Гуцули мало займалися хліборобством, радше їх головним зайняттям було скотарство, в першу чергу розводження овець. Бойки та лемки, які були більш хліборобськими, були так пригнічені вбогістю на перелому 19-го із 20-им століттям, що масово кинулися в різні сторони світу на заробітки.

Львів заснував великий галицький король Данило в честь свого сина—Льва (Лева). Від давніх часів тут проходив важливий торговельний шлях із заходу на схід. Завдяки цьому Львів виріс на провідний економічний осередок Галичини, а водночас став головним культурним та церковним центром Західньої України взагалі. У Львові збереглося велике число старовинних будівель, насамперед

чудові зразки української архітектури. Особливо вирізняються будівлі з доби ренесансу: Успенська церква (знана в народі як „Волоська“, бо на її будову зложили щедрі дари румуни з Молдавії), славна вежа Корняктка, що стоїть побіч Успенської церкви, та кілька домів-резиденцій багатих львівських родин на сквері довкола рагуші (головного адміністративного будинку) Львова. На панорамі міста вибивається величавий собор (катедра) Святого Юра, що стоїть на горбі. При цьому соборі стоїть резиденція українських католицьких митрополитів. У центрі міста залишилося ще багато будинків із чудовими бароковими фасадами. Взагалі, Львів відомий як місто, в якому сильно відчувається дух Заходу.

Впродовж століть у Львові концентрувались українські національні установи (освітні, культурні, громадсько-політичні). До міста приїжджали студіювати на університеті, технічних інститутах та других вищих школах українська молодь з усієї Галичини; тут вони мали нагоду запізнатися ближче з українськими політичними рухами і з часом самі ставали народними провідниками. Разом з Києвом Львів керував національною боротьбою українського народу. Коли тільки поставав відповідний момент, у Львові бралися до державного будівництва (1. листопада 1918 р. проголошено владу українського уряду над містом та цілою Галичиною, і подібно 30. червня 1941 р. активісти ОУН проголосили відновлення української державности). Про незламний дух українського Львова свідчили багатолюдні маніфестації патріотичного характеру, які проходили навіть в роках ворожої окупації. У лісах близько Львова мав свою головну квартиру провідник УПА, Роман Шухевич—Тарас Чупринка.

Довго у Львові переважало польське та жидівське населення. За польської королівської влади небагато українців вибирало жити у місті. Проти українців велася тоді політика дискримінації: вони могли жити в Львові тільки на одній вулиці—Руській, а доступ до економічного світу був їм практично закритий. Але сьогодні більшість його мешканців це українці. Під час Другої світової війни німці вивезли і знищили велику частину жидів, а після війни до Польщі виїхали майже усі поляки. Натомість прибуло до Львова багато росіян.

Сьогоднішній Львів, побіч свого значення як культурний та освітний центр, відзначається як важливий промисловий осередок із численними заводами для виробництва різного роду продуктів: харчових, хемічних, електричних і т.д. У Львові працює завод, який випускає автобуси для України та різних країн Східної Європи.

Поза Львовом виступають і другі міста Галичини як значні економічні та культурні осередки. Насамперед це Івано-Франківськ (колись це місто називалося Станиславів) та Тернопіль, що є рівнож адміністративними центрами окремих областей України. На західній границі України положене давнє та дуже гарне місто Перемишль, що від давніх часів був одним із головних осередків українського життя. Сьогодні Перемишль знаходиться в Польщі. З історії відомі містечка Белз, Тербовля, Звенигород (колишні столиці окремих князівств), Броди (де в Другій світовій війні відбулася битва проти большевиків, в якій полягло велике число воїнів Української Дивізії). Інші галицькі міста із давньою історією є: Стрий, Дрогобич, Старий Самбір, Коломия (що хоч не лежить у горах

вважається гуцульською столицею—тут знаходиться багатий музей гуцульського народного мистецтва), Яворів, Золочів, Городок, Сокаль, Бучач і т.д.

Галичина фактично ділиться на кілька менших частин. Однією такою частиною є Прикарпаття, що тягнеться довгим поясом по північному боці Карпатських гір. Прикарпаття—перехідна смуга між горами та рівниною, що переважає трохи далше від гір. Терен тут горбистий або позначений частими горбами. Народне життя в околицях ближче гір нагадує життя карпатських племен гуцулів та бойків, а далше від гір має власний характер. Грунт тут більш родючий як у горах, підсоння лагідніше, і тому тут є кращі умови для розвитку хліборобства та садівництва (вирощення овочів та ярини).

Прикарпаття відоме від давніх часів за природне багатство під поверхнею його землі. Вже близько двох тисяч років копають тут сіль, особливо в околицях міста Дрогобича. Довгий час усі сусідні країни діставали сіль із Прикарпаття. Добувають тут віддавна також земний віск. В 19 ст. почали тут добувати нафту, а згодом також природний горючий газ. Такі міста як Дрогобич та Борислав є центрами продукції нафти, а Дашава є центром продукції природного газу. Сьогодні вздовж Прикарпаття часто видно багато нафтових вишок (веж для помпування та збірки випливаючої нафти) і рафінерій, а також фабрик-заводів для оброблення дерева, якого звозять з гір, виробу паперу, цементу та других будівельних матеріалів. Далше по долинах Дністра, де нижчий рівень землі дає захист від вітрів, околиці багаті на овочі.

ЗАКАРПАТТЯ

На південному боці Карпатських гір лежить Закарпаття, що так називається бо знаходиться за Карпатами, якщо стати по боці всіх других земель України. Це земля із дуже давніх часів заселена українцями, але довгими століттями вона була політично відлучена від других земель Україною. Закарпаття було частиною Київської держави, а після смерти князя Володимира Великого перейшло під мадярську владу, яка спершу шанувала український характер цієї території. Мадярське панування тривало майже тисячу років, від 10-го ст. аж до кінця першої світової війни. Між першою і другою світовими війнами Закарпаття входило у склад Чехословаччини, і щойно після останньої війни її злучено із другими українськими землями, як область УССР.

Закарпаття на півночі гористе, але чим далі посуватися на південь, тим більше відходить гористо-горбовий терен і горби переходять у рівнину. Схили гір покриті високовартісними лісами з перевагою дубів і буків, а земля по долинах деяких рік доволі родюча. Карпатські гори охороняють Закарпаття від холодних північних вітрів і дають змогу широко розвинути тут садівництво й виноградарство. Закарпаття покрите великими лісами, і тому на першому місці серед промислів стоїть тут деревообробна індустрія, включно з випуском меблів. На рівнині населення займається хліборобством й садівництвом, а в горах більше скотарством. Закарпаття має багаті копалини соли, будівельних каменів і пісків, золота. Регіон також славиться своїми оздоровчими курортами і мінеральними водами. Головною рікою Закарпаття—Тиса.

Історична доля була тяжкою для українців Закарпаття. Панування мадярів мало дуже шкідливі наслідки для життя закарпатського населення. Мадярські пани ставили страшні перешкоди культурному та господарському (економічному) розвитку українській людині. Усю торгівлю і промисловість тримали міцно у своїх руках чужинці, які страшно грабили українців. Це і привело людей до крайньої нужди та культурної відсталості (не тільки українське національне життя було заборонене, а взагалі існування шкіл). Економічна нужда змусила дуже велике число закарпатських українців шукати рятунку в еміграції на терени нинішньої Югославії і до Америки. В трьох десятиліттях перед першою світовою війною приблизно половина людей виїмгрувала із Закарпаття. Після війни життя на Закарпатті стало поволі кращати. Сьогодні тут значно поширена промисловість. Приміром, найбільші заводи для виробу меблів в Україні знаходяться на Закарпатті.

Не зважаючи на великий національний гніт, закарпатські українці залишилися вірні своєму народові й релігії. Мабуть тому, що єдиною зброєю закарпатців у національній боротьбі було збереження старих традицій, закарпатські українці донедавна вперто трималися також старої назви українського народу—русини. Але вікове прив'язання до великого українського народу вони ясно заманіфестували у 1939 р., коли взялися творити незалежну українську державу під назвою „Карпатська Україна“. Тоді сотки гордих синів Закарпаття згинули в боях проти мадярської агресії. Найбільшими синами Закарпаття вважаються отці О. Духнович, великий пробудитель Закарпаття, й о. А. Волошин, президент незалежної Карпатської України у 1939 році.

Головні міста на Закарпатті це Ужгород, Мукачів та Хуст, в яких знаходяться замки із давніх часів. В Ужгороді, що є столицею та найбільшим містом Закарпаття, діє університет та ряд культурних й освітніх установ. Ужгород є центром деревообробної промисловости із великим мебльовим комбінатом. В Мукачеві ряд заводів харчової, виноробної та других родів легкої промисловости. Хуст служив столицею незалежної Закарпатської Республіки 1938-39 рр., коли її уряд був примушений віддати Ужгород та Мукачів мадярам.

БУКОВИНА

Буковина є найменшим із всіх вичислених тут історичних країв України. Історично-політичні умовини виділили Буковину на окрему долю. Коли існувала українська княжа держава, територія Буковини входила в її склад. Але, коли всі другі землі України підпали під литовське або польське панування, Буковина стала частиною молдавського князівства, в якому спочатку панувала українська мова і культура. Згодом Буковина попала разом з Молдавією під турецьку зверхність, а пізніше була приєднана до Австрійської імперії. Між першою і другою світовими війнами її зайняли румуни, які вважали Буковину історично їхньою і тому вели політику румунізації українського населення.

Український характер Буковини, бодай її північної частини, ніколи не затратився, помимо того, що впродовж довгих століть чужого панування тут поселилось велике число чужинців (румунів, жидів і навіть німців). Згодом румуни стали

переважати у південній частині Буковини. Сьогодні північна частина входить до України, а південна до Румунії.

Рельєф північної Буковини рівнинний або горбкуватий із широкими плоскими долинами. Південну частину характеризує гірський або підгірний краєвид. У цьому куті перетинають Карпати, які є тут дуже мальовничими. Буковина широко заліснена. Навіть сьогодні більше третину її території займають ліси. Саме тому її називають „Зелена Буковина“. Зрештою, сама назва Буковини правдоподібно походить від букових лісів, яких тут багато.

Великий відсоток населення є хліборобами і займається вирощенням кукурудзи, жита, картоплі тощо. Останнім часом широко розвинулися на Буковині харчова, деревообробна, машино-будівельна і металургічна промисловості. Буковинські меблі знані далеко поза Україною.

Головне місто Буковини—Чернівці, положене на берегах ріки Пруту. Чернівці—місто старовинне, мальовниче і цікаве своєю архітектурою. Визначною архітектурною пам'яткою міста є колишня резиденція буковинських православних митрополитів, що сьогодні служить головним корпусом Чернівецького університету. У 19 і 20 століттях Чернівці відзначився як активний осередок українського життя. Найбільш відомими уроженцями Буковини є: письменники С. Воробкевич, Ю. Федькович та О. Кобилянська.

ПОДІЛЛЯ

Разом із Київщиною Поділля було колискою українського народу на самих початках його історії. Тут повстала 7 тисяч років тому і розвинулася одна з перших хліборобських культур в світовій історії—так звана Трипільська культура, відома за свою чудову кераміку із характерними спіральними орнаментами, намальованими чорними і білими кольорами на червоно-цеглястому тлі.

Поділля—переважно рівнина, перерізана багатьма глибокими ярами рік. Піднесений рівень Поділля та пухка земля вплинули на прорізання ріками глибоких долин-ярів із стрімкими схилами. В ярах вздовж рік положені великі села із пишніми городами й садами. Звідси то й назва височини Поділля, тобто край із оселями по долах (річкових долинах). Багато подільських міст також побудовані по глибоких долинах, а в першу чергу стародавній Кам'янець Подільський, із славним замком на верху стрімкого берега, що колись служив важливим пунктом оборони перед татарами та турками. На північ від Кам'янця Подільського аж близько Тернополя тягнеться ряд скелястих горбів, що їх називають Товтрами.

Поділля це поруч Київщини територія найбагатшого чорнозему. Тому донині більша частина подолян займається хліборобством. Вони і перетворили поверхню Поділля у безконечні поля засаджені золотою пшеницею, цукровими бур'яками, кукурудзою, соняшниками. А захищені від холодних вітрів долини рік, із вищими схилами у деяких місцях зверненими до сонця, дають подолянам змогу широко займатися садівництвом та виноградарством. Багато там садів яблуні,

грушки, вишні, горіху, морелі, винограду тощо. Особливо багато овочевих садів, винограду і городи стрічається вздовж долини Дністра, що крутиться меандрами через Поділля.

Подільняни—нарід дуже привітний, але довгі століття зносив постійні татарські напади і тяжку боротьбу із татарами. Разом із Київщиною, Поділля дало найбільше охочих служити в рядах козацтва. У новітніх часах подільські міста Вінниця та Кам'янець Подільський були осідками уряду незалежної Української Народньої Республіки впродовж 1919 р., коли всі другі землі підпали під окупацію ворогів. Велику трагедію пережила Вінниця у 1938 р., коли тисячі мешканців міста були брутально замордовані большевицьким окупантом і поховані у затаєних масових могилах, що були рокупиті під час Другої світової війни.

Хліборобство є головним зайняттям населення, але в районі починає розбудовуватися індустрія. Працюють тут заводи будівництва машин, металургії, хемічної продукції, виробу паперу тощо. Вінниця є найбільшим центром продукції цукру (цукроварення) в Україні.

ПОЛТАВЩИНА

Полтавщина розлягається по лівому боці Дніпра побіч Київщини і на південь від Чернігівщини. Північний кінець Полтавщини ще дещо нагадує красвиди чернігівського Полісся із його болотистою землею та пісками. Коли посуваємося на південь, земля стає сухішою, а місце пісків займає родючий чорнозем. Там Полтавщина майже уся покрита полями пшениці, картоплі (бараболі), соняшника, цукрового бур'яка, та хатками у пишних садках, а де-не-де ростуть ліси. Полтавщина це низина—рівні землі із рідкими горбами. Тим вона контрастує із вищими і більш хвилястими землями по правім боці Дніпра. Коли вийти на Дніпровську гору, приміром у Каневі, і поглянути на другу, себто ліву, сторону Дніпра—постає картина безмежної рівнини.

Із міст Полтавщини найвидатнішими є: Полтава та Переяслав. Полтава відома з історії тим, що на полі бою під Полтавою трагічно закінчилася спроба гетьмана Івана Мазепи визволити Україну з московської неволі при допомозі шведів. Але Полтава також відома за те, що тут почалося модерне українське національне відродження. У Полтаві жив і помер поет Іван Котляревський, який перший почав писати літературні твори живою українською мовою на місце церковно-слов'янської мови, що колись вживалася по церквах. Лагідна говірка (діалект) Полтавців стала базою „літературної“ української мови.

Другим славним містом є Переяслав, переназваний большевиками на Переяслав-Хмельницький на згадку, що тут гетьман Хмельницький підписав катастрофічний для України договір про союз України із Росією. Колись за княжих часів це було дуже важне місто і столиця окремого Переяславського князівства, яке обіймало широкі степові простори лівобережньої України. У місті збереглося кілька чудових церков із часів гетьманщини, але будівель із княжих часів осталося тут мало, бо Переяслав був кілька разів сильно понищений татарами.

Полтавщина втішається в українському народі особливими симпатіями. Це через чудову мову полтавців, їхнє „широке серце“, побут, з характерним народним строем-одягом, вишивками, рушниками, килимами тощо. У Полтавщині знаходяться відомі центри народнього мистецтва: кераміки—село Опішня, килимарства—Миргород і Полтава. З Полтавщини походило велике число визначних політичних і культурних діячів українського відродження 19-20 століть: філософ Г. Сковорода, письменники Є. Гребінка, Л. Глібів М.Гоголь, композитор М. Лисенко, політичні діячі М. Міхновський, М. Драгоманов, С. Петлюра, поет В. Симоненко.

Окрім хліборобства та тваринництва, на Полтавщині широко розвинена промисловість: тут знаходяться машинобудівельні та ткацькі заводи, рафінерії нафти, фабрики виробу будівельних матеріалів тощо.

ЧЕРНІГІВЩИНА (ГЕТЬМАНЩИНА)

Чернігівщина znana також як Гетьманщина, бо вона була центром гетьманської держави протягом більшого часу її існування—тут після Хмельницького знаходилися гетьманські столиці, міста Батурин та Глухів.

Чернігівщина також вважається східною частиною Полісся, бо його краєвиди це здебільше продовження характеристичного поліського краєвиду: ліси, піски, заболочені долини рік тощо. Проте тут менше болот і ріки менше заболочуються, бо переходять дещо глибшими долинами. Лісів на Чернігівщині значно прочищено, болота осушено, щоб зробити місце на людські оселі та господарства (поля збіжжя, гречки, картоплі тощо).

На Чернігівщині розвинена легка промисловість: текстильна продукція, цукроварні, м'ясокомбінати, виріб хемічних продуктів тощо. На території Чернігівщини знаходяться багаті поклади нафти і природнього газу.

Найбільше місто, Чернігів—сягає у глибоке минуле. За княжих часів Чернігів був столицею чернігівського князівства та осередком міжнародньої торгівлі. Колись тут звозили шкіри із північних лісів. Сьогодні Чернігів втратив своє передове значення, хоч він знаний за його фабрики меблів та музичних інструментів. У Чернігові ще можна знайти чудові церкви і монастирі ще з перших століть після хрещення України, а також одного із домів гетьмана Івана Мазепи, побудованого в стилі так званого козацького барокко.

На Чернігівщині можна знайти також другі місця слави України. Тут згадаємо місто Конотоп, знане з найбільшої перемоги українців над москалями у 1659 р. здобутої козаками під проводом гетьмана Івана Виговського, та містечко Крути, знане за героїчний бій українського юнацтва із москалями 29 січня 1918 р.

З часів гетьманщини відомі на Чернігівщині: столичні міста Батурин та Глухів, Ніжин, Прилуки, Новгород Сіверський. Коло Батурина ще стоїть палата гетьмана Розумовського, але прегарні будівлі, побудовані гетьманом Мазепою, були

знищені, коли цар Петро I наказав своїм військам спалити місто і вирізати усе населення за виступ Мазепи проти московської деспотії. Містечко Опішня на Чернігівщині відоме як центр виробництва кераміки, характерної розписом гарного орнаменту на чорному тлі.

Із Чернігівщини походив ряд видатних діячів української культури: бандурист О. Вересай, театральна зірка М. Заньковецька, кінорежисер М. Довженко і т.д.

СЛОБОЖАНЩИНА (ХАРКІВЩИНА)

Слобожанщина це одна із територій України, які в часі татарського лихоліття стали обезлюднені (від 13 до 17 ст.). Переважний степовий характер Слобожанщини із рідкими лісами не давав доброго захисту перед татарською небезпекою. Наново Слобожанщина почала заселятися українцями в останніх роках гетьманування Хмельницького, коли другі землі України переживали постійні нищівні війни з участю поляків, москалів, турків, татарів та українців. Тоді люди взялися творити на свобідних пограничних землях північного сходу України „слободи“—сільські оселі, мешканці яких були звільнені російським царем в початкових роках від тягарів панщини чи кріпацтва. Від цих слобід походить назва Слобожанщини. Тому, що це погранична із Росією територія, поселилось тут також чимале число московських поселенців, які заклали свої окремі села. Від них українці довго жили окремо.

Ще до половини 18 ст. Слобожанщина була рідко заселеним степовим краєм. Але впродовж наступного століття цей край став інтенсивно заселяватись. Родюча земля та добрий клімат, що творили відповідні умовини для розвитку хліборобства, тягнули багато нових поселенців із перелюднених центральних земель України. Вже при кінці 19 ст. Слобожанщина була господарсько сильний і густо залюднений край. У містах оселялися купці та ремісники. В Харкові почав зосереджуватися промисел.

Слобожанщина—це плоска (рівна) височина. Переважає травистий степ, сьогодні заорений хліборобськими господарствами; тільки на півночі є трохи лісу. Рівнину перетинають глибокі долини рік із вищими правими берегами. Підсоння (клімат) тут холодніше і зими гостріші як у всій Україні. Земля дуже родюча із чорноземним ґрунтом, хліборобство гарно розвинене, а до того населення широко вирощує ярину по городах та овочі в садах.

Велике значення в індустріальному житті України має найбільше місто Слобожанщини—Харків, що водночас є друге щодо величини місто України із поверх двома мільйонами населення. Харків—один із найбільших промислових центрів не тільки України, але й Східної Європи із поверх 250 великими заводами-фабриками. Це найбільший в Україні центр будови машин: тракторів, поїздів, автомобілів, холодильників, електричних моторів, телевізійних та фотографічних апаратів і т.д. Значно розвинене в місті та в регіоні й інші види промисловости: продукція тканин, взуття, меблів, ліків, цементу тощо. Селяни широко займаються вирощенням худоби.

Згідно з переказами, Харків заснував у половині 17 ст. козак-піонер Харко. Спершу це була козацька фортеця, потім царська російська, згодом тут постало містечко, а з кінця 18 ст. Харків став скоро розростати і помножувати число свого населення. Значення Харкова росло завдяки його ролі як торговельного центру на всю східню Україну, а згодом як дуже важного залізничного вузла із лініями, що ведуть у різні напрями.

Рівночасно Харків відігравав важливу роль у культурному житті України. Тут у 1805 р. прихильники найбільшого українського філософа Григорія Сковороди, який колись навчав у Харкові, добилися заснування першого університету в частині України, що була під царською Росією. Тут, на початку 19 ст., почала виходити перша українська газета і постав перший український професійний театр. Сьогодні у Харкові велике число вищих технічних шкіл та інститутів.

До 1935 р. Харків був столицею У.С.С.Р. Харків мав бути містом нового майбутнього. Тому сьогоднішній Харків є гарно розбудований і має досить модерний вигляд. Але роки російської окупації довели до значної затрати української присутності у цьому місті, хоча більшість населення є українцями. Та українське життя, хоч значно звужене, продовжує виявляти тут велику живучість. Люди зберігають пам'ять про лихий показовий суд, що мав місце в харківській опері 1930 р., над провідними українськими інтелектуалістами за участь у визвольному русі СВУ-СУМ.

ЗАПОРІЖЖЯ

Колись тут був тільки безмежний степ із високими травими, по якому мандрували кочовики, що у степах випасали коні та худобу. Дерев у степу було мало, бо дощових опадів тут мало. Тільки в долинах рік росли дерева та лісочки. Окреме місце займав Дніпро, який на цій території в дев'ятьох місцях переходив пороги, потворених гранітними скелями, які перетинали йому шлях. Нижче порогів води Дніпра розділювалися і десь сто кілометрів тягнувся ланцюг островів, покритих густим лісом, кущами та очеретом, що козаки називали Великим Лугом.

Пороги були великою перешкодою у плаванні по Дніпрі. Вони були небезпечні і вимагали великого досвіду, щоб через них повести човен. Тому вже напочатку цього століття вироблено пляни збудувати греблю-дамбу, яка затопила би пороги. Таку греблю вибудовано шойно у 1932 р. Гребля піднесла воду, залила пороги та частину дніпрової долини і утворила велике озеро. Так пороги перестали бути перешкодою для кораблів, які тепер можуть без перепон плисти з Чорного моря вгору далеко на північ від Києва. Для пропуску кораблів через греблю споруджено біля лівого берега шлюзу (корабельний перехід). При правому боці побудовано велетенську гідроелектричну станцію. Електричну енергію з цієї станції використовують до витворення високої температури, потрібної для стоплення і перерібки металів, освітлювання тощо.

Дику природу цих земель заступили хліборобські господарства та міста із фабриками-заводами. Запоріжжя сьогодні великий промисловий

(індустріальний) центр. В околицях міста Кривого Рогу знаходяться найбільші в Україні і цілій Східній Європі поклади залізної руди. Приблизно 75% залізної руди України походить із копалин Кривого Рогу. А близьке йому місто Запоріжжя, що лежить на Дніпрі між Кривим Рогом та копалинами вугілля на Донбасі, стало містом металу. Гідроелектрична станція на Дніпрі та вугілля з Донбасу постачають потрібну енергію для перетоплення по заводах Запоріжжя залізної руди у цінний сталь та чавун.

До ряду промислових осередків на цій території приєдналося згодом місто Нікопіль, в околицях якого знаходяться одні із найбагатших покладів марганцевої (манганової) руди у цілому світі, цінного мінерального додатку, що зміцнює сталь до стану потрібного для конструкції кораблів, літаків та тяжких машин. Другими важними містами великої промисловости на Запоріжжі є: Дніпропетровське (Січеслав), третє найбільше місто в Україні з близько 1 і 1/2 мільйон населення, Мелітопіль, Кам'янське (Дніпродзержинськ). Тут є заводи металургії, будови машин, хемічної продукції тощо. У Дніпропетровську знаходиться один із найбільших у світі заводів будови космічних ракет.

В околицях міста Запоріжжя, нижче Дніпрової греблі, знаходиться острів Хортиця, на якому в одному часі стояла фортеця Січ, центр козацького життя (фортеця переносилася кілька разів по дніпрових островах; першу Січ поставлено на Малій Хортиці). Дві тисячі років тому в цих околицях знаходився центр імперії скитів, про що свідчать високі та глибокі могили скитських царів, в яких знайдено чудові зразки скитського мистецтва із золота (якого сьогодні можна подивляти по музеях; на жаль, більшість могил були пограбовані впродовж століть). Багато з могил були насипані іншими кочовими народами, а також козаки інколи ховали у могилах упавших побратимів. Високо-висипані могили є майже самотніми природними точками, що підносяться поверх зовсім рівного терену запорізькою краю.

ОДЕЩИНА (ЧОРНОМОРЩИНА)

Чорноморщина—степова низина, що стелиться широкою смугою вздовж північного берега Чорного моря. Це, на вигляд, безкрая, легко хвиляста степова рівнина. Її прорізують глибокі балки та великі ріки України: Дністер, Бог (Південний Буг) та Дніпро, які вливаються в Чорне море широкими гирлами. Донедавна цілу південну Україну покривав степ, але сьогодні на місці диких буйних трав, ростуть безмежні поля збіжжя (головно зимової пшениці, озимини), соняшників, кукурудзи та других хліборобських рослин.

Ще до кінця 18 століття причорноморські степи були „диким полем“, куди заходили українці на полювання та риболовство, але через небезпеку з боку татар, рідко поселялися на постійно. Щойно після приборкання татарської сили у південній Україні, відкрилися знову українські степи для постійного поселення. Перші з нових поселенців степів прийшли з густо залюдненої Центральної України. Для загосподарення цих широких просторів царський російський уряд спровадив сюди також поселенців із неукраїнських земель, головно з балканських країн: болгар, сербів, греків, а також німців і чехів.

Як у далекому минулому, населення Чорноморщини далі займається головно хліборобством та годівлею тварин, а над ріками та морем рибалством і випаровуванням соли (головно по лиманах—гирлів рік, що заповнюються також водою з моря). По містах багато фабрик-заводів, а порти на морі відзначаються великим рухом. Найбільш рухливий із цих пристанів (портів) є Одеса, до якої приїжджають кораблі із цілого світу.

Сьогодні Одеса—четверте найбільше місто в Україні, найбільший порт та найбільший торговельний центр України. У 14 ст. постало тут поселення Гаджибей, яке в наступному столітті завоювали турки. При кінці 18 ст. турецьку фортецю захопили царські російські війська при допомозі козаків. Побудовано пристань, яку назвали Одеса, на основі помилкової здогаду, що тут давно існувала грецька колонія Одесос.

Місто в скорому часі розрослося і набрало великого значення як головний чорноморський порт. В Одесі поселилися люди різних національностей, і навіть сьогодні місто має „міжнародній“ характер, хоч русифікаційні процесеси зробили своє. Велику частину населення творять українці, й Одеса віддавна була жвавим осередком українського культурного життя.

Одеса будувалася старанно за наперед уложеним пляном, що передбачав широкі вулиці, бульвари, засаджені деревами, та багато парків. Дуже гарний вигляд має морське побережжя Одеси. В одному місці величаві сходи ведуть від берега моря до самого міста, що тут стоїть високо над морем. Сам одеський порт штучно створений, бо Чорне море має мало заглибин-заливів при своїх берегах, що найкраще надаються для поставлення порту. Дальше від берега на морі побудовано мур-греблю, яка захищає кораблі у пристані від часто бурхливих хвиль Чорного моря.

До Одеси приїжджають люди здалека для відпочинку та лікування. Славними місцями купелі є солоні озерця (лимани), що зняходяться біля міста. У цих озерцях соли так багато, що людина у воді не потопає, а пливе поверху.

В Одесі працюють численні та різномодні фабрики-заводи, як будови сільсько-господарських машин, конструкції кораблів, заготовлі харчових продуктів, виробу кінофільмових апаратів, рафінерії нафти і т.д. Є тут ряд науково-дослідних інститутів. Одеса віддавна має також репутацію культурного центру, яку завдячує тому, що тут осіло велике число мистців, діють театри, опера, працює відома кіностудія ім. О. Довженка тощо.

Другими важними південно-українськими портами є Миколаїв, побудований над лиманом ріки Бог та Херсон на долішньому Дніпрі. Обидва міста є важливими осередками торгівлі та фабричного промислу і є найбільшими центрами будови кораблів в Україні.

На захід від Одещини, між Дністром і Дунаєм над Чоним морем, знаходиться так звана Бесарабія, що частинно належить Україні. Більша частина входить у склад Молдавії. Тут українці живуть із дуже давніх часів; колись усі ці землі входили

до Галицько-Волинської держави. Тому, що клімат тут лагідний, садять тут багато овочів, а насамперед винограду.

КРИМ

Крим знаний широко у світі за свою красу, морські курорти, чарівні гори та пам'ятки історії. Колись впродовж 1500 років по його берегах стояли грецькі колонії. З цих портів перевозили українське збіжжя-пшеницю до Греції.

У 14 ст. по Хр. тут осіли татари, які впродовж довгих століть відбували з Криму часті напади на села та міста України. В Криму татари побудували багаті міста; в тяжкому рабстві перебували сотні тисяч українських невільників, а в темницях страждали та вмирили тисячі українських козаків. При кінці 18 ст. російські царі завоювали Кримом і татарам почала припадати тяжка доля. Деяка частина перебралася до Туреччини, решта стали мирними хліборобами. Про татарське минуле Криму говорять чудові їхні мечети та замки, що збереглися до нинішніх днів. При кінці Другої світової війни Сталін наказав виселити всіх татар із Криму на далекі азійські землі. Вони постійно домалися права повернутися на Крим і на початку 1990-их років кількості тисяч таки повернувалося жити на прабатьківські землі.

Внаслідок колоніальної політики Москви, яка хотіла перетворити Крим на свій південний бастион, росіяни переважають серед мешканців Криму. Українські творять приблизно 1/4 населення і живуть переважно в північній, хліборобській частині півострова.

Кримський півострів характеризують три різні краєвиди. Північну частину вкриває степ, рівний наче стіл, з численними могилами та солончаками (солоними багнами). Це фактично продовження степу, який простягається вздовж південної України. Як в других частинах України, кримський степ перемінений сьогодні на поля тютюну, пшениці, кукурудзи та бавовни. Через брак рік та достатніх дощів розбудовано по Криму сітку каналів, які доводять сюди воду із Дніпра.

У південній частині степова рівнина переходить у підгір'я (горби) та згодом гори, які називають Кримськими горами або Яйлами від татарського слова на трависті рівні верхи гір—полонини, яких у цих горах багато. Краєвид гір відрізняється від північного степового терену насамперед тим, що має багато лісів. У горах дощу більше як в низинах і температури холодніші, тому тут росте багато дерев, коли в північних низинах їх майже нема.

Кримські гори мають свій відмінний (унікальний) вигляд: місцями це каменисті скелі, в яких багато печер. В понад сто кримських печерах відкрито сліди людей ще з льодової доби (10 до 100 тисяч років тому). У горах багато широких долин, по яких пливають води із гір, коли тануть гірські сніги. Більшість з цих коротких рік висихають у пізньому літі. Схили гір дуже стрімкі по південному боці, і місцями спадають вже над самим морем. Над берегом моря часто стоять скелі із цікавими формами і взагалі південний берег Криму має прегарні краєвиди із горами на фоні.

По південному березі кримського півострова тягнеться вузька смуга субтропічної рослинності, включно із оливковими та овочевими деревами різного роду (виноград, цитрина, груші тощо). Тут на південному березі клімат теплий протягом цілого року, бо його заслоняють гори від північних холодних вітрів. Взагалі, південний берег Криму належить до найкращих кутків України. На це складається: майже завжди синє небо, синє тепле море та чудові краєвиди із горами, що впадають майже до моря, яких південні схили вкриті буйною зеленю, субтропічними деревами, руїнами давніх замків і відпочинковими та лікувальними оселями. Кримські пляжі мають свою славу.

Найважливіші кримські міста—Симферопіль та Севастопіль. Симферопіль знаходиться в середині півострова і є його обласним центром. У місті різні заводи-фабрики та ряд вищих шкіл. Севастопіль є головним портом чорноморської фльоти. 29. квітня 1918 р. українські моряки підняли українські прапори на кораблях чорноморської фльоти і проголосили, що відтепер колишня царська російська фльота на Чорному морі буде підлягати українській державі. На східньому кінці кримського півострова знаходиться давнє місто Керч із пам'ятками далекої старовини. В околицях цього міста добувають залізо, газ, вугілля.

Є на Криму ще ряд других міст великої давности. У них залишилися руїни поселень різних народів, які в минулому заселяли Крим. Побіч Севастопіля є руїни палат і церков відомої в історії грецької колонії, Херсонесу. У Судаку залишилися руїни середньовічної фортеці, побудованої італійськими торговцями із Генуї. У Бахчисараю, Феодосії (що за татарів звалася Кафа) та в других місцевостях є пам'ятки панування на Криму татарів: чудові палати, мечети (мусульманські святині) тощо.

ДОНЕЧЧИНА

Донецчина—це найбільш зіндустріялізована частина України. В її межах знаходиться найважливіший промисловий (індустріяльний) центр України та цілої Східньої Європи. Це незвичайно багатий басейн мінералів, в першу чергу кам'яного (твердого) вугілля та кам'яної соли. Ще в 1920-их роках Донецький басейн (Донбас) давав 3/4 усього вугілля ССРСР. Згодом советський уряд дав перевагу розбудові вугільних басейнів даліше на сході, і значення Донбасу у советській економіці поволі меншала, хоч до кінця існування советсько-російської імперії 1/4 вугілля ССРСР походила із покладів на Донбасі. Поклади ближче поверхні землі вичерпуються, а добування до глибших покладів вимагає нових машин та поліпшеної технології.

Ще сто років тому Донецчина була рідко заселений степ. Терен мав характеристичний вигляд степової височини: легко хвиляста рівнина, прорізана глибокими та мальовничими долинами рік. Ніхто тепер би не пізнав, що тут колись, перед мільйонами років, стояли досить високі гори. Та за мільйони років вітер і вода зрівняла гори майже із землею. У землі впродовж цього часу творилися поклади мінералів із прикритої рослинності, що без доходу повітря закам'яніла. Та добування цих підземних скарбів почалося тільки недавно, в

другій половині 19-го ст. Поверхня землі також багата на чорнозем, але потребує штучне поливання, бо опадів тут менше чим потрібно землі.

Степовий донецька рівнина була в давнині тереном мандрівки та тимчасового поселення ряду кочових народів. Про це розказують могили-кургани, насипані верх місць поховання кочових провідників. За княжих часів побудовано кілька фортець для оборони південно-східніх кордонів Русі-України. Але ще далеко до упадку київської держави ці фортеці були знищені кочовиками і Донеччина стала обезлюдненою на довгі століття.

Величезні зміни у краєвиді Донеччини зайшли в останньому столітті. Внаслідок дії людської руки, краєвиди Донеччини більше змінилися як будь-яка частина України і мабуть цілої Східньої Європи. Тепер по цілій Донеччині виразний його індустриальний характер. Усюди шахтарські вежі та індустриальні заводи (фабрики), великі міста та фабричні оселі для робітників, густа сітка каблів передачі високовольтного електричного струму, залізниць, битих доріг. 95% населення Донеччини живе по містах та містечках і працює в різних галузях промисловости. Сьогодні поруч гірництва важну роль в економіці регіону відіграють металургія та машинобудівництво. Донбас є найбільшим центром продукції металів, в першу чергу сталі. Одні з найбільших металургійних підприємств в Україні знаходяться у Донецьку і Макіївці. Хоч тільки дуже малий відсоток населення працює в сільському господарстві, більшість земель регіону використовується для вирощення сільськогосподарських продуктів: збіжжя, соняшника, овочів тощо та худоби.

Через її індустриальне значення, Донеччина найгустіше заселена частина України. 1/3 міського населення України живе по містах Донеччини, з яких найважливіші: Донецьк (колишня Юзівка), Луганськ, Горлівка, Макіївка, Маріюпіль і т.д. Донецькі міста великі, всі вищеназвані мають більше півмільйона населення, а в Донецьку живе більше мільйона людей. Із-за великого числа заводів-фабрик, в яких є мінімальні контролі випуску димів, по цих містах страшне заневищення повітря.

Місто Донецьк є одним із найбільших металургійних, машинобудівельних та хемічно промислових центрів України. Донецьк також має велике число вищих шкіл, включно з університетом, дослідних інститутів та культурних установ. Місто засаджене зеленю, що хоч частинно зменшує шкідливий ефект надто заневищеного повітря околиці.

У національному відношенні, Донеччина мабуть найбільш зросійщена частина України. Українці творять трохи більше половини населення, а 40% людей є росіянами. Такий стан заіснував внаслідок політики російських урядів (царського та комуністичного). Донбас заселявався робітниками з Росії, а українців з других частин України спрямовували на працю далеко поза Україною.

Є ще остання історична частина України, яку не включено в склад У.С.С.Р. з політичних причин. На північно-східньому боці Чорного моря, в Підкавказзі, себто в ногах Кавказьких гір, лежить Кубань. Край цей називається Кубань за найбільшою рікою, що пливе по цій степовій долині. Це українські землі ще з дуже давніх часів. Колись тут було окреме князівство (з осідком у Тмуторокані, що лежав на Керченській притоці, яка сполучує Озівське із Чорним морем). Пізніше ці землі опустіли від людей, через постійні небезпеки від кочовиків, які великою масою перейшли з Азії в степи України в 13 столітті. Але у 18 ст. ці землі знов заселились українцями. Тут переселено останки козаків, яким царський російський уряд дозволив зорганізуватись в окреме Кубанське козацьке військо. Згодом тут перейшли жити також звичайні селяни з других українських земель, а в додатку росіяни, які поселились великим числом головню на схід від української Кубані.

З причини такого значного напливу чужинців, українці вже від деякого часу не творили більше як половину населення Кубані і переважали тільки в північно-східній частині, ближче Озівського моря. Російський уряд строго забороняв будь-яку українську діяльність на Кубані, по школах вчили тільки по російському, а до вищих шкіл, включно із військовими, треба було кубанцям йти до Росії. Велике число українців загинуло тут у Штучному Голоді 1933 р., або були примушені виїхати у другі кути СССР. Большевики поводитися особливо жорстоко із нащадками кубанських козаків. Внаслідок всіх цих процесів, українці творять сьогодні всього 5-10% населення Кубані, при чому для них нема тут жодних українських газет, шкіл, і тому вони вбільшості зрусифіковані.

Географічно, Кубань це у більшій частині степова рівнина із характеристичними степовими краєвидами. Тому, що поверхня землі вкрита урожайним чорноземом, хліборобство—головне заняття кубанців побіч годівлі худоби та харчової індустрії (виробу м'яса, тютюну, олії, тощо). Кубанські селяни сіють у першу чергу збіжжя, соняшник, риж і тютюн.

В околицях ближче моря та ближче гір появляється більше лісів і тут Кубань стає лісостепом. Рівнож чим даліше на південь, степова низинна рівнина перетворюється у заліснене підгір'я—горби і згодом правдиві гори. Вже з кубанського степу видно далеко на обрії (горизонті) високі Кавказькі гори, із вічно засніженими (вкриті снігом та льодом) верхами.

Головне місто Кубані це Краснодар. По кубанських берегах Чорного та Озівського морів багато курортів та морських resortів. Клімат по берегах моря лагідний і рослинність тут субтропічна із багатими садами овочів.

Г. НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ.

1. Число населення

Згідно з переписом з 1989 р. населення України начисляє близько 52 мільйони. За кількістю населення Україна займає шосте місце в Європі (після Росії, Німеччини, Італії, Франції та Великобританії) і 22-ге місце серед країн світу. Около 1% людей земної кулі проживає в Україні.

Впродовж своєї історії Україна понесла дуже важкі людські втрати внаслідок масових винищувань: 1-3 мільйони згинули або були вивезені з України як невольники внаслідок нападів кочовиків, війни забрали більше 10 мільйон людей, внаслідок штучних голодів 1921-22, 1932-33 і 1946-47 років загинуло від 10 до 12 мільйон українців, большевицький терор у формі розстрілів, виселень, примусових робіт та ув'язнень знищив 3-5 мільйон українців. Тільки у 20 ст. згинуло поперх 20 мільйон українців (12-15 мільйон знищили большевики), а дальших 10 мільйони були примусово виселені або емігрували з України.

У 1700 р. Україна мала приблизно 3 мільйонів населення, у 1800 р.—9 мільйонів, у 1900 р.—28 мільйонів, у 1926 р.—36 мільйонів, у 1937 р. 28 мільйонів, 1950 р.—36 мільйонів, 1990 р. 52 мільйонів.

При кінці 19 ст. Україна мала найвище число народжень в Європі. Сьогодні якраз навпаки: приріст населення України один із найнижчих в Європі. Дійшло до того, що населення України незначно зростає. Такий стан витворився як наслідок антигуманної совєтської системи, яка творила несприятливі умовини для життя і нездорову екологічну ситуацію.

Густота населення в Україні, себто пересічне число осіб, що живе на 1 квадратомому кілометрі—приблизно 80 осіб (230 осіб на 1 кв. милю). Таким чином українські землі трохи слабше заселені від країн Західної та середньої Європи (за виїмком Еспанії, Греції, Болгарії та Ірляндії). Натомість Україна густіше заселена від країн на північ та схід від неї.

Найгустіше заселена середня частина України. Землі найдальше на півдні та півночі менше заселені. Найгустіше заселений сьогодні сильно індустріялізований Донбас.

2. Етнічні меншини в Україні

Ще за часів існування нашої княжої держави, в головних містах України жили малими громадами різні національності: німці, вірмени, жидівські хозари і т.д. Були це головно торгівці та ремісники (виробники предметів). Українська влада ставилася до них толерантно й забезпечувала їхні права. Велика частина цих чужинців з часом засимілювалася з українцями.

Масовий наплив чужинців почався із завоюванням України її сусідами. До польського завоювання України у другій половині 14 ст. поляків було дуже мало на

землях на схід від Люблина. Росіяни не творили значний відсоток населення будь-якої частини України аж до другої половини 19 ст.

Внаслідок переслідувань на заході в 14-16 століттях дуже велике число жидів поселилось в Україні. Після розгрому кримських татарів Росією при кінці 18 ст. південна Україна стала тереном колонізації різнонаціональних груп, запрошені сюди царями: німців, сербів, болгарів, греків і т.д. Із індустріалізацією Донбасу в останніх десятиліттях 19 ст. тут почали більшим числом прибувати росіяни працювати в нововідкритих фабриках та копальнях. На початку 20-го ст. національні меншини творили 25% населення України.

Відтоді числовий стан окремих національних меншин України мінявся, але етнічні меншини постійно творили приблизно 1/4 населення України. На початку 1990-их років українці творили тільки 72% усього населення України. За советської окупації відсоток українців постійно зменшувався внаслідок плянованої політики Москви, згідно якої на Україну присилалися „спеціалісти“ з Росії, а українці були змушені виїжджати на працю в другі частини Советського Союзу поза Україною. Була навіть таємна інструкція московського уряду із 1970-80-их років, що ставила за ціль довести до того, щоб в кожній національній „республіці“ С.С.С.Р. тамтешній нарід не творив більше 60% усього населення даної республіки. Цю ціль Москва досягнула у балтійських республіках та Казахстані.

Сьогодні в Україні проживають нащадки поперх 130 національностей. У 1990 р. вони нараховували близько 15 населення.

Найбільшими етнічними меншинами в Україні є:

1. Росіяни (москалі). Сьогодні росіяни творять більше 1/5 населення України (11 мільйонів), коли до другої світової війни їх число не перевищувало 10%. У це число входить чимало українців, які в документах записані як росіяни.
2. Жиди (євреї). Другою найбільшою національною меншиною в Україні є жиди. Колись вони творили великий відсоток населення майже кожного міста України. Багато з них виїхало до Америки перед першою світовою війною, а поперх одного мільйону були знищені німецькими нацистами під час II-ої світової війни (це число було би ще більше, якби не геройська допомога численних українців, які врятували тисячі жидів від смерти). Число жидів в Україні поволі зменшується і сьогодні вони начисляють приблизно 700 тисяч людей (трохи більше 1% загального населення). На початку Другої світової війни їх було в Україні поперх 3 мільйони.
3. Поляки. Перед II-ою світовою війною поляки були третьою найбільшою національною меншиною в Україні. Їх тоді було на українській території поперх 2 мільйонів. В роках війни та відразу після неї більша частина поляків покинула землі, що відтоді мали належати до У.С.С.Р. (перед війною Галичина та Волинь були під польською окупацією). До їх міграції причинилися також дії У.П.А. Сьогодні число поляків в Україні не переходить пів мільйона. До війни Львів та другі більші міста Західньої України мали сильний польський характер; сьогодні населення цих міст переважно українці.

4. Білоруси. На території України живе сьогодні майже пів мільйона білорусів, головню в околицях близько границі України із Білорусією.

Інші більш чисельні етнічні меншини України це: молдавські румуни (400,000), болгари, угорці (мадяри) та греки, кожна по 200-300 тисяч осіб. До Другої світової війни жило в Україні значне число німців (поверх 500,000), але під час війни Сталін наказав їх виселити з України на схід, в азійські частини ССРСР. Після смерти Сталіна німцям дозволено жити всюди в ССРСР, тільки не на місцях колишнього поселення. Сьогодні німців в Україні мало.

При кінці Другої світової війни Сталін наказав виселити з Криму поверх 200,000 татарів як кару за „нелюбовність“ під час війни. Переселено їх тоді до Азії. Після смерти вони десятиліттями боролися за право повернутися на предківські землі Криму, в чому їм перешкаджала Москва. Після проголошення незалежності України на Крим повернулося кількасот тисяч татарів.

Помимо того, що українці завжди старалися правильно відноситися до чужинців, які поселилися в Україні, деякі етнічні меншини виявляли в минулому ворожість до українських змагань за незалежність. Така ворожість зокрема перешкоджала нашим змаганням в роках 1918-20, коли населення міст України складалося в більшій частині із неукраїнців—росіян чи поляків та жидів, які часто діяли так, щоб саботажувати чи знищити українську владу, не раз вдаючись до повстань проти української держави. А українська влада, проти якої вони піднімали повстання, давала їм більші права та можливості для національного розвитку ніж будь-яка друга держава на світі у тому часі.

Відколи Україна підпала під владу чужих народів, населення її міст склається у більшій частині із чужинців. Перед другою світовою війною не було більшого міста в якому українці творили поверх 40% населення, а в таких містах як Львів та Одеса число українців навіть не доходило 20%. Це і було причиною того, що від самого початку визвольної боротьби 1918 р. українські війська мусіли зводити бої на вулицях Києва, Львова та других міст проти збройних груп, що їх виставляло чуже населення. Тоді по містах східньої України жили переважно росіяни та жида, а по містах західньої України поляки і жида.

Останніми десятиліттями відсоток українського населення великих міст значно збільшилась внаслідок напливу людей із сіл. Але за совєтської влади по містах проходила дуже інтенсивна русифікація. У багатьох великих містах лишалось всього 1-2 українські школи. На праці людей зобов'язувалось вести діловодство на російській мові. Дійшло до того, що в більшості міст України майже не було чути української мови.

3. Українці поза межами України

У шість сусідних державах є землі, які споконвіку є заселені українцями: у Польщі, Словаччині, Білорусі, Румунії, Молдові та Росії. Ці землі належать до етнографічної території України, себто території, що історично належить українському народові. Але, на всіх цих землях українці донедавна підлягали денационалізаційним

процесам, яким сприяли обмеження або заборона розвитку українського життя. А деякі терени були навіть свідками насильного виселення українців (західні терени Польщі в повоєнних роках).

Тяжкі політичні та економічні обставини примусили багато українців переселитись далеко поза межі України. Перша така еміграція мала місце після трагічної поразки гетьмана Мазепи під Полтавою у 1709 р. Після остаточного зруйнування Запорізької Січі частина козаків на чолі з отаманом Головатим переселилася на Кубань, а слідом за ними сотні тисяч українських селян. Та найбільші хвилі еміграції мали місце від 1880-их років до кінця Другої світової війни. У цьому періоді мільйон українців виїждувало на постійно з України: около 2 мільйони на схід до азійських частин російської імперії та около 1 мільйон на захід до країн Західної Європи, США, Канади, країн Південної Америки та Австралії. Не менше 3 мільйонів українців були насильно вивезені з України в роках совєтської окупації.

Українці звичайно поселялися компактними громадами. На деяких теренах українці творять значний відсоток загального населення. Більші українські „острівці“ далеко поза Україною знайти на Далекому Сході (т.зв. Зеленому Клину, де в 1918 р. українці становили такий поважний відсоток населення, що домагалися визнати Зелений Клин частиною України на підставі самовизначення народу, який заселяє цей край), в Казахстані, Канаді (деякі околиці західних провінцій Альберти, Саскачевану та Манітоби), Бразилії (провінція Парана) та Аргентині (провінція Місіонес).

Сьогодні майже 1/5 українців живе поза межами Української Держави (майже 10 мільйон).

Поза Україною живуть українці в таких країнах:

Російська Федерація—4,500,000
Казахстан—900,000
Білорусь—за офіційними даними 300,000 (правдоподібно 1,000,000)
Молдова—600,000
Узбекистан—150,000
Киргистан—100,000
Латвія—100,000
Литва—50,000
Естонія—50,000
Грузія—50,000
Польща—за офіційними даними 180,000 (правдоподібно 350,000)
Словаччина—за офіційними даними 40,000 (правдоподібно 130,000)
Румунія—за офіційними даними 160,000 (правдоподібно 250,000)
Хорватія, Сербія, Боснія-Герцеговіна—40,000
Німеччина—20,000
Франція—25-30,000
Великобританія—30,000
Бельгія—3,000
Австрія—3,000

Угорщина—3,000
З'єднані Штати Америки—750,000-1,000,000
Канада—600,000-800,000
Бразилія—150-200,000
Аргентина—150-200,000
Австралія—30,000
Парагвай—5,000
Венесуеля, Голляндія, Швеція, Еспанія—кількасот українців

4. Віроісповідання (релігійна приналежність)

Український нарід дуже побожний нарід, тому Церква завжди відігравала важну ролю в українському житті. Від часу хрещення України в 988 р. українці ідентифікують себе як християнський нарід, і впродовж довгих століть наш нарід гордо та відважно сповняв тягар оборонця християнської Європи проти наступу Магометанства.

До 1596 р. була тільки одна Церква, до якої належали усі українці. Це була Церква східнього, візантійського обряду, що його українці свято зберігали від часу, коли Україна прийняла християнство з Візантії. У 1596 р. більша частина єпископів Української Церкви рішила визнати авторитет Папи Римського і приєднатися до Католицької Церкви при умові, що буде збережене окреме існування Української Церкви із своїм східним обрядом. Але велика частина народу дивилася підозріло на поєднання із Римом, і тому відмовилася покинути Православну віру. Так дійшло до поділу українців на релігійному тлі, що спричинював ворожнечу між українцями, і нераз доводив до трагічних наслідків.

Помимо цього поділу, обі Церкви—Православна і Католицька—продовжували відігравати важливу ролю в українському національному житті, значить так довго, як вони були незалежними та в руках українців. Коли українці тратили політичну незалежність, Церква брала під свою опіку українське життя. Тому наші вороги, розуміючи велике значення Церкви у розвитку українського життя, не терпіли існування окремої української Церкви. Хоч самі християни, вони старалися знищити і одну і другу Церкву, або принаймні підпорядкувати їх собі. Усували з Церкви український характер і ув'язнювали чи ліквідували церковних провідників та активістів.

Найгірше переслідування зазнали наші Церкви під большевицькою окупацією. Большевики проповідували атеїзм, поборювали релігію, а особливо жорстоко поводитися з Українськими Церквами. В жорстокий спосіб вони знищили у 1930-их роках Українську Автокефальну (незалежну) Православну Церкву, а в другій половині 1940-их Українську Католицьку Церкву. Переслідувалося усіх, хто старався зберегти існування українських церков у підпіллі. Натомість могла існувати в Україні Російська Православна Церква.

Скоро після приходу до влади, большевики увели закони, що забороняли навчання релігії для молоді та дітей і вимагали передати державі імена усіх людей, яких церква хрестить чи вінчає. Батькам, що навчали дітей релігії, відбиралося дітей, а

учителі мусіли стояти перед церквами списувати учнів, які приходили до церкви. По школах, радіо, в пресі, взагалі на кожному кроці постійно ішла пропаганда проти релігії. Впродовж років большевицької окупації знищено більшість українських церков, або перетворено на клуби чи склади продуктів тощо. Внаслідок цієї війни комуністів проти релігії, велика частина людей в Україні виросла без релігійного виховання.

Із розпадом комуністичної імперії Українська Греко-Католицька Церква вийшла з підпілля й відродилася Українська Автокефальна Православна Церква. Сьогодні в Україні діють понад сто віровизнань та сект. Найбільша частина українців вважають себе Православними. Із віруючих це число буде приблизно 85%. Католиків приблизно 10%, протестантів 5%.

Протестантизм поширився серед українців у 19-ому столітті, коли усе православне життя в Україні підпорядкували собі російські царі. Занесли протестантизм в Україну німецькі колоністи, яких щира побожність заїмпонувала багатьом українським селянам. Найбільш популярними протестанськими сектами серед українців стали Євангельсько-Баптиська та П'ятдесятницька Церкви.

За польської влади чимале число українців перейшло до Римо-католицької церкви, зберігаючи при цьому впродовж кількох поколінь прив'язання до українського народу. Але, тому що Римо-Католицька Церква в Україна своїм характером польська, ці українські римо-католики скоріше чи пізніше польонізувались. У подібний спосіб Російська Православна Церква була інструментом російщення українців.

Люди других національностей в Україні належать до Православної (росіяни, румуни, греки), Римо-Католицької (поляки, мадяри) та різних протестанських церков (німці, мадяри). Багато громадян України є жидівської (гебрейської) та мусульманської віри (татари). Також є в Україні буддисти, якими є калмики.

5. Заняття населення України

Українці донедавна були в основному хліборобським народом. Тому, що українська земля така родюча, наш нарід по цілій своїй території скоріше брався до хліборобства, як до других зайнят (випасу худоби, лісопромислу тощо). З тієї причини хліборобський стиль життя глибоко вплинув на українську культуру, звичаї та національну психіку. Так наприклад, традиційний цикл народних свят тісно пов'язаний із хліборобським календарем. Ще на початку першої світової війни майже 90% українського населення працювало при сільському господарстві.

Але хліборобство зазнало страшне та деструктивне перетворення за большевицької окупації. Комуністи проголосили незалежного хлібороба своїм ворогом, і терором примусили селян вступити у колгоспи—великі колективні господарства, повністю контрольовані державою. Землю, худобу, все господарське приладдя наказано передати колхозам. Примусова колективізація 1930-их років (а на Західній Україні після другої світової війни) покінчила з індивідуальними приватними господарствами. Найбільш енергійних та підприємливих селян, у числі двох мільйонів, вивезено далеко поза Україною, а других вісім мільйонів знищено у

Штучному Голоді 1932-33 рр., лишаючи глибоку травму на психології тих, що пережили голод.

А життя та умовини праці на колгоспах були неймовірно тяжкі. Противно від тверджень галасливої советської пропаганди про „тракторизацію“ колгоспів, по більшості колгоспів або не було тракторів, або вони скоро переставали функціонувати. Часто всю роботу на великих полях треба було виконувати ручно, бо й не було навіть коня чи вола, до якого запрягти плуга. Також правне положення селян було дуже погане—воно нагадувало долю кріпаків Шевченкових днів, що були прив'язані до землі і мусіли повинуватися волі свого пана (тільки пана заступили „своя“ комуністична держава та колгоспні адміністратори). Колгоспників гнали працювати на полях шість, а то сім днів на тиждень (сьомий день був „суботник“—„добровільна“ данина державі). Пашпорти селянам не видавалося, а без пашпортів в С.С.С.Р. не можна було отримати дозвіл, щоб поселитись на іншому місці.

Таким способом большевики допровадили до занепаду хліборобства в Україні та послаблення прив'язаності народу до землі. Молодь втікала з села (точніше від колгоспу) до міста працювати по заводах-фабриках, а то й виїжджала далеко поза Україною—на Сибір та центральну Азію, де могла отримати кращу платню чим в Україні. Основною робочою силою по колгоспах стали жінки середнього та старшого віку.

Як і другі країни світу, Україна пережила в останніх десятиліттях процес широкого переходу населення до праці у промисловості. Індустріялізація України почалася ще в 19 ст. У відсутності большевицької влади, вона правдоподібно була би розгорталася повільнішим темпом. Без сумніву, незалежна українська держава була би звертала велику увагу ростові індустрії, бо індустріяльний потенціал України був давно очевидний. Большевики натомість рішили форсувати індустріялізацію, не зважаючи на кошти в людських жертвах. А ці кошти були колосальні і не до уявлення: загибель мільйонів людей у штучно створених голодах та на працях при розбудові багатого на мінералах Сибіру, позбавлення своїм громадянам продуктів щоденної потреби і їх продаж закордоном, щоб здобути закордонну валюти для закупу машин, використання селян по колгоспах як дешевої рабської сили і т.д.

У 1960-их відсоток українського населення, що працювало поза сільським господарством перейшла половину населення. Сьогодні третина українського населення працює на сільському господарстві, що є більше як в інших розвинених країнах світу.

Значно зросли також ряди професіоналістів. Але українці творять менший відсоток професіоналістів, як свій відсоток загального населення України. Хоч українці творять 75% населення України, всього 60% числа студентів по вищих школах є українцями, а вищі школи є джерелом постачання професіоналістів. Причину цього нерівного стану треба насамперед шукати у советській шкільній політиці—у її прихованій дискримінації супроти українців. Вступні іспити до майже всіх вищих шкіл України переводилися на російській мові, зрештою наука по більшості цих шкіл відбувалася на російській мові. Рівнож, більший вплив відносно прийняття на

студії мали партійні урядовці, і часто вони ставили перепони дітям з „ворожого елементу“.

Віддавна, більшість жінок України працює, щоб побільшити родинний прибуток, бо платні в С.С.С.Р. були малими й ледви чи могли задовольнити потреби родини. Жінки переважно працювали по колгоспах, а з професій—у медицині та шкільництві, що в советському суспільстві не втішалися такою повагою як на заході і не були високоплатними фахами.

6. Населення міст України

Поверх 300 українських міст були засновані ще в княжих часах. Такі міста, як Київ, Чернігів, Галич, Львів та інші були в давнині важливими адміністративними, культурними та торговельними центрами. За часів князя Ярослава Мудрого Київ числився другим або третім найбільшим містом Європи й мав більше населення як Рим, Париж чи Лондон.

Внаслідок татарського лихоліття, протиукраїнської політики окупантів України та економічних порядків доби феудалізму, міське життя України згодом дещо занепало. Урбанізація, значить переселення із сіл до міст почалася щойно у 19 ст. Скасування панщини, розбудова індустрії, поживлення торгівлі завдяки будови залізниць причинилися до поживленої урбанізації. У 1900 р. всього 12% населення України жило по містах. А 10 років пізніше міське населення складало 20% людности України. Щоправда, по містах переважало чуже населення (росіяни та жида на східній і центральній Україні, поляки та жида на Галичині і Волині, мадяри та жида на Закарпатті, румуни, німці та жида на Буковині).

У половині 1950-их років вже більше 50% населення України жила по містах, а в 1990 р. частина населення України, яка жила по містах та містечках перевищувала 70%. В Україні є 500 міста та 3000 селища (місто має не менше 10,000 населення, а селище не менше 3000 населення, з яких більшість не займається хліборобством).

У 1900 р. тільки 5 українських міст мало більше 100,000 населення: Одеса, Київ, Харків, Львів та Катеринослав (Дніпропетровське). У 1990 р. вже було аж 50 міст із поверх 100,000 населенням, натомість 5 міст мали більше один мільйон населення. Ними є Київ (2,6 м.), Харків (1,6 м.), Січеславслав/Дніпропетровське (1,2 м.), Одеса (1,2 м.) та Донецьке (1,1 м.). Іншими велики містами є: Запоріжжя (850,000), Львів (800,000), Кривий Ріг (750,000), Маріюпіль, Миколаїв та Луганське (усі по 500,000).

НАРОДНЕ МИСТЕЦТВО

Поради виховникам:

1. Одним із найбільш олюблених занять юнацтва у СУМ-і це виконання якогось предмету народного мистецтва: писанки, вишивки, кераміки, різьбленої орнаменталії в дереві тощо. Сподіється, що при таких заняттях виховники користають з нагоди дещо розповісти про українське народне мистецтво, хочби про спосіб виконання предмету, традиційні взори і їх символічне значення, історію його плекання в Україні і т.д.

Тому, що сумівські іспити ставлять юнацтві за ціль краще пізнати життя, здобутки і духові скарби свого народу, вивчення народного мистецтва повинно мати особливе значення у процесі підготовки до іспиту. Пізнання характеру і традицій народного мистецтва дає юнацтві краще зрозуміння і відчуття духа українського народу, бо народне мистецтво саме є конкретний вислів народного духу. (Про значення українського народного мистецтва в житті українського народу подаємо окремі думки нижче, з якими радимо поділитися із юнацтвом, коли тільки є відповідна на це нагода).

I-ий іспит старшого юнацтва на ступінь „воїна“ кладе наголос на народне мистецтво. Таке знання дуже важливе для майбутньої діяльності юнацтва чи то як виховники чи керівники самодіяльних мистецьких гуртків. Натомість II-ий іспит старшого юнацтва на ступінь „дружинника“ звертає більшу увагу на ділянки вищого мистецтва: архітектуру, малярство, скульптуру, театр, музику, і т.д.

Підготовляючи юнацтво на цю іспитову вимогу, виховник повинен насамперед загально заізнати свій гурток із різними видами українського народного мистецтва. Добре принести на сходини різні предмети народного мистецтва та книжки із кольоровими фотографіями. Також можна юнацтві дати завдання зробити список предметів народного мистецтва, яких мають в себе вдома, і при цьому довідатися як придбалось ці предмети та з яких частин України вони походять.

2. Відтак радиться дати кожному юнакові чи юначці завдання приготувати ілюстровану гутірку для цілого роя про один рід народного мистецтва і таким способом перейти цілий ряд родів народного мистецтва. Або можна вглибитися в окремих рід, що його юнацтво собі вибрав.
3. Заохочується відбути прогульку до українського музею, якщо такий існує на близькому терені, або збірно відвідати український фестиваль на якому звичайно експонується народне мистецтво, а на деяких фестивалях майстри-мистці демонструють, як виробляється мистецькі предмети. У відсутності таких можливостей, правдоподібно буде можливо знайти на своєму терені колекціонера народного мистецтва, або навіть народного майстра-мистця. Вони напевно радо дозволять юнацтві прийти оглянути їхні збірки-колекції. При

оглядинах збірок народного мистецтва, важне заставляти юнацтво робити завваги про предмети: способи їх виконання, орнаментацию, кольорит, відміни за частинами України тощо.

ВАЖЛИВІСТЬ ПЛЕКАННЯ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА

Попри багатство своєї землі та краси її природи, найбільшими своїми скарбами український нарід усе вважав—свою чарівну мову, пісню, звичаї та народне мистецтво. Народне мистецтво передавалося із покоління в покоління, при чому кожне чергове покоління збагачувало цей скарб, не міняючи основного.

Українське народне мистецтво—дорібок цілого народу, який влив у нього глибину своїх почувань та свою багату душу. У народній творчості глибоко відчувається дух українського народу, його прив'язання і пошану до природи, глибоку духовність, емоційність, добродушність, ніжність, безпосередність і щирість, індивідуалізм, любов до краси і ненависть до всякої кривди. Українське народне мистецтво має свої унікальні способи вислову та форми, що впливають із питомої психології українського народу і тонко передають його світогляд.

Мало є народів на світі, які можуть похвалитися таким багатим і різноманітним мистецтвом. Є другі народи, які хваляться своєю вишивкою, інші—керамікою, ще інші—різьбою в дереві, але мало хто може виставити такі чудові зразки у такім числі родів народного мистецтва, як українці. Таке можна підтвердити на міжнародних ярмарках.

Нашим народним мистецтвом—писанкою, вишивкою, керамікою та іншими мистецькими виробами, як рівнож танком та піснею ми привертаємо до себе увагу чужинців. Мистецтво допомагає усвідомити чужинців, що український нарід багатоталановитий і висококультурний, що він окрема національна одиниця і відрізняється у дуже важливих аспектах від сусідних народів, а в першу чергу своїм світоглядом та національним характером.

Наше завдання—засвоїти і плекати великий скарб, яким є українське народне мистецтво та передати його нашим нащадкам. Важливість цього стане більш ясним, коли усвідомимо, що у віці машини треба докласти якнайбільші зусиль для збереження скарбів людського духу, особливо народних скарбів, витворених многими поколіннями.

РОДИ НАРОДНОГО МИСТЕЦТВА

1. КЕРАМІКА

Кераміка це вироби із глини, змішаної із мінеральними домішками, що приймають тверду форму при відповідному випаленні. Мистецтво кераміки полягає у наданні гарної форми ліпленому предметові і його прикрашенні кольорами та vzорами.

В Україні кераміка znana від дуже давніх часів і довго була олюбленим родом

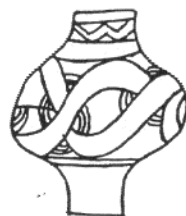
мистецтва. Наш наряд вмів добре прикрашувати керамічні предмети і виробив дуже гарні способи їхньої орнаменталії. Давнє і широке розповсюдження кераміки у нас треба завдячувати також тому, що по Україні знаходяться великі поклади добрих глин, а особливо каолінових глин, що добре надаються для кераміки.

ТРИПІЛЬСЬКА КЕРАМІКА

Кераміка була у нас широко поширена і високо розвинута вже за часів так званої Трипільської культури (5000-2000 років перед Христом). Це одна із найстарших культур світу і якраз знахідки трипільської кераміки дають нам частинне уявлення про високий рівень цієї культури. Трипільська кераміка виконана на доброму технічному і мистецькому рівні, зроблена із добре очищеної глини, дбайливо випалена і навіть зберегла фарби наложених на ній тисячі років тому. Вона багата на форми та орнаментальні мотиви і чарує своєю композицією. Взагалі, ця кераміка дає враження, що її виконували мистці, добре ознайомлені з можливостями кераміки. Трипільська кераміка була ліплена ручно, без допомоги гончарського кола. Сліди пальців на трипільській кераміці виявляють, що її ліпили переважно жінки.

Наша трипільська кераміка—одна із найстарших мальованих керамік у світі. Перед цим або не прикрашували глиняні вироби посуду, або виключно різали (прокреслювали, рили) орнаменти на поверхні керамічних предметів. Трипільська

кераміка має свій особливий вигляд. Звичайно вона виконувалась у трьох фарбах: червоній, чорній та білій. Спершу добре вигладжену поверхню вкривалося червоною фарбою із охри залізної руди, а відтак

наносилося на тому червоному тлі чорну та білу (із каоліну) фарби.

Трипільська кераміка відзначається чудовими взорами. Провідний мотив орнаменталії трипільської кераміки є спіраля (хвиляста або заокруглена лінія), що виступає у дуже великому багатстві форм. Такий спіральний або лінійковий меандр знаний в сучасній українській вишивці та писанці як „безконечник“. Менше бачимо на трипільській кераміці фігуральні мотиви—олени, серни, кози, пси, а зовсім рідко людські постаті (наприклад жінку із піднесеними руками, правдоподібно богиню Берегиню, яку стрічаємо і на сьогоднішній писанці). Спіральний орнамент це символ безупинного руху у природі, а лінійковий меандр символізує закон порядку життя: народження—зрілість—смерть. Варіанти трипільських декоративних мотивів бачимо на народних вишивках, великодних писанках, килимах та кераміці наших часів.

Після занепаду трипільської культури українська кераміка втратила на деякий час високий рівень виконання. Такого рівня вона знов досягнула за часів княжої держави (10-13 століття) та гетьманської держави (17-18 століття).

Кераміка княжих часів в Україні мала якість порцеляни новіших часів; українські керамісти винайшли вже тоді спосіб приготування глини, що стоїть близько порцеляни. Виробляли всякі предмети для домашнього і церковного вжитку, а особливо треба відмітити незвичайно добрий технічний рівень кераміки для будівельних цілей: цегли, кахлі на підлоги, плити із різьбленими орнаментами тощо. На деяких цеглах вирізаний тризуб, що вважався знаком охорони.

За козацької-гетьманської держави орнаментация кераміки набирає великої пишності під впливом багатого на орнаментацию барокового стилю, що прийшов до нас із Західної Європи. Особливої краси є кахлі, що з них складали печі та обкладали стіни в хатах. На кахлях розмальовані різні сценки із щоденного та історичного життя: козаки, бандуристи, стрільці, забави, закохання, боротьба із татарами і т. д. Технічне виконання кахлів на дуже високому рівні. Взагалі, техніка й мистецький рівень тодішньої української кераміки стояли так високо, що українських майстрів запрошували до інших країн, зокрема на Московщину, де кераміка щойно народжувалась. Щоб задоволити великий попит на керамічні праці постали кілька керамічних заводів, яких вироби відзначалися високою якістю і здобули славу далеко поза Україною. Одним таким центром була Запорізькій Січі, де виробляли дуже гарні іграшки: всякі звір'ячі фігурки у гумористичних позах, свистки тощо.

Велику славу здобула також тоді українська порцеляна, яку робили із доброї якості глини. Українська порцеляна була тверда, тривка, блискуча і прозора, а її рисунок був точний і не менш тривкий. Переважно тодішня українська порцеляна мала синє, зелене або фіялетове забарвлення. Вона дорівнювала найкращій кераміці по інших країнах Європи. З огляду на попит, внесено до орнаментации порцеляни українські теми та декоративні мотиви.

Услід за виробами по фабриках розвинулася кераміка також по деяких селах України. Вироби з кераміки не стрічаємо у кожному селі, бо не усюди є поклади доброякісної глини, потрібної для кераміки, а не оплачувалось перевозити її велику віддаль. Таким чином витворились добре знані центри керамічного виробу, кожен із своїми особливими традиціями розмальовування. Найславніші такі центри—це козацьке село Опішня на Полтавщині та гуцульське село Косів. Кераміка із села Опішня характерна розмальовуванням лискучо чорним та яскраво коричневим кольорами, а Косівська кераміка, яку вважають за найкращий зразок гуцульської кераміки, виконується у червоняво-бронзовому, зеленому та жовтому кольорах.

Поза цими центрами кераміка здобула великого поширення також по других селах Київщини, Полтавщини, Поділля, Волині та Гуцульщини. Це не одинокі частини України, де займаються керамікою, але тут вона найбільше розвинена. Кераміка кожної із цих частин має свій особливий характер орнаментации та фарбування. На Полтавщині та Київщині характерні рослинні мотиви (квіти,

листки дерев, виноград, колосочки пшениці), а на Поділля та Волині переважають геометричні орнаменти (ламані та хвилясті лінії та різні орнаменти на базі простих та круглих ліній). Гуцульські взори це здебільше комбінація геометричних та рослинних мотивів, а також тваринних (птахи, леви, кози, серни) із типічно гуцульським заповненням усієї поверхні предмету. Фарби не раз переходять поза рамки рисунку; здавалось би що це недбалість, але ця „недосконалість“ дає кераміці враження спонтанності та легкості.

2. ВИШИВКА

Вишивка поширена в Україні з давніх часів. Хоч не залишилися давні зразки вишивки з огляду на те, що тканий матеріал розпадається після деякого часу, проте із археологічних знахідок, літописів та описів мандрівників довідуємося, що мистецтво вишивання відоме в Україні від сивої давнини і його розвиток не переривався аж до наших днів.

Археологи наприклад віднайшли в одній місцевості коло міста Черкасів на середньому Дніпрі срібні фігурки (прикраси на шию) з часів князя Кия у вигляді чоловіків, одягнених у сорочки з широкою вишивкою на грудях. На рисунках у давніх книжках та на стінах старих церков бачимо не раз постаті в одягах із вишивкою на рукавах і на ковнірі (нашийнику). Узори на цих давніх вишивках подібні до орнаментів, що їх стрічаємо ще сьогодні по деяких околицях України. В описах подорожників через Україну є згадки, що наші предки мали вишитий одяг, включно із вишитими кожухами, шапками та рукавицями.

Колись за княжих та гетьманських часів залюбки вишивали золотою та срібною нитками. Шиття цими нитками зване гаптування або гаф. Гафом шилося предмети для церкви (ризи, плащаниці, покривала на вівтарі) і одяг для визначніших осіб. Орнамент гапту звичайно рослинний (квіти, листя дерев, виноград) і майже взагалі немає геометричних мотивів, які часто виступають у сільській народній вишивці. Вишивали гафом головню по містах, де ця праця проходила по спеціальних робітнях та монастирях. Збереглися вишивки із козацьких часів і вони свідчать про високу техніку вишивання у тих часах.

Надзвичайне багатство техніки та орнаменталії стрічаємо у народній сільській вишивці. Українська вишивка знає поверх сто різних стібів, або швів (технік) вишивання. Такого багатства вишивки не знає жоден другий нарід, хіба можливо греки. Існує також велика різноманітність орнаментальних мотивів в українській вишивці. У кожній частині України, а навіть у кожному селі виробилась власна традиція вишивання. Таким чином, українська вишивка багата на різноманітність способів виконання та оригінальність ефектів.

Деякі узагальнення можна зробити відносно вибору кольорів та роду орнаменталії по окремих частинах України. На центральних та східних землях у вишивці переважають рослинні взори: квіти, листя дерев, гілка з листочками та квітами, колоски пшениці. На західних землях (Галичина, Волинь) у вишивці більше виступають геометричні взори (ламані лінії, перехресні лінії, ромби,

трикутники, хрестики тощо), хоч часто стрічаємо і рослинні взори у геометризованому вигляді. А в мало доступних кутках України, як Полісся та Гуцульщина збереглася давня традиція вишивати тільки геометричні взори.

Велика різномантність між частинами України існує також у кольориті вишивки. У деяких околицях вишивають майже виключно в одному або двох кольорах: на Поліссі та Лемківщині стрічаємо дуже гарні вишивки виключно червоного кольору або з малим додатком чорної нитки; у деяких місцевостях Поділля та Сокальщини на Галичині зустрічаємо тільки чорні вишивки, для Чернігівщини характерні вишивки із білими нитками. На центральній та східній Україні люблять шити двома затінками того самого кольору (яносиній-темносиній, золотий-коричневий), або навіть тільки одним кольором (синім, золотим, білим, сірим, червоним). Натомість вишивки Гуцульщини та Буковини переважно багатобарвні, не раз до сім кольорів, головню ясні кольори. Взагалі, кольори вишивки західних земель більш яскраві із перевагою темних червоного, чорного, зеленого, помаранчевого та жовтого кольорів. Кольори вишивки центральних та східних земель лагідніші та спокійніші.

Вишиванням в Україні займалися майже виключно жінки. Для цієї роботи використовувалась кожна зручна нагода, а головню довгі осінні та зимові вечори, коли дівчата збиралися разом. Готуючись вийти заміж, кожна дівчина, як правило, повинна була мати багато різних вишиваних сорочок: для щоденної роботи, на свята, весілля, навіть для похорону, тобто для потреб протягом усього життя. Дівчата змагалися між собою в доборі взору, у композиції орнаментів, в майстерності вишивання. Одяг був свого роду мірилом майстерности дівчини, її працьовитости. Поганою нареченою вважалася та дівчина, яка не вмiла добре вишивати.

Найважніші предмети застосування вишивки це сорочка та рушник. Великої уваги та любови завжди вкладалося у прикрашенні вишивкою білої сорочки, що є нероздільною частиною українського народного одягу. По вишивці на сорочці можна навіть пізнати з якого села людина походить, бо кожне село плекає власні традиції орнаменту, техніки виконання та кольориту. На сорочці найбільше прикрашеною частиною є рукав, який часто заповнений або горизонтально геометричнимзором, або вертикально чи діагонально рослинними зображеннями, залежно від частини України. На чоловічих сорочках часто стрічається багаті взори на широкій пазусі (вздовж середини переду сорочки).

Вишивані рушники здавна мали велике значення у родинних обрядах нашого народу, зокрема в обрядах весілля та похорону. Свати, що їх молодий посилає дівчині просити руку на шлюб, обов'язково приходять до неї із перев'язаним на раменах рушником, а молода в чергу подає на знак своєї згоди вишитий рушник. Вишитий рушник або хустину вкладалося до труни померших, а колись вишитою хусткою зав'язувалося лице мерця. Рушники використовувалось при зустрічі дорогих гостей хлібом та сіллю. Вишивані рушники також у нас кладуться на ікони. Правдоподібно народні повірування приписували рушникові охоронну силу. Подібне значення мала вишита сорочка, тому новонародженій дитині дають вишиту сорочку,

звичайно ту, що в ній батьки вінчалися, і зберігається вона у скрині досмерти як одна з найцінніших предметів родини.

Найбільш поширені стіби або шви (технічні способи) вишивання в Україні такі:

- а. Низинка (низь, занизування)—це найстарша техніка української вишивки. Шиється на вивороті (ззаду) полотна, утворюючи таким чином негативний взір. Ниткою вкривається щодругий східець. Шиття низинкою теоретично легко схопити, але практично це дуже тяжкий спосіб вишивання. Кажуть, що жінка, яка не шила низзю із дитячих років, ледви чи зможе так швидко шити, як гуцулка чи подолянка, які є майстрами у цій техніці вишивання. Низь шиється звичайно чорною або червоною ниткою.
- б. Лиштва—це другий дуже поширений спосіб вишивання в Україні. Це техніка вишивання на оба боки полотна, так що вишивка виходить майже однаковою із обох боків. Найчастіше вживається техніку вишиття лиштвою для створення стилізованого листа або квітів у вигляді геометричного орнаменту, значить для густого заповнення поверхні таких орнаментів. При вишиванні лиштвою колись вживали тільки білі нитки, пізніше почали вживати ясно бронзові або сірі, а часами червону з чорною нитками.
- в. Хрестики—це найпопулярніша вишивкова техніка, що тепер поширена по всій Україні. Походження хрестикового стіба молодше від низу, але тому, що це мабуть найлегший спосіб вишивання і ним можна виконати прерізну орнаментацию, він поширився по цілій Україні. Хрестиковий стіб зумовив у великій мірі перехід від геометричних до рослинних мотивів і тому він так сильно поширився.

Виконання хрестикового стібу нескладне. Одначе українська вишивальниця, звикла випрацьовувати оба боки вишивки, й тут виводить його так дбайливо, що відворотна сторона полотна легко дає уявлення про лице взору. Деякі мисткині навіть так дбайливо вишивають хрестиком, що творять майже однаковими обі сторони полотна.

- г. Гладь (настилування)—використовується головно для заповнення великих площин. Гладь „перескакує“ через дірки полотна.
- г. Мережка—одна із прозорих технік, себто способів створення відкритих місць на полотні. Мережка це техніка стягання або зв'язування ниток полотна для створення дірочок, що творять частину орнаменту. У деяких околицях України мережка виконується виключно білим кольором, а в других—комбінацією червоного, чорного, білого та синього кольорів.
- д. Вирізування—ще інший спосіб створення прозорої вишивки, особливо розвинене на Полтавщині. Спершу взір сильно обшивається нитками і різними способами заповнюється вишивку довкола місць вирізування, а відтак посередині вирізується невеличкі квадрати.

3. РІЗЬБА В ДЕРЕВІ

З огляду на нетривкий характер дерева, не маємо зразків дереворізьби з давніх часів. Але, що традиція різьби у дереві стара на Україні—цьому свідчить хоч би характер традиційного українського трисвічника, що віддзеркалює дохристиянське походження: на ньому бачимо і сонце, найважлишу силу в природі за дохристиянським віруванням, і навіть три фігури або голови, що символізують сили світла: сонце, вогонь та блискавка.

Дерево було колись основним матеріалом будови. З дерева будували княжі тереми (палати), оборонні споруди, церкви, хати, господарські будівлі. Зразки мистецько-різьбленого домашнього посуду знайдено у степових могилах, де поховані провідники різних кочових народів, які переходили степами України. Знайдено також дерев'яні фігури божків, різьблені нашими предками (приміром цікаво оформлений Світовид).

Чудові кількасотлітні приклади української майстерности у дереві маємо по церквах України. Великої уваги заслуговують чудово різьблені іконостаси з пишними та дуже складними орнаментами, насамперед вирізьблені у деталях гілля із виноградом, листками, трояндами (рожами), соняшниками, мальвами та іншими рослинами. Не диво, що наші іконостаси викликували захоплення і подив у чужинців. Це твори високої мистецької вартости.

Українські селяни також любили прикрашувати різьбою різні частини своєї хати (стовпи ганку, рами вікон знадвору та різні дерев'яні частини всередині хати). Надзвичайно цікавими та оригінальними є різьблені меблі української хати: столи, лави, стільці, скрині тощо. Різьбленими орнаментами прикрашалось начиння: тарелі, горнятка, ложки тощо. Надзвичайно багаті своїми формами різьблені хрести—малі ручні та великі придорожні. Різьбленими орнаментами прикрашалися дерев'яні музичні інструменти (бандури, сопілки, ліри, цимбали), а також гарною різьбленою орнаментациєю оздоблювались сани.

Різьба в дереві поширена по цілій Україні, але особливо чудові традиції дереворізьби на Полтавщині, Київщині, Волині та Гуцульщині. Найбільше використовуються геометричні орнаменти (квадрати, трикутники, зірки та розетки, ломані та хвилясті лінії, кола та півкола), а на центральній та східній Україні поширений також орнамент рослинний (виноград, лоза, соняшник) та тваринний (головно півні). Мабуть на першому місці у цьому роді народнього мистецтва стоїть Гуцульщина, яка відзначається багатством технік різьбленої орнаментациї дерева і рядом відомих різьбарів (родина Шкрибляків, брати Карпанюки і т.д.).

Для успішної дереворізьби треба мати добре дерево та відповідні інструменти для різьби. Найкраще для різьби у дереві надається дерево липи, вільхи, берези, дуба, бука, горіха та сосни. Колись для різьблення вживали в Україні ножі, пізніше дроти із парасолі, а згодом почали виробляти різні металеві різці (ножі) та заокруглені різною глибиною долота. Часами вирізані лінії розмальовували фарбами. В Україні вживається для цього чорну,

червону, синю, жовту, зелену та помаранчеву фарби. Раніше дереворізьбу не розмальовували.

Накінець згадаємо деякі техніки орнаментативної роботи з дерева, практиковані в Україні поза звичайним способом нарізання у дереві.

- А. Інкрустація—полягає в тому, що в поверхню дерев'яного предмету врізується шматочки різного матеріалу: багатьох видів деревини, кольорові коралики („пацьорки“), бляшки, перлинні та плястикові гудзики, золото, срібло. Для скріплення природнього кольору вкладених кусків дерева вариться їх в анілінових фарбах або цибулі, а якщо потрібний чорний колір—беруть темне дерево горіха та тримають у дубовій корі обсипану залізним порошком або іржею впродовж двох-трьох днів. Найкраще для інкрустації надається дерево груші, буку та клену.
- Б. Інтарсія, або дерев'яна мозаїка—це рід інкрустації. У поверхню дерев'яного предмету вкладаються кусочки деревини. Велике значення має не тільки колір, а й текстура (гра контур або ліній) деревини, яка по-різному виявлена у породах дерев. Таким чином, інтарсія використовує чудові ефекти контрастування руху ліній у текстурі різних деревин, як також контрасту тіней кольору дерева.
- В. Випалювання—здійснюється за допомогою або приготованих штампів-писаків або електричного випалювача-олівця. У першому випадку треба виготовити з металу штампи різної форми, якими після нагрівання в печі витискають у поверхню дерева ритмічним порядком для витворення бажаної композиції орнаментів. Сьогодні ця робота улегшена електричним олівцем, яким можна різьбити різні взори по поверхні дерева. Найкраще для випалювання надається дерево смереки, сосни, ялиці та берези, бо вони мають у собі смолу, яка добре і на довго закріплює випалений рисунок та дає йому глибокий темний тон.

4. ПИСАНКА

Українська писанка здобула світове визнання. Вийшла вона з творчого генія українського народу, його тисячолітніх традицій, вірувань, способу думання і сприймання світу. Писанка зайняла гідне місце на полицях музеїв та кіосках міжнародних виставок, здобула пошану в культурних народів, а навіть заздрість та бажання наших сусідів присвоїти її собі. На жаль, не все нашу писанку виставляють під вивіскою властивого їй творця—українського народу. До певної міри наша писанка стала візитівкою для українців серед чужих народів.

Під поняттям „писанка“ ми тепер розуміємо по-мистецькому розмальоване, чи радше „написане“ яйце, приготоване до Великодня. Беремо писанку в руки, любуємося її красою, не задумуючись про її значення, про її символіку, і даруємо комусь на згадку. Але писанка є не тільки мистецьким твором. Писанка має своє особливе призначення, і тому розписи на ній це не тільки орнаменти, а символічні знаки. Орнаменти на писанці—не просто комбінації фантазії

поодиноких людей, радше це символічні знаки, які вказують на глибокі старовинні вірування про основні сили і дії в природі.

Українська писанка, хоч століттями пов'язана зі святом Христового Воскресіння, постала й була поширена серед наших предків ще в дохристиянських часах. Археологічні розкопи вказують, що писанка мала ритуальне призначення. У могилах знайдено шкаралупи з яєць, як теж писанки, зроблені з глини. Звичай ставити писанки у могили був загально поширений серед слов'ян на знак віри у воскресіння душі та вічність життя. Писанки вживали як талісман (предмет із чарівними силами) при лікуванні недуг і в розвагах-іграх. За княжих часів виробляли з глини керамічні писанки з порожньою серединою, в яку вкладали камінчики. Знадвору вони були орнаментовані рядками горизонтальних дужок, мальованих жовтою або зеленою кольорами на бронзовому або зеленому тлі писанки.

Донедавна по селах ставили крашанки в солом'яні дахи хат, щоб відвертали сильні вітри і бурі. Ставили їх у вулики бджіл, щоби бджоли давали багато меду, а також на Святого Юрія закопували крашанку у землю для доброго урожаю. Хвору людину доторкали крашанкою для оздоровлення. Взагалі, крашанці та писанці приписувалось велику силу.

Яєчко вважалось символом народження та емблемою сонця, джерелом енергії у природі. Своєю круглою формою яєчко-писанка нагадує сонце; воно носить в собі життя, подібно як сонце дає життя природі. Та й самий жовток, захований „за двома брамами“, своїм кольором і формою нагадує сонце. А що птахи починають нести яєчка лише з весною, так писанка стала бути пов'язана із святкуваннями приходу весни та воскресіння природи. Згідно з легендою, птахи були улюбленими сотворіннями бога сонця, бо вони єдині могли наблизитися до нього. Крім того, з „мертвого“ яйця начебто народився півень, який щоранку викликає сонце. Яєчка на писанку беруть переважно курячі, рідше гусячі, качачі та журавлині.

Розписане пташинне яєчко було амулетом, з допомогою якого людина привертала собі добрі сили, а недобрі відвертала. Таку магічну силу приписували писанці, бо вірили, що світ постав із яйця півня. Також яйце зв'язане із птахами, а птиця—вісник весни і сонця; з прилетом птахів наставали весна і тепло. Припускали, що птахи, літаючи в просторах, мають зв'язок із силами космосу. А в собі носять яєчко—емблему сонця, народження, воскресіння. Тому, можливо люди почали писати на яйцях побажання та прохання до космічних сил про поміч.

Таким чином, українська писанка—це звичайне куряче яйце, яке переходило в магічний талісман, що обороняв людину від зла та нещастя дорогою магічних знаків, які писалося за певним ритуалом. Тому говориться, що писанку „пишеться“, а не малюється, бо орнаменти на ній це „письмо“, символічні знаки, яких ставиться на поверхню яйця для сполуки із космічними силами природи, які володіють природою. Тому і самий процес виготовлення писанки не був такий простий, як тепер.

Процес цей мусів відбуватися в певний час, окремими „писанчарками“, які для цього діла мали бути у відповідному настрою, відбувши наперед певну підготовку, що складалася із різних ритуалів. Писанчарка мусіла бути спокійна, не мати злих думок, не бути загнуваною, а перед самим писанням мала відмовити відповідну формулу-молитву. Писати писанки малося в таємниці, коли усі в хаті сплять, щоби ніщо не перешкодило повазі заняття.

Колись старі писанчарки говорили: „Писанка—це особлива святість; вона приносить добро, щастя, достаток, здоров'я, і захищає людину від усього злого. Але треба вміти її відповідно розписати, дати належні фарби-краски. Треба писати тоді, коли приписано це робити, треба вміти її очарувати, і треба дати її кому належиться.“

Техніка фарбування писанок полягає в тому, що спеціальним писальцем—маленькою рурочкою з бляхи, встромленою до патичка, набирають розтопленого воску й ним „пишуть“ основний рисунок. Після цього яйце вкладають до найяснішої (звичайно жовтої) фарби, де воно лежить біля 15 хвилин. Опісля покривається воском ту частину писанки, яка має залишитися жовтою. Коли хочеться замалювати якісь місця (звичайно невеликі площі) зеленим або синім кольором так це робиться у цій стадії намоченим у зелену чи синю фарбу пензлем або ватою на патичку, а відтак покривається ці місця воском. Далі писанка переходить до помаранчевої або ясно червоної фарби, темно-червоної і вкінці чорної або другої темної фарби, за кожним фарбуванням покриваючи воском ті місця, які мають залишитися даним кольором. Такий спосіб фарбування називається техніка „батікова“. Віск розтоплюється при допомозі свічки, витираючи стоплений віск чистим полотном, або у теплій печі.

Ця метода виготовлення писанки найбільше поширена по Україні. А є ще інші техніки:

1. „Капанки“ або „крапанки“: яйце покривають якимсь основним кольором, а на ньому наносять різнокольорові цятки, не більше трьох кольорів. Колись капанки були поширені по різних частинах України, а від останніх двох століть збереглися тільки в деяких околицях північної України.

„Шкробанки“, „дряпанки“ або „царапанки“ мають взір видряпаний на її поверхні. Яйце фарбують в якийсь темний колір (червоний, темносиній або бронзовий-коринчевий), а потім грубою голкою, цвяхом, або чимсь гострим зішкрябують пофарбовані місця, творячи різноманітні орнаменти, звичайно рослинні (в першу чергу рожі-розети) та геометричні, а рідше тваринні (коники, метелики, птахи). Це техніка дуже давня.

2. „Мальованки“—яйця розмальовані пензлем. Вони по-мистецьки виконані малярами багатими фарбами з малюнками на різні теми, і без всякої символіки. Часто мальованки є з дерева.
3. Крім писанок, є також крашанки (у Галичині вони знані як „галунки“) —яєчка

фарбовані одним кольором, без орнаменту. Давніше крашанки фарбували червоними (для ознаки радості) або чорними, а пізніше вже почали красити і в інших барвах. Крашанки ставали на могилах в пошану покійникам.

У минулому фарби виготовляли із рослин—відварів дубової та яблуневої кори, вільхових гілок, лушпиння цибулі, латаття, зеленого жита, коріння кропиви. Рослинні барвники закріплювали розсолем квашеної капусти.

СИМВОЛІКА ПИСАНОК

Символи писанки—це вицвіт тисячолітніх традицій. Не всі символи нам ясні, не всі відчитані, але вони вказують на зміст давніх вірувань наших предків. Українська наука ще не все сказала про значення цього найстаршого „письма“ вірувань нашого народу. Багато у цьому допомогли археологи, які знайшовши на інших предметах орнаменти, подібні до тих, що на писанці, можуть робити більш наукові здогади про їх значення і зміст. Деякі вказівки про значення окремих знаків дають нам назви, яким народ ідентифікує ці знаки („безконечник“, „райське дерево“, „сонечко“, „зірка“, „ломаний хрест“, „журячі лапки“, „ворота“, „небо“ і т.д.).

Сонце

А. Геометричні орнаменти

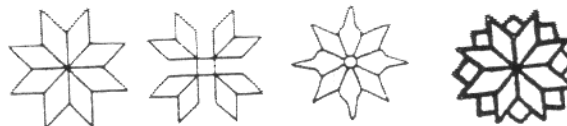
Найстарші символічні орнаменти на писанці—це орнаменти геометричної форми. Дуже давнього походження є орнаменти для зображення сонця:

1. свастика або „ломаний хрест“, що у давнині був символом для означення великої сили сонця. Він був відомий серед народів різних кутків світу, включно з індусами, китайцями, греками та навіть американськими індіанцями. Його ставили на писанку для побажання добра, щастя і сили. Свастика також була символом великої сили вогню. У народі свастика одержала назву „ломані хрести“, „крутороги“ та „качині шийки“. Часами свастика має заокруглені кінці, і тому цей орнамент має ще назву „вітрачок“, що передає силу і рух млинового колеса і цим нагадує велику силу сонця.

ЛОМАНИЙ
ХРЕСТ

2. зірка, звана також рожею, яка твориться при сполученні двох свастик. Восьмикутні зірки також означають красу і ніжність.

3. триніг або тригвер, який подібно до свастики символізує могутні сили сонця, які опромінюють цілий світ і є праджерелом життя та енергії.

ТРИНІГ

Іншими давніми орнаментами це:

—„Безконечник“ або „кривулька“—хвилясто-подібна лінія-спіраль. Це символ нитки життя, яка своїм незмінним ритмом тягнеться у вічність. Де починається ця лінія, а де кінчиться—знайти не можна. „Безконечник“ є символом вічного кругообігу небесних тіл, зокрема сонця та місяця, безконечна зміна дня ніччю, безконечна зміна пір року: весна-літо-осінь-зима, це вічна „нитка“ людського життя: народження, життя (ріст) та смерть... Цей орнамент виступає рівнож у весняному хороводі-гагілці „Кривий танець“, в якому дівчата відтворюють безконечний рух сонця.

Її відміна це—меандр, зложений із прямовистих або скісних ліній. Меандр своїм ломаним рухом, що підноситься і впадає, ще виразніше вказує на закон вічності, якому підлягає усе в природі: день, рік, рослини, людина—усе проходить шлях народження, життя та смерти, а на місце умершого приходить нове життя. Часами спіраль знаходиться на писанці у самотійному вигляді, із завершеними кінцями до середини, нагадуючи своїм виглядом лежачу латинську букву „F“. Спіралі із глибше заокругленими досередини кінцями звать „кучері“, бо і нагадують кучері волосся.

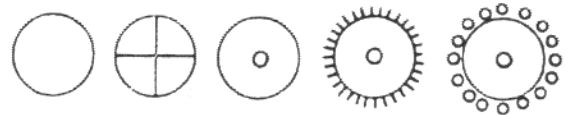
—Трикутник—зображує всякі трійці, що творять основу світа: повітря-вогонь-вода, сонце-грим-ватра, небо-земля-пекло.

—Хрест, стоячий і лежачий—це знак охорони перед всякими недобрими силами. Хрест також символізував чотири кінця світу та пори року. (Хрест із загненими раменами таким чином символізував би рух пір року).

—Коло—другий знак охорони. Всякі злі та нечисті сили не можуть крізь нього перейти, бо в ньому нема ні початку, ні кінця.

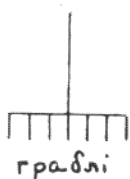
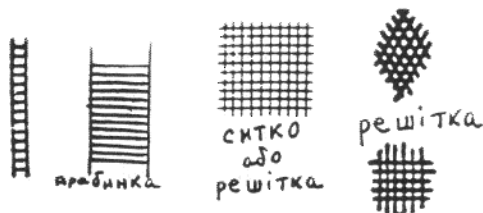

—Крапочки або плями—маленькі цятки або дещо більші кола. В християнських часах вони стали символізувати сльози Матері Божої за своїм розп'ятим Сином. В дійсності, крапочки—дуже старовинний мотив, можливо пов'язаний із зорями або дощем, таким важним для росту в природі. (Існувало також повір'я, що світ постав із Божих сліз, що перетворилися в космічне праморе).

—Ситко, або решітка—також давній орнамент. Його пов'язується із знанням та працею.

—Драбинка—має значення дороги життя, бажання піднятися вище щоденних справ і турбот, піднятися до неба.

—Гребінь—знак порядку, можливо пов'язаний із сонцем (проміння сонця).

—Граблі—мають подібне значення до гребеня, а в додатку пов'язані із жнивими.

—Кучері—також знак охорони: заокруглені до середини кінці замотують всякі лихі сили.

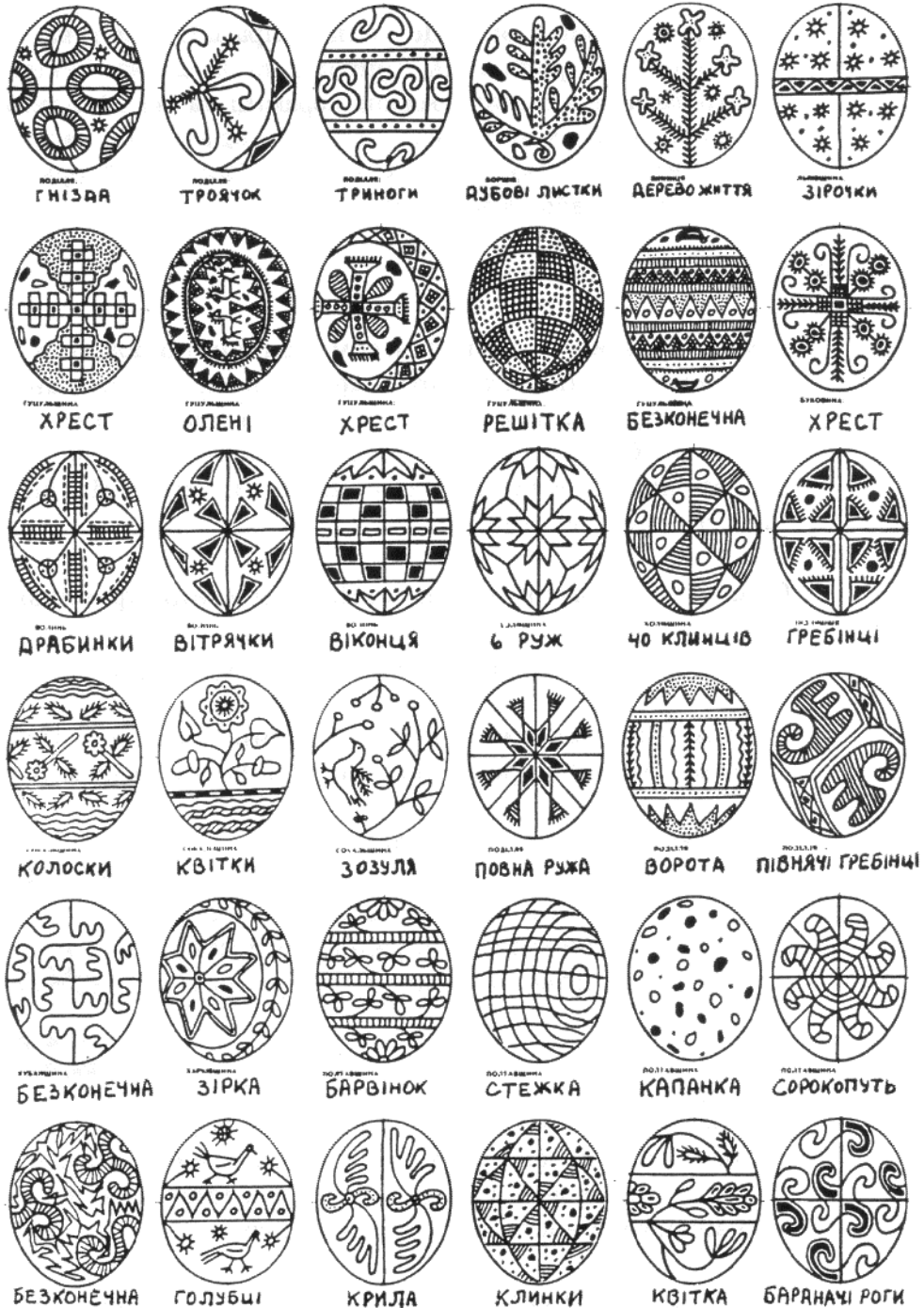
Є ще писанки на окремі теми:

—„Сорок клинців“—ця писанка має 40 рівнораменних клинців (трикутників). Кожний клинець-трикутник представляв окрему трійцю елементів якогось явища природи або процесу в житті: сонце-місяць-зорі (складають небо), вода-земля-повітря (створять людський світ), небо-земля-пекло (створять видимий і невидимий світ), засів-ріст-врожай (хліборобський цикл), батько-мати-дитина (родинна трійця), народження-ріст-смерть (життєвий цикл), покохання-заручення-вінчання (подружнє життя) і т. д. Сорок клинців, що своєю сіткою покривають ціле поле писанки нагадує, що закон трійці характерний усім явищам у світі. В християнських часах сорок клинців стали символізувати сорок днів перебування Христа у пустині, сорок днів посту, сорок мучеників тощо. У деяких частинах України писали 48 замість 40 клинців.

—„Дерево життя“ або „Райське дерево“—це мотив дуже давнього походження. Дерево має дві гілки із розгалуженням, на ньому сидять два або три птахи („три голуби раду радять, як світ творити“), а докола сонечко та місяць. За народним повір'ям, світ постав коли ці птахи-голуби, злітаючи із світового дерева, пірнули на дно космічного праморя, і звідти винесли пісок, з якого створили землю. Деревце життя, таким чином, символізує початок нового життя і є висловом побажання щастя і здоров'я. Таке деревце бачимо на весіллях, верх весільного хліба—короваю, із подібним значенням. Мотив на писанці церкви також походить із цього давнього вірування: церква збудована із світового прадерева.

—„Ворота“—символізують „небесні ворота“, які відчиняються на весну і літо, щоб пропустити ці теплі пори року; цими ж червоними воротами приходять від сонця новонароджені душі, а чорними дорогами-мостами відходять померлі душі. В християнських часах, ворота стали

символізувати вхід до неба. Мотив воріт стрічаємо у хороводах, при яких учасники творять „ворота“ рядом сполучених рук.

— „Небо“ або „Небозвід“—на цій писанці бачимо сонце із промінням, місяць і численні зорі. Значення цієї писанки: благання до сонця давати

тепло землі, але так, щоб нетворила великої спеки та не випалювала рослинність; благання до місяця світити вночі для подорожуючих та відганяти погані нічні сили від господарства й людини; благання зорям дарувати щастя та успіх людині.

„Богиня Берегиня“—постать жінки на увесь ріст із руками, піднесеними вгору. Це велика праматір, велика родителька, яка береже родючість природи та людства. Такий орнамент стрічається на трипільській кераміці та на ліплених із глини трипільських фігурках, а в сьогоднішніх часах також на вишивці у деяких кутках України. Звали цей орнамент також „Княгиня“ або „Королева“.

БЕРЕГИНЯ

Б. Рослинні орнаменти.

Правдоподібно, тільки з часом почали появлятися на писанках рослинні орнаменти. Вони нагадують народні повір'я, пов'язані із різними рослинами. Для народу рослини символізували різні властивості (атрибути), яких людина бажала собі мати. Так на писанці бачимо орнаменти, які нагадують різні дерева, квіти, овочі та ярину. Часто рисується тільки листя дерев або квітів замість цілої рослини.

Символіка рослинних орнаментів на писанця приблизно така:

1. Квіти: Загально квіти символізують красу, щастя, спокій.

Рожа—це найважніший рослинний орнамент. Це разом квітка сонця та зірок. Звичайно рожу ставлять великою розміром посередині писанки.

Соняшник—нагадує теплоту сонця.

Барвінок—пов'язаний із вінчанням. Барвінок—символ подружньої радості, початок нового життя у радості подружжя.

Сосна, дубове листя,
барвінок і квітка

2. Деревя: Замість цілого дерева, часто рисують тільки його листя або гілку. Тому, що корою, жолудями та квітами дерев лікувалося хворих, дерева були пов'язані із здоров'ям, силою, довгим життям. Серед дерев найчастіше виступають сосна та дуб.

Сосна—орнамент дуже стародавній і появляється у різних видах. Сосна символізує здоров'я, силу та вічну молодість.

Дуб символізує мужеську силу і красу.

Жінку символізує тополя, верба, калина, липа, барвінок.

Овочеві рослини:

Овочі та ярина (яблука, груші, вишні, сливки, огірочки, горох, квасоля)—це бажання не лише врожайності і росту, але добробуту і доброго життя взагалі.

Колосся пшениці—це бажання доброго урожаю і життя повного доброї поживи.

В. Тваринні орнаменти.

Тваринні або звіринні орнаменти найменше появляються на писанці. Трудно сказати, чому це так. Зображували або цілу тварину, або тільки одну частину, як лапки, ріжки, крильця. Найпопулярніші—коні, вівці, олені та різні птахи, особливо півні та кури.

Птахи—вважалися вісниками сонця і неба та приходу весни; вірилося, що вони прискішують прихід весни, допомагають у здійсненні бажань, а також відганяють „все лихе“. До них плекалася особлива пошана за те, що вони носили яйце—втілення вічного циклу життя і смерті. Був звичай у багатьох місцевостях, що живого птаха замурували в фундамент хати, щоб звіщав життя і радість у хаті, бо він зв'язаний із небом. Часами клали півня в гріб покійника, щоб розбудив його на тамтому світі. На хрестах поверх церков також часто ставилося фігурку півня.

птах

На писанці не обов'язковим було малювати цілого птаха, а малювали найчастіше тільки частинки: лапки, очко, крильце, пір'я, головку („курячі або качачі лапки“, „гусяча шийка“). Найбільше стрічаємо такі птиці: півень—вістун нового життя, голуб—символ любови (завжди ставилося двох голубів, звернені носиками до себе; часами сидять на дереві, навколо них місяць і зорі та синє море—образ, який представляє початок світу), ворон—вістун недоброго, смерті (це мабуть тому, що ворони—темночорної краски, а в додатку не дуже дбають про своїх малят, хоч їхні гнізда будовані на найвищих деревах), соловейко та зозуля, гусятко та качатко, жайворонок, перепілка, ластівка, бузьок тощо.

Звірі—символізують багатство, достаток, силу. Вірилося, що писанки із тваринними орнаментами приносять здоров'я і силу звір'ям господарства та помножують народження малят. Найчастіше виступають: коники, коровки, олені та серни, ягнятка, козлики, волики. Звичайно не зображували цілу тварину, а лише деякі частини: очко, головка, роги, лапи („заячі вушка“, „баранячі ріжки“, „ведмежі лапи“, „заячі зуби“, „вовчі зуби“, „волові очі“ і т.п.).

Коні—представляють відвагу, витривалість, силу. Кінь теж символізує сонце; в легендах говориться, що кінь тягне сонце по небі.

кінь

Олені—багатство, достаток, що рівнож символізують роги.

РОГИ

ОЛЕНЬ

РИБА

Риби—представляють рух, поміч у виході із плутанини.

Рачок—представляє силу: щипцями ловить усе, що йому потрібне до життя.

Бджоли—символізують працьовитість.

Вужі—охорона хати перед всяким нещастям.

Павук—вістун щастя і здоров'я.

Баранячі роги—символізують силу.

Г. Християнські символи—хрести, риби, церковці, виноград.

Г. Символіка кольорів

Кольори на писанці також мають свої символічні значення:

Червоне яєчко означає радість життя та любов; для молодих надію на одруження. Червоний колір яєчка пов'язується із сонцем.

Жовтий колір визначає місяць і зорі, а також мудрість та урожай на господарстві (у зв'язку із золотим кольором збіжжя).

Синій (блакитний) колір—небо, повітря та здоров'я.

Зелений колір символізує весну, воскресіння природи, багатство рослинного та тваринного світу. Зелений колір також пов'язаний із свіжістю, молодістю та невинністю.

Коричневий колір—Матір-Землю, її щедрість для людини, прихилення її до подачі багатих дарів („земних плодів“) людині.

Помаранчевий колір має значення витривалости у праці і змагу. Це сполука кольорів запалу (червоного) і кольору мудрости (жовтого) та визначає тривалу енергію.

Чорний колір знаменує досвідок, найбільшу темряву перед сходом сонця, проміжок часу між тим як півень перший раз запіє та третім разом, коли мандрують по світі душі померлі. В деяких околицях чорний колір пов'язують із чорною вороною, нещастям.

Чорний з білим—пошана духів померлих; подяка за охорону від лихих сил та опікунство над господарством.

З огляду на символічне значення кожного орнаменту та кольору, є звичай вибирати розпис писанки відповідно до віку та потєб того, кому її дарується. Дітям дається писанки з одним орнаментом-символом, виконаний ясними фарбами; на писанках призначених для молодих хлопців і дівчат ставиться символи сонця, рослинні символи, пофарбовані веселими кольорами; господарям—сорок клинців, безконечник-кривульку та тваринні символи, часто на коричневому тлі; старцям—„небесні драбинки“ з чорним зафарбуванням; такі ж писанки носили й на могили, хоч на могилках малих дітей закопували писанки із білим полем.

5. УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ ТАНОК

Український народний танок є одним із найбільших скарбів української народної культури. Він є чудовим віддзеркаленням життєрадісної української вдачі, шляхетного українського духа. Своїм чаром, красою та живучістю український народний танок заповнив увесь світ.

Походження танку в Україні треба шукати у далекій давнині. На трипільській кераміці із п'ять тисяч років тому знаходимо образ жінки у динамічній позі танку із руками на поясі. Та навіть приглядаючись до деяких танків, можна пізнати, що вони дуже давнього походження. Рухи цих танків вказують на світогляд дохристиянської української людини. У тих часах людина, відчуваючи потребу якось сполучуватись і комунікуватись із могутніми силами природи, робила це між іншим засобами танку.

До таких дуже давніх танків належать хороводи. Хороводи це танки ритуального характеру із символічними рухами, які мають завдання викликати або наслідити дії у природі. Вони пов'язані з подіями у циклі року (зустріч весни, Нового року, жнива, святкування літа) та в житті людини (весілля, похорон тощо). Хороводи ілюструють зміст пісні рухами. Основною формою уставлення у хороводі є коло, що пов'язане із культом сонця, джерелом життям. Звичайне коло переходить різних змін та відмін, які надають цікавість хороводові. Впродовж більшої частини танку учасники тримаються за руки.

Хороводи складаються із рухів рук, голови, тіла, що виконуються збірно. Деякі з них мають вигляд якоїсь ритуальної гри. Хороводи виконуються переважно при співах, або при калатанні ударних інструментів. У хороводах переважає хід, повільний чи швидший, і рідко є тут скоки.

На весні виводять веснянки-гагілки (гаївки), в яких вітається відродження природи та повернення птахів із місця зимового побуту. Побравшись за руки, твориться коло і рухається то в один бік, то в другий, вперед і взад. У багатьох хороводах є поділ на дві групи з тим, що обі групи по черзі приходять і відходять напроти себе. Переходиться під піднесеними руками, немов би проходилося під воротами. Переважно весняні хороводи виводять дівчата. Після прийняття Християнства їх стали виводити на майдані біля церкви. Найбільш відомі веснянки-гагілки є Кривий танець, Подолянка, Перепілка, Ягілочка і Вербова дощечка.

У літі, на Івана Купала, виводять купальські хороводи, часто із вінками. Дуже гарний купальський хоровід є Марена, що виконується колом довкола деревця— „Марені“. В осені, на святі жнив, „обжинки“, виводять обжинкові хороводи. В них бачимо драматизацію змісту пісень про працю хліборобів на полі. Виконують їх хлопці і дівчата, переважно чергуючись, відповідно до характеру пісні. Є також хороводи на Маланчин вечір та при щедруванні на Новий Рік. Колядники на Гуцульщині виконують танець колом перед хатою. Дуже гарними є також весільні танці. Колись виводили на тризнах похоронні танці для повернення щастя на дім після відходу помершого.

З плином часу ритуальний танець набрав пописового характеру. За княжих часів на дворах та великих ринках забавляли глядачів „скоморохи“ різномодними танками та акробатами. За козацьких часів танок став олюбленою розвагою на Січі. Так витворився другий рід танків—побутові танці, які мають радше розвагово-пописовий характер, ніж якесь ритуальне призначення чи обрядове пов'язання.

Українські народні танки відрізняються від народніх танків сусідних народів. В них нема грубости в поведінці та рухах („биття“ себе або партнера), як в німецьких танках або чеських. В українських танках менше тупання ногами; взагалі, замість п'яти, більшу роль в українських танках мають пальці ноги або ціла стопа ноги. Український танець більше впорядкований, як приміром російський, де кожний танцює іншим кроком, але також дає змогу танцюристам трохи пописатися.

Український народ виконує свої танки з граціозністю (ніжністю) та гідністю. Жіночі рухи завжди виконані ніжно, з великим чаром. Жінка поводить себе в танках дуже гідно та елегантно й вона трактована з великою пошаною. У чоловічих танках рухи героїчні, вільні, експансивні, розраховані на враження глядачів.

Відкритий український краєвид та чарівна українська природа напевно мали вплив на характер українського танку. В українських танках широко використовується простір, лінії заокруглені, а в рухах повно бадьорости та енергії. Українські танки переважно жваві і веселі. Оптимізм, радість, нестримні веселощі—ці риси українського юнацтва стали основою емоційного змісту українських танків. Також в танцях стрічаємо відтворення різних геометричних взорів, відомих у вишивці, писанці та кераміці: коло, хрест, вуж, ланцюг, лави.

Побутові танці дуже різноманітні своїм розказом та малюнком. Проте всі вони в своїй основі побудовані на тих самих основних рухах та кроках. Такі основні рухи мають свої назви: присядки, підскок, схрещування і розкрок, вихилясник, перескок, плетінка, тинок, плазунець, вибиванець, човганець, доріжка, крижальце, простий хід, похід танковий, потрійний хід і т. д.

До найбільш відомих танців належать:

„Гопак“. Це мабуть найбільш виконаний сьогодні танок. Часто ним закінчують свій виступ танцювальні ансамблі та завершуються мистецькі програми.

Олюблений він за свою жвавість. Назва танцю походить від слова гопати, скакати.

Гопак постав у козацькому побуті й спочатку виконувався лише чоловіками. Тепер його танцюють разом з чоловіками і жінки. Гопак можуть виконувати два, три і багато танцюристів, або навіть один танцюрист—обов'язково чоловік. У танці використовується широкі стрибки, присядки та всілякі складні кружляння, й деякі частини танку приймають вигляд своєрідного змагання. Проте гопак завжди відзначається героїчним забарвленням.

„Козачок“. Походження цього танцю пов'язане з життям воїнів-козаків. Але, помимо назви, це не танець виключно чоловічий. Його виконують пари хлопців та дівчат, при чому дівчата відіграють важну роль, що вимагає від них також швидких рухів. Є кілька варіантів цього танку. Вони виконуються в швидкому темпі. Танцювальні рухи вимагають від виконавців жвавої техніки. Постає враження немов перед глядачем проноситься буря, коли виконавці виконують всякі присядки, підскоки, припадання, якими сплітають один малюнок за другим. У козачку, як і в гопаку, широко застосовується змагання між окремим виконавцями і навіть групами. Але, противно до гопака, у ньому нема якоїсь імпровізації.

„Метелиця“—витворилась із давнього хороводу. Метелиця нагадує хорівід тим, що це мішаний, звичайно багатолюдний танець, виконаний у колі, із одною парою в середині. У танку багато динаміки, швидких змін фігур і різноманітного кружляння, що створює враження снігової метелиці; звідси й походить назва танцю. У танку акцентований хід, часті підскоки, а чоловіки кількаразово роблять присядки.

„Коломийка“—на відміну від інших народніх танків часто виконується під спів хору в супроводі оркестри. Це танець західних земель України, головно гірських частин. Багатство образів та кольорит коломийки робить її дуже цікавим танком. Основний елемент коломийки це коло, тому деякі дослідники вважають, що назва цього танцю походить саме від слова „коло“. В ході танку танцюристи творять велике коло, яке поступово розпадається на менші кола. Але не раз танцюристи також танцюють у ряді. Значне місце в коломийці займає так званий „хрещик“, під час виконання якого дівчата і хлопці міняються місцями. Основні рухи коломийок це—зірниця, присядка, мережка, ножиці.

Гуцулка і верховина—це різновиди коломийки. Починаються широким, повільним, ліричним вступом, а далі йде звичайна мелодія коломийки.

Є ще танці, які розказують оповідання або відображають конкретні явища з навколишнього життя і природи. Такі танці ми називаємо сюжетними танцями. Їх можна розподілити по групах за тематикою:

- a. праця: Шевчик (старий чоловічий комічний танець, сольовий або гуртовий, що показує роботу шевця), Коваль, Косарі, Лісоруби і т.д.

- б. народня героїка: Аркан, Опришки, Чумачок, Запорізький герць тощо. В цих танках відображається мужність, сила і відвага народніх героїв.
- в. окремі явища в природі: Зірнька, Гонвітер, Гусак, Бичок тощо.
- г. народний побут та життя: Катерина (дещо нагадує козачок—її танцюють парами в колі самі дівчата, хлопці, або мішані пари; багато в ній колисання та угинання, а ходи складні та акцентовані), Коханочка, Волинянка, Горлиця (підкреслює жвавість та енергію української жінки) тощо.

Крім традиційного українського національного вбрання, виконавці сюжетних танків часто одягають відповідні костюми, головнo в танках, що відображають певний рід праці. В деяких танцях використовуються предмети: топірець, списи, шаблюки, рушники, стяжки тощо.

6. УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ МУЗИЧНІ ІНСТРУМЕНТИ

Подібно до багато других народів, українці мають свої власні народні інструменти. Більшість з цих інструментів правдоподібно прийшли до нас від якогось другого народу, але в українських руках вони звичайно перейшли певну зміну. Де створилась більша частина цих інструментів музичні історики не можуть сказати, або мають багато різних поглядів. Народні інструменти дорогі українській душі, і тому відрадним явищем є те, що молоді українці в Україні і на чужині цікавляться жваво народними інструментами.

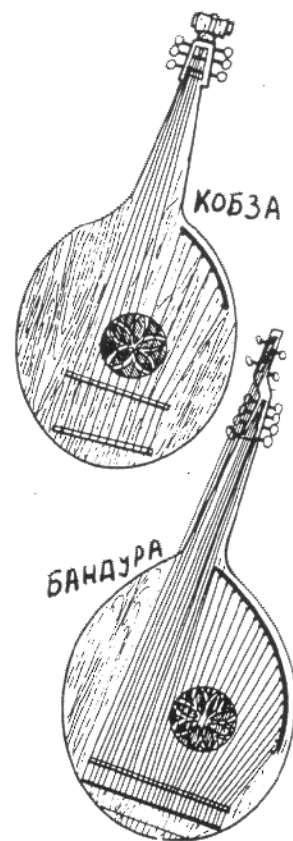
Народні музичні інструменти діляться на три головні групи: струнні, дуті або духові і ударні.

Струнні:

КОБЗА—це давній інструмент, знаний мабуть ще з княжих часів. Тодішні арабські подорожники згадували, що українці грали на кобзах. Кобза була також знана половцям і татарам, які колись заселявали степи України. Не відомо, чи інструмент прийшов до нас від цих степовиків, чи ми мали раніше свою власну форму кобзи. В кожному разі, на початку кобза мала 3-5 струн, а потім до основних струн додано короткі струни (так звані приструнки), і так вона дійшла до 16 струн.

Кобза була одною з найбільш улюблених інструментів козаків. Популярною у народі є картина козака Мамая, який сидить під деревом і грає на кобзі.

БАНДУРА—дуже подібний до кобзи інструмент, тільки має більше струн і є більш технічно досконалий.

Бандура набула популярність спершу по багатших домах та серед козаків, а згодом перейшла до рук народних співців, усунувши з ужитку давню кобзу. Бандура, більше як кобза, надавалася до виконання козацьких дум, які при широкій музичній скалі бандури набирають більш драматичного ефекту. Деякі знавці твердять, що бандура прийшла із Англії чи Іспанії, де цей інструмент звали пандора-бандурія. Тому, що бандура у своїй зовнішній формі мало відрізнялась від кобзи, народ часто називав бандуру старою відомою назвою, кобза.

У 19-ому ст. бандура почали переходити в забуття; на ній грали вже тільки сліпці-бандуристи. Та у 20-ому ст. відродилося зацікавлення цим чудовим інструментом і він знов став найбільш улюбленим серед українського народу. В Україні під московськими комуністами бандура розвивалась в обмежених рамках, щоб не перешкоджала поширенню російських інструментів по Україні. На початку 1930-их років большевики навіть здобулися на страшний вчинок: одного разу зібрали сліпих бандуристів усієї України на фіктивний з'їзд та замордували їх. Убитих було поперх триста бандуристів, які мандрували селами України співаючи релігійні, моралізаторські та патріотичні пісні-думи.

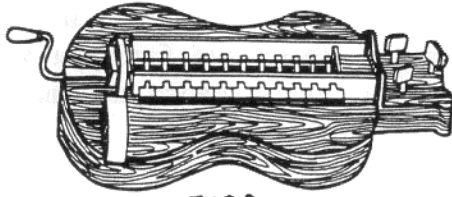
Бандура виготовлена із одного шматка дерева липи або клену. Має півкруглу скриньку, вгорі якої є отвір, так званий голосник, широку дерев'яну ручку (гриф) з невеликим заокругленням над головкою. Застромлені у головці кілочки натягають 6 басових струн, які переходять по ручці бандури. Ці струни бандуристи звать „бунти“. З лівого боку через овальну частину проходять короткі струни, „приструнки“, яких число доходить 50. На бандурі грають сидячи; права рука грає на приструнках, а ліва—на басах. Є також рід бандури, на якій ліва рука грає не тільки на басах, але й на приструнках. Це так звана харківська бандура. Попередня бандура знана як полтавська бандура, за містом де виробляли цей тип.

Бандура вважається сьогодні нашим національним інструментом. Його ніжний, але впевнений тон-звучання відповідно віддзеркалює українську душу. Бандура перейшла в останньому столітті значні зміни і технічне поліпшення. Часами бандуру вживають як сольовий інструмент, а часами творяться капелі (збірні ансамблі) бандуристів.

ТОРБАН—колись був улюбленим інструментом серед козацької старшини та вищих кляс, і тому носив також назву „панська бандура“. Прийшов до нас із Західньої Європи, де в одному часі був широко популярний, але українці „зукраїнізували“ його додаючи короткі дзвінки струни, такі, які має бандура. Тому, що торбан вимагає значної технічної умілости і вишколу, він не поширився на села і згодом вийшов із ужитку.

Торбан нагадує бандуру, тільки що ручка у торбана із двома головками—більшою і меншою. На більшій голівці накручують короткі струни, так звані „приструнки“, а на малій голівці—басові струни. Звичайний торбан має з приструнками біля 30 струн, але були торбани, що мали навіть 60 струн.

ЛІРА—це дуже давній й оригінальний інструмент занесений до нас із Заходу, де в 10-12 ст. мав значення сучасного фортепіяна. Пізніше вже менше на ній грали, саме через появу і розвиток фортепіяно-подібних інструментів. В

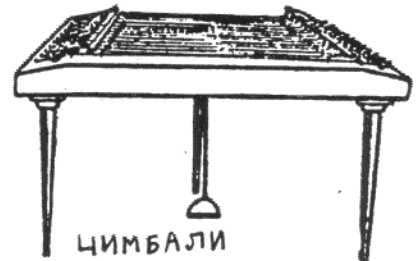
ЛІРА

Україні ліра довго трималася. Подібно до бандури, на лірі часто грали сліпі музики, виконуючи зворушливі релігійні та моралізаторські пісні. Лірі характерний сумний звук.

Ліра має три струни, дві з них, крайні, настроєні в квінту, а середня—в октаву до третьої. Мелодія вигравається за допомогою дерев'яних клявішів лише на середній струні, а дві другі струни творять акомпанімент через дрижання струн обертанням причепленої до них ручки. Тоновий засяг ліри залежить від кількості клявішів, яких часто 14 і може починатися від будь-якого тону, бо струну можна відповідно врегулювати.

ЦИМБАЛИ—інструмент дуже популярний на Гуцульщині, де він обов'язкова частина „троїстої музики“ (ансамбль трьох інструментів), разом із скрипкою та бубном.

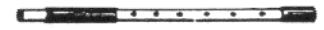
Цимбали мають форму стола із рамою, по якій натягнені струни. По струнах вдаряють паличками або молотками. Звук цимбалів трохи нагадує арфу. Цимбали знані і по других околицях України.

По селах також поширена скрипка і так званий „підбасок“ чи „басоля“. Підбасок приблизно можна означити як проміжок між віолончеллю і контрабасом. Звичайно має три струни, на одну струну менше від своїх клясичних „братів“. Підбасок використовується тільки в ансамблях.

Духові інструменти у нас майже виключно дерев'яні. До них входять:

СОПІЛКА (дудка)—дерев'яна рурка з шістьма дірочками. Через відкриту дірку, прорізану при одному кінці рурки вдувається повітря, а вищі та нижчі тони утворюються, коли відкрити або закрити пальцями дірки поздовж сопілки. У окремих околицях України роблять різні роди сопілок, одні із свищиком, другі без окремого свищика. На сопілках можна грати, гудучи одночасно своїм голосом якийсь тон, і це справляє враження двоголосся. Можна також затуляти губами свищик, щоб дати сильніший тон.

СОПІЛКА

ФЛОЯРА—відрізняється від сопілки тільки більшими розмірами. Вона сягає до одного метра довжини. Подібно до сопілки має 6 дірок.

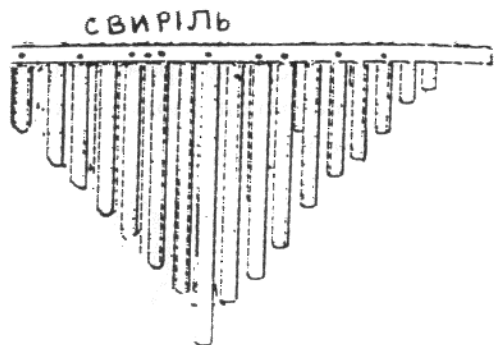
ФЛОЯРА

ДЕНЦІВКА—це рід сопілки із двома „рукавами“, на кожному якого 3-5 дірочок.

ДЕНЦІВКА

ТЕЛЕНКА—сопілка, яка не має дірок, зроблена із вербової кори. Уживають її здебільшого пастухи.

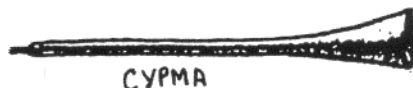

СВИРІЛЬ

СВИРІЛЬ—складається із ряду рурок-тростин різної довжини, сполучених разом на спільній підставці, так званій „підлозі“. Висота звука залежить від довжини рурки—чим довші рурки тим нижчий тон. Найбільше свиріля бачимо серед гуцулів.

ТРЕМБІТА—це довга на 2-3 метри дерев'яна труба. Виробляють її з одного куска дерева (звичайно молодої, тонкої смереки), склесного та об'язаного березовою корою. Один кінець вузький із „пищиком“ для дуття, другий кінець розширений і називається голосницею. Діапазон трембіти обіймає 16 природніх тонів.

Трембіта відома в Україні тільки на Гуцульщині, де грають на ній поодинокі під час випасу худоби на полонинах (великих гірських полях) та гуртом на похоронах та народніх святах. Звук трембіти тужливий, протяжний і немов затулений. Тих, що грають на трембіті називають „трембітанниками“. Серед бойків є подібний, дещо коротший інструмент, який називають „трумбетою“, як також на Поліссі, де носить назву „труба“.

СУРМА

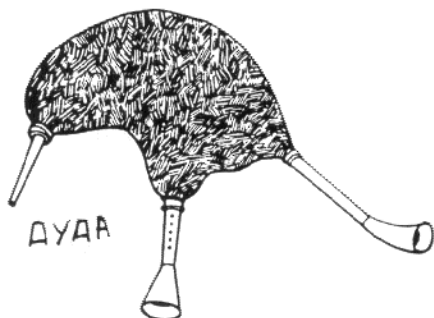
ТРЕМБІТА

РІГ—це інструмент пастухів. Він трохи зігнутий і дожиною близько одного метра. Зроблений із

РІГ

двох половин зв'язаних разом обручками з дроту, заліза або лози. Подібний до трембіти, тільки набагато коротший.

ДУДА

ДУДА, або коза чи волинка—це інструмент стародавнього походження. Вона складається із мішка, який творить повітряний резервуар. Дуду тримається під час гри під пахвою і натискається його рукою. В мішок є вмонтовані трубки,

звичайно три: одна трубка має дірки, як в сопілці і є призначена для виконання мелодії, друга дає витриманий бас, а у третій є так званий гук, через що дуда постійно гуде. Звук дуди монотонний. У Шотландії та Ірландії це національний інструмент. Тут він має більше трубок, з яких одна веде мелодію, а інші, більші від неї трубки, творять кожна один тон і служать до акомпаніаменту. В Україні того, що грає на дуді називають дудариком.

Ударні інструменти:

БУБОН (барабан)—обтягнений з обох боків шкірою, часом тільки з одного боку, на бажану висоту тону. Грають або дерев'яною булавкою, або рукою так, що совгають долонею і дріботять пальцями.

ДРИМБА—металевий інструмент із вузьким сталевим язичком-лозою, що натягається пальцем, держачи інструмент у роті. При цьому також наспівується мелодія.

РЕШЕТО—виглядає як невеликий бубон із шкірою, а довкола дерев'яного обруча є привішані металеві тарілочки, що видають дзеленькіт при порушенні інструменту.

Троїста музика

У побуті українського народу—на весіллях, вечорницях, під час похорону, значне місце займає інструментальна музика—т.зв. „троїста музика“. Це ансамбль трьох виконавців, що грають на трьох окремих інструментах. До складу „троїстої музики“ входять різні інструменти, залежно від території України. Майже всюди до їх складу входить скрипка, а другими інструментами можуть бути: цимбали, бубон, бас, решето, кларнет, сопілка.

7. ЗВИЧАЇ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

Вступ: деякі думки про значення звичаїв у житті українського народу та людини взагалі

Звичаї займають особливе місце у житті українців. Протягом довгих і часто непевних віків нашої історії найпильніше дбалось за збереження старовинних звичаїв. У нашому народі завжди було надзвичайно сильне емоційне прив'язання до традицій. Найскоріше українці реагували—противилися ворогові, коли ворог заходився заборонити наші традиції або насильно нав'язував нам свої, чужі.

Для українця звичаї це найважливіша частина батьківської спадщини. Це найважливіше джерело духовості нашого народу, бо у них зберігається збірний світогляд—філософія українського народу. Відтворюючи звичаї українець відчуває поєднання із попередніми поколіннями аж у непам'ятну давнину.

Віриться, що через звичаї ці попередні покоління передають нам силу і життєвий досвід, здобуті у житті.

У давнині людина вірила, що за допомогою магічних дій—рухів і слова можна приєднати собі добрі сили й відхилити злі та уласкавити могутні сили у природі. Навіть коли забувалося значення символічних рухів, приговорювань чи обрядових предметів, самі ритуали сприймалися як зрушення невидимих сил духового світу для помочі людині у житті. І справді, обрядові формули—приговорення, рухи та предмети зменшували у людині почуття безсилости у відношенні до могутніх сил природи.

Цю саму роль можуть сповняти звичаї у житті модерної людини, якої життя не раз таке сконцентроване на собі, що людина чується ізольованою, загубленою та неспроможною надати глибший сенс своєму існуванню. Прикладом для нас українців можуть бути сучасні японці. Їхня країна одна із найбільш зіндустріялізованих у сьогоднішньому світі та веде перед у технології, але японці строго та з великою ревністю зберігають свої традиції.

Звичаї надають урочистий характер ключевим подіям у циклі року та в циклі життя людини (народження дитини, одруження, смерть). Усталені рухи і формули з своїм містично-символічним характером є тими головними елементами, що творять цю урочисту атмосферу. Кожен відчуває при цьому, що ідеться про щось особливе.

Наші старовинні звичаї дають нам чудову нагоду пізнати унікальне світосприймання і світогляд українського народу, його погляди на світ та питання людського буття. Більша частина наших звичаїв сягає часів перед прийняттям християнства українським народом. Багато із звичаїв, яким сьогодні дається християнську символіку були поширені в українському народі довго перед запровадженням християнства. У перших століттях по прийнятті християнства Церква боролася проти дохристиянських звичаїв як залишки поганства. Але з часом Церква зрозуміла, що ці звичаї мало зударяються із духом християнського вчення і християнського світосприймання. Радше вони доповнюють зміст і збагачують характер християнських свят формами більш зрозумілими і ближчими українському народові. Хоч дохристиянського кореня, ці звичаї збуджують у людині глибоке духове наставлення до свого життя: доброту, благородність, згоду і дружність, пошану до всіх людей і свого довкілля, солідарність, віру у перемогу добра над злом, бажання наблизитись до джерел добра і остерегтись лукавства.

Звичаї пов'язанні із дохристиянськими віруваннями народ сполучив із християнським календарем свят. Деякі християнські святі і старозавітні пророки нагадували давні вірування про різні надприродні сили, і тому цим святом приписано подібні функції—місце бога громів Перуна зайняв пророк Ілля, місце бога худоби Волоса зайняв св. Власій, бог Купало злився із св. Іваном, Калита із св. Андрієм тощо.

В усіх християнських народах Різдво святкується величаво, але це свято має більш урочистий характер в українців, як в других народів. Такого характеру надають цьому святові численні наші різдвяні звичаї, що носять глибокий зміст і чудову символіку.

Різдвяні святкування тривають в українців від навечер'я Різдва до Стрітіння (2-го лютого). Протягом цих сорока днів церква обходить кілька свят—Різдво Христове, Собор Пресвятої Богородиці, св. Стефана Первомученика, Обрізання (Новий Рік), Богоявлення або Йордан, Трьох Святителів та Стрітіння. Впродовж цього часу (і тільки у цьому часі) співається колядки або щедрівки, а люди вітаються між собою привітом: „Христос Раждається (родився)—Славте Його!“ Це контрастує із способом різдвяних святкувань, що завелися у Північній Америці, де колядування і прикрашання домів починається кілька тижнів перед Різдом, а не минув один тиждень по самому Різді як це велике свято остається тільки спогадом. Українці натомість зберігають піст впродовж 40 днів до Різдва і стримуються від улаштування забав із танцями впродовж цього посту („Пилипівки“). На Андріївський вечір, що припадає у цьому часі, молодь забавляється, але без танців, а на вечерю подаються пісні страви.

Український нарід має багато різдвяних звичаїв. Є звичаї, відомі по цілій Україні (із певними відмінами по околицях) і є звичаї знані тільки в одній частині України, або навіть тільки в одній околиці чи селі. Більшість цих звичаїв походять від часів, коли наш нарід ще не був християнський. Це бачимо по характері та символіці багатьох різдвяних звичаїв. Вони нагадують дохристиянське зимове свято повороту сонця і зростання дня. Це вважався за особливий час у році, коли із поступовим побільшуванням дня почав народжуватись новий рік. Тому у цьому часі молилося і висловлювалось побажання, щоб слідував рік, повний добра і щастя для родини і господарства. Було це радісне свято. Його обходилося дуже урочисто, бо це був початок того ходу у природі, що з плином часу доходить повного розквіту природи. Після прийняття християнства центральною подією цього свята стало народження Божого Дитятка на місце новонародження сонця. Так звичаї цього свята набрали християнської символіки. Різдвяні звичаї та обряди мають виразний хліборобський характер і пов'язані з культом поминання предків.

До важливіших різдвяних звичаїв та традицій належать:

1. Свята вечеря. В українському народі Свята вечеря це найважливіший обряд Різдва, поза торжественним Богослуженням у церкві на саме Різдво. Це насамперед інтимна родинна зустріч, бо рік треба починати із міцною основою в себе, удома. Тому до Святої вечері засідає тільки найближча родина, хіба що до дверей застукає подорожник.

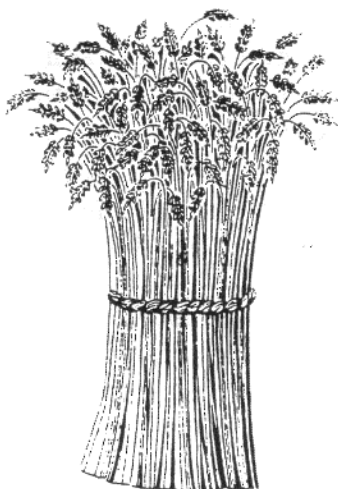
Свята вечеря—це не тільки спожиття багатих страв родинного поля, але

своєрідна служба, на якій переводяться обряди-ритуали, що мають за ціль принести добро і щастя цілій родині. Головну роль сповняє батько, як особа, що керує і найбільше опікується родинним господарством та домашньою худобою.

2. Вірування про особливість, а навіть чарівність дня перед Різдвом (Навечер'я Різдва). Люди вірили, що так, як родина проведе цей день буде для неї і наступний рік. Тому конечно бути сьогодні у власному домі, щоби доля пізніше не закинула людину у далекі, чужі сторони. Тому, в хаті мусить бути чисто і все господарське приладдя має стояти на своєму місці. Припиняється усяка робота поза приготуваннями до Святої вечері. Наставлення і поведінка у хаті мають відзначитися добротою та доброзичливістю. Боронь Боже, сваритися у цьому дні, і взагалі треба стерегтися, щоб з уст не випало якесь недобре або злобне слово (тому дітям забороняється багато розмовляти сьогодні, аби не сказали там якусь нерозважну річ). На чотири кінці стола ставиться часники, щоб упевнитись, що до родинного стола не доб'ється нечиста сила, яка може штовхнути людину мимоволі до невідповідного вчинку або слова. Вкінці, ладаном відганяється злі сили і приводиться милі запахи і очищаючі сили до дому.
3. Ритуальне „годування“ худоби перед Святою вечерею. Заки родина засідає до стола для вечері, господар іде до стайні годувати худобу свят-вечірніми стравами, що їх несе на тарілці. Важливо наперед нагодувати худобу, щоб знала якою пошаною вона втішається у пана-господаря. Відбувається це „годування“ також на згадку, що у холодну ніч народження Христа, худоба у стаєнці старалася своїм віддихом створити тепло для новонародженого Дитятка. Є також повір'я, що опівночі худоба говорить, і тому треба з нею сьогодні незвичайно добре поводитися, аби не донесла нарікання до Бога про недбайливість господаря.
4. Запрошення до свят-вечірного стола „на кутю“ зловісних сил природи, які можуть чинити шкоду господарстві—мороза, бурі та хижого вовка. Запрошується всі ці сили, щоб придобрити їх до себе, аби не чинили господарству шкоди у наступному році. До кожного з них господар звертається окремо. Не отримавши відповіді на свої щиросердечні запрошення, господар заворожує ці сили, щоб оминали господарство у наступному році.
5. Очікування першої зірки на небі як знак, що можна засідати до Святої вечері. Ця перша зірка має нагадувати Вифліємську зізду, що сповістила світові про Христове народження. Коли на небі появляється зірка, родина збирається довкола стола та очікує святочного входу батька до хати. Від цього моменту аж до закінчення свят-вечірних обрядів ніхто не сміє виходити з хати.
6. Урочистий вхід батька-господаря до хати та внесення дідуха. Із батьком входить найстарший син, який наперед голосить: „Святки ідуть“. Батько

вносить зв'язаний сніп пшениці, званий „дідухом“. Це останній сніп пшениці, скошеної під час осінніх жнив. Тут мали пересилитися із поля духи дідів-прадів, які охороняють своїх потомків від всякого зла. Тому цей сніп називається дідухом.

Дідух—це дуже змістовний символ для означення присутності духів предків. Золоті колосочки пшениці, із якої складається дідух нагадують

СНІП - ДІДУХ

велику містерію життя і природи. Сьогодні земля замерзла, скоро її засіватимуть зернятками пшениці, і згодом при допомозі сонця та дощу із зерняток виростуть багаті плоди з яких робитимуть хліб, що є основою життя. Подібно спадщина предків—звичаї, вірування, світогляд—духово накормлює кожне покоління, що виростає на традиціях предків.

Вносячи дідуха у хату господар голосить родині: „Віншую Вас щастям, здоров'ям, з цими святами, щоб ви в щасті і здоров'ї ці свята перевели та других дочекалися—від ста літ до ста літ—поки нам Пан Біг назначить вік! Христос Раждається!“ Відтак дідуха ставить на „локуттю“—куток у хаті, в якому стоїть стіл

і лавки під стіною та висять ікони, що вважався найпочеснішим місцем у хаті, бо це місце предків.

7. Виставлення різних предметів при свят-вечірньому столі та переведення ритуальних обрядів під час вечері для запевнення домові щастя і добробуту у наступному році. Все це має місце, бо вірилося у магічність цього вечора. На підлогу під столом стелиться сіно, щоб урожай був багатий, а під скатертю (обрусом) на столі, щоб їди все було багато. Сіно під білою скатертю нагадує про весняні рослини, які лежать під снігом. Робиться це теж на пам'ятку про вбогі обставини Христового народження. Під столом кладуть металеві предмети та господарське приладдя, як сокиру та подібне. Ї ногою торкається їх, щоб бути таким кріпким, як ці предмети.

На початку самої вечері господар кидає ложку куті на стелю, „щоб бджоли добре роїлися“ і щоб урожай на полі був багатий, а на кого пізніше будуть падати зернятка куті або хто зловить їх, коли батько кидає—тому наступний рік буде солодкий і багатий на щастя.

Після вечері діти бавляться під столом та довкола стола, наслідуючи звуки домашніх тварин, на яких покладається господарство для забезпечення поживи: мекають, щоб вівці множилися, квокають, щоб курчата багато яєць наносили, мукають, щоб корови давали багато молока і т.д.

8. Починання Святої вечері молитвою за всіх померлих та неprisутних членів родини. У молитвах, що їх провадить батько-господар, перше згадується членів родини, які у цьому році не засідатимуть із родиною до свят-вечірнього стола. Це—померлі у минулому році члени родини та ті, що стрічатимуть Різдво далеко від рідної хати. Для всіх них лишається при столі порожнє місце із тарілкою. Також молиться за всіх, що не мають змоги щасливо святкувати Різдво—це убогі, хворі, подорожні та ув'язненні. Молитва на початку Святої вечері це могутня хвилина духового єднання усього українського народу.
9. Подання на вечерю дванадцять страв за числом 12 апостолів Христа та 12 місяців у році. Усі страви пісні (без м'яса), бо навечер'я Різдва це строгий церковний піст. В дохристиянських часах вважалося, що не личить починати рік пролиттям крові. Святвечірні страви складаються з найголовніших плодів поля, городу, лісу й вод. Туди входять: пшениця, ячмінь, овес, гречка, фасоля, бараболя (усі з поля), капуста, буряк, часник, цибуля, яблука, грушки, сливки (з городу), гриби (з лісу), риба (з рік та озер).

Сама вечеря починається діленням просфори, що її подає батько кожному членові родини. Просфора обмащена медом, щоб життя було солодке. Відтак після молитви їсться потрохи 12 страв. Страви та порядок подавання страв не однаковий по цілій Україні; у різних частинах нашої просторі батьківщини придержувались власних традицій. Але деякі з страв прийняті по цілій Україні (кутя, узвар, борщ, вареники, голубці, риба). У деяких околицях вечеря починається кутею, а в других борщем і закінчується кутею.

Дві страви дуже давного походження і символічно пов'язані із культом предків: кутя (варені зерна пшениці із маком і медом) та узвар (компот, зварений із сушених овочів). Кутю—наш нарід називає „Божою їдою“ або „Божою стравою“, а узвар—„Божий напитек“. Інші страви це:

борщ з „ушками“,
голубці з грибами,
капусняк, що споживається разом із горохом,
вареники із капустою, грибами, картоплею (бараболею), маком, або сливками,
студенець (риба на зимно),
смажена риба (переважно оселедець),
гречана каша,
печиво—пиріжки, пампушки із мармолядою в середині та посипані спорошкованим цукром, маківник, завиванець з маком або яблуками, колач (хліб у формі плетених кіс), паляниця (плоский хліб), книш (великий округлий хліб), хрусти, тісточка тощо.

Гуцули та бойки мають ще такі страви:

горох із сливками,
картопля із часником,
варена кукурудза.

10. Обходження домів із колядою. Для ще величавішого звеличення свята групи молоді або старших чоловіків ходять із колядою по домах. Кожна група має свого провідника—„березу“, який починає коляду, а в деяких околицях несе хрест, та „міхоношу“, який збирає гроші. В багатьох

місцевостях ходять із вертепом. На Гуцульщині кожна група („табір“) колядників бере з собою музикантів—скрипача та трембітаря, які пригравали танку, що його виводиться після відспівання к о л я д о к (колядники стають

колом, кладуть руки один другому на плечі, і колом виконують танець за напрямом ходу сонця на небі). Після відспівання коляди ідуть „віншування“, що є висловами побажань здоров'я і добробуту господареві та його родині.

Ходилося колядувати ще в дохристиянських часах. Тоді у колядках розказувалось про створення світу, оспівувалось відважних лицарів, величалось господаря, його дружину і дітей як найкращих, найбагатших і т.д., порівнюючи їх до небесних сил (сонця, місяця, зірок). Так розбуджувалось задоволення у господаря і його родині своїм найціннішим багатством—родиною та господарством. У новіших часах поширились коляди із релігійним змістом або із зміною-додатком до старовинних поганських колядок. У деяких околицях співається окрему колядку кожному членові родини, включно із немовлятком.

У багато околицях України, після Вечері або наступного дня, малі діти носять „вечерю“ (трошки куті, вареники, колачі тощо, зав'язані у хустці) до дідуня та бабуні та хрещених батьків.

Новий Рік

День перед Новим Роком називають Маланкою, або Малинчиним вечором. Старші хлопці переодягаються: один за князя Василя, другий за княгиню Маланку, інший за жида, цигана, або ведмедя. Так переодягнені ходять по хатах і співають пісень, званих щедрівками. Сам вечір під Новий Рік

називають також „щедрим вечором“, цебто багатим, бо кожному щедрують, цебто бажають великого достатку, багатства.

А на сам Новий Рік малі хлопчики раненько ходять також від хати до хати із Новорічним віншуванням. У торбинку набирають зерна, яким сіють підлоги хати, коли виголошують побажання у роді наступного тексту:

Сійся, родися, жито-пшениця
і всяка пашниця,
на щастя, на здоров'я, на Новий Рік,
щоб краще вродило, як торік:
коноплі під стелю, а льон по коліна,
щоб у вас хрищених голова не боліла.

Господарі дякують за віншування й роздають хлопчикам-посівальникам чи то гроші, чи колачі, пампушки, цукорки, тістечка та інші ласощі. Хлопці ховають дарунки в торбу та йдуть далі віншувати.

Йордан, або Богоявління (Водохрища)

У вечір перед Йорданом родина засідає до святкового стола на „Голодну кутю“ або другий Свят-Вечір (на Західній Україні це „Щедрий Вечір“). Страви та звичаї цієї вечері подібні до Святої (Різдвяної) Вечері, лише трохи скромніші (тому цю вечерю називають „голодною“). В цей день люди не працюють і не їдять до вечері. Як на Свят Вечір перед Різдвом, у цей день зобов'язує строгий піст без м'ясних та молочних страв.

Ранком господар обходить хату, окроплюючи її освяченою водою, яку приносить із водосвяття у церкві. Цією водою господар святить усе господарство—середину хати, усі будівлі в його господарстві, худобу і т.д. При цьому господар закликає та відганяє всякі лихі сили від господарства. З господарем ходить ціла родина, вбрана по-святчному; беруть з собою також крейду, щоби писати хрести на будівлях.

Після цього ритуалу родина повертається до хати і засідає до святкового стола. На середині стола ставлять „трійцю“—трисвічник, що у народній традиції символізує сили світла—сонце, вогонь, блискавку, а в християнських часах став символом Пресвятої Трійці. По вечері виносять із хати дідуха і палять його або розкидають стеблини по саду. Палення дідуха має значення, що з тим димом душі опікунів, для яких дідух був місцем перебування в часі різдвяних святкувань, вертаються на поле. (В деяких околицях дідуха палять на Новий Рік). У цей вечір ходили на Західній Україні молоді хлопці або дівчата щедрувати.

Ранком люди йдуть до церкви на Службу Божу, бо це свято Богоявління. Після відправи відбувається обряд свячення води. Із свічками, хрестом, іконами, хоругвами (церковними прапорами), на чолі з священиком—рушають вірні з церкви на ріку. Там у зручному місці ставлять на березі

великий хрест із льоду, що його хлопці з чоловіками раніше вирубали, а навіть пофарбували буряковим квасом. Близько хреста—прорізана у замерзлій ріці ширша ополонка (діра). Тут освячує священник воду хрестом та горючими свічками на церковній „трійці“. Такий обряд відбувається на згадку хрещення Ісуса Христа Іваном Хрестителем на ріці Йордані. Після освячення люди приступають до ополонки набрати собі воду у слоїк або горнятко. Кожен п'є воду „на здоров'я і очищення від злих сил“, а відтак вертають до дому, щоб обкропити господарство та худобу освяченою водою. В цей день люди вітаються привітом „Христос хрестився!“

У деяких частинах України, а головню на Західній Україні, увійшов у традицію, що священник ходить по хатах святити їх освяченою водою. Є також звичай, що на Йордан діти виробляють хрестики із соломи та вставляють їх у вікна.

Йордан закінчує цикл зимових свят, хоч люди продовжують співати колядки і щедрівки аж до Стрітєння на початку лютого.

ВЕЛИКДЕНЬ

Великдень—це головне весняне свято. Це свято Воскрєсіння Господа нашого Ісуса Христа. В українському народі це свято великої радості, що об'єднює всю громаду спільним святкуванням. Велич цього свята відчувається у прегарних великоднях звичаях та обрядах. Більшість з цих звичаїв походять ще з дохристиянських часів, коли у цій порі року святкувалося прихід весни та пробудження природи.

Святкування приходу весни починаються ще у березні, а то і прикінці лютого. Цілий місяць березень стоїть під знаком „виглядання“ і „викликання“ весни: вітають птахів, що повертаються із вирію (теплих країн півдня); до них промовляють і співають веснянки (пісні про перші весняні пташки). Також печуть тістечка у формі пташин. А на Благовіщення починається справжній весняний сезон: у цей день господар виганяє худобу поза стайною, дівчата виводять перший весняний хорівід коло церкви, а люди беруться до весняного „очищення“ хат: докладно чистять усю хату, обмивають і обтирають усі предмети в хаті, а знадвору білять хату, аби все виглядало як нове. Сьогодні усі ці ранні весняні звичаї перенесені на Великодний тиждень.

Вербна неділя.

Неділя перед Великоднем зветься „вербною“, „шутковою“ або „квітною“ неділею. У цю неділю святять у церкві гілки верби або шутки. Після Богослуження б'ють один одного вербою або шуткою, промовляючи бажання:

„Будь великий як верба, а здоровий, як вода, а багатий, як земля.“

Також говориться:

„Шутка б'є—не я б'ю, віднині за тиждень буде в нас Великдень!“

Цей старий звичай мав колись магічну ціль: із приходом весни гілля отримувало життєві соки із землі; тому, галуззям билось других, щоб передати їм життєву силу гілляки. Вдома частину гілок кладуть за святими образами, деякі встромляють у землю біля хати „на щастя“, бо гілки мають носити щастя. Цими гілками також виганяють худобу на перший випас на пасовищі, ними ж розпалюють вогонь у печі, коли печуть паску.

Білий тиждень.

Останній тиждень перед Великоднем зветься „білим“, або „чистим“. Родина чистить та розмальовує хату, прибирає подвір'я. Діти та старші майструють голуби з паперу чи з дерева і прикраси з соломи („павуки“), яких вішають перед святими образами у покуті хати. В цей тиждень до четверга намагається покінчити із всіми роботами, а від четверга, коли кожний день має своє особливе значення, працювати не можна.

Страсний четвер.

У „чистий четвер“ (або страсний, чи великий четвер) відправляються у церкві „страсті“ із читанням 12 Євангелій про Христові терпіння і смерть. Свічки, що їх роздають у церкві при читанні Євангелій люди зберігають і беруть із собою до хати.

Повертаючися із церкви, люди намагаються донести додому запалену свічку так, щоб вона не погасла. Для цього роблять ліхтарі з різнокольорового паперу, або скла, вправленого в дерев'яну раму у вигляді зірки, місяця, хати, або навіть церкви. Будовою таких ліхтарів займаються головно діти. Вдома вогнем свічки страсного четверга позначають хрест на стіні у хаті, а свічку зберігають до наступного чистого четверга. Її вкладають до рук вмираючому, її ставлять перед святими образами під час великої бурі.

У хаті, на подвір'ї, на вулиці не чути співу, сміху і навіть голосних розмов. Скрізь панує урочиста тиша і спокій.

Велика п'ятниця.

У страсну п'ятницю найважливішою подією є відправа у церкві з виставленням плащениці—полотна, на якому намальоване тіло помершого Христа. Три рази обходять церкву з плащеницею, а потім ставляють її на тетраподі, малому вівтарі перед іконостасом. У цей день і аж до Великодня, замість дзвонів „калатають“ дерев'яними калаталами, а у дзвіниці завішують дошку і б'ють молотком по ній для сповіщення

Богослужб. У хаті панує строгий піст. Їдять здебільшого печену картоплю з сіллю або квашену капусту з олією.

Страсна п'ятниця також основний день випікання пасок. Під час випікання пасок ніхто не має бути в хаті, крім господині. Вони місить та пече паску з молитвами й примовками. Просить, щоб її діти були такі здорові та пашні, як паски. Якщо тісто западало, вважають, що буде лихо. Колись пекли три паски—сонцю, покійним і живим.

Вночі перед Великоднем молодь розводить велику ватру, подекуди ще „живим вогнем“. Це давній звичай для святкування перемоги сил світла над темнотою і холодом, для привітання сонця. Церква надала цьому звичаєві інше значення: він має служити пригадкою, як сторожі охороняли Божий гріб у Великодню ніч. Молодь сидить при ватрі аж до часу, коли треба іти до церкви на великодню утрєню.

Великодня неділя.

Великдень вважається у Східній Церкві найбільшим святом у році, бо це день, коли Христос виявив свою божественну могутність. Великдень в Україні має дуже радісний характер. Три дні громада святкує під гомін дзвонів і співи веснянок та гагілок. У церкві величаво проходять великодні відправи. Великдень в Україні зберіг також дохристиянські обряди, якими в давнині величалось перемогу сил сонця і тепла над зимою та смертю природи.

Великдень починається великодньою утрєнею та свяченням пасок, писанок і крашанок під церквою. На це Богослуження всі люди приходять убрані в найкращому святковому одязі. Дуже зворушливим моментом є проголошення священиком на воскресній утрєні: „Христос Воскрес!“ Цю вістку стрічають хлопці пострілом з гармати. Святе Євангеліє на Великодню неділю читається у кількох мовах на знак, що Христова наука голоситься на всіх мовах та поміж усіма народами.

Після Богослуження люди збираються довкола церкви, де рядами поскладані кошики, заповнені великодньою паскою, ковбасою, хроном, перцем, сіллю, яєчками, кусками масла, сала й сиру, печеним поросятком, як також писанками та крашанками. Кошик прикритий вишиваним або тканим рушником. У кожному кошику стоїть свічка, яку запалюють, коли священик починає кропити паски свяченою водою. Після такого урочистого посвячення люди христосуються, себто обнімаються і тричі цілуються, а відтак обмінюються крашанками із побажаннями щастя та здоров'я. Христосовання—це взаємне вітання-цілування з нагоди великого свята та вислів доброзичливих побажань.

Вдома відбуваються великодні „розговини“, себто святкове закінчення великого посту багатим сніданком. У деяких регіонах є звичай, що перед входом до хати треба обійти усе господарство і посипати свячену сіль

навколо кожної будівлі на господарстві, „щоб нечисту силу відігнати“. Відтак мати йде до хати накривати стіл, а батько заходить до стайні, де „свяченим“ доторкає худобу та ставить їй кусок паски із свяченою сіллю для охорони проти нечистих сил.

Скінчивши це святочне годування худібки, батько входить до хати і голосно вітається: Христос Воскрес!“ Тоді уся родина вмивається у мисці наливою холодною водою, на дні якої покладені три крашанки. Вмивають лиця від найменшого до найстаршого у родині. Воду в мисці змінюють, а крашанки залишаються ті самі. Після умивання кожен втирається новим рушником, приготованим на це.

Відтак усі збираються довкола стола, де проходять розговини. Стіл застелений білою вишиваною скатертю, а на окремій тарілці біля паски ставиться зроблену із землі могилку; в ній зелений овес-травинка, з якої визирають червоні крашанки. Це на згадку усіх померлих у родині.

Над головами дітей батько розв'язує рушник, в якому кошик був обвитий і ставить їду на стіл. Після молитви, в якій згадується померлих та проситься про щастя та здоров'я для родини, батько ріже на частинки яєчко головної крашанки і подає кожному частинку, виголошуючи при цьому побажання в роді: „Дай Милостивий Боже, дочекати і до майбутніх Великодніх Свят живими та здоровими!“ Відтак кожен бере свою посвячену крашанку і „цокається“ із батьковою крашанкою. Батько нарізує по кускові із свячених страв, роздає кожному в родині, і так починають їсти свячену паску, яйця, сало, масло, ковбасу.

Після такого урочистого сніданку, родини вертаються на майдан церкви, де продовжуються громадські святкування. Молодь та господарі стараються вилізти на дзвіницю й вдарити дзвоном, „щоб був добрий урожай“. Діти грають різні великодні ігри, деякі з крашанками (приміром, гру „на вбитки“—чия крашанка міцніша, „качати яйцями“—чия крашанки покотиться найдалше) та гойдаються на гойдалі, збудовану для них у цей день. Погойдатися на Великдень мало колись поважну ціль: очиститися повітрям від усього злого, що назбиралося у людині протягом зими. А очиститися було важне для здоров'я, щоб не хворіти протягом літа. Дівчата натомість виводять веснянки та гаїлки (або гаївки), а хлопці будують „вежі“ ставши один другому на плечі.

Гаївки—це дуже стара назва наших хороводів; правдоподібно вона зберіглася ще від часів, коли наші предки виконували обрядові пісні й танці у гаях (лісочках) навколо священних дерев. Веснянки—новіша назва цих хороводів. Переважна більшість веснянок і гаївок—це драматизована гра із розподілом ролей і формою діалогу (між двома хорами). При їхньому виконанні грають згадуваних у пісні персонажів. У них розповідається про якусь подію—просто і коротко. Головне тут не так сама пісня, як ритм і танці, що мають за завдання підняти настрій, розбудити енергію і передати її доволішньому світові, щоб збудити природні сили до нового

життя, дії, руху, піднесення. Тому і не дивно, що переважна більшість гаївок і веснянок має веселий, оптимістичний настрій.

Поливаний понеділок

У цьому дні хлопці стараються несподівано облити дівчат, які повертають це „благословення“ у наступний день, значить у Великодний вівторок. Обливати когось або самого себе водою на великодному тижні—це стародавній звичай, що зв'язаний із весняним очищенням водою. Вірилося, що вода очищує людину від усього лихого, а чарівні властивості води дають людині здоров'я і добробут. Тому, коли на весні дівчина і хлопець будуть облиті водою, вони цілу весну та літо будуть чистими, здоровими, сильними, розумними. Дівчина одружиться з вимірним хлопцем, а хлопець—з дівчиною.

Гаївки

Колись в Україні був звичай ходити наступного дня після Великодня від хати до хати вітати господарів величальними піснями та поздоровленнями на зразок колядування. Тому понеділок по Великодні звався „волочільним“ (від волочитися—вештатися, мандрувати). Але проти цього звичаю гостро виступила Церква, і сьогодні він зберігся тільки у формі відвідин та обдарування близьких крашанками, колачем і т.п.

Проводи

Великодні свята закінчуються „проводами“, тобто—поминками померлих родичів та героїв, що загинули за волю України. Поминки відбуваються молитвою та традиційною трапезою на гробах та братських могилах. „Проводи“ проходять в першу неділю після Великодня, на „Провідну неділю“.

Це чудовий звичай, який свідчить про визначне місце культу померлих у Великодному сезоні. Під час тижня перед Провідною неділею люди попрявляють могили на кладовищі, сіють біля них квіти, а в головах обов'язково—традиційний кущ червоної калини, садять дерева. Дівчатам ще належить сплести вінки і надіти їх на хрести над могилами.

У неділю уся родина йде на кладовище. Спочатку увесь нарід з хоругвами, хрестами та вінками, з священиком на чолі заходить на братську могилу героїв, де відправляють панахиду.

Потім родини ідуть молитися над гробами померлих членів своєї родини і справляють на траві біля могили тризну—їдять великодні страви, а що не

з'їдять лишають на гробах, щоб і померлі могли покушати празничні страви. Їдять промовляючи: „Їжте, пийте, споживайте, та нас грішних споминайте“. На гробах кладуть крашанки.

Крашанки і писанки грають поважну роллю у великодніх обрядах. Їх роздаровують, ними міняються на знак симпатії, їх кладуть на гроби померлих або закопують у могилах, а також шкаралупу пускають на воду до „рахманів“ (духів померлих). Писанка служить постійною пригадкою про провідну ідею цього свята: вічність життя у світі та воскресіння як закон природи.

ЗЕЛЕНІ СВЯТА

Зеленими Святами називаємо неділю Зіслання Святого Духу на апостолів після вознесіння Ісуса Христа на небо. В дохристиянських часах наш нарід вірив, що у цій порі пробуджуються мертві душі. Колись Зелені Свята святкувалися цілий тиждень. Люди вірили, що душі померлих перебувають узимку у воді, а наприкінці весни, коли починається літо, душі померлих виходять з води й поселяються в лісах, у деревах, квітах, травах. Тому люди приносили до хати всяку зелень і квіти та ними прикрашували хату (замаювали „маєм“, себто зеленню). Долівку хат вистелювали пахучим зіллям.

Люди також вірили, що у цьому часі поживляються русалки і потерчата, душі утоплених дівчат та хлопців і дітей, що померли нехрещеними. Вони виходять із води, коли жито починає цвісти, і гуляють по лісах та полях. Русалок та потерчат треба остерігатись, бо вони заманюють людей до свого підводного царства. Тому, у цей тиждень, званим також „русальним тижнем“ ніхто не відходить далеко від хати у ліс.

Із Зеленими Святами пов'язані поминальні обряди на пошану предків. Уранці люди беруть із собою їжу та пиття й ідуть на місце поховання батьків та рідних. На гробах розкладають страви, а далі всі їдять, п'ють і діляться споминами з життя покійників. Колись був звичай, щоб жінки спершу „розмовляли з покійниками“, значить речитативним підспівуванням згадували померлих, колишнє життя із покійниками, питалися, чи померлі не тужать за рідними, чи зустрілися на тамтому світі з „новоприбулими“, запрошували пташкою прилетіти до хати, у сад. Врешті питали, коли їх виглядати та просили охороняти поля. Після цього приходили „скоморохи“— переодягнені молоді чоловіки та жінки, у масках, з бубнами, музичними інструментами... Вони співали, грали, деклямували, пританцювали тощо. Але згодом Церква заборонила такі забави.

Здавна існує звичай поминати на Зелених Святах тих, які згинули десь далеко чи невідомо, а таких у нас в Україні завжди було багато. По першій світовій війні на Західній Україні поширився звичай ходити походом на могили героїв визвольної боротьби, відправляти на них панахиди, складати вінки й квіти, запалювати свічки і т.п. Перед цими походами молодь упорядковує й старанно обсаджує квітами могили.

Найбільше свято літа—свято Івана Купала. Його справляється у вечір перед празником Святого Івана Хрестителя, що припадає 24-го червня/7-го липня.

Івана Купала це справді велике дохристиянське свято „Купала“ і має тільки формальне пов'язання із Святим Іваном Хрестителем. Тому, що великий християнський празник Святого Івана припадає у тому самому часі, що

дохристиянське свято Купала, так народ, бажаючи зберегти давні купальські звичаї в часі, коли Церква противилася залишкам поганства, поєднав оба свята в одно—свято „Івана Купала“. В додатку, звання „Купало“ підходило добре Святому Іванові, бо він „купав“ (хрестив) Ісуса у ріці Йордані. Та поза цим формальним пов'язанням, свято Івана Купала зберігає давній дохристиянський характер. Щобільше, воно основане на прадавнім світогляді українського народу, на його глибокій дохристиянській філософії про світ, людину і життя.

Купало—це було свято літнього сонцестояння, коли день найдовший, а ніч найкоротша (літній зворот сонця—22-го червня). Після цього дні поступенно стають коротшими. Це рівнож час найвищого та найбагатшого розквіту природи. Наші предки вірили, що ця найкоротша у році ніч—чарівна, магічна, повна всяких чудес: звір'ята говорять людською мовою і „граються“ між собою та з людьми; різні рослини набирають чудодійної сили й надаються до лікування та ворожіння; вода, роса та вогонь стають цілющими (оздоровлюючими) та очищаючими; цвітуть чудодійні, магічні квітки, а між ними—квіт папороті, що дарує щасливцям знання і багатство.

Наші предки вірили, що у цю ніч природа виявляє свої таємниці і скарби—ті глибинні сили, що керують природою. Вірилося, що у цю чарівну ніч природа (чи радше Купало—божество любови) дає нагоду заглянути у таємницю майбутнього подружнього життя. На одну мить опівночі розцвітає на папороті вогнянисто-червона квітка, що приносить силу та знання, якими можна здобувати щастя у житті. Але, в цю ніч нечиста сила найбільше ганяє і строго стереже, щоб хто не зірвав квітку папороті, коли вона розквіте опівночі. Нечиста сила тоді підіймає страшний крик і регіт, щоб злякати того, хто відважиться зірвати цю чародійну квітку. Отже тільки той, хто відважний і кого ніякі спокуси нечистих сил не звели з дороги до наміченої мети міг надіятися на здобуття для себе цієї квітки щастя.

Івана Купала—це в першу чергу свято молоді, бо найбільше молодь бажає дізнатися про майбутню долю та здобути для себе велике щастя у житті.

Своїм характером воно подібне зимовому святові Андрія Калити, що також велике свято молоді і припадає у часі зимового повороту сонця, коли ніч найдовша, а день найкоротший у році.

В обрядах купальських святкувань виступають постаті Купало та Марена. У дохристиянських віруваннях Купало або Купайло представляв багаті плоди землі. Це була та сила, що приносить плодючість, любов і щастя. Тому, що Купайло був богом земських плодів і достатку, йому віддавали поклін на початку літа перед жнивими, надіючись на добрий та багатий урожай. Марена натомість представляла жіночість і красу, що приваблює любов. Її пов'язували з Купайлом, іноді звали жінкою його.

Важна частина цього свята це виношення „Купала“ та „Марені“, довкола яких переводяться різні обряди. Для представлення Купала роблять опудало, зроблене у вигляді людини із соломи, одягненого у жіночу сорочку і прикрашеного стяжками й намистом та з вінцем на голові. Часами для купальського опудала вживають гіляку із трьома відхиленнями. Середне стає головою, а два бічні—руки. На Марену беруть гільце або мале деревце із багатим та зеленим галуззям. У деяких околицях ролю Марені грає мала дівчина, яку завітчують подібно як прикрашується гільце—Марену.

Зранку дівчата виходять на поле, наривають квіти і плетуть вінки. А коли вже почало темніти кладуть дівчата вінки на голову, беруть гільце—„Марену“ та йдуть на відкриту поляну коло ріки, де проходять купальські обряди та гри. Тут Марену застромлюють у землю або передають одній дівчині тримати, і при співі беруться прикрашувати Марену квітами, вінками, стяжками та намистом. Відтак, взявшись за руки, водять навколо неї хоровод. Накінець Марену несуть до ріки та топлять у воді. У багатьох околицях України хлопці з'являються, коли Марену украсилося, відбирають Марену у дівчат, які не дають деревце хлопцям без спротиву, та розривають на шматки.

Хлопці тимчасом здобувають живого вогню тертям сухих деревин та розкладають купальські вогні-ватру. Місцями був звичай, що треба було кожному прийти на купальську ватру з деревиною на паливо. Збудувавши ватру, стрибають через вогонь. Спершу перескочують по черзі хлопці, а потім хлопець бере за руку улюблену дівчину і парами перескакують вогонь. Купальський вогонь має чарівну силу: він очищує людину від всяких злих сил, що можуть опанувати людину. Також хлопці кидають у вогонь Купала. Спалення Купала—це знищення всякої журби і смутку.

Дівчата відтак хороводом з піснями обходять тричі вогонь і переходять до ріки, де пускають на воду вінки. Вінець—це символ шлюбу, подружнього щастя. В одних околицях був звичай кожній дівчині пускати по два вінки, в інших околицях—по одному. Коли дівчина мала парубка пускала два вінки, щоб дізнатися про долю цього кохання. Далі уважно слідкувала за „долею“ вінків. Зустріч обох вінків віщувала близьке повінчання та щасливе подружнє життя. Коли вінки не зійдуться—не присуджено молодим вінчання, бодай не в тому році. Коли одного із вінків розіб'є хвиля, або кине на берег, або

Занурення вінка на купала

потягне вир під воду—так одному із молодих віщує якесь нещастя.

Пускали дівчата на воду і по одному вінку із запаленою на нім свічкою. Якщо вінок попливе добре і свічка буде горіти, то дівка вийде скоро заміж, а якщо вінок крутиться на місці—ще дівуватиме. Якщо вінок відпливе далеко і пристане до якогось берега, у тих сторонах знайде дівка свого коханого.

Хлопці не заважають цьому обрядові, тільки слідкують здалека. У деяких околицях хлопці виїжджають

човнами піймати вінки. Хлопець має право поцілувати ту дівчину, чий вінок він виловить. Парубки знають, котрий вінок пустила його дівчина: вона йому про це каже. Кожна дівка плете вінок, щоб можна було його пізнати: вплітає велику квітку, якесь листя, або перевиває свій вінок стрічкою.

Такими звичаями молодь стрічала Купальський вечір. А за народним віруванням відбувалася ще дуже важлива дія опівночі—шукання та здобуття цвіту папороті—Квітки щастя. Згідно з віруваннями наших предків, ця квітка розцвітала тільки раз на рік, і тому їй приписувалися магичні властивості. Коли людина зможе зірвати квітку папороті, як вона розцвісте опівночі на купальську ніч, то здобуде для себе надзвичайні дари і сили: покорити нечисті духи, віднайти великі скарби, заманити гарних жінок, відчитати думки других тощо. Та здобути цю незвичайну рослину дуже нелегко. Людина мусить виявити надзвичайну відвагу і рішучість в обличчі поважних небезпек, фізичних та психічних. Людина мусить зустріти та перебороти різні видимі й невидимі сили, а найважливіше перебороти власний страх та пристрасті, що змилюють людину і збивають із правильної дороги.

Наводимо тут чудовий опис народних вірувань про цвіт папороті—квітку щастя із книжки про звичаї українського народу проф. Степана Килимника.

„У чарівну Купальську ніч і лише в цю ніч розвітає опівночі на папороті Квітка щастя—червона, невидимої краси, запашна, вогнева квітка. Хто її дістане, хто зірве її, матиме усе, чого захоче у житті. Але за цю квітку щастя завжди буває страшенна боротьба, бо на неї чигають і добрі і злі сили. Тому тільки хоробрі ідуть у ліс у цю чарівні ніч здобути для себе цей чарівний цвіт.

Коли опівночі розцвітає на папороті Квітка щастя, відразу в лісі зчиняється неймовірний гамір, крик, шум, грюкіт, регіт, завивання, і бозна що. Здається людині, що все на неї валиться і ось-ось придушить. Але людина, яка рішена здобути для себе цей Квіт щастя не звертає уваги на це все—тільки рішучо

простягає по квітку руку. Та лихі сили намагаються всіми способами перешкодити в цьому, відвертаючи увагу людині. Коли це молодий хлопець, то перед ним являється лиха сила в образі дівчини нечуваної й невиданої краси. Вона до нього усміхається, заговорює його. Не раз чари кохання такі сильні, що молодик і забуває про Квітку щастя. Та, дівчина зникає, а квітки щастя—наче й не було. Тільки хоробра, шляхетна людина, людина яка не дається заманитись, тільки така людина в силі пережити всі ті страхиття, які відбуваються в цю пору, не замінюючи ту Квітку щастя за принади лихих сил.“

Килимник закінчує свій переказ легенди філософічним поясненням повір'я про Квітку щастя:

„Легенда про цвіт папорі—квітку щастя глибоко філософічна. Людина вічно шукає щастя на землі. Та в чому полягає це щастя? Пригляньмося ближче до образу молодого людини, яка шукає Квітку щастя й знаходить її. Така людина завжди ідейна, смілива, з сильною волею, твердим характером, глибокою вірою в ту Квітку щастя, повна сил, відважна; лише така людина йде у таємничий світ—у ліс у Купальську ніч, коли там усе живе говорить та грається, коли все надприродне чатує на ту людину, чигає опанувати її, звести з правдивої дороги. А людина все йде й іде: шукає вогняний цвіт папороті, чародійну Квітку щастя.

У житті все спокушує людину. У легенді про Квітку щастя образно показано як молоду людину спокушують різні потвори всякими принадами. Але все те марнота, яка не принесе людині справжнього глибокого задоволення. Коли людина не зрозуміла свого призначення, не пізнала себе, вона при всіх розкошах „блукає по лісі“. А людина пізнає себе, коли вона працюватиме над собою для добра людства, коли матиме задоволення, що робить корисні діла. Отже Квітка щастя це самопізнання, удосконалення, служіння високій ідеї: прямувати до щастя людства.“

Подібна ідея шукання чистого щастя та любови в житті домінує над всіми купальськими звичаями і тому це свято утішається такою любов'ю і прив'язанням у нашому народі впродовж вже дуже довгого часу.

ОБЖИНКИ

На закінчення жнив, при кінці липня—на початку серпня, врочисто справляються „обжинки“. Є це радісне свято, яке обходиться з приводу закінчення збору урожаю. На обжинках плетуть вінок із колосків збіжжя, вибирають гарну дівчину, „княгиню“, кладуть їй на голову вінок, і ходять по селі співаючи обжинкових пісень. У цих піснях висловлюється радість за багатство жнив та побажання, щоб наступні жнива були не менш багатими.

Особливе значення має останній сніп, якого складають із колосків пшениці чи жита, що залишились незібраними на полі. Це так звана „Власова борода“,

або просто „борода“ чи „коза“. Люди колись вірили, що у ньому поселялось божество поля, а також дух предків, що охороняє поля. Обжинковий сніп—це символ урожаю, а обжинковий вінок, якого кладуть на голову дівчини-княгині символізує успішне завершення праці та є передвісником доброго урожаю у майбутньому. Женці беруть цей сніп і врочисто несуть господареві. Господарям складається побажання, а вони з черги щедро частують гостей, особливо молодь, яка весело бавиться і святкує. Господар зберігає останній сніп до наступного врожаю, як ритуальну святість.

Свято обжинок—повне співу та символічних ритуалів, що відзначають закінчення робіт на полі та заключення літнього сезону, який в Україні проходив головню на жнивварським полі.

АНДРІЯ-КАЛИТИ—АНДРІЙВСЬКИЙ ВЕЧІР

Свято це із його багатими звичаями—передхристиянського походження. Воно справлялося у зв'язку із віруванням про магичний характер найдовшої ночі у році. Тому і вірилося, що у цей вечір можна відгадати за посередництвом природи свою майбутню долю. Тому також вірилося, що у цей вечір можна хлопцям збільшити мужність, чоловічу силу.

Сьогодні ці вірування і похідні від них звичаї пов'язані з днем святого Андрія Первозваного, якого першого Христос покликав-зазвав на свого апостола, і який в українській церкві є в особливій пошані, як той, хто перший приніс Христову науку в Україну. Але обряди і звичаї цього свята не мають жодного відношення до апостола Андрія, радше їх характер суто стародавній, передхристиянський.

Колись це було свято „Калити“ (Калети, або й ще—Калати) за назвою великого круглого хліба, який печеться з різними обрядами саме в цей вечір і який є центром найважливішої ритуальної гри цього вечора. Кругла форма Калити нагадує сонце, і мабуть цей хліб мав символічне пов'язання із сонцем. Таке символічне пов'язання пояснює значення хлоп'ячої гри їзди „на коні“ (патику), щоб вкусити Калиту як намагання зачерпнути могутню енергію сонця для збільшення своєї мужеськості.

В основному Андріївський вечір був святом майбутньої долі. А тому, що молода людина найбільше жадає дізнатися про шляхи майбутньої долі та зачарувати сили природи для себе, так цей день носив характер свята неодруженої молоді, яка нетерпеливо очікує подружнього життя та великого щастя у житті. Саме тому це свято має і виховну вартість навіть сьогодні, бо попри сьогоднішнього розвагового способу справляння Андріївських вечорів, вони наставляють молодь застановитись над своїм майбутнім.

Головною подією цього свята є вечеря із ворожіннями та іграми. Вечерю приготівляють дівчата (в Україні це звичайно було у хаті якоїсь вдови), а присутньою на вечері є тільки неодружена молодь. На початку вечора вибирається „отамана“ та „отаманшу“, як ведучих програмою вечора.

Впродовж цілого вечора, навіть ще заки усі зійдуться на вечерю, дівчата ворожать (відгадують свою майбутню долю). Відколи лише починає темніти вони шукають у своїм довкіллі за знаками, які вказували б на майбутню долю і дали би образ майбутнього чоловіка. Тому, що життя дівчини залежало у дуже великій мірі від того, якого чоловіка вона буде мати, так найбільше кожену дівчину цікавило дізнатися про чоловіка, якого їй призначила доля: як буде називатися, якого стану буде, звідки походить, коли відбудеться шлюб і т.д. Усі ці таємниці мала крити у собі природа, але у цей чарівний, магічний вечір розкривалась людині нагода відкрити для себе ці таємниці.

Найважливіші ворожіння переводяться на вечері, на яку сходиться уся неодружена молодь села. Але ще перед цим дівчата починають собі ворожити шукаючи у природі таємних знаків-вказівок на майбутню долю. Ось кілька способів, якими дівчата ворожать:

1. Коли починає темніти виходить дівчина на вулицю і питається ім'я першого прохожого чоловіка. Цим ім'ям буде зватися майбутній чоловік.
2. Іде дівчина під вікно підслухати, що говорять у хаті. Коли про щось добре говориться—таким буде супружне життя; коли про недобре—лихе й буде життя для неї у хаті чоловіка. Коли почує слово „іди“—значить скоро заміж виходити буде дівчина; почує слово „сиди“—значить довго сидітиме в дівках (неодруженою).
3. Прислуховуються дівчина до звуків на селі: корова зареве—недобрю буде сквекруха (мати чоловіка); кінь заіржить—буде чоловік добрий для жінки; пугукне сова—горе буде у подружному житті; а звідки гавкає пес—із тієї сторони походить майбутній чоловік.
4. Щоб довідатися, чим буде хлопець, за якого доля звелить вийти заміж, дівчина іде до ріки, набирає із дна ріки кулак намулу—землі, а відтак уважно перебирає намул, приглядаючи, що в ньому є: коли є кусок заліза чи цвях—чоловік буде ковалем; якщо кусок дерева чи тріска—чоловік буде теслю; скло—скларем (той, хто робить скло), шматок шкіри—шевцем, а якщо крім землі немає нічого—так майбутній чоловік буде хліборобом.
5. Щоб довідатися чи дівчина вийде заміж у цьому році, вона набирає в миску насіння коноплі, виходить за хату і сіє на снігу зернятка, приговорюючи:

Андрію, Андрію,
Конопельки сію,
Спідницею волочу,
Заміж вийти хочу.

Відтак набирає у руці жменю снігу там, де сіяла коноплі, вносить до хати, щоб сніг розтопився, і коли розтане сніг, числить насіння: коли число

паристе—то це знак, що вже цього року дівчина вийде заміж; коли непаристе—значить доведеться чекати бодай ще один рік.

6. Пізно у ночі іде дівчина до плоту (паркану), рахує дев'ять кілків та на дев'ятому прив'язує стяжку. Вранці іде до прив'язаного кілка у плоті і приглядається: якщо кілок стрункий і ще вкритий корою—так чоловік буде гарний і багатий; коли патик нерівний і без кори—чоловік буде негарний і бідний; коли кілок роздвоєний—то доведеться двічі виходити заміж; як вкритий соком—чоловік буде вдовець та ще й з дітьми.

На самому Андріївському вечорі, на котрий сходилися хлопці та дівчата, відбувалися індивідуальні ворожіння та ворожіння парами, щоб довідатися чи є вигляди на одруження для молодої пари. Такими ворожіннями були:

1. Для того, щоб пари довідалися, чи їм віщується подружнє життя—запалюються дві свічки. Коли полум'я свічок зійдуться—молоді поберуться; коли полум'я підуть у протилежні сторони—пара не побереться.
2. У миску води пускає пара дві голки. Коли голки повернуться до себе—пара подружиться; якщо відвернуться—молодий та молода повинчають когось другого. Коли це будуть ушка голки, що повернулися до себе—так пара буде добре разом жити; а коли це гострі кінці обернені до себе—нелегке буде для них життя разом.
3. Кожен по черзі приходить до стола, на якому стоять три миски або горнятка, обернені сподом уверх. Кожна миска закриває якийсь предмет, що вказує на майбутню подружню долю, а кожен по черзі вибирає одну миску. Коли під мискою обручка—так буде шкоре весілля; коли гілка ялинки—доведеться довго чекати на подружнє життя; а якщо стяжка—повинчається далеко поза рідним домом.
4. Майбутню долю також відгадується засобом воску. Розтоплений віск ллється на холодну воду у мисці. Із форми, яку створить віск у воді угадується майбутнє: чи це буде спокійне життя чи бурхливе; чи житиметься у великих достатках чи вбого; чи дружби у житті будуть міцними чи зрадливими тощо.

Ворожать майбутність також спаленням паперу для того, щоб створилася нова форма, а відтак тримають за світлом і ворожать із тіні попаленого паперу.

5. Усі збираються у коло і на середині ставлять фляшку. Відтак кожен по черзі крутить фляшкою. На кому зупиниться фляшка шийкою—із тим побереться.
6. Хлопці і дівчата скидають лівий черевик. Окремими рядами ставлять черевики один біля другого в сторону виходу. Чий черевик стане на порозі—той першим одружиться із гурту дівчат та хлопців.

Центральне місце на Андріївському вечорі займає гра із кусанням Калити. Калита—це великий круглий корж (хліб), обмазаний медом, якого пеклося на цім вечорі. Кожен учасник вечора приносить із собою жменьку муки на випечення калити, а крім цього хлопці приносять мід, а кожна дівчина трошки води.

Печення Калити відбувається із різними ритуалами. Кожна дівчина по черзі місить муку для калити та додає потрошки води, яку принесла з собою. Калиту печеться із співами та магічними діями, а витягається із печі і вставляється на стіл із великою урочистістю. Через дірку у калиті зав'язується дівочу крайку (вузький дівочий пояс), а відтак перевішується через кільце чи гак у столі. Поволеньки калиту підіймається до стелі і гра починається.

Кожен хлопець по черзі „під'їжджає“ під калиту на коцюбі (палиці). Під'їжджаючого хлопця старається розсмішити та розрівноважити сміхун. Той, хто пройде ці випробування і вкусить калиту спокійно відходить назад, коли ж не вкусить, його обмазують сажею й водою, себто очищують вогнем і водою, від тої сили, що не перепустила юнака до святого діла—вкусити калиту. Натомість той, кому вдалося вкусити калиту, буде мати чарівні властивості сонця—мужеську силу і любов, бо вкусити калиту значило набрати енергію сонця.

Спільний Андріївський вечір кінчиться вечерею на гарно застеленому білою скатертю столі. Вечеря складається із пісних страв—каші, голубців, вареників з капусти, риби, компоту, яблук, сушених овочів та меду.

ПІДГОТОВКА ДО ЖИТТЯ

ПЕРЕДУМОВИ І ВИМОГИ

I-ий ІСПИТ СТАРШОГО ЮНАЦТВА на ступінь „ВОЇНА“

1. Вміє написати і переслати та написав вже щонайменше 10 листів українською мовою до батьків, рідних, учителя, виховника та товариша.
2. Вміє переслати в різні країни світу посилку, гроші або листа, порученою, летунською чи звичайною поштою, згідно переказати якусь вартість експресом.
3. Знає абетку Морзе і вміє надати основні сигнали про допомогу абеткою Морзе. Вміє користуватися й іншими засобами зв'язку далекої віддалі (телефон, компютер) та орієнтується в розкладі їзди (автобусом, поїздом, літаком).
4. Вміє самостійно зробити закупи речей щоденного вжитку у кількості 20 предметів.
5. Є зарадним і вміє самостійно направити принаймні два ужиткові предмети, що попустилися, зашити речі, що порвалися та пришити гудзик.
6. Спеціалізується в якійсь ділянці практичних занять, опановуючи якийсь фах або вміння (столярство, механіка, оправа книжок, радіо, шиття, годівля звірят тощо).
7. Знає основні правила гігієни, дбає про чистоту тіла та одягу, дбає про лад і порядок у власній кімнаті та в інших приміщеннях, що в них перебуває чи працює.
8. Знає 5 найбільш основних медикаментів та їх застосування; вміє зробити 3 роди різних перев'язок, вміє приладити носі та знає, як робити штучне віддихання та в яких випадках треба покликати лікаря.
9. Добре знає про терен, в якому проживає, засягом 10 кілометрів, та вміє подати інформації про всі українські установи, як рівнож про різні інші помітні місця в цьому терені, щоб, на випадок потреби, могли бути інформатором і провідником.
10. Крім української мови і мови країни перебування, вивчає ще одну чужу мову в слові і в письмі.

II-ий ІСПИТ СТАРШОГО ЮНАЦТВА на ступінь „ДРУЖИННИКА“

1. Перепишується українською мовою з юнаком чи юначкою, що живе в іншому осередку чи країні. Вміє написати свій життєпис та знає форму писання листа у формальній справі.
2. Вміє поладнати різні справи господарського порядку: знає, як виписати чек,

- вести бюджет видатків, сплачувати рахунки, знає, де засягнути інформації в різних справах, як напр., про шкільні установи, уряд праці, забезпечення, комунікаційні і туристичні установи тощо.
3. Орієнтується в курсі валюти 5 різних країн та вміє різними засобами (банк, експрес, пошта, телеграф) переслати гроші та інші вартісні речі в різні місця світу
 4. Вміє надати сигнали міжнародньою абеткою Морзе (стуканням або світлом), семафором (прапорцями), свистком та рукою.
 5. Самостійно подорожував і вільно користується засобами транспорту і зв'язку далекої віддалі: автобус, поїзд, літак тощо.
 6. Вміє провадити або здобув офіційний дозвіл на провадження авта, мотоцикля чи трактора.
 7. Знає терени місцевости, де проживає, зглядно таборує, засягом принаймні 20-25 кілометрів.
 8. Пройшов або проходить курс в одній із ділянок практичних занять: фотографія, писання на друкарській машинці або компютері, радіо-техніка, компюторство, оправа книжок, годівля звірят і птиць, шиття, плетення на дротах, гафт, куховарство, різьба в дереві, малювання, автомеханіка, стенографія, конструкція, гра на музичному інструменті і т.п.
 9. Знає правила доброї поведінки і постійно застосовує їх у щоденному житті вдома, в школі, у товаристві та на прилюдних місцях.
 10. Має основне знання про будову і функціонування людського організму. Відбув курс першої (санітарної) допомоги і рятівництва та вміє дати допомогу у випадках кровотечі, зламання кістей ноги, руки, соняшного удару, зомління, попечення або попарення, затруєння, вміє зробити штучне віддихання, приладити ноші, знає методи рятівництва у випадках, що вимагають негайної допомоги, знає 10 найконечніших медикаментів та їхнє застосування і вміє зробити перев'язки у випадку зломання кістки.
 11. Крім української мови і мови країни перебування, опанував в письмі і слові одну чужу мову та вивчає ще другу мову.

Форма писання листів дружнього та формального характеру в українській мові

Наше спілкування із кожним українцем, будь то в розмові чи листом, повинно проходити в українській мові. Інакше ми понижуємо себе, немов би ми були членами неповноцінного народу.

Писати листи треба за правильною формою. Добре оформлення листа справлятиме на нашого адресата гарне вражіння про нас.

Прийнята українцями форма писання листів дещо відрізняється від форми, практикованої серед народів деяких країн нашого поселення. На цьому місці коротко опишемо прийняту між українцями форму для писання листів.

Лист повинен мати перш за все зазначену дату написання листа. Її ставиться вгорі листа, у правім кутку (зрозуміло, що лист має поле, себто маргінес, як із правого так і лівого боків, поза яким не пишеться). Наперед подаємо місто, з якого пише автор листа, а відтак дату. Українці пишуть дату за європейським порядком: спершу число дня у місяці, відтак назву місяця і накінець рік.

Ось приклад: Париж, 25 травня 1995 р.

Після числа дня ставиться точка замість того, щоб вписати „25-ого“ (двадцять п'ятого), хоч і прийнято опустити і точку, а писати тільки саме число. Накінці дати, після поданого року, прийнято ставити „р.“, як скорчення слова „року“, але і це можна опустити. Кінець речення із датою торкається правого поля листа.

Трохи нижче лінії на якій виписано дату, від самого ліва, починаємо текст листа привітанням тому, кому лист призначений, у роді: „Дорогий Іване!“, „Дорога Марічко!“, „Дорогий Друже!“ „Високоповажаний Пане Рибчук!“, „Вельмишановний Пане Професоре!“, „Преподобний (або Всечесніший) Отче Павлюк!“ і т.д. Після вітання ставимо знак оклику або двокрапку.

Коли пишеться лист у формальній справі, започатковується він більш офіційним вступом у роді:

Високоповажаний Пан Редактор
Володимир Тимошенко,
Торонто, Канада

Після цього слідує привітання (напр.: „Вельмишановний Пане Редакторе!“). На наступній лінії після привітання починається текст листа. Перше речення кожного нового уступу починається не з самого лівого кінця, тільки на віддалі 4-5 місць.

Лист закінчуємо спершу прощанням у роді: „Із правдивою пошаною,“ „З привітом,“ або просто „Твій друг,“ а під цим підписуємося своїм ім'ям і прізвищем. У формальному листі під підписом друкується ім'я та прізвище.

За поданою вище формою пишуться листи в українській мові. Виховник повинен

перевірити обізнаність усіх членів роя з цією формою, даючи кожному завдання написати виховникові листа із описом якоїсь події з життя юнака чи юначки.

Оформлення життєпису

Подаючи внесення про прийняття до вищої школи, на працю, чи для отримання стипендії або нагороди, часто потрібно залучити власний життєпис. Тому добре вже тепер мати готовим життєпис, якого можна з часом доповнити або зредувати.

Життєпис повинен бути написаний коротко, але він повинен включати головні інформації про себе, свою освіту, досягнення, зацікавлення, таланти тощо. Не потрібно в ньому вживати пишних фраз та висловів, але писати так, щоб він звучав написаний людиною із доброю освітою. Найкраще, щоб він розвивався хронологічно. В поодиноких уступах можна зосередитися окремо на освіті, досягненнях та нагородах, позашкільних зацікавленнях та заняттях.

Життєпис починається з поданням повного ім'я та прізвища, датою та місцем народження. Можна тут також подати основні інформації про батьків (ім'я батька, ім'я та дівоче прізвище матері, їх професія).

Інформації про освіту повинні включати назви усіх шкіл, в яких автор життєпису був учнем, починаючи із початкової школи. При цьому важне подати відзначення в науці, нагороди, участь у спеціальних освітніх програмах, місце серед учнів градуаційної класи, стипендії, одним словом, усі головні досягнення в науці.

Окремо вчисляється участь у шкільних гуртках та клубах (студентській раді, шкільній газеті чи журналі, хорі, оркестрі, спортивній дружині тощо) та в позашкільних організаціях чи товариствах (участь в молодечій організації числиться плюсом, бо її вважається школою для виховання характеру людини), спортивні або мистецькі нагороди, виступи на поважних імпрезах, спеціалізовані вміння (гра на інструменті, знання других мов, здібність до малярства чи різьби, участь у шкільному театрі тощо), зацікавлення та улюблені розваги („гобі“), подорожі в другі країни (це останнє вказує на запізнення із культурами других народів).

Накінець, слід згадати майбутні шкільні та професійні плани й амбіції. Взагалі, життєпис повинен змальовувати людину, що ставиться серйозно до науки, має багато і різноманітних зацікавлень від спорту до мистецтва, належить до кількох товариств, має громадське наставлення та любить помагати другим, і думає про свою майбутність.

Виписання чеків та ведення чекової книги

Рахунки та видатки звичайно виписуються чеком, а головне коли треба переслати гроші поштою. Чек є найкращим підтвердженням про запланований видаток, бо банки періодично пересилають звіт виплат на чековому конті.

Виписуючи чек, треба пам'ятати, щоб виповнити його п'ять головних частин, інакше чек не буде вважатися правосильним:

1. дату виписання чека,
2. особу чи установу, якій чек має бути виплачений,
3. грошову суму чека, виписана у цифрах (наприклад 425.50, 4100.00),
4. грошову суму, виписану літерами (наприклад, двадцять п'ять доларів і 50/00 центів, сто доларів і XX/00 центів),
5. власноручний (писемний, а не друковий) підпис.

Важне тримати запис суми грошей на своїм чековим конті, записуючи гроші поставлені на своє конто та кожен чергову виплату. Виписавши чек, занотувати у своїм записі суму чеку та відняти її від попередньої суми грошей на чековим конті. Важливість цього в тім, що банки не тримають рахунку виписаних чеків, а тільки чеків, що повернулися до банку. Не всі чеки є виміняні зразу, і тому сконтактувавшись з банком можна засягнути неправильне зіставлення грошей на чековому конті. Рівнож, важне перевіряти чи банкові зіставлення підходять своїм підрахункам.

Слід ще змалку привчати себе до зберігання книги видатків. Добре напочатку кожного місяця зробити собі прелімінар усіх найконечніших видатків, маючи на увазі також сплату позичок.

СИГНАЛІЗАЦІЯ

Сигналізувати можна стукотом коротких та довгих звуків, світлом при помочі ліхтарки чи вогню, при помочі семафору (прапорців), рукою, свистком і т.д. Варто знати кілька форм сигналізації, бо вони можуть придатися мандруючи в терені, у випадку катастрофи, потреби таємного зв'язку тощо. Це засіб для вдержання контакту на далекі віддалі у відсутности радіового апарату, а головню коли потрібна поміч.

Абетка Морзе

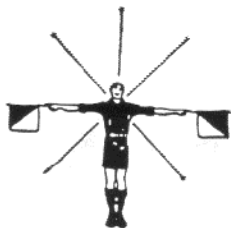
Морзівська азбука вживає короткі та довгі звуки, світла або свистки для передання букв і чисел. Побіч подано морзівські знаки для міжнародньої абетки, а нижче цього морзівські знаки для української абетки. Сигнали абеткою Морзе можна передавати засобом телеграфу, ручної електричної ліхтарки та ліхтарки із гнітом, що запалюється (така ліхтарка має дверці, що помагають передати короткі та довгі світла), дзеркала, свистка, трубки тощо.

Найважніше запам'ятати сигнал тривоги, про потребу негайної помочі—сигнал „С-О-С“ („спішіть охоронити стривожених“):

три короткі звуки (риски)—три довгі—три короткі: . . . _ _ _ . . .

A	..	J	S	...	2
B	K	T	-	3
C	L	U	..	4
D	...	M	--	V	5
E	.	N	..	W	6
F	O	---	X	7
G	---	P	Y	8
H	Q	---	Z	9
I	..	R	0	---	0	---

Букви й числа морзівського коду зложелі з пунктів і рисок.

БУКВА	МОРЗЕ	БУКВА	МОРЗЕ	БУКВА	МОРЗЕ
А	..	П	О	---
Б	Р	І
В	---	С	...	2
Г	---	Т	-	3
Д	...	У	4
Е, Е	.	Ф	5
Ж	Х	6
З	---	Ц	---	7
і, і	..	Ч	---	8
й	Ш	---	9
к	---	Щ	---
л	ь	---	,
м	--	и	---	:
н	..	ю	!	---
о	---	я	?

Сигналізація семафором (прапорцями)

Для семафора вживається два прапорці, що їх відповідно укладається для кожної окремої букви. Нижче подані семафори для міжнародної абетки, а далі семафори для української абетки. У передачі сигналів семафором є певні правила, головніші з яких треба запам'ятати:

Висилаючи депешу (повідомлення) прапорцями треба стояти обличчям у напрямі до приймаючої станції.

Увагу приймальної станції звертається на себе „закликом“ букви „А-А-А-А“. Цей знак дається так довго, аж поки приймальна станція не відповість, відповідаючи буквою „К-К-К“.

Коли зроблено помилку, або не розуміється чужої депеші, дається знак буквою „Е-Е-Е-Е“. При помилці, повторяється слово правильно.

Кінець слова зазначається опусканням прапорців донизу.

A	B	C	D	E
F	G	H	I	J
K	L	M	N	O
P	Q	R	S	T
U	V	W	X	Y
Z	ATTENTION	INTERVAL	NUMERAL	

По кожному слові приймальна станція має підтвердити, що зрозуміла передане слово. Вона робить це морзеткою буквою „Т“ або семафором буквою „С“. Якщо приймальна станція цього не підтвердить, тоді треба повторяти слово так довго, поки не дістанеться від неї потвердження.

Кінець речення відмічуємо буквою „А-А-А“. Кінець депеші відмічуємо буквами „А-Р“. Приймальна станція потверджує прийняття цієї звістки буквою „Р“.

Висилати депеші треба уважно й точно і не спішитися. Дуже точно треба задержувати приписану позицію. Вживати прапорці такої барви, щоб виразно відрізнялися від тла, на якому ними рухається: ясний колір, коли тло є темне, а темний колір, коли є ясне тло.

БУКВА	СЕМАФОР	БУКВА	СЕМАФОР	БУКВА	СЕМАФОР
А		К		Ф	
Б		Л		Х	
В		М		Ц	
Г, Г		Н		Ч	
Д		О		Ш	
Е, Є		П		Щ	
Ж		Р		Ь	
З		С		И	
І, І		Т		Ю	
Й		У		Я	
КІНЕЦЬ БУКВИ		КІНЕЦЬ СЛОВА			

Сигналізація свистком

Використовуючи довгі та короткі свистки, можна порозумітися на віддалі, коли терен рівний і покритий деревами та кущами, що не дають змоги бачити других родів сигналів, а головню ніччю.

Найважніші сигнали свистком такі:

Один довгий свисток—значить УВАГА! себто ТИХО!

Два короткі свистки—РОЗХІД НА МІСЦЯ!

Ряд повільних довгих свистків—ВПЕРЕД!

Ряд коротких гострих свистків—ЗБІРКА!

Чергування коротких і довгих свистків—ТРИВОГА! НЕБЕЗПЕКА!

Сигналізація рукою

УВАГА!—праву руку струнко випростувати вгору.

ЗБІРКА!—кружляти правою рукою над головою.

ВПЕРЕД ЗА МНОЮ!—махнути правою рукою з понад голови в сторону, кудю треба йти.

СКОРИШЕ!—махати правою рукою, затиснену в п'ястук, вгору та в долину.

СТІЙ!—держати витягнену вгору праву руку або прапорець.

ДО ДОЛИНИ!—повернути долоні рук згори до землі.

УСТАВИТИСЯ ДОВКОЛА ПРОВІДНИКА!—махати руками кругом тіла.

УСТАВИТИСЯ В ОДИН РЯД!—руки випростувати у формі хреста з долонями поверненими до переду.

РОЗХІД!—махати руки навхрест перед собою декілька разів.

Розпалення вогню на знак біди

Три вогники, розставлені окремо один від другого, із багатим димом—це стандартний сигнал біди та потреби помочі. Дим у вогні збільшується при помочі вогкого зеленого листя, трави, моху, гілок із сосн тощо. Білий дим постає, коли лити воду на вогонь, чорний—від бензини або помоченої в бензині ганчірки (шмаття) чи гуми. Слід розложити три вогні, бо один вогонь із димом може для когось тільки здаватися немовби хтось вибрав невідповідний матеріал для вогню.

Добрим засобом для притягнення уваги про потребу допомоги є вивішення великого прапора верх дерева, горба, або іншого видимого об'єкту, чи навіть серед поляни. Зрозуміло, що кольор прапора повинен добре контрастувати із зеленою довкілля (чи білим кольором снігу).

ПРАВИЛА ДОБРОЇ ПОВЕДІНКИ (БОН-ТОН)

Перші вражіння та початкова опінія про людину починають творитися вже в першій хвилині зустрічі. Поведінка та зовнішній вигляд це ті речі, на які перше звертається увагу. Брудний, незугарний вигляд та груба, невічлива поведінка відпихає других. Добра поведінка посилює враження, що людина має добре виховання і вміє відповідно поводитися з другими. Тому, варто запізнатися із правилами доброї поведінки („бон-тону“). Таких правил є багато, і хоча деякі з них вважаються пережитками минулого, велика частина з них є далі загально прийнятими й практикованими у суспільстві.

А. Гігієна та одяг

1. Дотримуватися основних засад гігієни: митися кожного ранку, часто тушуватися, тримати волосся чистим і гарно зачесувати його, не наложувати надто багато косметики на лице, вбиратися у чисту білизну та вбрання, зберігати чистоту зубів та вух.
2. Якщо вибирається поза хатою, вбиратися відповідно до okazji. До церкви обов'язує святковий одяг, на похорон надагається темний стрій, на концерт, виставу, весілля, чи іншу формальну імпрезу—вдягається у вечірний стрій (дівчата—спідниця та блюска, пошиті із добрим смаком, хлопці—стрий із жакетом, краватка (галстук), черевики, а не тенісівки). Завжди пильнувати, щоб бути убраним скромно, стримано та з смаком. Вибираючися на вечірку чи забаву, перевірити на запрошенні або в оголошенні, чи не зобов'язує гостей вечірний одяг.
3. Удома, слід дбати про зразковий порядок у своїй кімнаті та серед своїх речей. Мати призначене місце для кожного предмета. Не розкидати речі по кімнаті, а головню по хаті. Залишати лазничку, стіл у їдальні, робітню, кожне місце, де проходило заняття чистими та на своєму порядку.

Б. Поведінка у товаристві других

1. У розмові з другими, не перебивати та не перекрикувати співбесідника, відноситися чемно, але без фальшивої улесливости, сперичатися гідним та стриманим тоном. На особливу пошану заслуговують старші віком та батьки.
2. Коли звертається до людей з проханням завжди користуватись словом „прошу“, а по сповненні прохання треба висловити подяку.
3. Не розмовляти із старшими тримаючи руки в кишені, або з жувачкою (гумою) у роті.
4. Коли до кімнати ввійде гість, привітати його чи її піднявшись з місця. Також, коли переходиться через кімнату у хаті, де є гості, годиться привітати їх і представитися їм.

5. Завжди поздоровитися на початку й при кінці розмови, а не відразу наскочувати на когось із проханням, запитанням, критикою тощо.
6. Представляється: молодшу особу старшій. Незнаній особі подати ім'я та прізвище. При представленні чи вітанні, молодша особа не подає руки старшій, тільки вклоняється, хіба, що старша людина подасть йому чи її руку.
7. Коли приводиться до хати гостя, незнайомого батькам, годиться представити його. Подібно діяти і в колі друзів.
8. Завжди відкрити двері старшим та жінкам і потримати двері для наступного за собою, а також подбати, щоб двері замкнулися тихо.
9. Коли проходиться через двері, вузький перехід і т.п.—мужчина повинен наперед перепустити жінку.
10. З автомобіля висідати першим, відчинити двері і допомогти висісти старшій особі та гостеві.
11. Допомогти другим занести важкі речі, пакунки і т.п., особливо жінці та старшій особі.

В. Поведінка у публічному місці

1. Не поводитися галасливо у публічних місцях: не свистати, вигукувати, гримати дверима (в будинку, кімнаті, авті тощо). Не розмовляти дуже голосно всередині будинку і не кричати надворі. Не пхатися у натовпі людей. Не творити галас чи пускати голосну музику раннім ранком чи пізнім вечором.
2. Завжди викидати сміття та покидьки у смітник, завиваючи у папірець жувачку та покидьки з їди.
3. Не розлягатися по меблях, не сидіти з ногами на столі, чи класти ноги на друге сидження, якщо хтось потребуватиме на нього сісти.
4. Коли входить до помешкання, бюро, ресторану, театру, церкви, залі і т.п. скидається капелюх. Не муситься скидати капелюха у крамниці, автобусі, публічних будинках і т.п.

Г. При столі

1. Не сідати до столу перед тим, які сідають гості та старші та не починати їсти перед тим, як вони піchnуть їсти.
2. Не досягати нічого через стіл, тільки попросити, щоб подати те, що потребується.
3. Не говорити із повним ротом. Їсти поволі, не цямкати і не сьорбати.

4. Не спиратися ліктями на стіл, не підпирати руками бороду, не бавитися начинням.

Г. При телефоні

1. Зв'язавшись із особою, відразу представитися. Не телефонувати раннім ранком чи пізною ніччю. Не вести надто довгі розмови в домі батьків, гостей, на публічному телефоні, бо другі можуть мати потребу користуватись телефоном.

ПЕРША ДОПОМОГА

КРОВОТЕЧІ

В середньому кількість крові в організмі людини є 5 літрів. Небезпечною для життя вважається втрата 1/3 всієї крові, тобто близько 1.5 літра.

Кров в організмі людини постійно рухається. Цей рух зумовлений роботою серця, яке скорочується нормально 70-80 разів на хвилину (до 150 унаслідок напруженої руханки) і викидає кров у кровеносні судини—т.зв. артерії. В артеріях кров тече від серця до всіх частин тіла і завжди перебуває під значним тиском.

Подальше від серця артерії звужуються, а далі стають дуже вузькими. Ці кровотечі називаємо капіляри. Через тонесенькі стінки капілярів переходить із крові до клітин тіла кисень („oxygen“), а з клітин тіла у кров проникає вуглекислота („carbon dioxide“).

Капіляри згодом збираються у великі кровеносні судини—т.зв. вени, якими кров тече назад до серця. Ця кров має тепер більше вуглекислоти і менше кисню, але повертаючись до серця, вона переходить через легені, де вона збагачується на кисень.

Корисним є вміти розрізнити ці три роди кровотечі у випадку поранення та прорізання однієї із цих судин. Вони різняться між собою розмірами шкоди, яку можуть спричинити людині, тому вимагають неоднаковий догляд.

- a. Витік крові з артерії можна пізнати тим, що вона впливає хвилями. А витікає вона великим струменем і б'є немов фантаном з причини, що кров в артеріях перебуває завжди під значним тиском від серця. З кожним ударом серця є новий вплив крові. Кров артерій має яскравий колір. При ушкодженні великих артерій поранений може згубити велику кількість крові впродовж кількох хвилин. Тому треба таку рану відразу доглянути, інакше може наступити поважна шкода пораненому, включно із смертю.
- б. При ушкодженні вени кров витікає рівномірно і не у такій кількості, як кров із артерій. Колір крові вен темночервоний.
- в. При кровотечі із капілярів, кров витікає окремими краплями, як в артерій, але значно повільніше.

Якщо теча крові не спинена, хворий блідне, пульс слабне і стає ледве відчутний, а в тяжких випадках поранений непритомніє. Тому потрібно якнайшвидше припинити кровотечу. Особа, яка стратить дуже багато крові може вмерти.

МАЛІ КРОВОТЕЧІ

1. Кровотечу звичайно можна зупинити легко притиснувши рану пепев'язкою або полотном. Важне, щоб полотно було чисте. Коли кров промочить його, замінити другим.
2. При малих зраненнях вистарчить стиснути чистими пальцями місце поранення і притримати зране місце, аж доки не утвориться згусток крові, що припинить течу крові. Не дотикати рани, щоб не нанести у тіло бактерії.
3. Опісля наложити верх рани бандаж. Бандаж не повинен бути занадто стиснений. Коли рука або палець починає синіти від стиснення, так це знак, що досягнуто правильний обіг крові. В такому випадку негайно розвільнити пов'язку.

КРОВОТЕЧА НОСА

1. У випадку кровотечі носа пораненому треба сісти, розімкнути ковнір, нахилити голову допереду і дихати через рот, щоб не створилася згустка крові, яка загородить перехід повітря від носа до голови. Не видувати ніс.
2. Стиснути ніс пальцями і тримати 5 до 10 хвилин. Поранений дихає впродовж цього часу через уста.
3. Звільнити стиск поволі. Якщо кров далі тече, знов стиснути ніс на 5-10 хвилин.
4. На ніс та лице (чоло, шию) прикласти холодний, помочений рушник або зимний компрес. Коли кровотеча далі не припиняється, закликати лікаря.
5. Якщо кровотеча не припиниться, тоді треба вложити до носа (в обі ніздрі) трохи чистої вати або стерильне полотно. Завжди лишити частину полотна надворі носа, щоб можна було потім його легко витягнути. Пораненого положити на ліжку або землю, а голову покласти на подушку, щоб була трохи піднесеною.

УШКОДЖЕННЯ АРТЕРІЇ

При ушкодженні більшої артерії, коли виникає сильна кровотеча з рани і не вдасться легко спинити витік крові треба поступити наступним способом:

1. Спершу, нехай поранений ляже, щоб не зомлів. Пошкоджене місце повинно бути піднесене вище тіла. Приміром, якщо рана на нозі, тоді хворому треба пожитись, щоб можна було ногу підняти вгору.
2. Щоб припинити вплив крові, притиснути рану медичним полотном (газом), а якщо цього нема, можна використати будь-яке полотно, тільки, щоб було чисте. Це полотно треба змінити другим полотном, коли воно замочеться кров'ю.

3. Якщо кров далі проливає, тоді треба пальцем або рукою притиснути місця вище та нище рани, щоб спинити дальший приплив крові, що витікає із серця. Є чотири місця на тілі, що ними можна спинити потік крові, якщо рана є на руках, або ногах. Ці місця показані на ілюстрації поруч. Ці місця не можна притискати, коли рана є на голові, шиї або животі.

Рана на нозі або на стопі

Рана на шиї

Рана у верхній частині

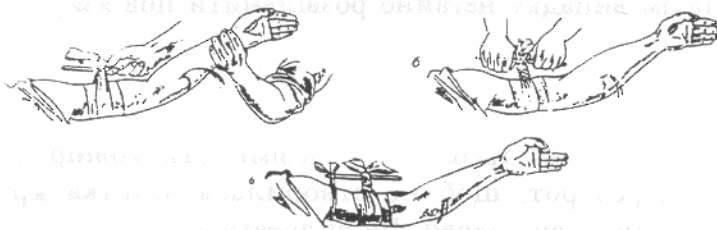
Рана на шиї

Рана на плечі

Рана на передпл'яччї

Як спинити кровотечу накладанням закрутки:
 1 — відготова до накладання закрутки.
 2 — накладання закрутки.
 3 — закінчення закрутки.

Рана на стегні

Рана на кисті

Місця, де слід притискувати артерії, щоб спинити кровотечу

5. Коли припиниться кровотеча, треба добре і міцно забандажувати рану, але не так тісно, щоб не можна було відчутти пульс нище і подальше рани. Краще не змивати самому такої поважної рани, а залишити чищення та опіку рани лікареві.

6. Слід вважати, щоб не торкатися рани некритою, а головню не митою рукою. Це може заразити рану і спричинити інфекцію. Взагалі рану та місця довкола рани треба помити йодом, або іншим дезинфекційним плинном, накрити плястром і зав'язати чистим, стерильним бандажем. Але у крайньому випадку, важніше є припинити витік крові, бо втрата більше 4 літрів дуже небезпечна для життя людини. Рівнож з огляду на поважну хворобу СНІД (AIDS), старатися не набратись крові пораненого, головню коли на власному тілі є незагоєна рана.

7. Цурупалок, або турнікет, вжити тільки у виїмкових обставинах. Неправильне зав'язання турнікету може спричинити велику шкоду людині.

Зав'язку кладеться вище рани, себто ближче серця. Її не тримається на нозі довше пів години, хіба що кровотеча не спинилася. У таким випадку треба зав'язку трохи розвільнити після кожної пів години на 1-2 хвилини. На той час стиснути артерію вище рани пальцем для того, щоб кров не витікала.

8. Кровотеча з вух і втрата свідомости означають пошкодження черепа (голови). У таким випадку не можна взагалі рухати пошкодженого. Найкраще залишити його на тому ж місці, прикласти холодну воду чи лід до голови і залишити його в спокою, поки не прибуде лікар.

9. Є також внутрішні кровотечі. Людина чується від них слабою, її шкіра біліє і стає холодною та мокрою. У такому випадку, її треба покласти, перевірити дихання і не давати нічого їсти або пити, аж не повернеться нормальний стан.

ЗАРАЖЕННЯ РАНИ

1. Коли рана напухла, почервоніла і є дуже теплою, а на ній створився жовтуватий плин, так рана є зараженою. Інфекція може спричинити гарячку та послаблення. У такому випадку треба, щоб рану оглянув лікар.
2. Коли нема в околиці лікаря, треба припильнувати заражену рану самому. До зараженої рани прикласти рушник, замочений у теплій (не гарячій) воді, стискаючи воду на рану. Рушник треба замінити другим, коли прохолоне і так мочити рану на протязі пів години.
3. Відтак накрити рану перев'язкою або чистим, сухим полотном.
4. Після пів години повторити мочення рани теплим рушником. Повторювати цю процедуру треба аж доки не прибуде лікар.

ЗЛАМАННЯ КІСТКИ У НОЗІ ТА РУЦІ

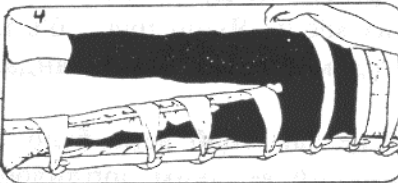
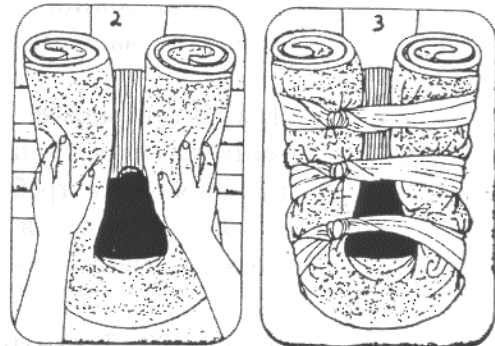
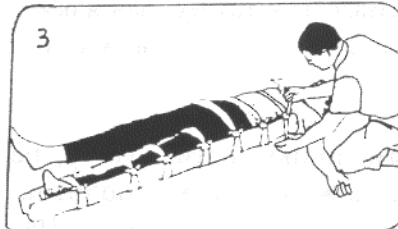
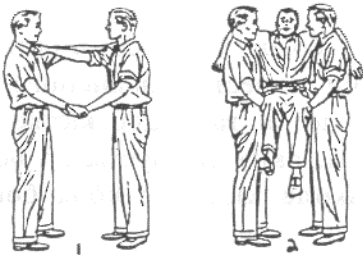
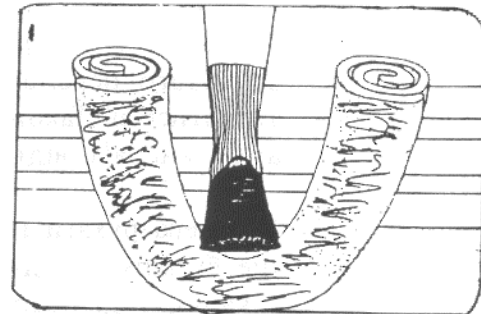
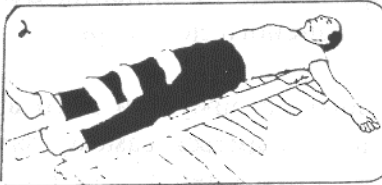
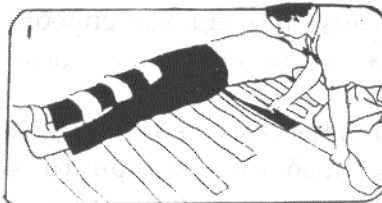
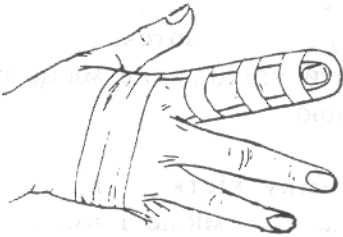
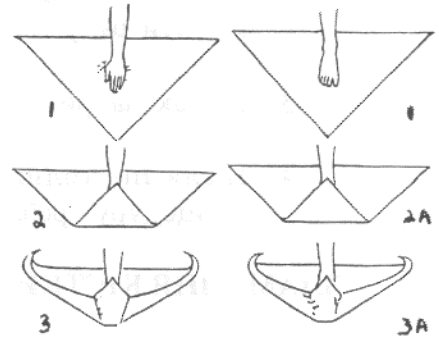
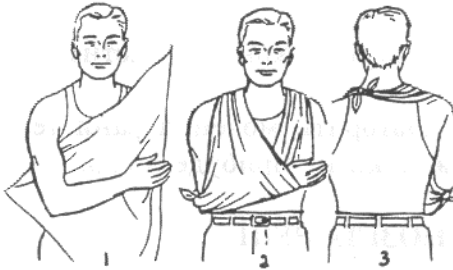
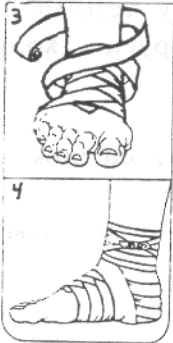
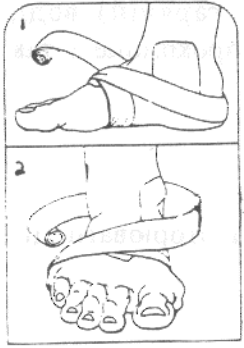
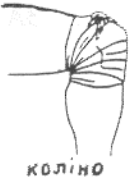
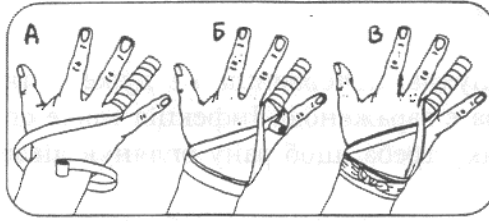
Перелом кістки може бути або закритим, при якому кістка не продирається через шкіру, або відкритим, при якому кістка пробиває шкіру і є кровотеча. Перелом кістки можна пізнати по тому, що під час спроби порухати ушкоджене місце біль збільшується і взагалі майже не можна рухати цією частиною.

1. У випадку відкритого перелому, коли видиться уламку кістки, як і в разі закритого перелому, не пробувати повернути кістку на своє місце і взагалі не торкатися її. Також не братися до почищення цього місця. Найкраще є закликати амбулянс, або відвезти пораненого до лікарні.
2. Не треба рухати пораненого і стримувати його від руху, бо це може спричинити ще більшу шкоду. Якщо доводиться самому завести чи понести пораненого до лікарні, тоді потрібно створити опертя для пораненої кістки так, щоб кістка не рухалася. Для цього вживається шину, зав'язку і бандаж, яких зв'язується з обох кінців зломаної кістки, або якщо є звихнення—довкола кісток з обох боків звихненої частини.

Для шини можна вжити дошку, патик, гілку, палицю, парасолью, звинену газету тощо. Зв'язувати шини можна кусками полотна, хусткою, краватками, пасками і т.д. Зв'язувати треба добре, але не дуже тісно. Після зв'язання перевірити, чи чути пульс нище від зв'язаних місць. Якщо пульс б'є надто слабо, так треба звільнити зав'язку. Рівнож треба згодом перевірити, чи бандаж не стіснівся із-за опуху.

3. Положити поранене місце так, щоб воно було вище сусідних частин тіла. Це зменшить опух, спричинений великим допливом крові. Також приложити лід, обвитий рушником або полотном.

4. Якщо є відкрита рана, тоді не торкатися її, щоб не спричинити інфекції.
Накрити стерильним газом або зовсім чистим полотном.

НАТЯГНЕННЯ М'ЯЗІВ (скручення ноги, руки тощо)

1. Положити пошкоджену частину тіла на підвищене та вигідне місце.
2. Покласти верх рани зимну обкладку (компрес) або мішок із ледом і тримати так протягом години-дві, щоб зменшити біль та опух. На прогульці можна для цього вжити змочений у холодній воді і витиснений рушник, а також на коротко вмочити пошкоджене місце у холодній ріці.
3. Відтак завинуту бандежем, щоб натягнена м'яза мала потрібне для вигоювання опертя.
4. Загоєння прискіпитися, коли пошкоджене місце рухаємо трохи час від часу, замість того, щоб тримати його штивно весь час.
5. У випадку поважного пошкодження слід відвести пораненого до лікаря.

ПОТОВЧЕННЯ (внаслідок повалення важкого предмету на тіло)

Внаслідок потовчення на тілі твориться синяк. Верхня шкіра може не зазнати поважного пошкодження, але м'які тканини під верхньою шкірою є пошкоджені. Рівнож, малі судина крові розриваються, і кров переливається по тканинах, що спричинює опух.

Поступати треба подібно, як у випадку натягнення м'язів: 1. помити водою та милом, 2. обвити пошкоджене місце перев'язкою, 3. піднести його вище серця і потримати так від пів години до двох годин, залежно від суворости рани. 4. Накласти верх пошкодженого місця лід, завинутий у газі, і тримати 20-25 звинин. 5. Якщо рана не загоїться після одного дня, можна прискіпити процес гоєння наложуючи компрес, замочений у теплій воді.

Потовчену руку або ногу не сміється рухати. Якщо біль не зменшується після декількох днів, тоді треба завести пораненого до лікаря.

УДАР ГОЛОВИ

1. Коли людина вдарилася сильно головою, краще не рухати її, щоб не пошкодити мозок. Побитими також можуть бути плечі або карк.
2. Треба зразу закликати амбулянс. Конечно звернутися по медичну допомогу, коли поранений втратив притомність, виявляє здезорієнтованість, почуває нудоту або блюває, чи має невиразний або подвійний зір. Тимчасом хай поранений лежить на спині.
3. Коли з носа або рота витікає кров, положити пораненого боком.
4. Людина, яка втратила притомність, напевно має побиту голову. Варто перевірити, чи вона дихас. Якщо потрібно, дати штучне дихання. Не давати нічого пити чи їсти, аж не дозволить лікар.

Соняшний удар приходиться у наслідок довшого діяння сонячних променів на непокриту голову. Він приходиться раптово. Удар може бути легкий або поважний.

А. Легкий удар спричинює почервоніння лица, біль голови, послаблення, блювання (вертання) і часами втрату притомности (людина паде на землю).

1. Потерпілого треба негайно перенести у тінь, під дерево (добре це зробити при допомозі інших). Коли близько нема тіні, збудувати якусь заслону, щоб захистити хвору людину від дальшого сонячного проміння.
2. Звільнити на ньому одяг, на голову і груди покласти холодні компреси, або намочити лице холодною водою. Можна навіть лягати водою по тілі, або й ще обвити голову холодним, мокрим рушником і тіло мокрим простиралом.
3. Дати напитися 3-4 склянки холодної води, змішану з пів ложкою соли, або помаранчевий сок.

Б. Удар сонця може бути більш поважним: температура підноситься вище 40 градусів (105 г. Фаренгайта), шкіра стає гарючою при повній відсутності поту, наступає запаморочення (делірія), послаблення координації рухів, втрата притомности, блювання. Такі удари бувають на довгих мандрівках, коли мандруючі не носять накриття на голові, а на них тривало б'є сильне сонце і нема, що пити.

1. Коли запримічуються згадані симптоми, треба діяти скоро, інакше може статися поважна шкода мозкові, а навіть смерть. Добре занурити людину у холодну воду, якщо це можливе, або занести в будинок із охолодженням, чи поставити перед нею вітрак. Інакше накрити людину рушником чи полотном, замоченого у воді або спирті (алькоголі). Це допоможе витягнути гарячку і знизити температуру тіла. Важне є швидко знизити температуру тіла, але одночасно вважати, щоб хворий не перестудився.
2. Добре є продовжувати класти холодні компреси, давати пити воду (але без леду) і перевіряти час від часу чи температура не починає знов підходити. Не давати кави чи інше пиття із стимулянтами (кофеїною тощо).
3. Сильно помасажувати ноги і руки, щоб зрушити циркуляцію крови. Положити пораненого у холод, обвити і перебрати у другу одягу. Треба також вважати, щоб хворий не попав у кому.
4. Якщо хворий непритомний, тоді дати штучне дихання.
5. Якщо людина далі відчуває себе дуже погано, так треба закликати амбулянс, або самому негайно завести до лікарні. Тим часом натирати ноги, посуваючись все вище вгору, до серця.

ТЕПЛОВИЙ УДАР (ПЕРЕВТОМЛЕННЯ)

Такий удар буває внаслідок перегрівання тіла при високій температурі повітря, насиченого великою вогкістю і при відсутності вітру. Він також може статися, коли працюється до перевтоми на сонці.

Потерпілий біліє, стає ослаблений, зігрітий та спочений, його губи ломляться, шкіра стає липкою, серце прискіпується, є спад температури тіла, біль голови, біль у грудях, тяжкість віддиху, нестабільність ходу, і часами доходить до блювання (вертання), розвільнення, сильного ослаблення, втрати притомности та запаморочення. Через велику вогкість у повітрі піт не випаровується легко і тому не виконує справно свою охолоджуючу функцію. Тіло губить сіль.

1. Пораненого треба взяти у холод і дати напитися плинину, а найкраще пів склянки води, змішаної малою ложкою соли. Попивати що 15 хвилин впродовж одної години.
2. Добре, щоб хворий ліг на деякий час, положивши ноги вище тіла.

ДОПОМОГА ПРИ ЗОМЛІННІ

Зомління спричинюється внаслідок перемучення, голоду, наглої несподіванки, духоти в кімнаті, що не має доброї вентиляції, горячі та духоти надворі тощо. Дихання та пульс слабнуть, лице біліє та чоло покривається потом. Коли відчувається, що стає слабо, треба пожитися на землю або принаймні сісти і спустити голову між колонами. Так треба поступати з людиною, коли завважитися, що вона починає бліднути.

1. Якщо хтось зомлів, краще перенести зомлілого або допомогти перейти на окреме місце, подалі людей, найкраще у тінь, якщо це сталося надворі через горяч від сонця, або надвір, якщо це сталося через духоту всередині. Там положити зомлілого на землі, долівці чи на довгому столі, лицем від землі, і підложити коц або подушку під ноги, щоб ноги лежали вище тіла.
2. Звільнити одіж (ковнір), помочити лице холодною водою, але не обливати його водою. Не подавати нічого до пиття, аж поки недужий прийде повністю до свідомости, бо може нахлинутися водою.
3. Як зомлілий пічне блювати (вертати), обернути його набік, щоб горло осталося відкритим. Можливо треба буде у таким випадку почистити його рот, вживаючи для цього рушник.
4. Коли людина зомліє, вона зразу пробуджується. У випадку, що вона не реагує на питання впродовж 5 хвилин, слід покликати лікаря. Тим часом перевірити, чи людина дихає.

ОПІКИ (ПОПЕЧЕННЯ та ПОПАРЕННЯ)

Попектися можна від вогню, киплячої води, електрики, гарячого предмету і т.п. Опік може бути легкий і не вимагати лікарської опіки, бо рана загоюється скоро, або поважним із понищенням шарів шкіри. Такий опік вимагає лікарської уваги. Характер опіку класифікується трьома ступенями:

A. перший ступінь опіку є найменш загрозливим. Пошкодженими є лише поверхневі шари шкіри. Шкіра червоніє або втрачає колір та дещо опухає, і відчувається гострий біль.

1. У випадку такого опуху треба положити поранену частину тіла у миску, наповнену холодною водою (без льоду) або під краном і пустити холодну воду. Тримати так впродовж 10-20 хвилин, або поки біль дещо зменшиться.
2. Тоді обвити стерильним газом або сухим та чистим полотном. Аспірина також допоможе зменшити біль. Колись радили помазати легке попечення вазеліною, несоленним маслом, олією чи білком яйця, але краще уникати такі домашні ліки.

B. Опік є другого ступеня, коли крім згаданих вище ознак, з'являються на шкірі пухирі, наповнені рідиною.

1. Проколювати або розрізувати пухирі не добре, бо у тіло може зайти бруд, що спричинить інфекцію.
2. Якщо тільки мала частина тіла попечена, то вистарчить поступати подібно, як у випадку опіку першого ступеня, хоч на всякий випадок радиться відвезти до лікаря, щоб перевірити шкоду, спричинену попеченням.
3. Якщо опік охопив більшу частину тіла, так треба поступити, як у випадку опіку третього ступеня.

B. Третій ступінь опіку є найповажніший і найнебезпечніший для життя потерпілого. Пошкоджені можуть бути всі шари шкіри і вони вже ніколи не загояться. Попечення 1/3 поверхні тіла може бути смертельне.

1. У цьому випадку закликати швидко допомогу або якнайскоріше відвести до лікарні.
2. Попеченого прикрити чистим, тільки що випрасованим гарячим залізком простиралом (випрасоване простирало не буде ліпитися до шкіри), або принаймні накрити ковдрою, щоб поранений був теплим.

ОШПАРЕННЯ (ПОПАРЕННЯ)

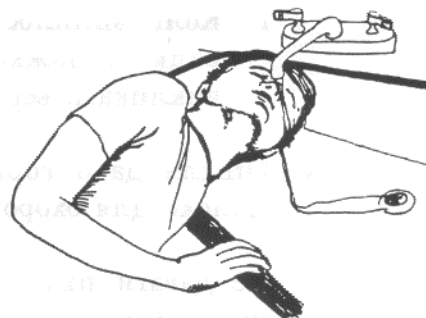
1. Занурити попарену частину тіла під холодну воду на 10-20 хвилин, або приложити лід, завинутий у рушнику, чи замочене у' зимній воді полотно

(тільки треба припилювати, щоб полотна було чисте, бо на попареному місці може відкритися рана).

2. Опісля легко помити шкіру милом та водою. Зразу не мастити попарене місце вазеліною.

ОПАР ХЕМІЧНОЮ РІДИНОЮ

1. Промивати поранене місце 10-20 хвилин сильним струменем води з водопроводу, щоб цілковито змити хемікальну речовину.
2. Відтак легко помити шкіру милом та водою.
3. Опісля прикласти вату, замочену у соді до печення та обвити пошкоджене місце чистою, сухою перев'язкою/газом.
4. Якщо хемікалія дісталася в око, так треба легко, але добре вимити око теплою водою 10-15 хвилин. Лити воду із горнятка 2-3 см. від ока. Поранений повинен моргати скільки може під час цієї процедури. Не силувати очі, щоб відкрилися.
5. Відтак накрити око газом або чистою хустиною, і негайно шукати лікарської допомоги.

ОТРУЄННЯ

В разі отруєння треба поступити наступним способом:

1. Знайти пляшку, якою отруїлася людина, прочитати опис протидіяння, і дати людині антидоту, яку пропонується в описі. Коли людина отруїлася медициною, закликати лікаря або лікарню і не давати їй нічого.
2. Закликати лікарню по вказівки. Мати готовою інформацію, чим людина отруїлась.
3. Якщо не можливо дістати медичної поради, а на пляшці з отрутою не подано антидоти в разі отруєння, так треба самому діяти.
 - а. Коли отрута не є в роді плинів, які спричинюють палення в тілі, то блювання (вертання) побажане. Щоб викликати блювання, дати кілька горняток води або молока, чи запхати палець далеко в роті. Вода, змішана з ложкою соли або „бейкінг сода“ pomoже розводнити отруту. Слід подбати, щоб коли людина блюває, її голова є повернена вниз або вбік.
 - б. Коли людина напилась бензини, або кислоти, чи другого плину, що спричинює обпалювання, так небезпечно викликати блювання. Такі плини можуть при блюванні пошкодити легені та горло. Треба, радше, розводнити

та знеутралізувати отруту у животі.

- в. Якщо спожилось бензину, або щось подібне, так треба дати випити 4-5 горняток води.
 - г. Коли це кислота (асида), дати чаю із двома ложками „бейкінг соди“.
 - г. Коли випилося алкалію (приміром—амонію), дати напитись кілька горняток води із ложкою цитринового соку або оцету, але не до такої міри, щоб викликати вертання.
4. Опісля дати горнятко води або білок із чотирьох яєць, маслинну олію, або молоко для охорони обшивок системи травлення.
 5. Не давати пити, коли людина непритомна, сильно тремтить у конвульсії, або дуже вимучена й ослаблена. У такому випадку, відвезти її до лікарні.
 6. Якщо людина удихнула отруйні гази, треба її якнайскоріше взяти на свіже повітря. Коли вона перестала дихати, дати їй штучне віддихання.

ШТУЧНЕ ВІДДИХАННЯ

Штучне віддихання застосовується при: утопленні, загазуванні або вдиханні диму, соняшному ударі, електричному шоку, зомлінні, застрягненні предмету у горлі тощо. Потерпілий тратить притомність, а його обличчя стає побіліле або почервоніле. Людина, яка перестає дихати, вмирає після 4-6 хвилин. Дві-три хвилини без віддиху спричиняють поважну шкоду мозкові.

Часами тяжко упевнитись, чи людина дихає. Щоб перевірити це, треба підложити одну свою руку під шию потерпілого, а другу на чоло і повернути йому голову назад. Приложити своє вухо близько рота і носа та дивитися на груди. Якщо особа дихає, її груди будуть рухатися і можна буде відчутти вихід повітря з рота та носа. Таке повинно статися впродовж 5 секунд. Якщо особа не дихає, треба дати їй штучне віддихання.

Ще перед цим слід перевірити, чи у горлі не застряг предмет, який перешкаджає диханню. Якщо видно предмет, так треба його витягнути.

Приступаючи до штучного дихання, треба розімкнути комір потерпілого, пальцем очистити рот та ніс від бруду і перевірити положення язика, щоб не закривав повітря шлях до легень (найкраще витягнути язик надвір).

А. Є кілька способів штучного дихання. Один з найкращих способів є штучне віддихання „з уст до уст“:

1. Положити потерпілого спиною до землі. Підкласти рушник, згорнений у валок або одну із своїх рук під карк пораненого і похилити його голову назад, щоб борода була повернена вгору.

2. Відкрити уста потерпілого, затиснути йому ніс пальцями, притулити свої уста до уст потерпілого і вдихати повітря у його рот. Дихнути сильно чотири рази, одним за другим, щоб груди почали підноситися. Якщо це мала дитина, положити свої уста верх уст і носа дитини, щоб дихати в оба отвори.

Якщо уста потерпілого закривавлені, або просто не бажається дотикатися своїми устами безпосередньо до уст потерпілого, можна приложити до його уст хустину і дихати через хустину, або дихати крізь носові отвори потерпілого, при чому його уста треба тримати замкненими.

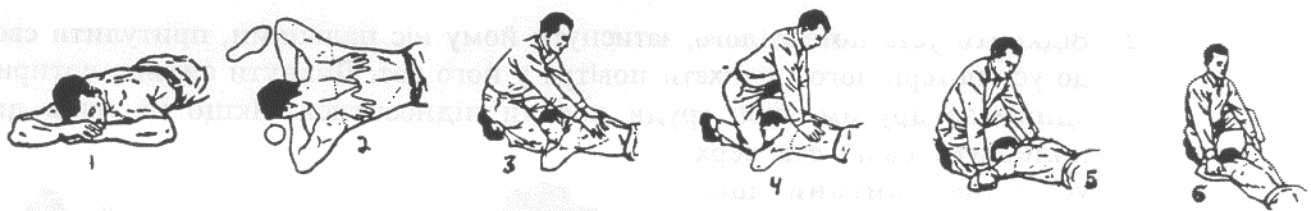
3. Після кількох таких віддихів відсунутись і послухати, чи потерпілий не починає дихати. Повторити цю процедуру в разі неуспіху. Вдихати глибоко що п'ять секунд у старшого і що три секунди у дитину. Не піддаватися, аж поки потерпілий не пічне самому дихати. Часами це приходить після кількох годин. Тимчасом попросити когось, щоб закликав амбулянс.

Впродовж цієї процедури, голова потерпілого має бути повернена назад. Це дає змогу легше дихати.

4. Якщо після кількох спроб далі нема успіху, перевірити, чи щось таки не застрягло глибше у роті. Можливо треба буде повернути потерпілого на бік і гострим плеском вдарити лопатки плечей, щоб прочистити те, що зачепилось глибше у горлі. Дитину можна положити на коліні, із головою спущеною вниз, і подібно вдаряти кілька разів у лопатки плечей.
5. Якнайскоріше прикликати лікаря. Накрити пораненого коцом, щоб йому було тепло. Коли він пічне дихати, хай продовжує лежати принаймні годину.

Б. Інший спосіб штучного дихання такий:

1. Положити потерпілого на животі та спочити його голову на зігнутих перед ним руках.
2. Клякнути перед головою потерпілого і приложити свої коліна близько його голови.
3. Покласти долоні своїх рук на його спину так, щоб пальці лежали на лопатках плечей.

4. Похиляючись поволі вперед, стискати повільним та рівним ритмом об його грудну клітку.
5. Поволі тягнути його руки до себе і перейти до ліктів потерпілого.
6. Вхопити його рамена і піднести до себе, не згинаючи його лікті. Відтак знизити рамена до оригінальної позиції.
7. Повторити цей цикл кілька разів, аж поки не досягнуто успіху.

ШОК

Шок—це цілковите знесилення функцій тіла. Серце, легені та другі частини тіла не функціонують правильно. Бувають випадки, що людина навіть вмирає від шоку. Людина може потрапити у шок внаслідок перелому кістки, великого опіку, поважної втрати крові, дуже тяжкого болю, внаслідок контакту із електричним струмом і т.д.

Симптоми шоку це—побіління і липкість шкіри, широко розплющені очі, слабкий і нерегулярний віддих, слабкий, але швидкий пульс, блідість, нудота (схильність вертати).

У випадку шоку треба:

1. Положити людину, спиною до землі. Це допоможе тілі успокоїтися і менше працювати. Якщо людина трясеться від холоду, накрити її коцом. Якщо людині жарко, легко прохолодити її. Підложити коц під ноги хіба, що нога є зломаною, або коли це спричинює ще більший біль.
2. Подати потерпілому напитись горнятка теплої води, молока, кави або чаю, якщо він не вертає або не втратив притомність.
3. Коли людині тече кров із рота або коли вона блюває, треба обернути її боком. Зігнути коліна й одною рукою підложити голову. Слід перевірити, чи людина відповідно дихає.
4. Закликати якнайшвидше медичну допомогу, бо шок може привести до смерті, навіть коли саме поранення, що спричинило шок може не бути смертельним.

КОНВУЛЬСІЇ

Симптоми конвульсивної атаки є: кидання тіла невинними спазмами, посиніння губ, оборот очей вгору, кидання головою.

1. Таку атаку не пробувати припинити. Треба радше цю людину положити на землю чи підлогу, обернути голову в одну сторону, щоб слина могла вийти і не дусила людину. Прочистити довколiшню територiю вiд всяких меблiв, щоб уражена людина не пошкодила себе, коли нею кидається.
2. Вложити до рота завинену хустину мiж зубами, щоб пiд час такої спазми уражена людина не вкусила свiй язик.
3. Коли є гарячка, приложити на голову холодний мокрий рушник i прохолоджувати тiло губкою, замочену в спиртi (алькоголi) або холоднiй водi.
4. Коли конвульсiйнi спазми припиняться, положити цю людину на вигiдне мiсце i негайно прикликати лiкаря. Конвульсiї звичайно тривають всього кiлька хвилин, але вимагають медичної уваги навiть, коли перейдуть, щоб перевiрити чи спазми не спричинили якоїсь внутрiшньої шкоди.

Деякi люди мають епілепсiю вiд народження; в iнших епілепсiя починає з'являтися пiзніше в життi. Людина з епілепсiєю не є небезпечною для других. Коли особа попаде в епілептичнi спазми, найкраще залишити її в спокою. Не старатися притримати її, тiльки вiдсунути усе довкола неї. Пiсля того, як вона прийде до себе, не випитувати її, бо це тiльки похвилює її. Хай вона вiдпочиває в спокою. Пiзніше повернути її боком, перевiрити дихання, звiльнити сорочку.

УКУС ГАДЮКОЮ

Укус гадюки має вигляд 1-2 або бiльше малих круглих дiрок у шкiрi. Таке мiсце звичайно опухне i буде гостро болiти. Дихати може стати важче, i людина може почати блювати i втратити притомнiсть. Поступати треба наступними способами для зменшення шкоди вiд укусу гадюкою:

1. Найперше, нехай укушений ляже i багато не рухається. Це сповiльнить течу кровi i поширення отрути по тiлi. Укушену частину тiла положити так, щоб звисала i була нижчою вiд серця. Покликати якнайскорiше лiкаря. Завезти до лiкаря навiть, коли вкусила неотруйна гадюка, щоб дiстати застрик проти тетаносу та iншу допомогу.
2. Якщо отруйний укус є на руцi або нозi, тодi хустиною, шнурком, поясом, чи гумкою обв'язати руку або ногу мiж мiсцем укусу та серцем, щоб кров iз отрутою не плила до серця (5-10 сантиметрiв вище рани). Зав'язати так тiсно, щоб перешкодити руховi кровi у верхнiх жилах, але не так тiсно, щоб зовсiм спинити доплив кровi. (Якщо зовсiм спинити доплив кровi, можна спричинити гангрену—убити клiтини i понищити шкiру на цьому мiсцi тiла). Обв'язку скинути пiсля 5 хвилин, але далi держати укушену руку або ногу спущеною.

Не робити пов'язки прямо на зап'ястку руки, на лiкотi чи колiнi, радше покласти її вище цих мiсць. Коли площа довкола укусу пiчне напухати, тодi дещо звiльнити пов'язку. Коли укус не є на нозi або руцi, тодi нема можливостi робити пов'язки. Треба, щоб людина положилася, i покликати лiкаря.

3. За наступними ознаками можна швидко зорієнтуватись, чи укуса дуже отруйна. Якщо отрута сильна, людина буде відразу мати гострий біль, заражене місце стане напухати та міняти колір, пульс буде прискішений, хоч битиме дуже слабо, людина зачне бліднути, слабнути та вертати. Часами також стає важко дихати і зір стає невиразний.
4. Коли симптоми не такі страшні, так значить, що отрута не сильна. В такому випадку, треба обмити поранену частину милом та водою, і положити лід або полотно, замочене у холодній воді на рану. Це спинює поширення отрути по тілі.
5. Слід закликати якнайскоріше лікаря. Якщо лікаря не можна сподіватися швидко, а отрута сильна (при поданих в ч. 3 сиптомах), тоді треба старатися витиснути якнайбільше отрути із крові. Для цього береться гострий ніж або бритву, продезинфікується його в алькоголі чи над вогнем, і там де рана розрізується шкіру навхрест, але не дуже глибоко, так щоб якнайбільше отрути могло виплисти разом із кров'ю. Також треба устами висисати отруту із рани (але не тоді, коли у своєму роті є відкрита рана). Відтак треба сполокати рот водою, бо хоч від смоктання отрути людина не затроїться поважно, отрута може спричинити деяку шкоду шлункові.
6. Звернутися до лікаря треба якнайскоріше. Якщо була можливість вбити вужа, тоді принести його лікареві, бо це йому pomoже краще зорієнтуватись про рід отрути. Часами вкушена людина впаде в шок, і тоді треба відповідно доглянути людину (диви у розділі про опіку в разі шоку). Старатися втримати людину спокійною.

Укус звіриною

Якщо належно не припилюється укусу від скаженого звір'я, настане поважна недуга або навіть смерть. Людина не зразу стає хворою від укуси скаженої звірини. У кожному випадку, треба діяти якнайскоріше. Лікування від скаження треба подати завчасу, щоб воно було вдалим. Більшість жертв вмирають, раз тіло піддається хворобі.

1. Коли укусить звір'я, треба негайно помити рану милом і водою та продовжувати мити приблизно 5 хвилин, щоб промити слину звірини.
2. Припинити кровотечу, якщо тече кров. Добре сполокавши рану, обвити биндом, перев'язкою або чистим полотном.
3. Податися до лікаря треба негайно. Він вирішить, які протизаходи взяти.
4. Якщо вкусив незнаний пес чи кіт, слід постаратися зловити звірину і передати поліції чи ветеринареві для аналізу, чи звірина скажена. Коли не вдасться самому спіймати звірину, подати поліції якнайдокладніший опис її, щоб вони могли її спіймати. Звірину треба спіймати живою, бо важко устійнити, чи вона скажена, якщо вона є мертвою. У випадку, що звір'я забите, відвезти його якнайскоріше до ветеринаря.

Укус бджоли, оси та комарів

1. Укуси комарів, бджіл та ос створюють біль тому, що вони встромлюють дуже дразливу кислоту у шкіру. Щоб знеутралізувати цю кислоту, треба легенько вмочити місце укусу спиртом, оцетом чи содою для печення („baking soda“), або приложити лід, завинутий у полотні. Пізніше намастити холодною кремою або плинном „Каломін“.
2. У випадку укусу небезпечною комахою або отруйним павуком, радиться прив'язати пов'язку на руці чи нозі між місцем укусу та серцем, щоб отрута не поширилась до серця. Стиснути пов'язку міцно, але не так тісно, щоб цілком спинити течу крові. Пов'язку скинути після 5 хвилин. Приложити лід, завинутий у полотні та покликати лікаря. Хай поранена рука або нога звисає з тіла.
3. Якщо в укушеного творяться якісь поважніші симптоми, слід взяти до лікаря, бо дехто є дуже чутливий до укусу комах та ос, через що має гостру алергічну реакцію.

Небезпека кліщів.

Кліщі—це дуже малі комахи, які спричинюють поважні недуги. Вони кусають, цупко зачіпившись за тіло. Чим довше вони є на тілі людини, тим небезпечніше.

1. Коли кліщ лізе по тілі, так треба його не збивати, а піднести із шкіри та кинути у вогонь або добре роздавити каменем, щоб не робив шкоди другим.
2. Якщо кліщ успів зачіпитися на тілі, не витягати його, а радше замастити олією або навіть маслом. Від цього він буде дуситися і опустить тіло.
3. Коли він вже не тримається тіла, скинути його щипчиками, звертаючи увагу, щоб витягнути його повністю.
4. Після цього треба укусу добре вимити милом і водою, щоб змити усякі мікроби.

РЯТІВНИЦТВО

Слід привчити себе бути обережним при всіх заняттях, звертаючи увагу на те, щоб не наражати себе на непотрібні небезпеки. Коли станеться випадок, не попадати в паніку, а спокійно і холонокровно обдумати, що треба робити.

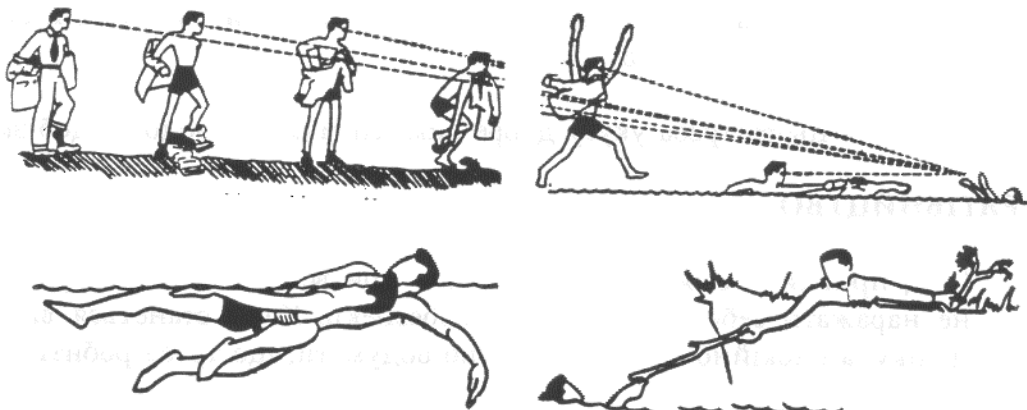
Сумівці повинні бути ознайомлені із рятівництвом, не тільки тому, що їм часто доводиться відбувати мандрівки і таборувати на природі, але також тому, що вони повинні бути наставлені і приготовлені дати допомогу тим, хто в біді. Рятівництво можна вивчити на курсах, що їх влаштовують товариства, пов'язані із плеканням здоров'я.

Деякі поради даємо у цьому підручнику. Важне є задержати спокій і бути зрівноваженим, щоб найкраще продумати, як поступати. Діяти треба скоро, тому варто ознайомитися із основними техніками рятівництва.

А. РЯТУВАННЯ ПОТОПАЮЧОГО

Коли бачимо, що хтось потопає у воді, так нашим обов'язком є допомогти врятувати таку людину. Але той, хто не вивчив способу допомоги потапаючому, а тим більше не вмє добре плавати, не повинен кидатися у воду, а діяти на допомогу потапаючому з берега.

1. Коли хтось потапає близько берега, або до нього можна приплисти човном, так найкраще простягнути до нього довгий палик, весло, або кинути линву (шнур) із петлею тощо, за якого потапаючий може вхопитись і затягнути його на берег.
2. Коли не вдається цим способом притягнути потапаючого до берега, або коли він є подальше берега, тоді треба кинутися до води допомогти потапаючому, зрозуміло при умові, що той, хто рятує знає способи рятування та вмє добре плавати.
 - а. Спершу треба роздягнутися до спідних штанів, щоб одяга не зв'язувала рухи. При цьому не відпускати потапаючого із свого зору.
 - б. Взяти з собою сорочку, тримаючи її зубами.
 - в. Припливши близько потапаючого, подати йому ковчир сорочки, щоб він за ним вхопився, і тоді тягнути його до берега.
 - г. Якщо потапаючий не виявляє достатньої сили, його можна притягнути на берег затягнувши одною рукою через груди під пахи руки, так щоб друга рука лишалася вільною для плавання.

- г. Подаючи поміч слід бути обережним, щоб потапаючий, який звичайно є у стані паніки, не хапнув і затягнув під воду того, що приплив його рятувати. Тому радиться вживати сорочку або приблизитися іззаду.

Б. ПОРЯТУНОК У ВИПАДКУ, ЩО ХТОСЬ ЗАГОРІВСЯ ВОГНЕМ

1. Якщо одіж людини загорілася вогнем, не треба бігти. Біг роздмухує полум'я і

розносити вогонь по тілі. Також небезпечно підніматися, бо вогонь може попалити лице. Треба натомість кинутися на землю і поволі качати себе по землі.

2. Коли ми бачимо, що хтось загорівся, треба його покачати по землі і бити полум'я. Загорнення у коці допоможе згасити вогонь. Слід бути обережним, щоб власна одежа не загорілася при цьому.
3. Коли придуситься вогонь, треба негайно дати першу поміч врятованому і відвезти якнайшвидше до лікарні.

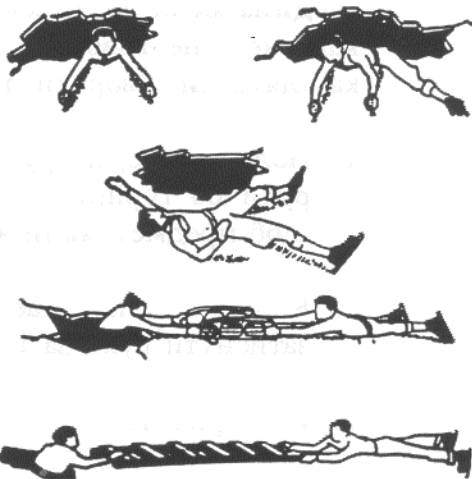
В. ПОРЯТУНОК У ВИПАДКУ ЗАЛОМАННЯ НА ЛЬОДІ

1. Коли хтось заломився на льоді, не підходити за близько до нього. Лід у тому місці напевно тонкий і, якщо наблизитися за близько, можна самому впасти в полонку (діру у льоді) тому, що краї льоду ломляться досить легко, головню під тягарем тіла.

2. Для рятунок, кинути йому линву (шнур), щоб мав за що взятися.

- а. Можна також прокласти по льоді драбину, що допоможе втримати його тягар на крихкій поверхні льоду. Її поверхнею жертва випадку може доповзти до свого рятівника.

- б. - Для цього також надаються санки. Гострі шпці лижв допоможуть відістася на твердшу поверхню льоду.

Г. ПОРЯТУНОК У ВИПАДКУ КОНТАКТУ З ЕЛЕКТРИЧНИМ СТРУМОМ

Кожна додаткова секунда прямого контакту із електричним струмом зменшує шанси рятувати життя. Тому треба якнайшвидше відірвати людину від електрики. Але робити це в безпечний спосіб, щоб самому не бути притягненим до струму, від якого відірватись дуже тяжко.

1. Коли випадок має місце в будинку, так відлучити втичку на дроті, по якому струм іде до людини або просто згасити електрику у хаті, відімкнути головний вимикач.

2. Надворі, відірвати електричний дріт від людини при допомозі сухого патики або гілки.

3. Людину відривається від електричного струму при допомозі неметалічного палика, сухого шнура або сухого полотна. При цьому дуже важне самому стояти на сухій землі, і торкатися виключно сухих предметів. Не торкатися пораненої електричним струмом людини аж поки не вдасться відірвати її від струму.
4. Внаслідок контакту із електричним струмом людина звичайно падає у шок, якщо не гине. Тому, після відірвання людини від електрики треба якнайскоріше перевірити, чи у неї є віддих та чи працює пульс. Коли пульс та віддих слабкі, слід застосувати штучне дихання.
5. Якщо пораненого треба перенести на друге місце, наперед перевірити, чи нема поломаної кістки. Відтак закликати амбулянс або завезти до лікарні.

Г. ПОРЯТУНОК У ВИПАДКУ, КОЛИ ОСОБА ДУСИТЬСЯ ВІД ЇЖІ

Людина може дуситься від їжі й перестати дихати. Коли людина дуситься, а не кашляє і не говорить, запитатися її, чи може говорити. Якщо вона не може кашляти чи говорити, тоді треба дати їй першу поміч.

1. Положити одну руку на груди й зігнути її до землі. Вдарити долонею своєї руки об горішню частину плечей поміж лопатками. Вдарити скоро 4 рази, щоб предмет, який затикає перехід у горлі випав з рота.
2. Коли це не помагає, стиснути живіт боком кулака під ребрами. Другою рукою затиснути руки за тіло і 4 швидкими поштовхами тиснути вгору.
3. Повторювати ці рухи, аж людина не почне кашляти.
4. Якщо особа зомліла, дати штучне віддихання.

ЖИТТЯ СЕРЕД ПРИРОДИ

ПЕРЕДУМОВИ І ВИМОГИ:

I-ий ІСПИТ СТАРШОГО ЮНАЦТВА на ступінь „ВОЇНА“

1. Знає основні правила перебування в природі і правила переходу терену в різних порах року.
2. Вміє маскуватися в різному терені та в різних порах дня і року, в час переходів та в час спочину (засідка, таборування) і знає, що робити на випадок заблудження.
3. Вміє збудувати, в різному терені і з різного матеріялу, сховище перед дощем та вітром та знає, як заховатися в час бурі і громовиці.
4. Вміє вилізти на дерево для потреб самооборони, підглядання тощо, та вміє зробити сидження поміж гіллям і звідти обстежувати терен та подати звіт з обстеження.
5. Вміє підібрати місце на нічліг, знає, де і як треба розбити шатро та вміє приготувати його до вжитку. Вміє звинути шатро та знає, як залишити місце для таборування.
6. Вміє різними засобами роздобути вогонь та розпалити і погасити ватру. Вміє збудувати вогнище (з каменів або для завішення казана) та зварити принаймні одну страву.
7. Знає різні роди знакування в терені. Вміє зорієнтувати карту з допомогою бусолі (компасу), сонця й годинника, зірок і вміє читати топографічну карту та зробити загальний плян відтинку якогось терену.
8. Продемонструє, що вміє запровадити рій на точно означене місце в терені, як рівнож на подану адресу, в незнаній йому/її частині міста.
9. Знає основи піонерки і спільно з роєм збудував споруду на таборі (стіл, лавку, кухонне устаткування, піч, браму до табору, спостережну вежу, кладку або місток через потік тощо).
10. Запам'ятає і вміє описати спостережені в терені, на вулиці чи в якомусь приміщенні предмети і події.
11. Вміє наслідувати звуки декількох птахів або звірят, що їх голос може служити засобом зв'язку або сигналом наступу чи перестороги, не зраджуючи присутности людини.
12. Вміє розпізнати 10 слідів домашніх і диких звір'ят та може визначити їх напрям.
13. Знає про найбільш поширені небезпеки в природі: отруйні і небезпечні рослини,

овочі і гриби, звірята, плазуни і комахи. Вміє описати, згідно помітити небезпеку і знає, як остерігтися її та як їй протидіяти.

14. Назве і схарактеризує, подаючи застосування і користь, 5 рослин або зел-квіток, 5 дерев і 10 тварин та скаже, котрі з них ростуть, згідно ростуть в Україні.

II-ий ІСПИТ СТАРШОГО ЮНАЦТВА на ступінь „ДРУЖИННИКА“

1. Має за собою найменше 10 виправ і перебувань в різному терені і в різних порах року.
2. Знає основні правила перебування серед природи в різному терені та різних порах року і вміє переходити гірські, лісові, пільні, багністі, пісковинні, степові та інші терени, залюднені і незалюднені, одинцем і групою, пішки та з допомогою різних комунікаційних засобів.
3. Добре читає топографічні карти, розуміючи всі умовні знаки та зображення поземелля терену. Вміє зорієнтувати карту з допомогою компаса, бусолі, чи годинника та вміє уживати їх в часі маршу у визначеному напрямі.
4. Орієнтується в терені вночі та вміє розрізнити роди і натугу світла й різних звуків (розмова, кашель, хід, тріскіт галузок тощо), та вміє визначити їх приблизну віддаль в різному терені і при різній погоді.
5. Вміє визначити „на око“ та обчислити методом відношення боків трикутника віддаль і висоту різних об'єктів в терені.
6. Знає основи піонерки: методи зрізування чи зрубування дерева, копання ям, загачування води, знає 10 найконечніших вузлів і різні способи зв'язування дерева та інших матеріалів, вміє користуватися різним знаряддям та спільно з роєм збудував уже найменше 2 різні споруди в терені.
7. Вміє різними засобами роздобути вогонь та користуватися ним в різних потребах, знаючи і дотримуючись всіх правил безпеки, згідно з вимогами окремих теренів.
8. Знає, які овочі, ягоди, зела, гриби та інші рослини можна споживати з користю для здоров'я і відбув триденну пробу перебування в „дикому“ терені, без власних харчових приписів.
9. Знає про всі можливі небезпеки в терені, знає, як їх передбачити і розпізнати, як їх оберігатися, згідно, як їм запобігти, протидіяти і як боронитися перед ними.
10. Пояснить значення і вагу природи в житті людини та розповість про позитивний її вплив на здоров'я, на духовий і фізичний розвиток людини, а особливо молододі людини.

А. Значення природи в житті людини.

Життя серед природи навчає людину багато корисного і цінного. Природа створює у нас спокій і гармонію. Серед природи людина пізнає, що вона тільки одна частинка чудового Божого світу і що вона мусить діяти у гармонії із своїм довіллям та старатися стримуватись від будь-якого нищення. Таким шляхом природа позитивно впливає на характер людини та витворює у ній добрі риси: пошану до свого довілля і других людей, щирість, чесність, схильність допомагати другим, оптимізм. Тому ми повинні шукати нагод побувати серед природи, а перш за все вибиратися в мандрівки.

Мандрівка у терен приносить приємні переживання для молодшої людини. Вона зроджує глибокі почування у зустрічі із незнаним, збуджує гін (жадобу) досліджувати нові терени та бажання пригодництва. Прогулька стає іспитом вмилости, зарадности, розсудливости та відповідальности. Тут приходиться вирішувати питання першорядної ваги, розв'язувати проблеми, зустрічатися з непередбаченими ситуаціями. Тут також приходиться розвивати ініціативу, творчі зусилля, енергійність, довіря до себе та дружню співпрацю із другими. Мандрівництво також вчить про важливість і необхідність доброї підготовки— принцип, який ми повинні навчитись застосувати до всіх галузей нашого життя. Взагалі, мандрівництво в терен це одна із форм заправи або підготовки до життя.

Б. Основні правила перебування в природі і правила переходу терену в різних порах року.

Мандрівка у терен приносить приємні переживання для молодшої людини. Вона збуджує жадобу досліджувати незнане та бажання пригодництва. Прогулька стає іспитом вмилости, зарадности, розсудливости та відповідальности. Тут приходиться розв'язувати проблеми та зустрічатися з непередбаченими ситуаціями. Тут також приходиться розвивати ініціативу, творчість, енергію, довіря до себе та дружню співпрацю із другими. Мандрівництво допомагає заправитися до життя.

В. Підготовка до мандрівки

Мандрівництво вчить про важливість доброї підготовки до кожного заняття в житті. Добра підготовка уприємнить для нас мандрівку та побут серед природи і допоможе запобігти різним небезпекам та дати раду із всякого роду випадками.

Головні справи, на які ми повинні звернути увагу, готуючись до прогульки і побуту серед природи є:

1. Одяг

Як ми повинні вбратися для прогульки залежить від пори року, погоди та терену, в який плянуємо іти у мандрівку.

а. Літо. Улітку, на відкритому терені найвигідніше мандрувати у коротких штанах і в легкій сорочині з відкритим комірцем, щоб повітря могло переходити та прохолоджувати тіло. На ноги вбирати довгі та грубі

підколінки для кращого їх захисту від нашурювання черевиками чи чоботами.

Слід також бути приготованим до холоду і дощу, тому взяти зі собою легку куртку або светер, дощовик або пончо, і можливо довгі штани.

Якщо погода холодна і є в пляні переходити через заліснені терени, тоді краще вбратися у довгі штани та сорочку із довгими рукавами.

Треба також брати накриття на голову, особливо у соняшний день. Перебування довгим часом під сильним промінням сонця без накриття на голові може спричинити удар сонця, тим більше на мандрівці, коли зуживається енергію на хід. Голову від сонця найкраще захищає біла із легкого полотна шапка, або біла хустина для дівчат.

У соняшний день варто намаститись мастю для охорони від сонця. Спектися від сонця можна і на прогульці. Навіть частинно хмарний день може бути небезпечним у цім відношенні. Добре також звернути увагу на колір вбрання, головно коли мандруємо у гарячому, соняшному дні. Пам'ятати, що темний колір задержує тепло соняшного проміння, а білий—відбиває.

б. Зима. У зимі найкраще одягнутися кількома шарами вбрання: довгим спідним одягом, довгим верхнім одягом, светром, грубою курткою, грубими рукавицями на цілу руку, двома парами шкарпеток—спершу тонкі бавовняні, а поверху—грубі вовняні. Важне мати зимову шапку із накриттям на уха або навушники.

2. Взуття

Особливу увагу треба звернути на взуття. Найкращими для мандрівки є тяжкі черевики із твердою підошвою; кращі є високі черевики, ніж півчеревики. Черевики повинні напереді мати місце для руху пальців, а зад черевик повинен творити вигідну опору для ноги, але так, щоб не нашурювати ногу. Ніколи не йти на прогульку в щойно куплених черевиках або чоботах.

Усе треба надагати грубі шкарпетки, а навіть дві пари шкарпеток: спершу—бавовняні, а верх їх—грубі вовняні. Шкарпетки не повинні бути за довгі, інакше створяться зморшки, що будуть шурувати зад ноги, ні за короткі, щоб не було за тісно для пальців в ногах. Шкарпетки треба надягнути добре, щоб не було моршків, і не вбирати старі, діряві шорсткого матеріялі шкарпетки. Не забувати мити ноги принаймні раз на день і тримати нігті на пальцях ніг короткими.

Від тісного взуття постає на нозі пухир. Не треба пухиря проколювати, бо це може навести бруд у рану. Радше треба його легко вимити й обвити чистим бандажем. Коли пухир трісне, помити його милом і водою та закрити чистим бандажем.

На прогульці часами буває, що пухир надто болючий і його треба таки проколоти. У такім випадку, треба його спершу помити милом і водою. Голка,

якою пробивається пухир повинна бути стерилізована вогнем. Зробити малу діру збоку міхура і легко витиснути воду з нього. При цьому треба бути обережним, щоб до міхура не зайшов бруд. Вкінці, міхур треба обвити чистим бандажем.

3. Виряд на довшу прогульку

а. Особистий виряд:

Найкраще купити міцний, непромокальний наплечник. Якщо такого мандрівник не має, радиться скласти одержу в наплечнику до плястикових торбинок, щоб не замочились у дощі. Кожен мандрівник повинен мати непромокальний мішок до спання („спимішок“), власну алюмінієву манажку у формі ринки (миски) із накриттям, що містить горнятко, ложечку, малий ніж та виделку, кантину (пляшку) на воду або термос та ліхтарку, якщо є можливість, що прогулька продовжиться до вечора.

б. Груповий виряд:

Кожна група, що вибирається у мандрівка повинна брати з собою для цілої групи:

Аптечку (скриньку) першої допомоги, свічки і сірники, молоток, лопату, сокиру (одну на 5-6 осіб), грубий шнурок, голки, нитки, топографічну мапу терену, бусолю (компас), годинник, папір, олівець, свисток.

Аптечка першої допомоги повинна мати: бандажі-плястри („бенд ейд“), йодину, еластичний бандиж, рольку липкого плястру („адгезів тейп“), стерильну вату, алькоголь-спирт, аспірини, ножиці, шпильки, трикутні хустини. На довшу мандрівку слід також брати: масть або крему на попечення чи попарення, таблєкти або плин проти розвільнення (прим. „Каопектет“) та проти констипації, затвердіння (прим. „молоко магнєзії“), масть проти пойзену („Каломин“ або „Каладрін“), термометр та паперові горнятка (для попивання таблєток).

До варення треба взяти баняк із покришкою, пательню, казан і відерце (якщо більше число учасників), кухонний ніж, ключ до відкриття консерв, стирки для витирання начення.

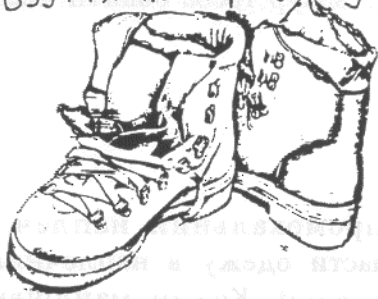
в. Шатро (намет)

Для мандрівки найкраще надаються малі шовкові чи найлонові шатра на дві-три особи і не більші як на 5-6 осіб. Шатра повинні бути сильні, непромокальні та легкі для переносення під час мандрівки.

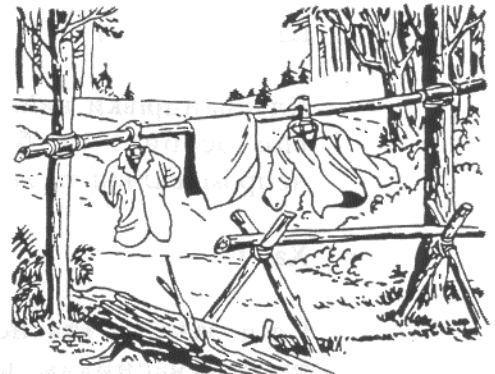
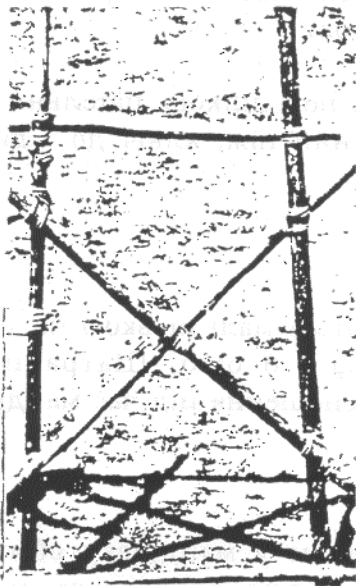
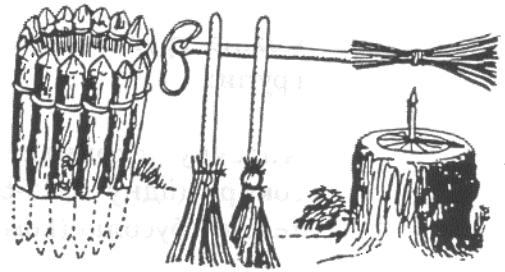
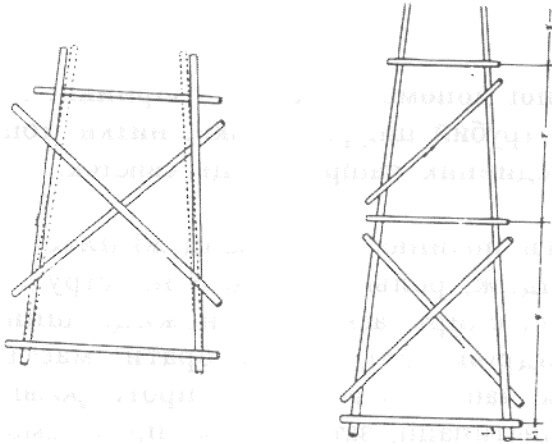
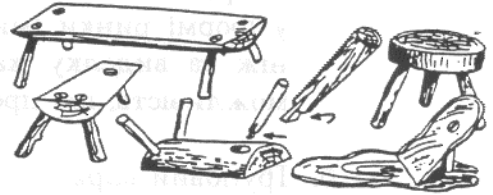
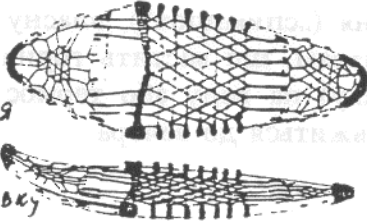
г. Харч

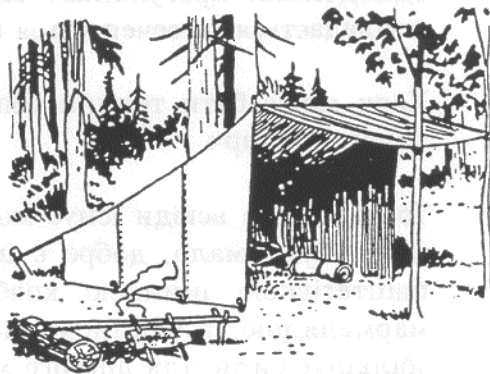
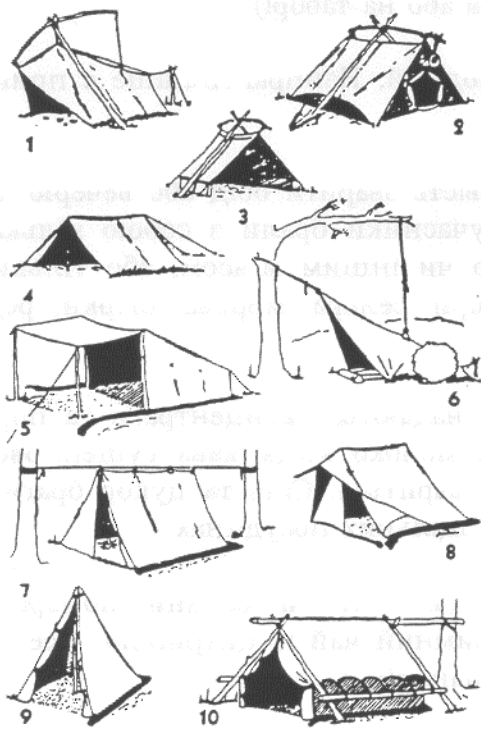
Слід заделегідь перед вимаршом у мандрівку обміркувати, скільки разів треба учасникам їсти й відповідно до того заpastися продуктами. На

ВЗУТТЯ на прогулку

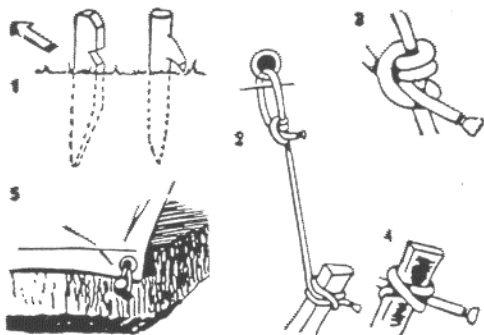

ВЗУТТЯ
на
ЗИМОВУ
МАРСИВКУ

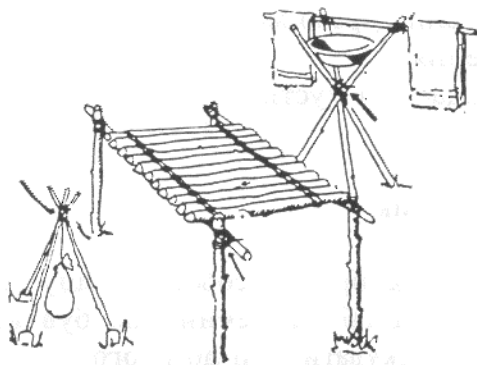
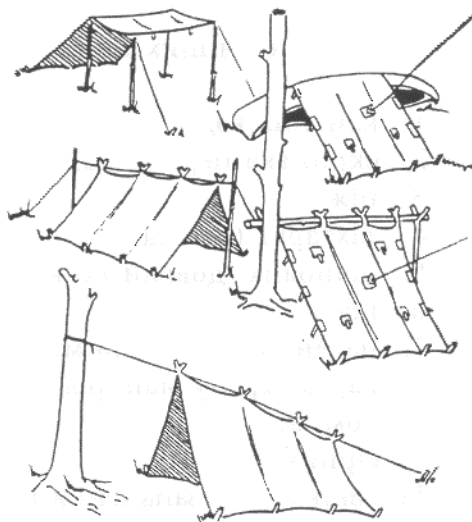

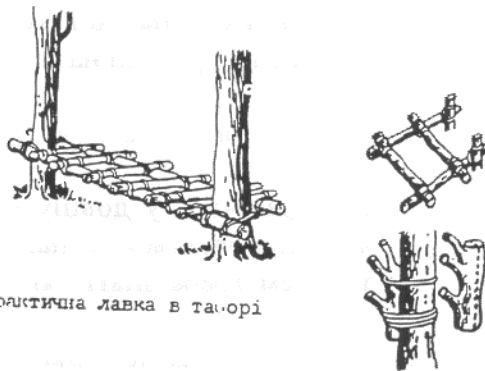
Різні типи шатер

Способи прикріплення шатер

Таборова стіл, вішак, триніжок.

Практична лавка в таборі

одноденних прогулянках вистачить зупинитися раз на їду, значить на обід (снідадається та вечеряється вдома або на таборі).

Харч може бути теплий або холодний. Найпрактичніше є принести з собою холодний харч.

Тому, що не всюди існує можливість зварити обід або вечерю, і часу на таке може бути мало, добре є щоб учасники брали з собою кілька канапок—із паштетівкою, шинкою, ковбасою чи іншим м'ясом, або тільки з сиром чи мармелядою, городиною (помідори, селера, морква, огірки, редька)—усе це збільшує сили для довгого ходу.

Для теплого харчу на прогульці надаються концентрати та порошоквані або сушені продукти (суп, порошокове молоко, яйця, кава, сушені овочі). Їх зручно нести, вони не псуються і скоро варяться. Сіль та цукор брати у торбинках, смалець (масло) та мармеляду—в щільних посудинах.

Радиться також брати овочі—яблука, сливки, банани, помаранчі, родзинки тощо і напитки—соки з овочів, зимний чай із цитриною—усе це підкріплює та дає більшу енергію людині у мандрівці.

Їжу з бляшаних баньок (консерви) варто загріти, бо і тут отрутна бактерія може поширитись.

До найконечніших предметів для прогульки належать:

1. кантина води
 2. скринька першої допомоги
 3. ніж
 4. ліхтарка (лямпа)
 5. дощовик, довгий по коліна
 6. їда
 7. начення, а головню миска
 8. карта терену мандрівки
 9. компас
 10. сірники
 11. свічка (для запалення вогню, коли дерево мокре і його треба довго гріти)
 12. запасове вбрання в разі помочення
 13. накриття на голову (добре надається хустина, яку в разі потреби можна вжити для сигналізації)
4. Як правильно скласти речі в наплечник

Вибираючись у довшу мандрівку, треба брати з собою більшу кількість речей, які спаковуються у наплечник. Але, щоб наплечник не був надто великим тягарем треба знати, як відповідно спакувати речі до нього.

До спини наплечника кладеться щось м'яке (плащ, светер, які не потрібні у

першій частині прогульки). На дно покласти найважчі речі, а легші зверху них. Спакований наплечник повинен бути плоскуватий. У кишеньки помістити те, що може придатися в дорозі кожної хвилини: приміром, рушник та мило в одній кишенці, а ніжик, сірники, шнурок у другій. Коли кожна річ буде мати своє місце, тоді не доведеться витратити дорогий час у мандрівці на її пошук.

Надягаючи наплечник, його паски-ремені припасувати так, щоб наплечник близько (але не тісно) прилягав до спини і вся його вага була добре збалансована.

Г. У МАНДРІВЦІ

1. Вибір маршрути

Перед мандрівкою провідник мусить насамперед вибрати маршруту прогульки. Якнайбільше оминати головні дороги та залюднені околиці й бажано, щоб іти, де цікаві краєвиди. Визначити з карти, де задумується ночувати.

2. Визначення цілі

Мандрівка повинна мати якусь ціль:

- дійти певного об'єкту (наприклад, вершок гори, озеро, водопад, могилу і т.п.),
- відвідати пам'ятку історії чи культури (замок, музей, церкву), історичну місцевість, бойовище, індустріальний завод, ремісничу робітню, резерв природи, звіринець, сусідний табір і т.д.
- перейти і прослідити певний терен.
- перейти або переїхати терен за спеціальністю (роверами, сніговими черевиками, човнами чи каюками, на конях, лаження по скелі і т.п.

3. Хід

Немалу роллю для заощадження енергії у мандрівці має спосіб ходу. Натискати на передні частини ніг і менше на п'яти. Можна трохи похилитись допереду, але голову тримати високо. Ходити рівномірно, малим кроком, легко, без напруження, уникаючи зайвих рухів. Такий хід заощаджує силу та підбадьорює до дальшої мандрівки.

4. Темпо ходу

Якщо прогулька має на меті покрити значну віддаль, доброю швидкістю ходу через менш-більш рівнистий терен є 5 кілометри (3 милі) на годину (горою це буде менше). Якщо швидкість походу доводить до великого задихання—так це ознака, що треба дещо сповільнити темп. Сама утом не є шкідливою;

шкідливим є переутомлення, внаслідок браку відпочинку після інтенсивної мандрівки. Тому треба подбати про відповідний відпочинок, а найважливіше, щоб учасники маршу добре виспалися, не менше вісім годин кожної ночі (задовге спання також не добре).

5. Порядок

Мандрівники йдуть гусаком, один за одним, попереду ройовий, а останнім крокує провідник, стежучи за всією групою, щоб ніхто не відбився від гурту і не залишився. Якщо терен зовсім незнаний і небезпечний ці ролі повинні змінитись: тоді провідник веде, а ройовий пильнує, щоб ніхто не відбився. У випадку, коли хтось заблукав від групи треба бути спокійним, опанованим, подавати звукові сигнали та ждати на місці других, щоб не відійти ще далі від групи.

6. Відпочинки

Бажано спинятися щопівгодини на короткий 3-5 хвилинний відпочинок для віддиху, без скинення наплечника (або щогодини на 5-10 хвилин відпочинку). Від задовгого відпочинку тверднуть м'язи і стає важче вернутися до попереднього руху.

Головний відпочинок повинен мати місце в обідній порі, але й він не повинен тривати більше півтора години. Тоді є добре лягти на землю і положити ноги вгору на камінь або пеньок дерева для спливу крові.

Під час мандрівки старатися не пити багато води. Надмірне пиття перевантажує працю серця. Часто вистачає пополокати рот, щоб заспокоїти спрагу. З'їсти щось квасне—цитрину або цукорок. Добрі властивості має і цукор—він, як і вода, швидко переходить у кров, але не заважає роботі серця, а навпаки—допомагає. Йдучи в похід необхідно взяти з собою запас грудочок цукру.

Провідник мандрівки повинен рішати, коли і скільки пити воду. До їди додавати соли, бо організм зуживає сіль скоро, коли рухається багато, а брак соли послаблює тіло і прискішує перевтомлення (перемучення організму), особливо у гарячих вогких днях. У випадку теплового перевтомлення радиться випити горнятко води, змішане із малою ложкою соли.

Коли погода гаряча і сонце сильне, треба подбати, щоб запобігти удару сонця. Дуже важне мати накриття на голові і добре є час від часу помочити голову у холоднім струмочку, або водою із кантини, замочити хустину на шиї і витирати нею чоло та шию. У такій погоді треба пити багато води або соків, щоб заступити плин, який тратимо, коли пріємо. Не пити кави із кофеїною, бо це не помагає затримати воду у тілі. Не носити тісне вбрання і частіше як звичайно ставати відпочивати у холодій тіні.

Г. Що робити, як заблудитись?

Вибираючися у якусь дорогу дуже важно є скласти плян маршруту, головню, коли вибирається у незнаний терен. За допомогою топографічної карти визначити по лінії мандрівки видимі об'єкти, що можуть послужити орієнтаційними пунктами.

Учасники мандрівки повинні завжди триматися групою і дбати, щоб ніхто не відставав. Тому провідник повинен іти ззаду, щоб припильнувати нерозривність групи, підганяти тих, що мають схильність сповільнюватись, і повідомити ведучого напереді про потребу сповільнитись, коли така потреба справді зайде. А якщо провідникові конечно потрібно бути на чолі походу, так на кінці йде його помічник. Той, хто закриває лінію повинен мати на собі свисток і наперед устійнити з ведучим систему сигналів.

Ніколи не відставати від групи під час ходу. Якщо є потреба відійти від групи в часі відпочинку, не відходити так далеко, що група губиться від виду. Інакше лишити за собою слід що кілька кроків (хустку зав'язану на дереві, яскраве каміння, поломані гілки на дереві тощо). Провідник, із своєї сторони, повинен подбати, щоб ніхто не відходив без його відома і не далше від його виду.

У випадку, що заблудитись і відділитись від групи на прогульці, важне не попадати в паніку і не старатись віднайти дорогу до групи у незнаному терені. Добре є сісти на кілька хвилин, щоб трохи успокоїтись, бо паніка часто уводить людей на нерозумні кроки. Найкраще є остатись на місці і окликами чи свистом старатись нав'язати контакт із своєю групою. Стандартний сигнал потреби помочі це три свистки. Якщо близько є якась дорога або стежка, тоді можна вийти на ню і там чекати на шукачів.

Коли під час мандрівки ціла група загубиться від визначеної траси, найкраще є вернутися тією самою дорогою, що ходилося до цього часу, на місце, де напевно була ще правильна траса. Ніколи не вертатися до траси перетинаючи терен, бо тоді часто ще гірше заблуджується. Вертаючи на знану трасу добре є позначити свої сліди, бо це допоже тим, які шукатимуть групу в разі довшої її відсутности. У випадку, що група добре заблудила, вилізти на дерево, або вийти на верх горба, з якого можна мати кращий вигляд на терен. Коли є мряка, або почало темніти, краще не продовжувати хід, а радше шукати місце для нічлігу, не відходячи від траси.

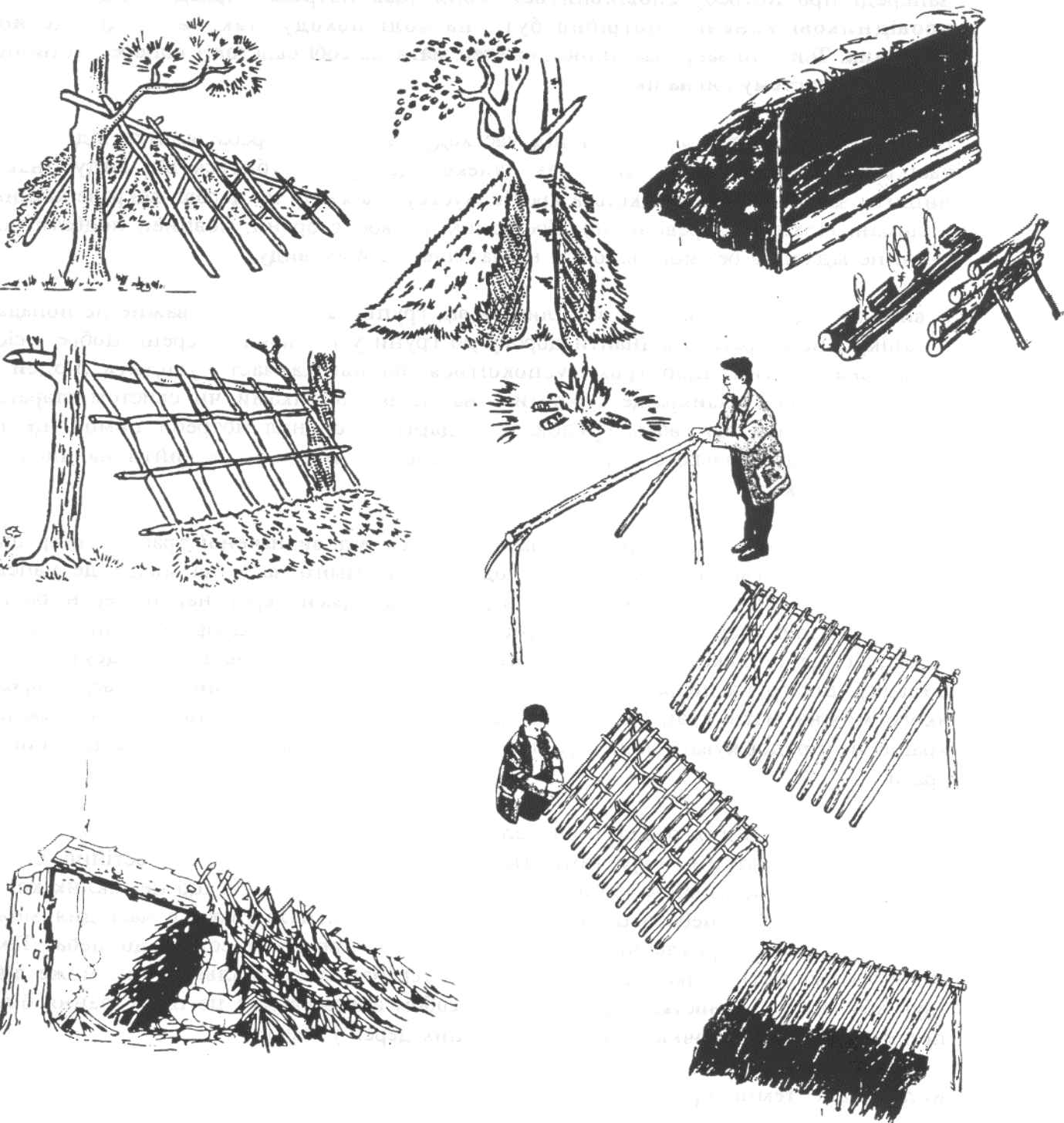
Є кілька способів для передачі сигналів біди. Вже згадано про три короткі свистки, повторені із короткими перервами. Повторювати цей сигнал треба постійно, бо тоді навіть той, хто не ознайомлений із сигналізацією додумається, що це заклик когось, хто знаходиться в небезпеці й потребує помочі. Сигналізувати в часі дня можна також засобом дзеркала чи бляхи, відбиваючи проміння сонця до неба. Такий сигнал може бути підхоплений у гористих теренах багато далше, чим може дійти звук або відгомін свистка. Ще одним способом алярмування це прив'язання білого полотна чи білої сорочки до одного із вищих дерев у терені.

Коли стане темно краще є сигналізувати при помочі диму вогню. Стандартним

сигналом є серія трьох димків. На відкритій поляні ставиться три окремі вогні, звичайно у формі трикутника. Але вистачить побудувати такий вогонь, щоб з нього йшло якнайбільше диму. На таке відгукнеться принаймні служба, що охороняє ліси. Щоб створити дим кидається до вогню багато зелені, або також воду.

Д. Будова тимчасового сховища—„хижі“

Хоч сучасний мандрівник бере з собою шатро, він повинен на всякий випадок вміти збудувати собі тимчасове сховище. Хижа—це таке тимчасове схоронище, збудоване

із матеріалів, які знаходяться на місці таборування: патикив із гілля дерев, трави, листя, соломи, комишу тощо. Такі хижі колись будували козаки, як літом ішли мандрувати в степ, шукаючи добичі та пригоди.

Перед тим, як почати будову хижі слід звернути увагу, з якої сторони віє вітер. У цю сторону звернути задню стіну хижі, а вогнище розкласти перед входом.

Щоб будувати тимчасове сховище на одну ніч треба знайти два дерева рівної височини, із сильними гіллями, на яких може опиратися горизонтально до землі грубша палиця-поперечка. Інакше можна сперти палицю з одного боку на гілку дерева, а з другого боку на землю. На поперечну палицю поспирати ряд тичок-патикив, головню від сторони вітру. На них складаються додаткові поперечні патики, які служитимуть для прикріплення галузок, комишу, хворосту та іншого матеріалу на дах.

Накривається дах починаючи знизу і кладеться матеріал рядками, один вище другого, подібно до способу, в якому накладається кахлі верх даху домів. Заповнити дах можна грубими зеленими гілками, травою, комишем, корою з дерев тощо. Верх можна додатково накрити кількома галузками та грубими патиками, щоб міцніше зберігали стріху під час завірюхи. Вкінці не забути викопати рів навколо хижі, аби вразі зливи долівку не залила вода знадвору.

Є багато способів, як збудувати вигідне ліжко в хижі, але завжди треба постелити між тілом і землею непромокальне полотно або коц. Таке ліжко можна збудувати постеливши грубо натяту траву, солому чи листки. Коли доведеться спати на твердій землі, пам'ятати, що вся тайна вигоди полягає в тому, щоб вигребти собі відповідну заглибину, де можна примістити збудоване із трави й соломи ліжко.

Е. Як захищатися під час бурі

В разі громовиці, слід вийти із відкритого поля, бо блискавка першзавсе вдаряє ізольовані об'єкти на відкритому місці. Також небезпечно ховатися під самотнім або високим деревом, бо воно часто притягає блискавку. Треба вийти якнайскоріше з води (ріки чи озера), бо електрика переходить воду. Небезпечними також є верхи гір та горбів і краї скель.

Якщо нема будинку в якому можна перечекати громовицю, тоді найкраще є сховатися у лісі, чи бодай серед кущів, у рові, долині чи в яру, або навіть ямі. У горах найкраще надається на сховище від бурі печера. Якщо вже нема, де сховатися, радиться сісти на землю, зігнути коліна, і притиснути ноги та руки якнайближче до тіла, щоб зробити з себе якнайменшим об'єктом, або просто клякнуту у

подібний спосіб. Лягти не землю не добре. Не забути відложити даліше від себе всякі металічні предмети (приміром рами наплечника, бо метал притягає до себе електрику блискавки).

Безпечніше перебути громовицю всередині якоїсь будівлі чим надворі. Але й тут, а головню в таборових бараках, слід під час громовиць не стояти близько вікон, не купатись або тушуватись, і не вживати електричного приладдя, а навіть вилучити апарати, що не мають третього зубця для безпеки проти блискавиць. Рівнож радиться не вживати телефону, бо були випадки удару людей електричним струмом блискавки, що перейшла телефонічною лінією, коли вони розмовляли по телефоні.

Не стояти близько стовпів та залізничних колій, не торкатись дротів та линв, електричних ліній, парканів, металічних предметів (приміром металеві вудки), не сидіти на мокрій землі (краще положити коц), не їхати ровером та не носити черевики із металевими підковами.

Якщо відчується струс і волосся стає дубом, слід скоро зігнути коліна і накрити голову руками. Людині, яку вдарила блискавка, треба дати штучне віддихання і завести якнайскоріше до лікаря.

Віддаль громовиці від себе можна встановити числячи скільки часу проходить між блискавкою та громом. За кожную секунду, що перейде між спалахом блискавиці по небі та ударом грому можна числити приблизно пів кілометра (чверть милі). Коли проміжок між блискавкою та громом стане короткий, треба бути добре схованим від небезпек удару блискавки. Слід пам'ятати, що не грім небезпечний, хоч страшить своїм голосним вибухом, а блискавка, що є струмом електрики.

Є. Підбирання місця на нічліг

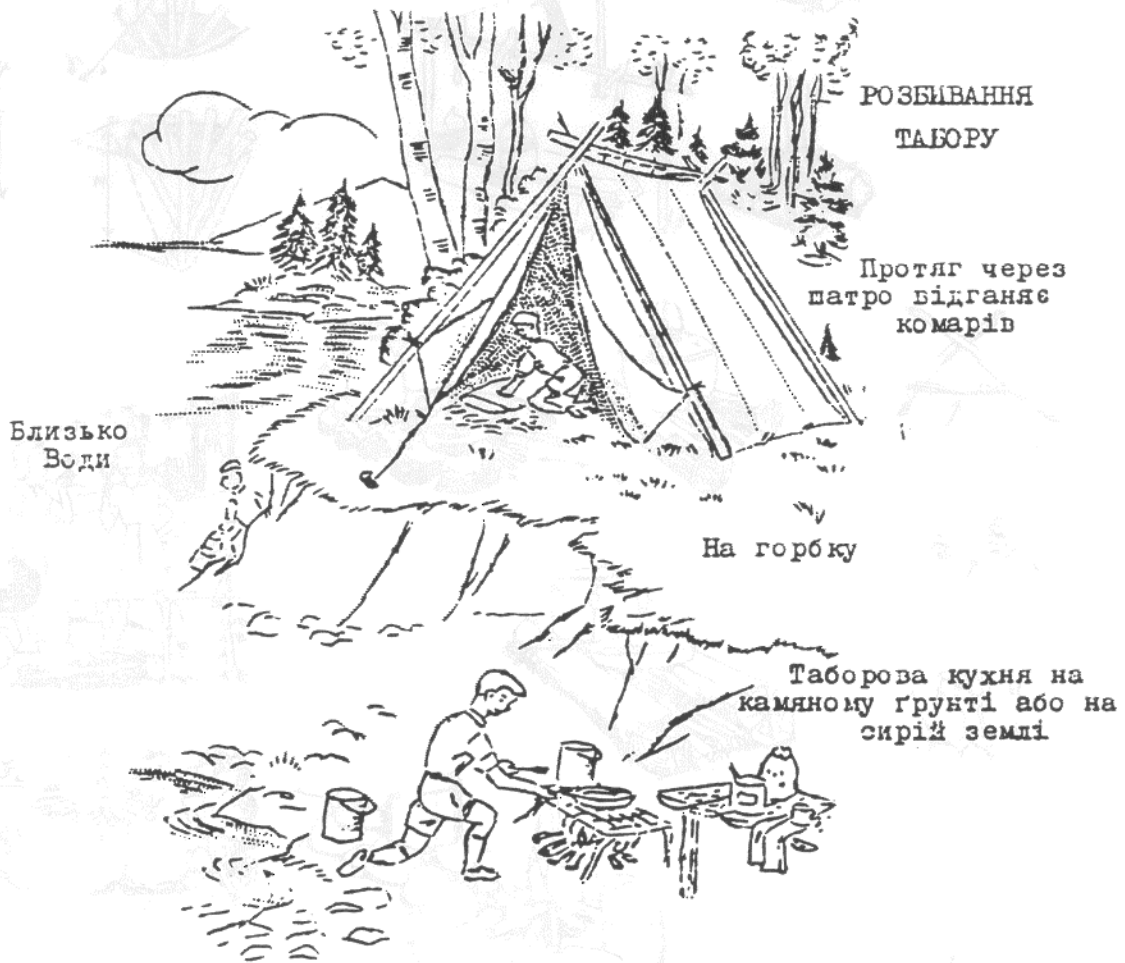
Слід уважливо вибрати місце для розкладання наметового табору. Вибирати найсухіше, затишне місце, недалеко від доброї води та дерев для палива. Дерева дають також добрий захист від вітрів і можуть послужити накриттям від дощу.

Місце повинно бути на рівнині або на легких схилах, але так, щоб вода від дощу не спливала у шатра. Тому не надаються гострі схилі. Не будувати на зовсім відкритій поляні, краще, щоб терен був хоч трохи порослий деревами чи кущами. Ніколи не розкладати табір в долині, де є небезпека заливу під час дощів. До вогких долин також люблять злітатися комарі. Немудро ставити шатра на самому вершку гори чи горба, особливо коли довкола немає високих дерев, бо тоді можна знайти на шляху удару блискавки.

Вибираючи місце під табір треба пам'ятати, що буде, коли зачне падати дощ чи здійметься буря. Найкраще підходить пісковата земля, в яку добре всякає вода. Придивитися, чи не ставиться шатро верх діри чи мурашника.

Будувати або ставити шатро треба „плечима“ (задом) до напряду, звідки переважно віють гостріші вітри. Будувати так, щоб вхід не був проти вітру. Вибирати дещо відкрите місце, куди доходять соняшні проміння, що будуть висушувати вогке від

дощу шатро. Добирати місце, щоб був легкий продув вітру і переходило свіже повітря.

Не будувати шатро близько великих, старих і похилених дерев, щоб буря не звалила їх на шатро. Уникати великих дерев із сухими або пошкодженими гілками, які могли би під час бурі обірватися і впасти на шатро. Не ставити шатра близько ріки, щоб при виливі не заляла шатра. Вважати, щоб дощова вода мала відплив; навкруги шатра викопати відповідний рів.

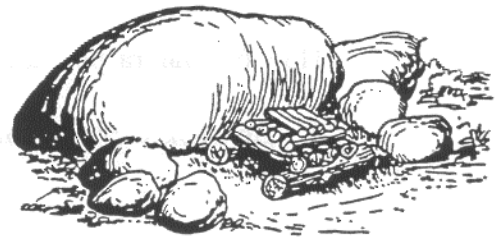
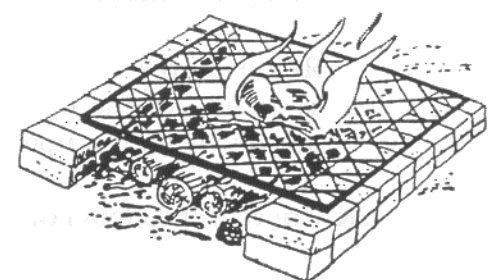
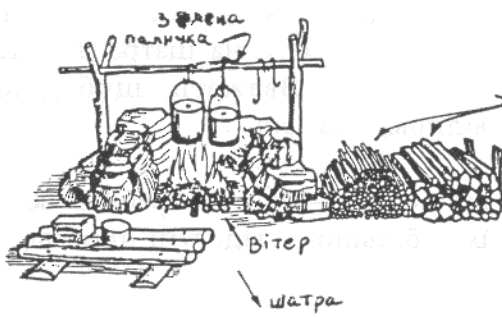
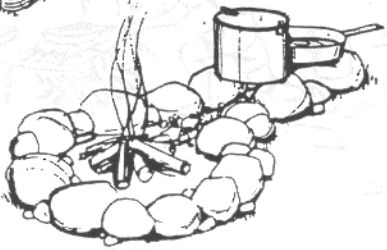
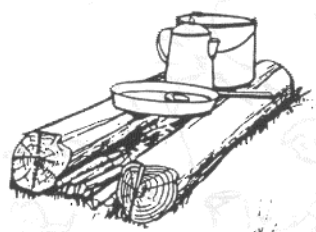
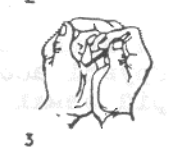
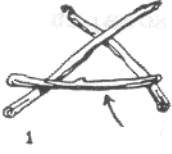
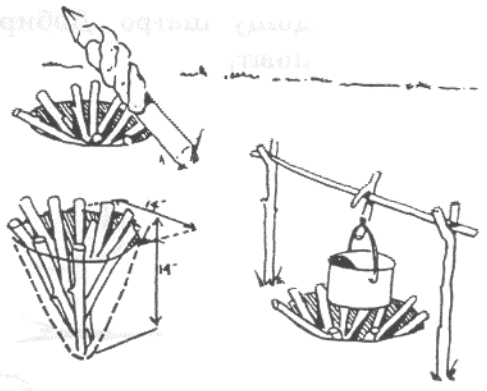
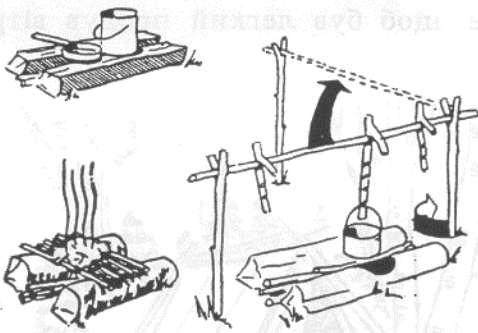
Якщо шатра будують кілька гуртків—тоді не треба їх збивати до купи, щоб не було за тісно. Краще будувати їх у більшому відступі одне від другого, у великому колі, довкруги шатра провідника.

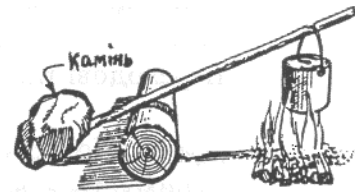
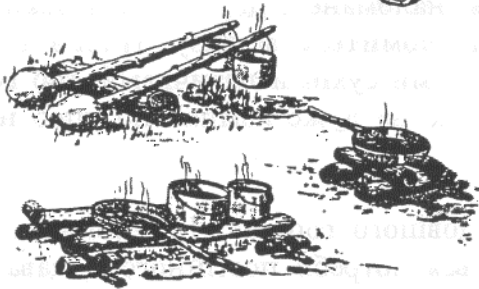
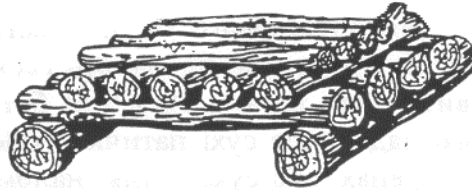
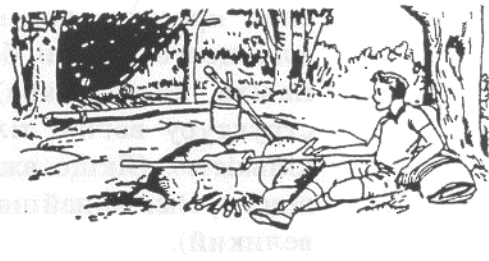
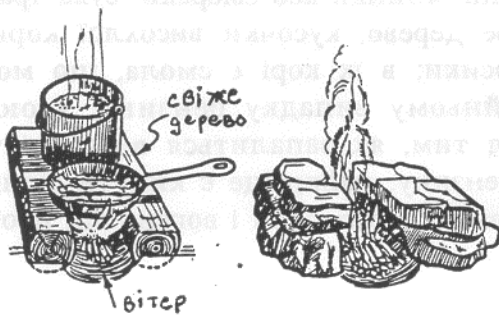
Ж. Способи роздобуття вогню та будова вогнища для варення їжі

Вогнище в таборі—доволі важна справа. Можна при ньому завітися, висушити білизну, зварити або завітися страву.

При будові та розпаленні вогню треба звернути увагу на наступні речі:

1. Де розкласти вогонь

Наперед треба впевнитись, чи на тому терені дозволено палити вогонь.

Ніколи не будувати вогонь близько звисаючих гілок дерева, і взагалі ставити навіть малий вогонь найменше п'ять кроків від дерева або куща.

Вогонь розкладається за вітром, тобто в тому кінці табору, в якому напрямі віє вітер, щоб дим та іскри від вогню не летіли до шатер. Коли вогонь розгориться, вважати на іскри, щоб не падали на шатра.

Місце, на якому буде ставитися вогонь треба наперед прочистити у колі трьох кроків від сухого листя, трави, шишок, пачичків, від всього, що могло би легко запалитись. Завжди треба викопати неглибокий рів довкола вогню, щоб стримувати його поширення.

У лісі не будувати великого вогню. Взагалі, нема потреби розпалювати великого вогню, бо варити можна зовсім добре на меншому, але відповідно збудованому вогню.

2. Паливо для вогню

Для запалення і вдерження вогню потрібні три роди матеріалів:

а. Матеріал до запалення вогню, значить щось, що скоро запалиться і якого можна вжити як своєрідний смолоскип для починання вогню. Це може бути

папір, картон, сухе гілля із сосни, ялинки або смереки, суха трава, солома або сіно, просохле чатиння, мертве дерево, кусочки висохлої кори (найкращим для цього є кори берези та осики; в їх корі є смола, що може загорітися навіть, коли мокра), а в крайньому випадку бензина, якою поливається структуру вогню тільки перед тим, як запалиться вогонь і то невеликою кількістю. (Якщо вживається бензину, найкраще є кинути сірник до вогню і відсунутись якнайшвидше, бо вибух є раптовий і вогонь від нього є напочатку великий).

- б. Матеріал для початкового горіння вогня, свого роду переходове паливо, яке буде горіти аж поки не загоряться дрова. На всякий випадок, варто приготувати його багато. Ним має бути матеріал, що може легко загорітись. Для цього надаються сухі палички (тріски), що їх можна назбирати із землі в лісистих теренах, або сухе гілля, наломане з дерев (але тільки таке гілля, що ломиться легко; якщо гілка не ломиться відразу, тільки гнеться—значить вона ще за зелена для вогню). Цими сухими паличками, що їх звемо хмизом, виповнюється середину вогню, але не дуже компактно, щоб не перешкодити переходові повітря.
- в. Дрова або грубші патики для довшого горіння. Це називаємо поліно. Ними утримується вогонь й позбувається потреби постійного додавання палива. Це матеріал, що згоряє поволі. Для цього рубається дрова, товсті на 4-5 сантиметрів (інчів). Можна також потяти грубші гілки дерева на менші куски.

Різні роди дерев не палять однаково; одні вигоряють повільніше від других і тому краще надаються для вогню. Тверді дерева, як ясен, дуб та клен, горять довше і краще. Шпилькові дерева мають у собі смолу, що спричинює часте бахкання (вибухи). Їх краще вжити в осені або в зимі, коли цього соку менше. Дерев, що ростуть у болотах не горять добре.

Найкращі дерева для палива це: ясен, дуб, береза, яблуня та клен, а слабі це: верба, черешня та вільха.

3. Будова вогню

Наперед уставити грубші патики або дрова у формі піраміди чи лежачого трикутника, що буде рамою для вогню. В середині покласти мале та сухе галуззя, тріски, хворіст чи інший матеріал, що легко запалюється (тільки не дуже тісно, аби могло перейти повітря, що розносить вогонь). На раму сперти ряд тонких гілок сухого дерева.

У землі під пірамідою викопати малу яму, і покласти до неї матеріал, що легко запалюється.

Якщо земля, на якій ставиться вогонь, вогка—покласти кілька полін (паличків) наспід. На поліно покласти підпалку, тобто назбирані дрібні тріски, хворіст тощо.

Якщо хочеться мати багато червоно-гарячого жару—тоді умістити на землі три поліна у формі зірки, як шпиці у колесі, щоб середні кінці були спрямовані у вогонь. Запалити одне поліно й підсунути другі два до середини. Коли поліна надгорять, підсунути ближче середини. Такий вогонь дає мало полум'я і диму, а горить довго.

Добрий спосіб приготувати їду, як картоплю, кукурудзу та рибу є загорнути її у целофан і покласти на вуглях або на землі близько гарячих вуглів, а не в горючий вогонь.

4. Як запалити вогонь

Ставши навколішки плечима до вітру, засвітити сірник, почекати, щоб розгорівся, і ним запалити матеріал, якого вживається для підпалу вогню (папір, свічку тощо), або підсунути сірник під легкопальним матеріалом і спробувати його зразу запалити.

Розпалювати вогонь треба почати з малих патикив, що при долині вогню. Відтак поступово додавати більші патики, найкраще з того боку вогнища, звідки віє вітер. Вогонь повинен мати кілька відповідно уложених грубших паличок, які з часом розгоряться і будуть горіти поволі та набагато довше, як хмиз. Добре тримати збоку багато різного палива, особливо сухих патикив. Допомогти поширити вогонь можна легко дуючи у вогнище при його долині.

У відсутності сірника можна розпочати вогонь створюючи іскру за допомогою сильного сталевого об'єкту (приміром задом ножа), або при допомозі сонця—наставляючи побільшуюче скло або скло із ліхтарки, фотоапарату, окулярів, далековиду (біноклів) тощо на предмет, що може скоро загорітися. Можна створити вогонь також тертям двох патикив, але це бере довго, і патики мусять бути дуже сухими і не з твердого дерева.

У мокрій погоді можна вжити мертве, товсте дерево—воно в середині сухе. Добрими є гілки із мертвих шпилькових дерев через те, що вони мають у собі смолу. В разі дощу можна поставити над вогнем дашок із дощовика, аж поки вогонь не розгориться, а довкола збудувати захист від вітру із каменів.

Раз вогонь загорівся, треба його постійно пильнувати. Якщо хочеться, щоб вогонь тлів цілу ніч і був готовий для розпалення наступного дня—прикрити його попелом. Вранці можна тоді легко розбудити вогонь, роздувши жар.

Не забувати завжди погасити вогонь, коли опускається дане місце і переходиться на нове місце таборування. Вогонь гаситься водою, аж поки не лишиться тільки замочений попіл. Не забувати обернути дрова і також змочити водою. Варто добре перевірити, чи десь не продовжує дотлівати попіл. Відтак закопати попіл у землю і взагалі покрити вогонь землею, щоб місце виглядало так, як його знайдено.

5. Будова вогню в дощі

Будувати вогонь в дощі або на снігу це не така аж дуже тяжка штука; це справді тільки справа більшої уважливості при запаленні вогню.

Зібрати треба якнайбільше матеріялу для запалення вогню: папірці, мертву кору з дерева (найкраще з берези), тріски із шпилькових дерев, в яких є смола тощо. Тримати сірник (а ще краще мати для цього свічку) із споду цього матеріялу і легко подувати вогонь, щоб поширився, при цьому охороняючи перший вогонь. Відтак додати хворіст та більшу кількість патичків, і вогонь буде горіти.

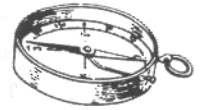
3. РОДИ ЗНАКУВАННЯ В ТЕРЕНІ: зорієнтування карти за допомогою бусолі (компасу), сонця, годинника та зірок.

1. БУСОЛЯ (КОМПАС)

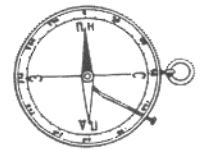
а. Складові частини бусолі

Є кілька родів компасів. Усі вони мають вигляд коробочки, і тому в українській мові компас також називається бусоля від французького слова, що означає „коробочка“.

Найпростіший рід компасу має вигляд круглої коробочки та складається із двох головних частин. Ними є:

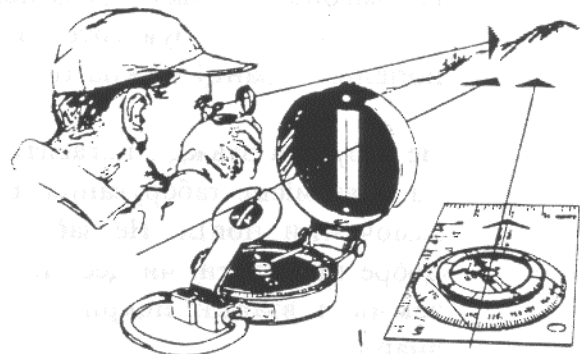
1. Магнетична голка, зроблена з алюмінієвого заліза і змагнетизована. Обертається вона свobodно. Темно-червоний або чорний кінець цієї стрілки завжди показує на північ, а ясний кінець—на південь.

Компас.

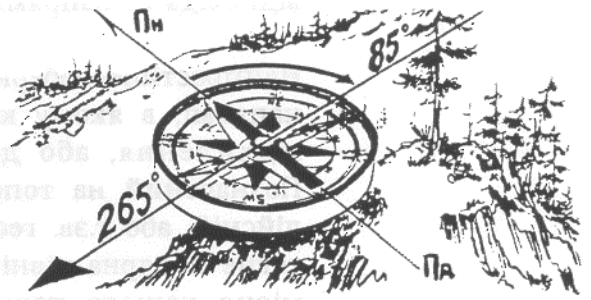
2. Компасне житло. Це закрите коло, поділене на 360 ступенів (градусів), а його чотири кути позначені буквами N-E-S-W (себто північ-схід-південь-захід). Звичайно малі лінійки на колі компаса визначають що другий градус, і цього треба мати на увазі, щоб не прочитати компас неправильно.

На споді житла є нарисована стрілка, а на її шпилі є позначена буква для півночі. Компас є тоді добре наставлений, коли червоний кінець магнетичної стрілки покривається із нарисованою на житлі стрілкою, або коли він вирівнявся із географічної північчю. (Слід мати на увазі, що стрілку тягне магнетична північ, що в залежності, де ми знаходимося, може бути вбік дійсного північного напрямку від себе).

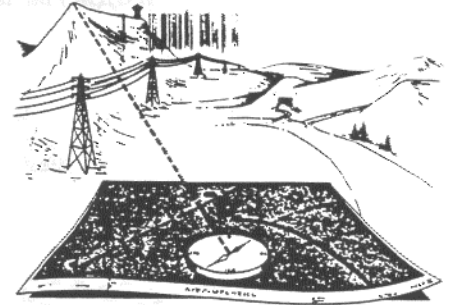
Більш складні роди компасу мають в додатку третю частину—

спідну плиту. Це прозора квадратова дощинка, на якій нарисована стрілка та мірило. Звичайно з одного боку є мірило згідно з американською системою інчів, а з другого боку за метричною системою. Ціль цієї плити—помогти зміряти віддаль, яку треба буде пройти.

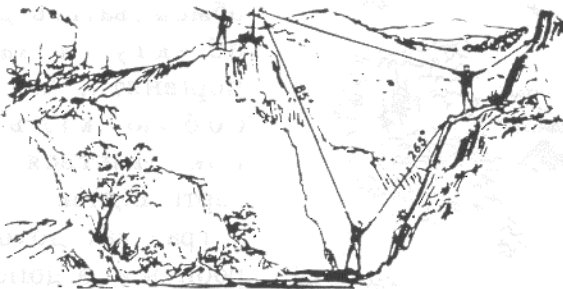
б. Як зорієнтувати компас

Компас треба так обернути, щоб червоний кінець магнетичної стрілки покривався із нарисованою на компасовому житлі стрілкою. Відтак треба самому обернутися у напрямі, в якому стрілка показує. Це буде північ. Противний від цього напрям—південь, зліва є захід, а схід—із права.

в. Визначення азимуту

Слово „азимут“ походить із арабської мови й означає „путь“ або „шлях“. Азимут це кут (число градусів) між північню та напрямом об'єкту, до якого бажаємо дійти. Азимут визначаємо відраховуючи, на скільки градусів наш об'єкт є від півночі. Занотування азимуту об'єкту мандрівки допоможе не згубитись від напрям, яким треба прямувати, особливо тоді, коли потрібно обійти якийсь другий об'єкт, що творить нам перешкоду на дорозі (озеро, гору тощо).

Азимут можна розрахувати для об'єкту, якого бачимо далеко перед собою, або визначити на базі топографічної карти. У першому випадку робимо азимут, коли до визначеного нами пункту в даліні треба дійти через ліси, терен зарослий кущами і т.д., значить коли терен такий закритий, що під час походу не буде видно вибраного нами об'єкту, або коли в потребі обходу озера є можливість, що втратиться орієнтацію.

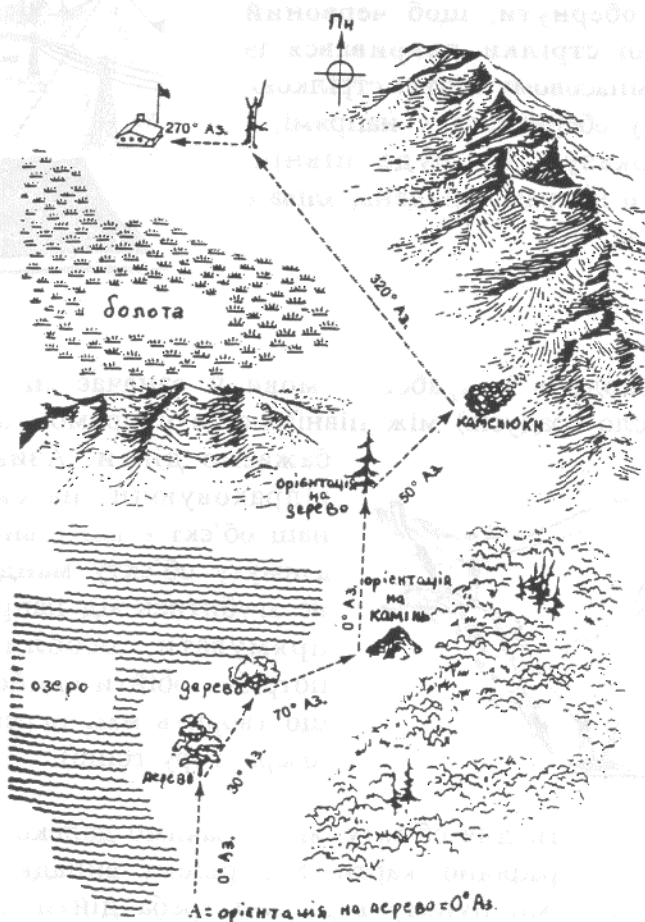
Якщо азимут визначується на базі топографічної карти, тоді треба відчислити відхилення (деклінацію), додаючи або відмінюючи градуси між географічною та магнетичною північню.

г. Зорієнтування топографічної карти

Щоб користуватись топографічною картою, треба вміти її правильно зорієнтувати. Для цього треба карту так розкласти, щоб напрямки на ній

відповідали напрямкам терену, в якому мандрівник знаходиться.

Найпростіше—обернути карту так, щоб її горішня частина була звернена в напрямі, в якому компас показує північ. При цьому треба взяти під увагу відхилення, або деклінацію півночі на карті від магнетичної півночі. Позначений на топографічній карті північний напрям звичайно відповідає дійсній, або т.зв. географічній півночі тоді, коли магнетичну стрілку компаса тягне полярна північ, що може знаходитися на боці, а не прямо на північ від місця нашого перебування. У випадку, що карта означена географічною північчю, треба її повернути в напрямі магнетичної півночі, щоб згоджувалась із нашим компасом. Кут деклінації (себто відхилення у градусах

між географічною та магнетичною північчю) звичайно можна знайти нарисований на долині топографічної карти. Добре є зарисувати по карті лінії, що вказували б напрям магнетичної півночі.

Для того, щоб знайти на карті місце свого постою треба спершу знайти навкола себе якийсь більший об'єкт: вежу, будівлю, міст, горб, верх гори і т.д. Не обмежуватись до одного такого об'єкту, а задля певности порівняти, чи відношення між собою кількох об'єктів покривається із рисунком на карті. Відтак, власне відношення у градусах до одного із об'єктів робиться за допомогою компасу.

Встановлення на компасі напрямку ходу називається визначення азимуту.

г. Орієнтаційні пункти

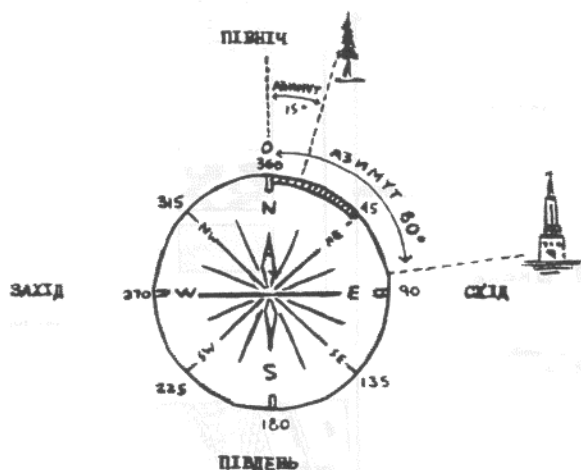
Щоб не зійти на манівці, особливо в закритому терені, треба час від часу орієнтуватися на постійні теренові пункти—об'єкти, що лежать на лінії напрямку маршу, визначеної азимутом. Такими пунктами можуть бути: вежа, скеля, міст, горб і т.д.

д. Визначення азимуту далекого об'єкту

Знати азимут об'єкту нашої мандрівки дуже важливо, особливо, коли треба переходити до нього через закритий, заліснений терен, коли наш об'єкт не

все буде видний крізь дерева, коли нема стежки, або нема певності про правильну трасу до нашої мети.

Щоб визначити азимут, треба обернути компас так, щоб магнетична стрілка стояла на нулі (зеро) та N (себто на півночі). Стати так, щоб бачити об'єкт, до якого бажаємо добратися, наприклад, вершок гори. Подивитися, яка лінійка на компасі найточніше вказує на вибраний об'єкт. Скажیم вершок гори є в напрямі 70 градусів.

Йдучи через закритий терен, коли не видно нашого остаточного об'єкту, треба час від часу спинитися, витягнути компас, положити рівно перед собою у долоні руки, тримаючи його стійко і спокійно, повернути компас так, щоб магнетична стрілка лежала на нулі компасу і знайти якийсь об'єкт (високе дерево, скелю тощо) подальше від себе у напрямі 70 градусів. До нього треба нам і попрямувати. (На складніших компасах спрямувати нарисовану на спідній плиті стрілку у напрямі вибраного об'єкту).

Дійшовши до цього об'єкту, треба на новому місці зробити те саме, значить знайти при допомозі компасу черговий об'єкт на 70 градусів і т.д. аж доки дійдеться до кінцевого об'єкту. Такий хід від одного об'єкту до другого може бути повільний, але принайменше є певність, що дійдеться на призначене місце.

е. Як знайти своє положення на топографічній карті

Щоб визначити своє положення на карті, якщо цього не знається зразу, треба наперед вибрати два більші об'єкти, що їх видно добре з місця, на якому знаходимося і які є позначені на топографічній карті. Об'єкти повинні бути хоч трохи віддалені один від другого. Для прикладу візьмемо дві шпиль гори.

Відтак треба визначити при допомозі компасу азимут від себе кожного шпиля. Для прикладу подивімся на рисунок побіч. Азимут шпильки „А“ є 60 градусів від нас, а азимут шпиля „Б“ є 310 градусів. Нам треба положити компас на карту так, щоб магнетична стрілка і нуль на компасі були звернені у напрямі півночі карти.

По карті нарисувати пряму лінію від кожного об'єкту згідно із визначеним азимутом (шпиль гори А—на 60 градусів, шпиль гори Б—на 130 градусів). Точка, де ці дві лінії схрещуються вказує на наше положення на карті.

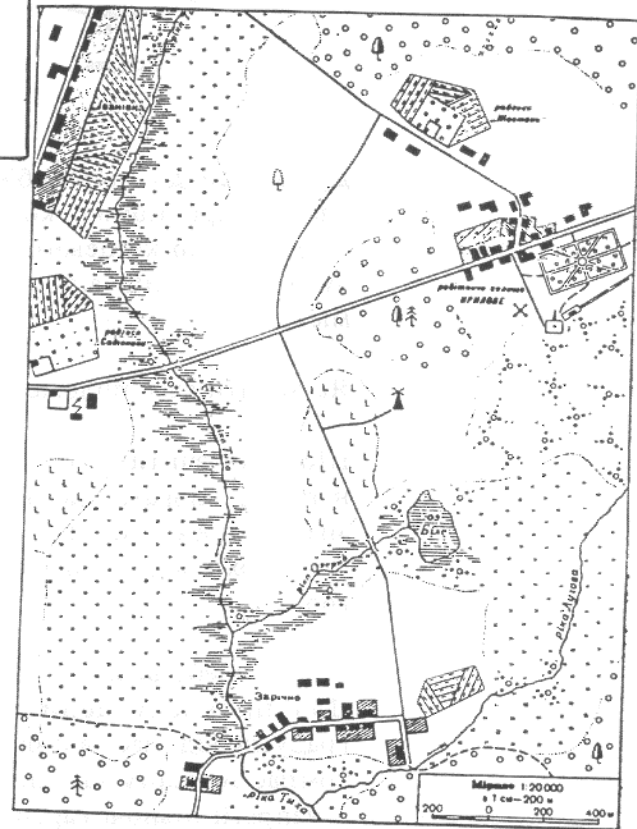
УМОВНІ ПОЗНАЧЕННЯ НА КАРТІ

	ЛИСТЯНИЙ ЛІС		СТЕЖКА		МАЯК
	МІШАНИЙ ЛІС		СТЕЖКА (ПОГАНА)		КЛАДОВИЩЕ
	САД		ГРУНТОВА ДОРОГА		ПОШТОВИЙ УРЯД
	БАГНО		ШОСЕ		ТЕЛЕГРАФНИЙ УРЯД
	ПІСКОВІ БЕРЕГИ		МОСТИ		ЦЕРКВА
	БОЛОТНІ БЕРЕГИ		ЕЛЕКТРИЧНІ ПРОВОДИ		ЦЕРКВА З ВЕЖОЮ
	ЗАГЛИБЕННЯ		НА СТАЛІВНИХ БЕЖАХ		ШКОЛА
	ШКАРП		НА ДЕРЕВ'ЯНИХ СТОБЛАХ		ДОМИ
	СТРИЖКА СМЕЛЯ		ТЕЛЕФОННА ЛІНІЯ		БРІД
	ЗАЛІЗНИЧНИЙ ВІЛЯХ				
	ТУНЕЛЬ				

	Хвойні ліси		Парки
	Листяні ліси з просіною		1 Фруктові сади 2 Ягідники
	Мішані ліси		Городи
	Чагарники		Населені пункти
	Вирубані ліси		Залізниця і станції
	Луки		Шосе і мости
	Миви		Грунтової дороги
	Болота		Стіною
	Піски		Окремі дерева
			Фабрики
			Електростанції
			Радіостанції
			Вітряки

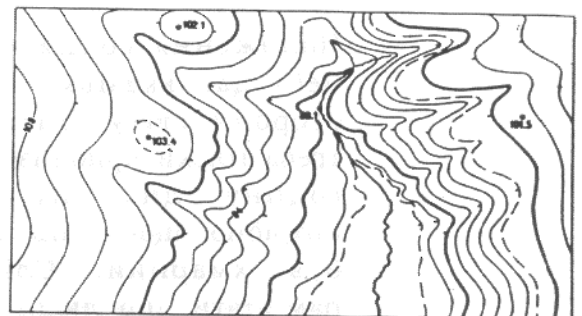
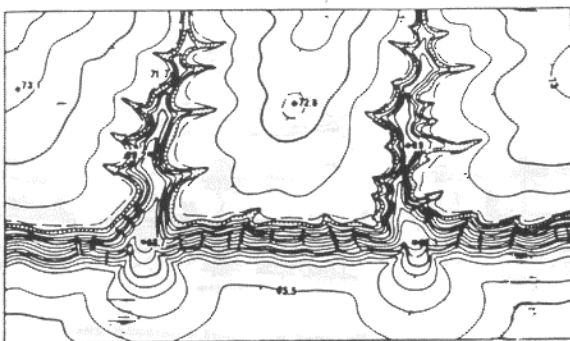
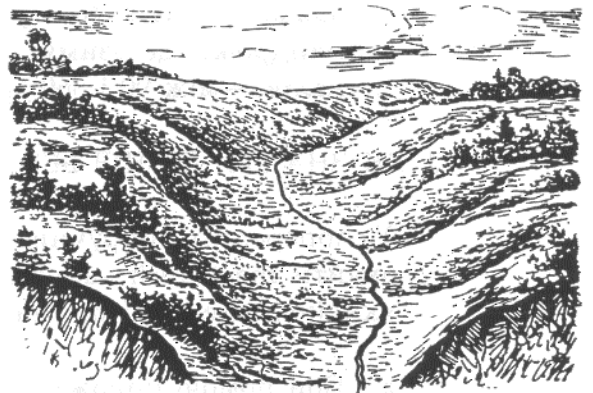
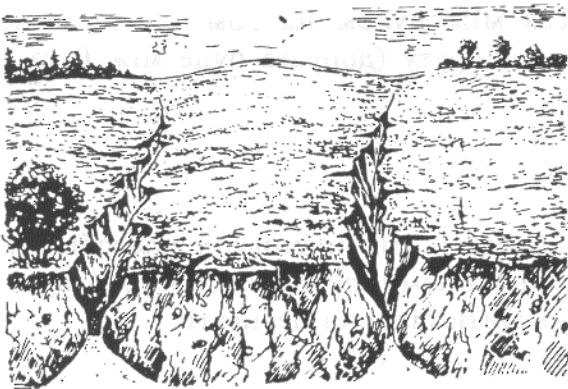
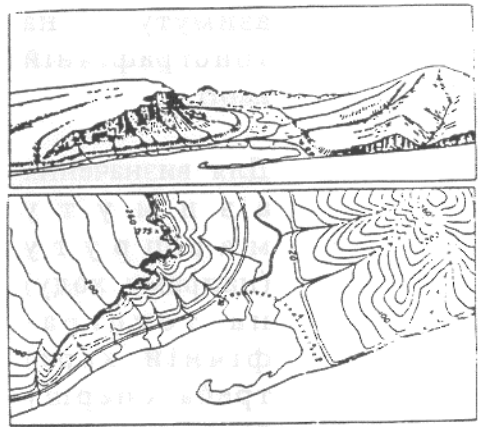
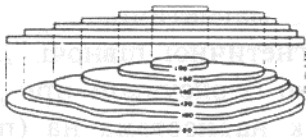
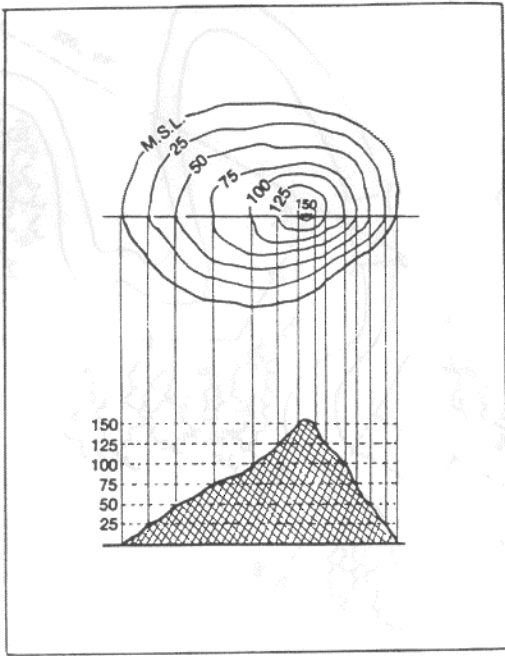
Умовні топографічні знаки.

	Іди прямо		Дист за 4 крок
	Зверни праворуч діворуч		Тут дист
	Попереду небезпека		Там табір
	Стій Далі йти не можна		Тут привал
	Тут питна вода		Тут переправа, брід, міст

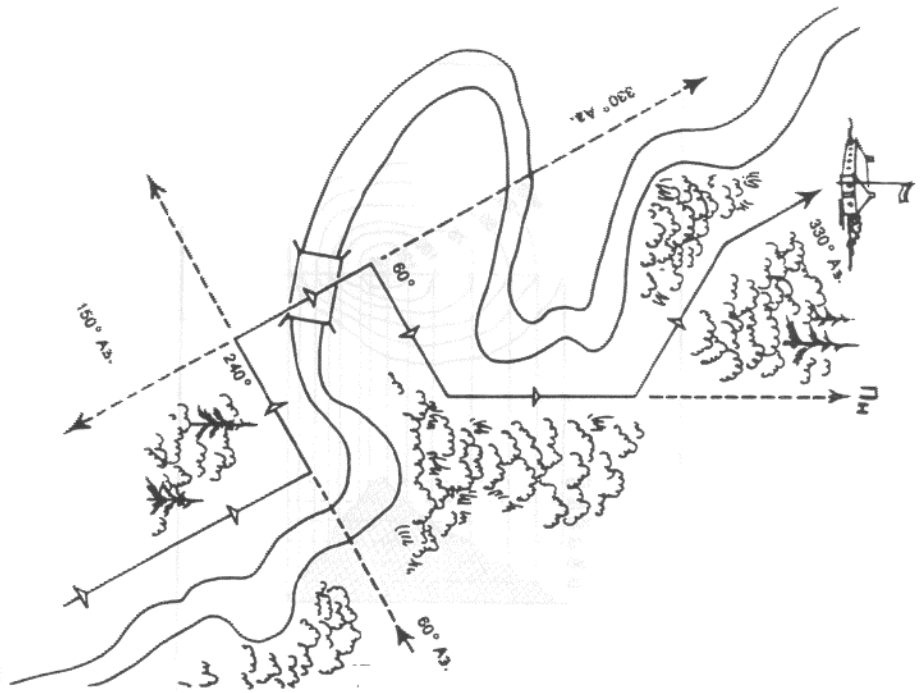
Топографічний план

Є. Визначення азимуту на топографічній карті

Для визначення азимуту маршруту (напряму ходу) на топографічній карті треба спершу розкласти карту перед собою і віднайти місце свого постою на карті за допомогою орієнтаційних пунктів.

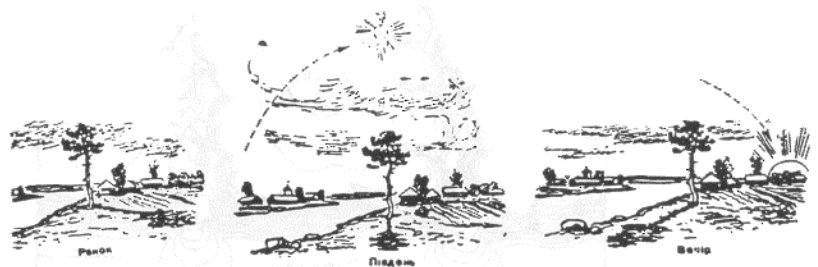
Покласти компас на карту так, щоб магнетична стрілка була повернена у напрямі правдивої півночі, а не магнетичної півночі. Для цього треба буде зробити обчислення деклінації, згідно із рисунком при долині топографічної карти, або за мапою деклінацій, як нарисована на (попередній) сторінці. Відтак знайти на карті об'єкт, до якого прямуєм. На більш складнім компасі повертається стрілку, нарисовану на спідній плиті в напрямі, в якому бажається іти. Кут у градусах між нулем на компасі та лінією напряму мандрівки це азимут нашого маршруту (доправа буде між 0 та 180 градусів, наліво—між 90 і 360 градусів).

2. ЯК ЗНАЙТИ ПІВНІЧ БЕЗ КОМПАСА

У попередніх підручниках на сумівські іспити описані способи, якими можна знайти північний напрям у відсутності компасу. Таких способів варто запам'ятати якнайбільше, щоб при порівнянні дійти більшої певности.

а. При допомозі положення сонця:

Положення сонця на небі дає вказівку на сторони світу. Знати треба тільки приблизну годину дня, ну і потрібно, щоб день не був хмарний. Слід пам'ятати, що людина знаходиться в іншому

Видний рух сонця впродовж дня.

відношенні до сонця в залежності від півкулі, в якій вона знаходиться: у північній півкулі сонце ходить по південному небі, а в південній півкулі, навпаки,—по північному небозводі.

На північній півкулі положення сонця за годинами є:

- 6:00 год. рано—на сході
- 9:00 год. рано—на південному сході
- 12:00 год. в полудне—на півдні
- 3:00 год. пополудні—на південному заході
- 6:00 год. вечорі—на заході

На південній півкулі положення сонця за годинами є:

- 6:00 год. рано—на сході
- 9:00 год. рано—на північному сході
- 12:00 год. в полудне—на півночі
- 3:00 год. пополудні—на північному заході
- 6:00 год. вечорі—на заході

Рух сонця по небі протягом року.

позначити сірником, цвяхом, патичком чи подібним предметом точну точку кінця тіні, вбитого у землю більшого патика. Після чверть години (15 хвилин), або більше, знов точно позначити нову точку кінця тіні патика. За цей короткий час тінь патика посунеться кілька сантиметрів (інчів). Відтак сполучити обі точки рівною лінією. Ця лінія буде йти у напрямі схід-захід. Опісля нарисувати лінію перпендикулярно до цієї першої лінії. Ця лінія йде у напрямі північ-південь, при чому сторона, по якій ходить сонце це південна сторона у північній півкулі, а в південній кулі—навпаки, це буде північна сторона. Обернувшись у напрямі півночі, схід буде з правого боку, а захід—з лівого.

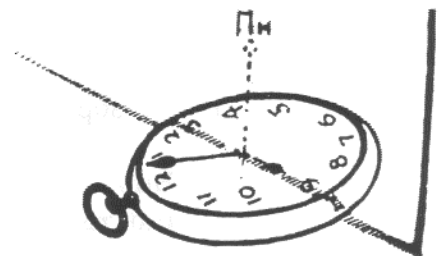
Ще одним способом віднайти сторони світу за допомогою сонця є „спосіб Овендофа“. Знайти гладке місце у землі, на яке світить сонце. Вбити рівний, трохи більший патик міцно у землю. Важне, щоб він стояв рівно. Відтак

Орієнтування по сонцю.

б. При помочі годинника:

Покласти годинник так, щоб його менша стрілка була спрямована на сонце. Позначити лінією половину кута, що утворився між цифрою 12 на годиннику і малою стрілкою. Ця

лінія показує південь. Знаючи південь, можемо визначити інші сторони світу.

На південній півкулі, повернути цифру 1 (першу годину) у напрямі сонця; тоді південь буде між цією цифрою і малою стрілкою на годиннику.

в. При допомозі природи:

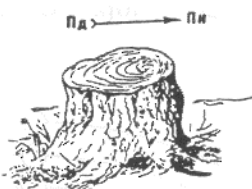
У похмурий день, коли нема сонця, можна визначити сторони світу за допомогою природи. Однак не покладатися тільки на один предмет, а перевіряти його іншими.

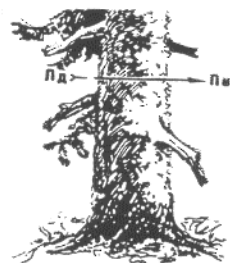
Орієнтування по дереву.

1. Дерево, що росте окремо і не має перед собою заслони від сонця, має густішу, більш заповнену південну сторону. З цієї сторони гілки ростуть довгими. З північного боку такого дерева, натомість, гілок менше, і вони ростуть коротшими.

2. На пеньку зрубаного або впавшого дерева кружки стають більш скупченими у північному напрямі.

Орієнтування по пневі.

Орієнтування по лишайниках.

3. Мурашник (купка піску, насипаного мурашками) завжди знаходиться з південного боку дерева, пенька чи куща. Мурашки дбають, щоб їхня „хатка“ була теплою, щоб на ню світило якнайбільше сонце. Крім того, південний бік мурашника нижчий і рівний, а північний вищий та стрімко похилений.

4. На стовбурах сосон і ялиць з північного боку частіше росте мох або лишайник (сіруватої барви пів рослина і пів гриб, що росте на дереві), які ховаються від сонця, а з південного боку, який більше нагрівається від сонця, є більше живиці (смоли).

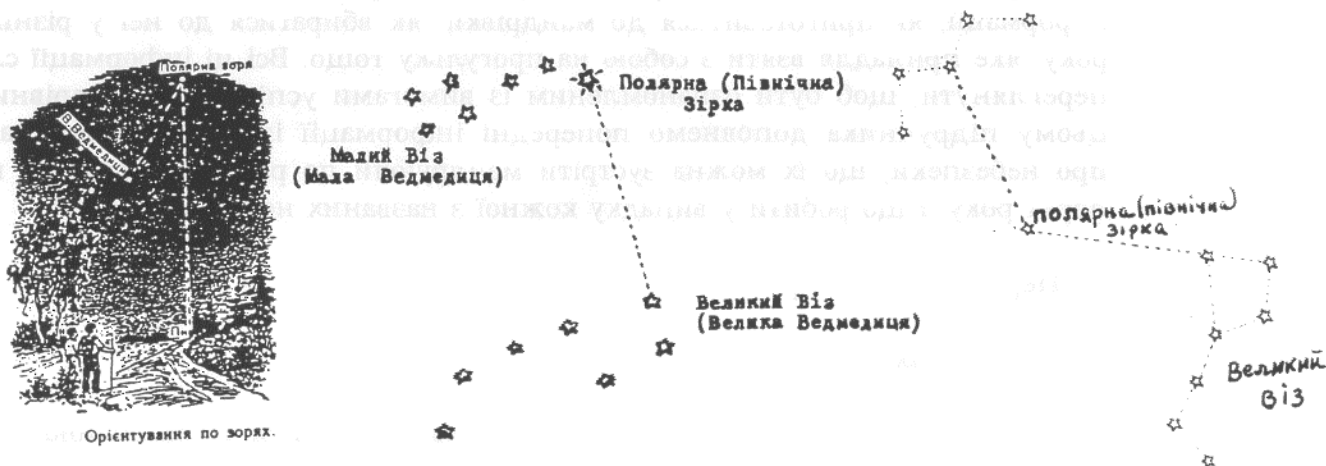
5. Кора берези є біліша з південного боку.

6. Чорниці (чорні ягоди), що ростуть дико на кущах, скоріше дозрівають і стають темними з південного боку, звідки більше на них б'є сонце.

7. Голівки соняшника завжди повернуті в бік сонця і ніколи не дивляться на північ.

г. По зорях:

Вночі, якщо на небі видно зорі, можна визначити північ, знайшовши сім зір, що творять так званий Великий Віз або Велику Ведмедицю. Задні „колеса“

Великого Вона, себто дві зірки вказують напрям, де є Полярна (Північна) зірка. Вона показує на північ. Всі зорі і сузір'я (констеляції) змінюють своє положення впродовж ночі і року, тільки полярна зірка стоїть непорушно на півночі.

ПРОГУЛЬКА І ТАБОРУВАННЯ В РІЗНИХ ПОРАХ РОКУ

Впродовж років перебування у лавах юнацтва кожен сумівець та сумівка повинні відбути ряд коротких прогулянок й одноденних та кількоденних прогульок. Тяжко уявити, щоб сумівці, які постійно пригадують один одному про важливість гартувати себе змолоду для майбутнього поборення труднощів життя, не випробовували свої сили, витривалість, спосібність та загартованість на природі.

Для кандидатів на ступінь „Дружинника“ ставиться вимога відбути не тільки кілька коротких та довших прогульок, але й відбути їх в різних теренах та в різних порах року. Мандрувати горами куди інше як переходити рівні терени; мандрівка зимою вимагає іншої підготовки як мандрівка літом.

Вимога іспиту на ступінь „Дружинника“ вказує вивчити способи та небезпеки мандрівки різними теренами та в різних порах року. Вибираючись на прогульку слід переглянути і вивчити ці інформації. Під час мандрівки тримати записник із описом пройденних теренів, зміни погоди і т.п.

Варто, щоб у наступний день після прогульки її учасники зібралися на розмову для того, щоб поділитися між собою вражіннями із прогульки, заввагами про пригоди та випадки (із обговоренням варіантів наслідків у роді „а що якби щось гірше сталося“) та для оцінки успішності прогульки. Слід обговорити, яку науку можна винести з мандрівки, що вона нас навчила про відмінності теренів, порів дня і року, життя гуртом тощо.

Основні правила перебування серед природи в різному терені.

У підручнику іспиту на перший ступінь старшого юнацтва „Воїна“ подані інформації, як приготуватися до мандрівки, як вбиратися до неї у різних порах року, яке приладдя взяти з собою на прогульку тощо. Всі ці інформації слід знов переглянути, щоб бути ознайомленим із вимогами успішного мандрівництва. У цьому підручнику доповнемо попередні інформації із додатковими заввагами про небезпеки, що їх можна зустріти мандруючи по різних теренах та в різних порах року, і що робити у випадку кожної з названих небезпек.

А. Перехід різних теренів

Перехід ріки

Якщо ріку можна перейти ходом, так найкраще йти із паличкою, особливо, коли несеться на собі наплечник.

Якщо треба переплисти, так пливеться діагонально через ріку, особливо коли течія ріки швидка. Якщо вода зимна, добре взяти щось, до чого можна триматися, бо від холодної води може отерпнути тіло навіть загартованого пливача.

Болота: сипкий пісок („квиксенд“)

Сипкий пісок має під собою воду, а буває в болотистих теренах. Якщо не бути обережним і піддатися паніці, коли зайдеться на сипкий пісок, то можна у ньому потонути.

В разі непевності можна перевірити твердість землі вкинувши камінь на поверхню. Потопаючий камінь це пересторога, щоб не ступати на цей клаптик (звичайно сипкий пісок обмежений до невеликого клаптику).

Коли людина опиниться у такому піску, треба випростувати руки і поволі виплисти або виволокти на берег. Якнайменше рухатися і не старатися підносити ноги, бо це тільки спричинить ще глибше затягнення у болото. Видістатися із цього болота не є безнадійною справою; треба тільки рухатися поволі і бути спокійним—це допоможе втриматися на поверхні та вийти на тверду землю.

Перехід скелями

Є кілька технік, які варто запам'ятати, коли підіймається скелею, або спускається із неї:

Завжди вступати обережно. Спершу перевірити, що місце, на яке вступається тримається сильно. Не лізти на камінь, який не стоїть твердо. Не хапатися за кущі та дерева не будучи певним, що вони дуже сильно тримаються землі.

Тримати ноги віддаленими і розділити вагу рівно на обі ноги.

Вживати ноги тільки для піднесення, а руки для осягнення балансу.

Не спинятися на довгий відпочинок. Постійний рух заощаджує енергію.

Не сходити оберненим від скелі.

Мандрівка високими горами

Чим вище підходиться, тим рідшим повітря стає, бо менше у ньому кисню. Внаслідок цього, стає важче дихати і людина скоріше знесилюється. Декому навіть може стати недобре. Мандруючи високими горами радиться не рухатися дуже багато і не пити багато холодної води.

Мандрівка взимі

Коли мандруємо снігом, радиться вбирати на очі темні окуляри, бо сніг відбиває проміння сонця, а це може спричинити тимчасове часкове осліплення.

Мандруючи зимою, треба вбиратися тепло, найкраще у вовнянім вбранні, треба завжди бути сухим (включно від поту) і не ходити задовго на морозному вітрі. Краще перечекати бурю та сильні холодні вітри ніж нанести поважну шкоду своєму здоров'ю.

Ходити по леді на замерзлій ріці або озері може бути небезпечно. Коли вже це необхідне, пам'ятати: замерзлий лід мусить мати бодай 2 сантиметри товщини, щоб ходити по ньому одній особі, 3 см., щоб ходити малій групі та поверх 4 см. більшій групі.

Вбиратися на прогульку взимі треба так, щоб більша частина лица була закритою, а особливо вуха. Радиться лице закрити хусткою. Якщо мандрівник замочиться у дуже холодній погоді, навіть внаслідок спочення, треба якнайшвидше висушитися і переодягнутися у суху та теплу одержу. Особливу увагу звертати на взуття.

Небезпеки під час зимових мандрівок

ГІПОТЕРМІЯ

Великими небезпеками мандрівки зимою є: перестуда, запалення легенів (пнемонія), гіпотермія та відмороження.

Гіпотермія це зниження температури тіла. Її спричиняє довге перебування на морозі, відсутність достатніх плинів у тілі, замочення, тяжкий рух на холодному повітрі. Тіло стає холодним, а чим нижче впадає температура, тим гіршими можуть бути наслідки. Спершу людина починає трястися, що є одним із способів тіла для творення тепла, тіло терпне, мова стає невиразною, настає притуплення й дезорієнтація в її думанні, м'язи перестають рухатись свобідно й

стає трудно рухати пальцями та руками. Людина стає сплячою, забудькуватою (функціонування розуму слабне), дезорієнтованою і починає спотикатися із предметами на її шляху. В дальшій стадії постають галюцинації, апатія, брак апетиту та амнезія.

Почати діяти треба, коли тільки завважитьесь перші симптоми гіпотермії. Відразу знайти для потерпілого тепле місце, перебрати у суху одягу і всунути до спимішка, щоб тіло потепліло. При цьому важне, щоб поранений не заснув. Подавати теплі плинни, але не алкоголь, бо він загриє тільки на короткий час, а згодом температура тіла значно впаде. Взагалі, під час мандрівки у холодній погоді алкоголь не помагає. Він тільки створює короткотривале враження потепління, коли насправді тіло терпне і людина губить відчуття, що вона починає підпадати впливам гіпотермії.

ВІДМОРОЖЕННЯ

Якщо внаслідок морозу, якась частина тіла спершу почервоніє і стане гарячою, а потім набере білого або сіро-жовтого кольору, так це ознака, що тій частині загрожує відмороження. Відмороження настає, коли до якоїсь частини тіла не доходить кров. Часами у цій частині постає великий біль, свербіння, але не все.

Замерзлу частину треба накрити теплим полотном, рушником, або навіть теплою рукою. Не натирати це місце, головню не натирати снігом, бо це може ще більше пошкодити шкірі. Рівнож, не прикладати до замерзлого місця пляшку із гарячою водою. Потерпілий не повинен сидіти дуже близько печі чи вогню, бо надмірна теплота може спричинити ще гіршу шкоду шкірі. Замість цього, можна поставити пораненого у теплу (не гарячу) купіль. Коли пораненому стане тепліше, нехай рухає частину тіла, що уражена.

Коли побіліла частина починає напухати й стає боліти чи свербіти—це доказ того, що вона вже відморожена. Тоді треба прикласти до цього місця щось м'яке (наприклад вату), завити і взяти пораненого до лікаря.

Орієнтація в терені вночі.

До цього входить спосібність розрізнити роди і натугу світла й різних звуків та визначити приблизну віддадь предметів в різному терені і при різній погоді.

Найкраще удосконалити умілість орієнтуватися у ночі участю у нічній виправі, приміром в тереновій грі, нічним алярмі, нічним поході тощо. Такі теренові вправи допомагають виробити більшу самопевність руху у темноті, спосібність скоро зорієнтуватися у своєму довкіллі і дають можливість вправився у розрізненні звуків.

Важне є привчати себе спостерігати усе, що кругом себе діється, і слідкувати за всім. Якщо бути постійно наставленим на те, щоб все спостерігати та за всім слідкувати—краще запам'ятається дану подію чи явище. Нехай ніщо не обмине нашої уваги.

Нічний похід повинен включити перевірку спостережливості його учасників: спосібність якнай докладніше описати пройдений терен, побачені предмети, почуті звуки тощо.

Оцінка віддалі предмету від себе

Корисним є бути вправленим в оцінюванні віддалі об'єктів від себе. Об'єкти дуже часто видаються нам не на тій віддалі, на якій вони справді є. Перевіряти себе можна при допомозі топографічної карти. На ній є позначені всі головні об'єкти у терені, а в кутку є мірило, за яким можна докладно зміряти віддаль будь-якого об'єкту від себе.

Предмети видаються ближчими, ніж вони справді є:

- якщо дивитися через воду або через сніг,
- коли дивитися вгору або вниз від себе,
- як на предмет паде ясне світло.

Предмети видаються дальшими:

- коли вони є в тіні,
- коли дивитися на них через щілину (діру),
- коли тло довкола предмету є того самого кольору, що предмет,
- коли над землею мерехтить гаряче повітря,
- коли дивитися на них на лежачій позиції або навколішки.

За звичайними умовинами, людина може розрізнити наступні предмети найдальше на таких віддальх:

- 50 метрів (приблизно стільки ж ярдів)—деталі обличчя (уста, очі).
- 100 метрів—окремі риси на лиці виглядають тільки як цятки.
- 200 метрів—можна розрізнити частини одяжі.
- 300 метрів—можна пізнати обличчя.
- 400 метрів—видно рух ніг.
- 500 метрів—видно колір одяжі.
- 800 метрів—людина виглядає як стовп.
- 1 кілометр—можна розпізнати дерева, телефонічні стовпи тощо.
- 3 км.—можна ще бачити дерева і вікна на будинках.
- 5 км.—видно одноповерхові будинки.
- 10 км.—ще видно великі будинки та вітряки.
- 15 км.—ще можна бачити високі вежі на будинках.

Визначення „на око“ та обчислення віддалі та висоти об'єктів в терені.

ВИЗНАЧЕННЯ ВИСОТИ ОБ'ЄКТУ

Спосіб число 1 „на око“ (малярська метода)

Хай один юнак, якого висоту вже знається, стане побіч об'єкту (дерева, стовпа тощо). Юнак, що міряє, хай стане на деяку віддаль від об'єкту.

Випростувати допереду руку і в ній тримати догори паличку. Позначити великим пальцем на паличці висоту юнака, який стоїть побіч об'єкту. Відтак встановити, на скільки разів дерево є вище від хлопця і помножити це на висоту хлопця.

Цю методику вживають малярі у встановлюванні пропорцій об'єктів, які вони рисують.

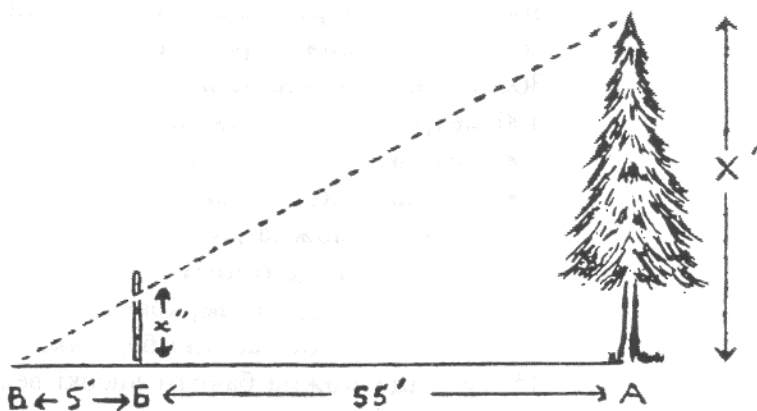
Спосіб ч. 2 „на око“

У випростованій до переду руці тримати догори паличку. Відступити назад від дерева, аж верхній кінець палички рівняється шпилеві (верху) дерева, а долішній—стопу (низові) дерева. Відтак повернути верх палички 90 градусів так, щоб паличка лежала рівнобіжно (паралельно) до землі. Запам'ятати місце на землі, де кінчиться паличка. Висота дерева рівняється віддалі від того місця до пня дерева.

Визначення висоти при допомозі геометричного правила

Відійти від об'єкту на 11 метрів, ярдів чи фітів, і поставити там юнака, щоб держав паличку. Самому іти далі на віддаль ще одного метра, ярда чи фути. Таким чином той, що міряє повинен відділитись від об'єкту на віддаль 12 одиниць тієї міри, якою вибрав користати.

Юнак, що стоїть на віддалі 11 одиниць, посуває свою руку вгору чи вниз, аж поки око того, що міряє, кінчик руки юнака і вершок дерева не зійдуться на одній прямій лінії. Відмірити в сантиметрах чи інчах віддаль від кінця руки юнака до землі. Кількість сантиметрів чи інчів відповідатиме висоті предмету у метрах або фітах (12×1).

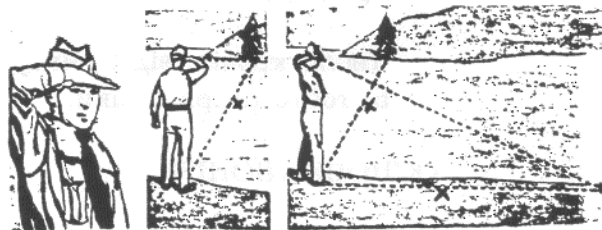

Яке мірило не вибиреться, важне, щоб зберегти відношення 11 до 1 (юнак для орієнтації стоїть 11 кроків від об'єкту, той, що міряє—12 кроків, а тоді помножити висоту руки від землі на 12, щоб отримати висоту предмету, що є об'єктом зацікавлення).

ВИЗНАЧЕННЯ ШИРИНИ

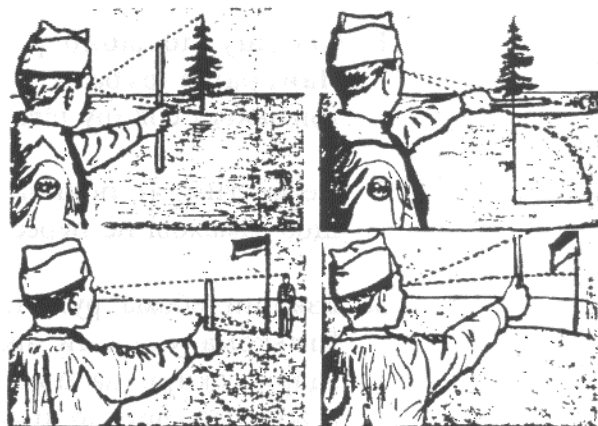
Спосіб ч. 1 „на око“

Стояти на однім боці ріки. Сперти випростовані пальці руки об чоло лица над бровами, при чому долоня руки є обернена до землі. Схилити край долоні так, щоб немов доторкала протилежний берег ріки. Відтак, далі тримаючи руку спертою об чоло, повернутися 90 градусів у напрямі свого боку ріки і зазначити оком місце, де край руки. Віддаль між цим пунктом, а собою рівняється ширині ріки.

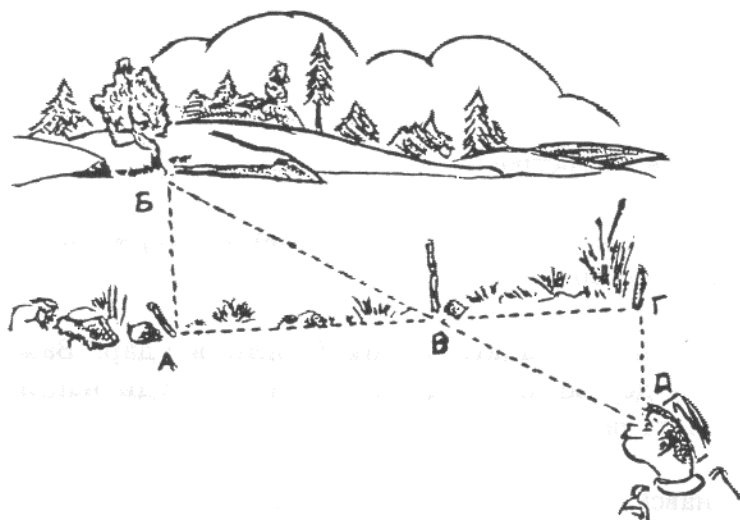
Спосіб ч. 2 „на око“

Вибрати дві точки з протилежних берегів ріки. Тримаючи горизонтально палик у випростованій руці відступити назад, аж доки палик не покриє віддаль між тими двома точками по обох сторонах ріки. Віддаль від місця, де палик покриває ширину ріки до точки по своїм березі ріки рівняється ширині ріки.

Визначення ширини ріки при допомозі геометричного правила

Спершу треба намітити на протилежному березі будь-який видимий об'єкт (дерево, камінь, куц тощо) біля самого берега. Цей об'єкт позначити як пункт Б, а пункт А стає точка у прямій лінії напроти пункту Б по стороні ріки, на якій стоїть той, хто міряє ширину ріки. Пункт А позначити каменем або кілком, вбитого у землю, так щоб його можна було бачити здалека.

Від пункту А перейти прямою лінією вздовж берега певну кількість кроків, скажімо 30 кроків, і тут позначити новий пункт В. На це місце також поставити камінь або вбити кілок. Далі, перейти по тій самій лінії, що йшлося дотепер, ту саму кількість кроків, що пройшлося від пункту А до В. Це найновіше місце стає пункт Г, і його треба позначити

подібно, як попередні пункти.

Відтак повернутись прямим кутом (90 градусів) у напрямі від ріки і, рахуючи кроки, іти прямо, аж поки не побачиться, що пункт В лежить на одній рівній лінії із пунктом Б. Місце, де оба пункти сходяться в одній лінії позначити як пункт Д.

Число кроків, від пункту В до пункту Г дорівнюватиме віддалі від пункту А до Б, тобто ширині ріки.

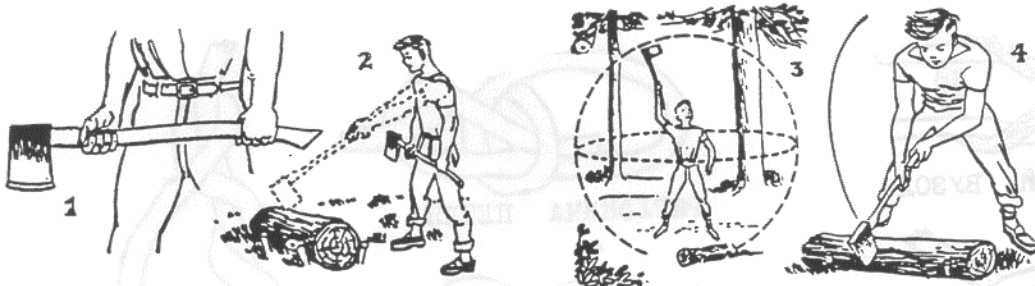
ОСНОВИ ПІОНІРКИ

Як рубати дерево:

1. Спершу потрібно рішити, в який напрям бажається, щоб дерево впало. Найкраще рубати в напрямі похилення дерева. Це можна визначити, тримаючи сокиру рівно перед собою, перпендикулярно до землі.
2. Перед тим, як починається рубати дерево треба перевірити місце засягу сокири, щоб замахові не перескаджали будь-які гілки тощо.
3. Взявши обома руками ручку сокири, пробно зміряти віддаль замахування. Кількома ударами зробити заруб до половини товщини (ширини) дерева. Удари сокири на цьому місці ідуть двома напрямками—горизонтально і на 45 градусів вгору до цього. Рубати із боків схилу дерева, себто з боку, в якому дерево має впасти і якнайближче долини.
4. Другий заруб зробити із протилежного боку дерева, трохи вище від першого зарубу. Рубати горизонтально та в долину до цього на 45 градусів.
5. Дерево пічне валитися після цього. Часто долішній кінець вискакує назад. Тому треба бути уважливим, коли дерево падає, і швидко відступити набік.
6. Якщо після цих зарубів дерево все таки стоїть, тоді його можна звалити лінвами, тягнучи об горішний заріб.

Як поводитися із сокирою:

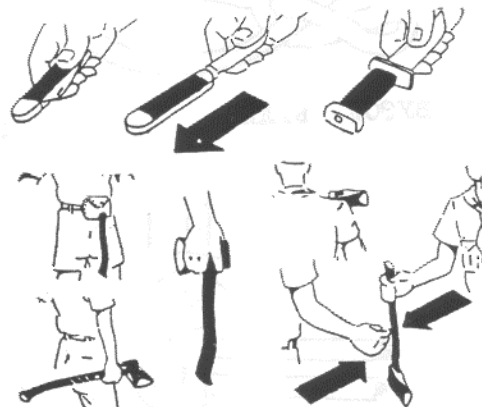
1. Тримати сокиру завжди гострою.
2. Ніколи не вбивати сокиру (або ножа) у землю, бо поржавіє і потупіє. Рівнож, не вбивати в живе дерево.
3. Рубаючи, не потрібно вкладати великої сили в удар. Важним є точно й дбайливо ціляти у дерево, щоб удар попав туди, куди націлюється. Розмах і вага сокири зроблять решту.
4. Рубати похило (навскіс), себто збоку, а не прямо згори.

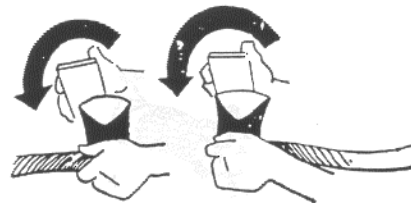
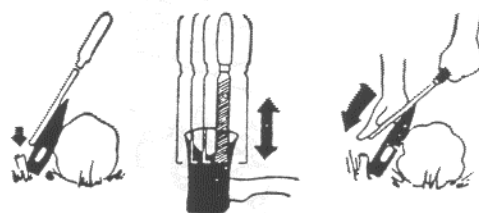
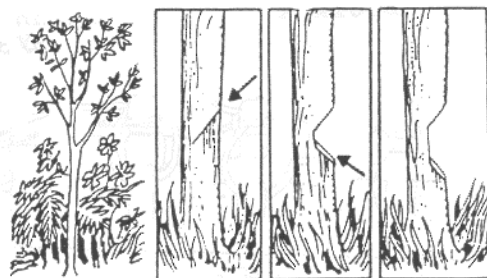
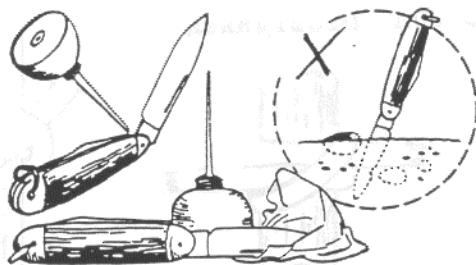
Провір місце засягу сокиря!

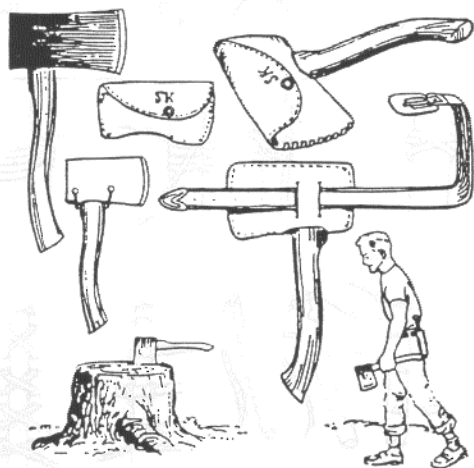
Рубай на колоді; зарубуй наскіс.

Ніж чи сокиру передавай другому дуже обережно!

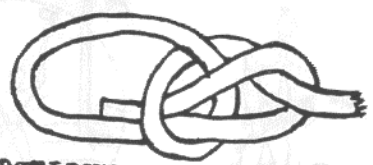
Гострення сокири

Дуже обачливо забезпеч вістря сокири!

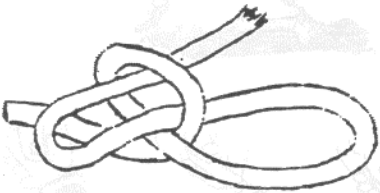
КОРСЬКИЙ ВУЗОЛ

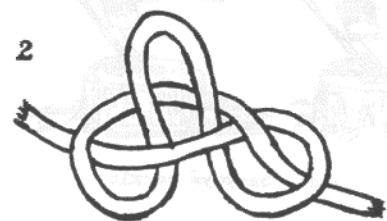
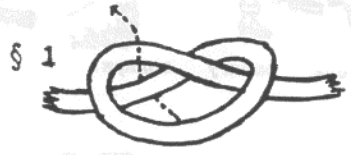
РЯТІВНИЧА ПЕТЛЯ

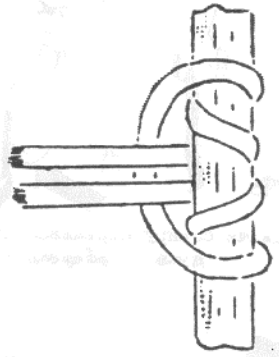
КОВЗНА ПЕТЛЯ

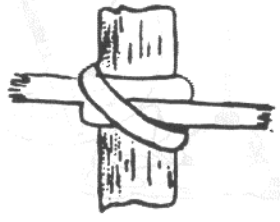
ВУЗОЛ БУЛИНЬ

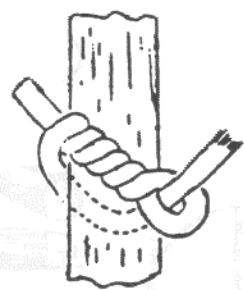
ВУЗОЛ ПРОВІДНИКА

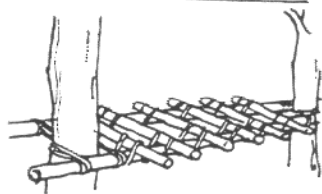
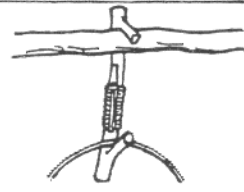
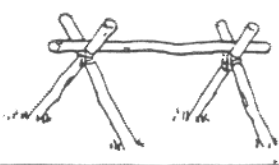
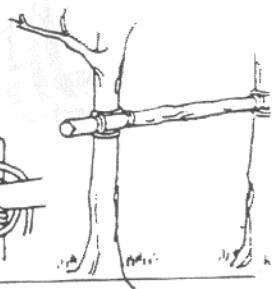
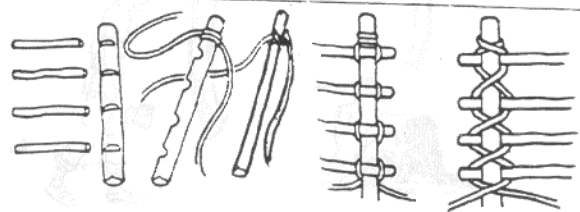
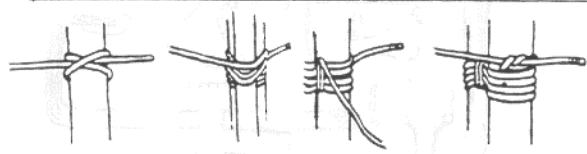
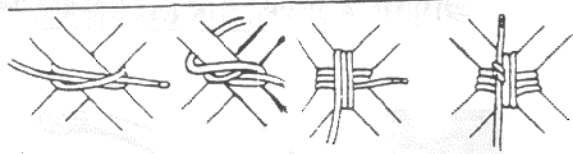
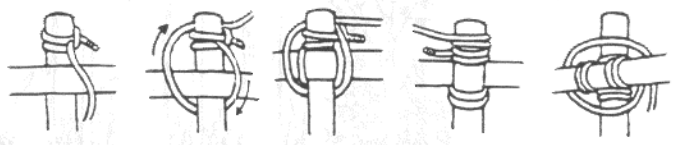
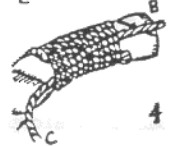
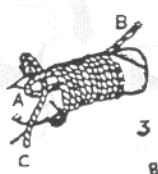
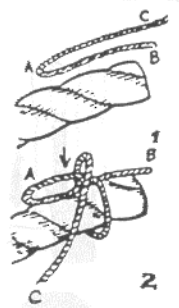
СХОПЛЮЮЧИЙ ВУЗОЛ

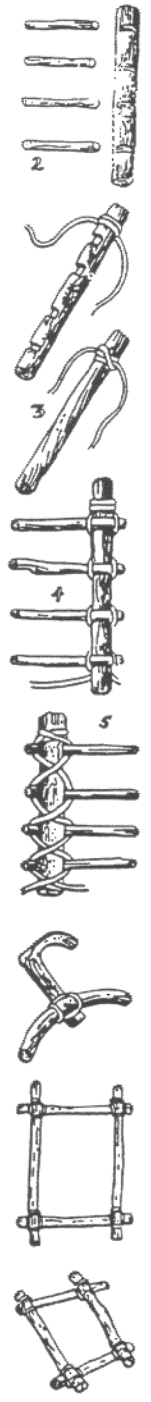
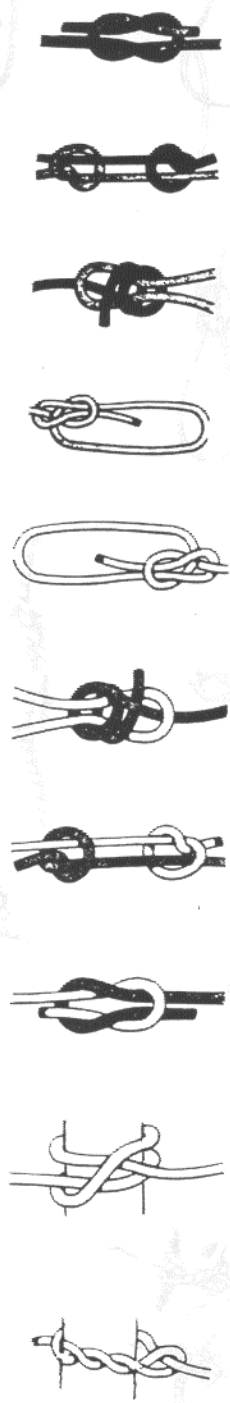
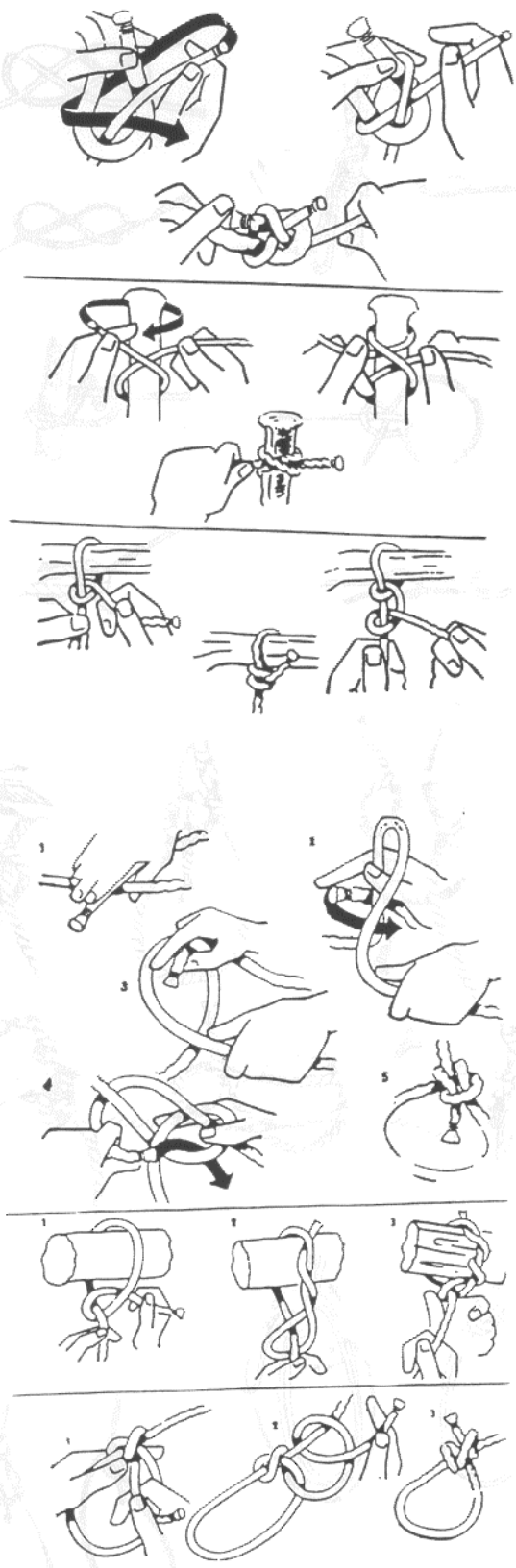

ВІСІЛКА

ТЕСЛЯСЬКИЙ ВУЗОЛ

Різні роди в'язань

Як зрубати стовбур дерева на менші частини:

Зробити два заруби в половині стовбура. Віддаль між тими зарубами повинна бути рівною ширині стовбура. Тоді зробити другий заруб із другого боку дерева. Якщо дерево є дуже грубе, треба робити заруб трьома ударами сокири: згори, з долини і посередині. Створивши такий заруб, сокира не буде затинатися, коли рубається дерево.

Як зрізати гілки із стовбура дерева:

Завжди рубати в напрямі верху дерева. Якщо рубати у місці розгалуження гілки від стовбура, сокира буде запинатися. Стати з протилежного боку стовбура, від якого рубається гілка.

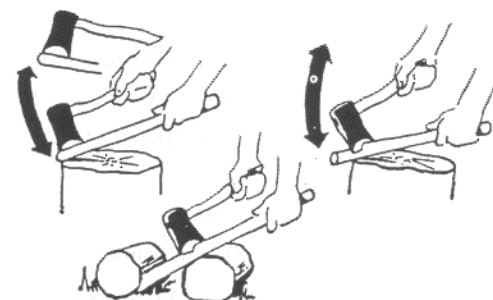
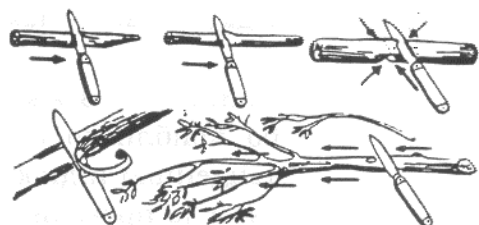
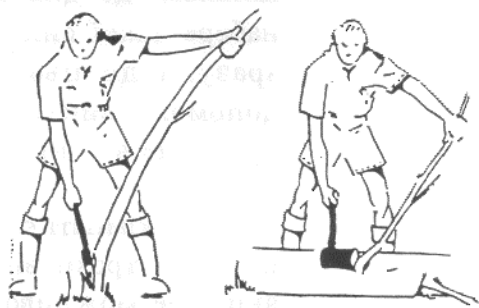
Способи роздобуття вогню і правила безпеки.

В підручнику на другий ступінь старшого юнацтва „воїна“ описується засоби роздобути вогонь, як також описані різні роди вогнищ (для ogrівання, печення їди тощо). Варто перевірити знов поради подані у тому підручнику, бо часто сумівцям доводиться будувати вогні, чи то в таборі, чи на прогульці і т.д. Тут ще подамо деякі поради відносно будови ватри або великого вогнища та на тему безпеки у випадку неконтрольованого вогню.

Що робити у випадку поширення вогню

Більш небезпечний, як сам вогонь, значить як полум'я вогню, є дим від вогню, що скоро дусить людину. Ще перед тим, як можна почути нюхом дим, вогонь пускає смертельні гази, яких не бачити, ні не чути нюхом—це гази „карбонатного монооксиду“. Вони мають силу задусити людину ще перед тим, як до неї дійде вогонь. Від них люди гинуть у сні, втративши силу втекти від вогню, коли пробуджуються.

Є дуже важливо знати, як діяти в разі вогню. Щорічно велике число людей гинуть від вогню, тому вогонь це не річ, яку можна легковажити і під час якого можна поступати неухважно до шкод, яких він може спричинити. Треба добре погасити вогники, які ми розклали, коли відходимо від них. Недбальство одиниць спричинює кожного року страшну кількість непотрібних випадків смерті.

В разі, що вибухне вогонь у хаті чи будинку і нема змоги зразу вийти з дому надвір, можна зискати на часі лишаяючися у кімнаті при щільно затиснутих дверях. Діри між дверми і рамами закрити рушниками чи будь-якими полотнами, щоб не допустити перехід повітря знадвору у кімнату. Вогонь іде шляхом, де для нього є найбільше повітря. Він оминає кімнату, аж доки не набере такої сили, що палитиме двері, стіни, цілу хату. Але таке не стається зразу, і до цього часу може прийти порятунок—пожежна сторожа, яка допоможе вийти із вікна. До того часу не можна відкривати вікон, бо це лише притягне вогонь до кімнати.

Якщо у кімнаті є багато диму, можна трохи та легко відкрити та зачинити вікно, щоб хоч трохи випустити дим із кімнати. Найкраще є відкривати вікно із гори, якщо це можливо. Можна також виставити надвір голову, не відкриваючи вікно більше чим потрібно. Добре є накинати на голову коц або рушник, бо через відкрите вікно також буде проходити надвір багато диму.

Вийшовши з кімнати, треба рухатися швидко. Найбезпечніше є йти на колінах, бо приблизно на такій висоті найменше шкідливих газів (отруйні гази мають тенденцію підноситися вгору, а другі гази тримаються долини). Захистити лице, руки та проходи до дихання мокрою скатертю.

Коли підозрівається, що у якійсь кімнаті є вогонь, або коли є потреба це перевірити, важне цілком не відкривати двері до цієї кімнати. Відкрити їх тільки так, щоб можна було понюхати присутність диму. При цьому повернути лице від дверей, бо якщо у другій кімнаті розгорівся більший вогонь, може статися вибух при відкритті дверей. Після цього треба якнайскоріше замкнути двері.

Як поступати у випадку вогню—чи старатися погасити вогонь, чи відразу втікати геть від вогню—сказати наперед не можна; таке рішення треба зробити на місці добре спостерігши засяг вогню. Дуже часто ще є можливість погасити вогонь і врятувати дім від страшного понищення. Але часто бувають випадки загибелі людей при боротьбі із вогнем, включно серед досвідчених пожежників. В кожному разі, вибір мусить бути зроблений якнайскоріше. Якщо вогонь ще не дуже загорівся і обмежений до малої території, так можна пробувати його гасити. Та слід покинути місце вогню, коли легені заповняться димом.

Гасити можна водою, якщо вона близько і її багато, або кинувши на вогонь коц, килимок, плащ, куртку тощо, а верх цього воду. Не бити вогонь коцом або килимом, бо це тільки роздмухає вогонь, додаючи йому провітря, що є немов паливо для вогню. Якщо загориться баняк на печі або смітник—не кидати його під воду, а радше скоро і тісно закрити його накривкою, і взяти надвір. Можна також вкинути „бейкінг сода“ до середини баняка, але в жодному випадку не кидати муки чи цукру (мука може спричинити вибух).

Якщо убрання на собі загориться, треба качатися по землі, аж вогонь вигаситься.

И. Маскування

І. Спостережливість у терені.

Вміння бути спостережливим, себто уважливим до всього того, що має місце довкола себе із спосібністю запам'ятати спостережене—це важливі предмети, яких варта плекати. Дуже часто у житті ми мусимо відтворити з пам'яті те, що бачили. Спостережливість має велике значення на мандрівці, коли важне запам'ятати об'єкти на шляху мандрівки, бо є можливість, що доведеться повертати цим шляхом, або іти ним знов колись у майбутньому. Коли загубиться та зб'ється з правильної траси можна повернутися на стару дорогу, запам'ятавши об'єкти по дорозі і звідти шукати доброї траси.

Беручи ці речі під увагу, не дивно, що серед передумовами до юнацьких іспитів є перевірка і проба нашої спостережливості та пам'яті. А спостережливість виробляється тільки при частому вправлянні, що зрештою відноситься до кожної риси та вміння, яку людина хоче осягнути та поглибити. До помочі нам прийдуть гри, які мають за ціль вдосконалити спосібність бути спостережливим.

Найбільш популярною і зною такою грою спостереження це гра Кіма, названа за молодим індійським звідуном у британському війську в часі їхнього побуту в Індії, який допомагав англійцям своїми обстеженнями таборів противника.

Гру Кіма можна грати всередині та надворі і в різних варіантах. На стіл розкласти скажім 20 різних малих предметів. Учасники гри дивляться на розкладені предмети впродовж 1-2 хвилин, а потім стіл закривається полотном й учасники розходяться, щоб окремо або по групах списати те, що бачили на столі.

Інша відміна цієї гри це відібрати із стола певну частину предметів (зрозуміло з тим, що учасники гри не дивляться, коли це робиться), а відтак заставити учасників відгадати, які предмети відсутні. Або можна замінити кілька з предметів другими предметами, а тоді треба вичислити нові предмети. Можна грати так, щоб предмети були впорядковані по групах, й завданням тоді стає списати предмети так, як їх розложено на столі. Далі, змінюється предмети у групах.

Гру Кіма можна грати також надворі, при чому береться грачів у лісок чи на поляну, яку оглядають впродовж 1-2 хвилин. Відтак перейшовши на друге місце вони мають завдання назвати та описати побачене.

I. Розпізнання слідів домашніх і диких звір'ят

У підручнику до другого іспиту молодшого юнацтва на ступінь „вістового“ є ілюстрації слідів ряду звірів. Подаємо кілька додаткових допоміжних засобів для ідентифікації звірів за їхніми слідами.

Домашні та дикі коти, риси (лінкси) і т.д. ставлять задню ногу точно в місце сліду передньої ноги. Відбитки пазурів (нігтів) не видно у їхньому сліду. Сліди диких котів та гірських левів зовсім подібні до слідів домашнього кота, тільки що вони є більшими. Сліди кота віддалені одні від одних на 6-10 сантиметрів, коли кіт ходить, а 10-12 сантиметрів, коли біжить.

Собаки (пси) не ходять так обережно, як коти; часто задня нога вступає майже на слід передньої ноги, але звичайно трохи на бік від неї. Коли пес біжить, тоді сліди кожної лапи окремі, одна перед другою. У слідах псів можна бачити відбитки пазурів.

Лиси і вовки крокують обережно, як коти, і задня нога вступає у слід передньої. Сліди вовків майже зовсім подібні до слідів псів, тільки що вони є більші розміром. Подібно до псів, у їхніх слідах видно відбитки пазурів. Подібні сліди лишають за собою миші.

Зайці лишають більші сліди задніми ногами і менші передніми. Це тому, що вони скачуть виставивши задні ноги наперед передніх. Заєць скаче десь на пів метра, а коли перестрашений 1-2 метри.

Білки та бурундуки біжать подібно до зайців, але їх кроки не розширюються, коли вони біжать перестрашеними.

Ракуни вступають задньою ногою у слід передньої, коли ходять, а коли біжать кожна нога творить окремий слід.

Сканки, як ходять, лишають сліди, що чергуються один позаду другого. Коли сканки біжать, їхні сліди стають неподібні другим звір'ям: задня ліва нога спереду, відтак дві передні, і вкінці задня права нога, усі діагональним рядком, одна навскіс другої.

Ведмеді, сканки та ракуни ходять на повній стопі (долоні) ноги, і тому їх сліди відбивають майже цілу ногу. Серени, олені та вівці, натомість, лишають тільки

відбиток копита у своїх слідах.

Сліди бобра відрізняються тим, що в пальцях задньої ноги є немов павутина, а також видно знак його широкого хвоста, якого він тягне за собою.

ведмідь

ракун

сканк

олень

бобер

Й. НЕБЕЗПЕКИ В ТЕРЕНІ: найбільш поширені небезпеки в природі та як їм протидіяти.

1. Отруйні та небезпечні рослини

Отруйними рослинами є ті рослини, що мають у собі такі хемічні речовини (компоненти), які потрапивши в організм людини (або будь-якої звірини), викликають якийсь вид затруєння. Деякі такі рослини можуть спричинити тяжке захворювання, деякі навіть смерть, а інші створюють подразнення шкіри (висипи поїзену) чи алергічні реакції. Більшість рослин не є отруйливими, всього одна на 300 рослин має у собі отруту. Але слід бути обережним, щоб не потрапити саме на отруйну рослину, яка може спричинити велику шкоду.

Отруйні рослини знаходяться усюди довкола нас. Так наприклад, багато домашніх рослин, які ростуть у вазонках по хатах є отруйні. Деякі частини рослин, яких їмо денно, є отруйні; ці частини ми відчищаємо перед їдою.

Мабуть найкращим правилом є не їсти у лісі нічого, про що не знається. Тому добре знати рослини, які є безпечними для їди, головню на своєму терені. У відношенні до деяких рослин, наприклад грибів, треба навчитися добре розпізнавати їстівну рослину від отруйної, бо одна може бути дещо подібною до другої.

Для самої рослини отруйні компоненти мають велике значення. Вони обороняють рослину від тварин, які могли би її з'їсти. Не в кожній частині отруйної рослини є отрута. У деяких рослинах отруйними частинами є кора та овочі, а листки зовсім не шкідливі, в інших отруйні тільки квітки, у третіх— тільки овочі. Є і рослини, що мають отруйну речовину у всіх своїх частинах. Навіть такі корисні рослини, як картопля і помідор мають шкідливу частину. Зелені частини картоплі та зелене стебло помідора це ті частини, яких треба відтяти чи очистити.

Сила та кількість отрути в рослині міняється впродовж процесу її розвитку, але про силу отрути ледви чи можна знати тільки по вигляді рослини. Багато порід ягід є отруйними поки дозрівають; тоді їх можна їсти, хоч мають гострий смак.

Отруйна рослина не впливає однаково на кожну тварини чи навіть однаково на кожну людину. Є деякі отруйні рослини, від яких гинуть птахи, але люди

можуть їх їсти. Є рослини, що дуже небезпечні для людей та інших тварин, але не впливають шкідливо на коней чи свиней. Частинно це пояснюється відмінною будовою органів і нервової системи. Діти є більш чутливими до отрут і ліків, ніж дорослі, і отруюються рослинами далеко частіше, ніж дорослі. Але це буває і тому, що вони не знають, які рослини отруйні.

Отруйні рослини не можна брати в рот. Немитою рукою, що тримала їх, не можна торкатися до очей. Взагалі отруйну рослину не можна брати руками: деякі отрути є в соку рослини, які можуть спричинити потріскання шкіри, себто рану, крізь яку отрута може перейти до крові, спричинюючи затруєння. Отрута, яка увійде в кров, діє сильніше, ніж та, що потрапила в організм від їди.

Отруйні речовини мають силу спричинити поважне пошкодження якоїсь системи в нашому організмі й цим довести до смерті людини. Найгірші наслідки творяться від пошкодження системи дихання та системи перетравлення їди. Отруйні речовини можуть запалити стінки проходів (каналів) у тілі, через які переходить повітря і навіть замкнути прохід. Подібно, система перетравлення їди є дуже чутливою на всякі неполадки, в наслідок чого викликається блювання, часами навіть до небезпечної міри, коли забагато потрібних для організму речовин є викинутих із тіла.

Інші шкоди, що їх можуть спричинити отруйні рослини це: болі у животі, розвільнення, нудоту та блювання (вертання), ослаблення, спад або піднесення температури тіла, гарячку, запаморочення (закручення голови), дезорієнтацію, надмірне потіння (зопрілість), небезпечне сповільнення або прискішення пульсу та праці серця, страту відчуття, кому і т.д. Отруйні рослини також впливають небезпечно на нервову систему, викликаючи такі симптоми як: тремтіння та дрижання, гістерію, депресію тощо.

2. Протизаходи у випадку затруєння

При гострому отруєнні смерть настає за кілька хвилин. Навіть слабкі отрути небезпечні. Тому при отруєнні потрібно вживати негайних заходів. Якщо можливо, доставити постраждаючого якнайскоріше до лікаря. Якщо нема можливості скоро зробити цього, тоді необхідно:

1. видалити отруту з організму—промити та вичистити шлунок. Якщо затруєна людина є в стані свідомості, слід викликати блювання (вертання). Пальцем або ручкою ложки стимулюється зад горла і язика. Якщо можливо, дати напитися стільки води або молока скільки треба, заки затруєний не пічне вертати. Не добре давати теплої води із солею, головню дітям, як це колись радилося, бо це може погіршити затруєння. Ніколи не викликувати блювання, якщо отрута має палючий характер, а краще дати горнятко оливи із городини і 2-5 горнятка молока або води, щоб дещо роздводнити та знеутралізувати отруту. Малих дітей, які вертають, слід положити через коліно із головою до миски або землі, щоб отрута не зайшла дитині у легені, де може замкнути вузькі канали до дихання. Важне діяти спокійно і без паніки. В разі, коли у затруєного затрачується віддих, слід зробити штучне дихання.

2. Якщо затруєний є у стані несвідомості, шоку, посиніння, конвульсій, треба якнайшвидше доставити у лікарню. В разі коми, важне, щоб проходи до дихання не були перешкоджені та забльоквані, і тому добре обертати затруєного з одного боку на другий.

3. Важне також дізнатися або взяти з собою до лікарні рослину, що спричинила затруєння. Якщо людина не має нікого при собі для порятунку слід її записати на папері джерело отруєння перед тим, як може втратити притомність. Така інформація допоможе лікарям приготувати відповідну антидоту (протиотруту), що знищить отруту, або послабить її.

3. Наркотики

Є також інший рід отруєння, що його спричинюють рослини. Цими рослинами є наркотики, які переносять людину у ненормальний стан. Вони спричинюють галюцинації та викликають стан піднесення, після якого людина впадає у неприємний і напружений стан, з якого звільняється далшим споживанням наркотику. Таким чином людина стає дуже залежною від споживання наркотику, не змігши толерувати неприємний для неї стан, що постає після вигасання впливу наркотику.

До наркотиків треба також зачислити тютюн та каву, які мають у собі стимулянти: тютюн має у собі нікотину, а кава—кафеїну. Після початкового піднесення вони кидають людину у стан депресії і таким чином вони діють як наркотики. Усіх наркотиків треба остерігатися, а у випадку кави—пити не більше 1-2 горнятків на день.

4. Алергії

Родом отруєння є також алергічні реакції. Багато рослин мають компоненти, які творять у людині подразнення. Та багато залежить від індивідуального організму людини. Деякі люди мають більшу, інші—меншу алергічну чутливість до певних рослин.

Є два головні роди подразнення:

а. алергічна реакція до пилку у повітрі від квітів у формі пчихання, течі носа, запалення очей, болю голови тощо.

б. висипки на шкірі, спричинені контактом із певними рослинами.

Алергію можуть спричинити цілий ряд рослин: овочі (яблука, банани, цитрина, ягоди, помаранчі), салати (огірки, помідори), ярина (морква, картопля, горох, капуста), зернові рослини (пшениця, жито, риж, кукурудза), молоко, гриби, цукор, перець і т.д. Дуже часто ми не знаємо, що спричинило нашу алергію і треба аж лабораторної аналізи, щоб ідентифікувати рослину, яка є джерелом неприємної реакції. Знаючи це, людина повинна остерігатися рослин, до яких має алергію. В останньому часі лікарі потверджують, що до симптомів алергії

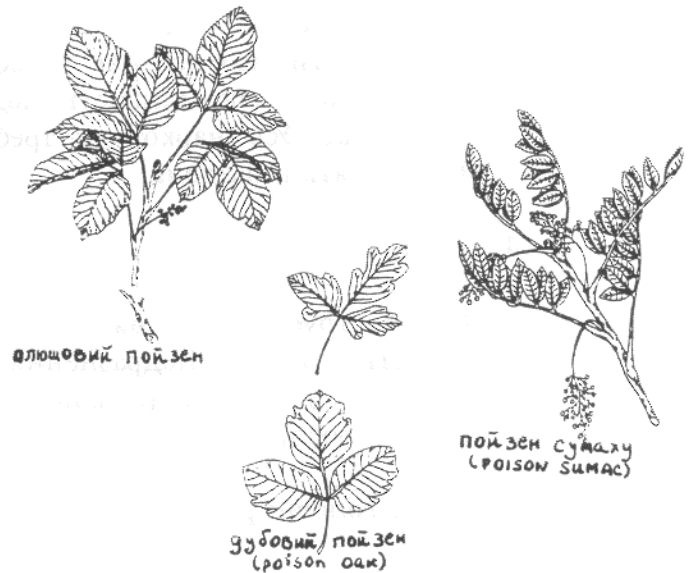
треба також зачислити нервові подразнення, значить надто неспокійний стан, головню у діттах, яких організм є більш чутливий ніж організм старших.

5. „Пойзени“

У Північній Америці, як також на деяких других континетах ростуть ще рослини, названі пойзеном, які спричинюють дуже разючі висипки по тілі. Цю речовину можна набрати на себе при звичайному дотику рослини пойзен, і його навіть можна набрати на одержу, де він місяцями може затримати свою міць, якщо не буде змитий. Декого пойзен чіпається зразу і гостро, а дехто може мати певного роду відпорність до пойзену і не набирає його так легко. Але, як воно би не було, краще є уникати рослини із пойзеном, або вбиратися відповідно, щоб не набритися його. Слід навчитись розпізнати ці рослини.

Є три роди пойзенів, які ростуть широко на Північно-американському континенті: дубовий пойзен (“poison oak”), плющовий пойзен (“poison ivy”) і пойзен сумаху (“poison sumac”).

Ростуть вони різнородно. Плющовий пойзен (“poison ivy”) росте низько, звичайно має скупчення трьох зелених листків на гілці. Ці листки—лискучі, а в осені навіть червоняві, із гострими кінцями. Пойзен сумаху (“poison sumac”) росте високим кущем або малим деревцем. Кожна гілка має скупчення 7 до 11 листків, що ростуть парами на гілці та з одним листком на верху. Листочки є ясно зелені й без гострих кінчиків, що розрізняють їх від подібних, неотруйних рослин. Дубовий пойзен (“poison oak”) трохи тяжчий до розпізнання: він росте, подібно до плющового пойзена, низько, групками по трьох до сімох листків, а зі споду його листя—волоскуваті.

Смоляний сік, що створює висипку позейну, знаходиться по цілій рослині, але не на поверхні так довго, як рослину не порушено. Та часами вистарчать продув сильніших вітрів для винесення шкідливого плинну на поверхню цієї рослини. Тоді то і настає небезпека, головню для дуже чутливих до пойзену людей. Та попри все, дотик рослини мусить мати місце; людина не набирає пойзену тільки від того, що переходить близько кущів цих шкідливих рослин. Таке може не раз видаватися людям, але напевно людина не знаючи доторкнулась пойзену, чи поломаної його галузки, або набрала його від іншого предмету зараженого пойзеном.

Раз людина набиреться поїзну, скоро його не позбудеться. Його ще можна змити п'ять до десяти хвилин після контакту, а після цього реакцію важко спинити, хоч висип не з'являється відразу. Змивається сильним (найкраще спеціальним брунатним) милом та холодною водою, і то кілька разів. Намилити піну із мила і лишити на короткий час, а потім сполоснути. Не шурувати щіткою. Через ніч накласти на уражене місце своєрідний препарат, створений із загатої у воді мила, якого розмішується аж поки не стане густим, як ліпило.

Поїзен поширюється на тілі внаслідок драння та необережного лікування. Творяться більші або менші прищипи, шкіра опухає, і постає гостра сверблячка.

Різні мазі пропонуються для лікування від поїзну. Жоден з них не змиває поїзен, але вони зменшують біль та сверблячку. А це має певне значення, бо драння ще більше дразнить шкіру і поширює поїзен на інші місця. Найбільше вживається для поїзну „Каломін“ або „Калодрін“, що їх можна купити у кожній аптеці та яких варто взяти з собою, коли вибирається у довшу мандрівку. Також вода змішана із сіллю допомагає зменшити свербіння.

Поїзен зникає поволі, але такі відходить, якщо не буде дальшого контакту із шкідливими рослинами поїзну. Небезпечним поїзен стає тоді, коли його наноситься до очей та по цілому тілі. Тоді треба іти до лікаря для застрика проти дальшого поширення. Висипка не зникає з неоднаковою швидкістю у людях, подібно як чутливість до рослини є неоднаковою серед людей.

Чутливість до рослини зменшується після кількох років, якщо людина не набере поїзну у тім проміжку часу, і навпаки, чим частіше набирається поїзен, тим збільшується чутливість і схильність набрати його.

6. Плазуни (вужі): Як пізнати отруйного вужа?

Не всі вужі мають отруту у собі, і взагалі є мала кількість родів отруйних вужів. Хоч усі вужі мають зуби, якими кусають, більшість з них не носять у собі отрути, що може спричинити смерть людині. Так наприклад, водяні вужі нападають із великою лютою, коли чуються zagrożені або є затурбовані кимось чужим. Але вони звичайно не мають отрути, і їхні зуби не завдають дуже великої шкоди. Вони люблять ховатися у кущах, за каменями, при берегах води. Через їхню краску, подібну до краски берега, їх часто не видно, аж коли вони починають швидко рухатися. Тому важне остерігатися місць у воді, порослих кущами чи травою.

Отруйних вужів можна відрізнити від неотруйних за смугами кольорів або цятками на тілі чи голові. Але для цього треба бути дуже вправним. Краще є бути обережним ніж помилитися, хіба що є певність про рід вужів. Коли йдучи стежкою ми випадково натрапимо на вужа, не треба надто злякатися, бо вуж звичайно сам забереється на інше місце, коли хтось порушить його відпочинок.

Коли вибирається прогулюю в терени, де можуть бути вужі, треба одягнутися у високі чоботи та довгі штани. Сорочка повинна бути з довгими рукавами і навіть

не пошкодить надіти рукавиці. Не вступати на купки патикив чи дров і на ями, бо в таких місцях люблять вужі ставити свої гнізда. Обережно вступати близько колод, каменів та кущів. Присутність гадюки можна перевірити шумом, що відстрашить її, якщо вона там ховається.

РОСЛИНИ: ЇХ КОРИСНІСТЬ ТА ЗАСТОСУВАННЯ

А. Корисність рослин для людського організму

Від давніх часів людина знає про велике число корисних вжитків рослин. Крім того, що рослини дають добру їжу, люди давно винайшли, що деякі рослини мають лікувальні властивості.

Вартість великої частини їстівних рослин в тому, що вони дають людині дуже важні речовини-елементи, потрібні для її життя. Основними такими елементами це: вітаміни, мінерали, товщі та оливи, вуглеводи (карбоводні складники) та протеїни.

Вітаміни—це хемічні сполучники, які є конечними для нормального росту та здоров'я людини. Вони мають величезне значення для збереження нормального функціонування людей та тварин, а також рослин. Без споживання вітамінів витворюються різні недуги.

Брак вітаміни А створює курячу сліпоту: зір людини стає дуже слабкий, коли лиш трохи темнуватю. Брак цієї вітаміни може також спричинити негативні зміни у костях, шкірі, трактах перетравлення та дихання.

Без вітаміни В-1 (тіаміни) постає хвороба нервів „бері-бері“, що спричинює частинний параліж тіла, опухнення ніг, утому, запаморочення тощо. У відсутності ніасіни (також складник вітаміни В) постає хвороба, звана пелагра, внаслідок якої творяться висипки на тілі та потріскання шкіри, пронос (діарея), подратованість. Подібно брак вітаміни В-6 може викликати запальні процеси в роті, запаморочення, втрату ваги та іноді тяжкий нервовий заколот (психічне помішання).

Недостатня кількість вітаміни С спричинює цингу (скорбут, гнилець), одну з найстарших, відомих людям недуг. У людей хворих на цингу, з ясен зубів тече кров, зуби випадають, позначається втома, кволість, втрата ваги та подратованість.

Діти, які народилися цілком нормальними, захворюють на рахіт, якщо не дістають у їжі вітаміну Д або кальцій. Їхні ноги викривлюються, зуби виростають дуже пізно, надувається живіт. У старих людей, кістки стають м'якими, внаслідок чого вони деформуються і легко ломляться, позначається дрижання і спазми

Вітаміни потрібні організмові у невеликій кількості, але без них ні людина, ні звірина, ні рослина не обійдуться. Вітаміни потрібні для нормального розвитку костей, шкіри й інших частин організму.

Вітаміни знаходяться у різних рослинах, яких використовуємо для їжі. Є вони в листях салат, у плодах і насінні рослин, особливо в овочах та городині, хлібах та

каші, в яйцях, молоці, в риб'ячому жирі. В тваринні їжі вітамінів менше, ніж у рослинній.

Для біологічних процесів потрібні організмові також і мінерали. Вони потрібні у малій кількості. Більшу частину мінералів отримується від звір'ячого м'яса, що багате на залізо, кальцій, йодину, фосфор і потасій. На ці мінерали також багата зелена листяна ярина (селерія, капуста, салати).

Вуглеводні (карбогідрати) постачають енергію, потрібну людині для її дії. Вуглеводів мають багато різних рослин—зерняткові (хліб), городина (картопля), цукор тощо.

Протеїна потрібна для правильного росту і загоєння. Протеїни це база цілої структури клітин тіла. Велике число рослин багаті на протеїну, хоч треба також їсти м'ясо і пити молоко, бо у звір'ятах протеїна збагачена другими важливими складниками.

Б. Користі поодиноких рослин

Трависті рослині (всякого роду збіжжя, кукурудза, риж)—широко використовуються людьми. Такі рослини, як кукурудза та риж донедавна творили, або навіть далі творять головну частину дієти населення деяких країн. Ці рослини дуже поживні і мають у собі багато вітамінів, протеїнів тощо, потрібних людині на життя. Тому на них могла опиратися діста людей, хоч не без певної шкоди, бо вони не могли дати людині потрібні складники у відповідній дозі.

Збіжжя, як пшениця, жито, ячмінь та овес особливо багаті на протеїни. Вони також значно пожиточні, себто багаті на вітаміни, мінерали і т.п. Хліби та каші з повних крупинок пшениці та жита і вівсянка повинні бути важною частинною дієти кожної людини, бо вони постачають дуже важливі для організму складники (напр. клітковину, фібр).

Риж багатий на вітаміни, головно ніясін, тіямін, а також на деякі мінерали, перш за все залізо. Брунатний (коричневий) риж більш пожиточний, і його вживається при лікуванні.

Кукурудза—дуже пожиточна рослина, головно тому, що має протеїну у великій дозі.

Горох і біб—дають багато протеїни, більше, як майже всі другі трависті рослини. Вони мають також товщ, вуглеводи, мінерали, вітаміну В і т.д.

Соя—найбільше за всіх рослин дає протеїну, навіть більше як риба. Сьогодні із сої роблять різного роду харчові продукти, включно з хлібами та м'ясоподібними стравами.

Картопля (бараболя) має мінерали, цукор, товщ і взагалі досить пожиточна, хоч має мало протеїни, менше як пшениця, кукурудза та риж. Зелені частини картоплі отруйливі, головно листя та стебло. Крохмаль лушпини картоплі використовується для виробу паперу, ліпила та текстилів.

Овочі (фрукти)—багаті на вітаміни. Деякі науковці останньо навіть твердять, що коли їсти денно овочі, що мають вітаміну С, особливо цитрусові овочі (помаранча, цитрина, грейпфрут), можна краще забезпечитися проти перестуди. Крім вітамін, деякі овочі мають залізо, товщі та вуглеводи. Банани наприклад мають усі ці складники, а до цього також протеїну. Значно пожиточними є ягоди (полуниці, суниці), черешні, персики та бросквини.

Городина (ярина)—має велику пожиточну вартість. Городина, що росте над землею, а особливо темнозелена городина (шпінат, капуста, селерія, салати, морква, петрушка, гарбуз, диня тощо) багата на протеїну, вітаміни та мінерали. Городина, що росте під землею (цибуля, ріпа, редька, морква, хрін, часник і т.д.) багата на вітаміни та вуглеводи, але вона менш поживна як городина, якої надземний цвіт ми їмо. Помідори багаті на вітаміни А та С.

Корисність дерев

Значення дерев та лісу доволі велике. Дерев дають матеріал на будову житлових приміщень, із нього виробляють папір, сірники, штучний шовк. Деякі роди дерев дають нам смолу та терпентину. Є дерева, на яких ростуть овочі, корисна пожива для людей та інших тварин.

Велике значення мають ліси. Вліті, коли бувають дощі та зливи, ліс затримує більше дощової води, як відкриті, безлісні простори. Під час спеки земля у лісі так не висушується, як на безлісних просторах, де висушена земля перетворюється в піски, яких роздувають вітри. Натомість коріння дерев закріплюють землю від розмивання дощовою водою. Це особливо важне в гористих та горбкуватих теренах; там, де повирубували ліси, земля зсувається з гори із топленням снігу.

Ліс дає нам гриби та ягоди, які можуть рости тільки на вогкій землі лісу. Він дає схоронище і поживу корисним птахам, що нищать комахи, часами дуже шкідливих для лісу, поля, саду, городу. Вкінці, ліс дає нам приємну прохолоду гарячим літом.

Дуб.

а) Листяні дерева:

Дуб—дуже цінне дерево. Його деревина тверда, легко він не псується і не гниє. У воді тільки почорніє, але нічого не втратить на своїх сильних прикметах. Тому з давніх часів вживають його на будову кораблів та інші тривких предметів.

Верба. Вербові гілки гнучкі, і тому їх використовують для виробу кошиків і подібних предметів. Кора верби має багато різних речовин, що їх вживають для лікування різних недуг. Своім запахом навесні приваблює бджоли, що збирають на ній сік для годування своїх малих—личинок.

Тополя. З деревини тополі роблять сірники, матеріал для будови, папір, а також штучний шовк.

Береза дає велику користь людям. З її деревини випалюють деревне вугілля, з кори роблять дьоготь для мазання коліс у возах, а з дерева—спирт, потрібний при виробі різних лікарств, ацетон, з якого виробляють штучні фарби, йодин, бездимний порошок тощо. Весняний сік з берези є корисний для зліплення предметів.

Клен. Деревина клену м'яка, її можна легко різати та по ній різьбити. Клен надається добре для виробу гарних предметів, як меблів, сопілок, мистецьких предметів тощо.

Клен.

Липа. Деревина липи є м'яка і її легко обробляти. Тому радо вживають її для меблів, різьби тощо. На початку літа листя та квіття липи дуже пахучі та приманюють до себе рої бджіл, що збирають солодкий липовий сік—нектар на мед. Такий мед називають липовим і є він дуже смачний та здоровий.

Липа.

Бук. Деревина бука ціниться високо. Вона важка, тверда, дуже добра на паливо. Її вживають також для виробу різного знаряддя, меблів та в хемічній промисловості.

б) Шпилькові дерева:

Сосна—часто є одним із піонерів при заселюванні нових просторів. Вона може рости на сухому піску, на болоті, а навіть на високих та стрімких схилах гір. Сосни пускає корені широко та глибоко у землю, щоб мати для себе воду і поживні мінерали. Тому сосну садять для закріплення землі і проти розвіяння пісків. Деревина високих та гладких сосон є дуже цінна і використовується як будівельний матеріал.

Смерека—поширена в Карпатах, де росте вище у горах як ялиця, якій смерека є близький свояк. З деревини смереки побудовані багато дерев'яних церков карпатських гір.

Сосна.

Тис—вславився доброю, міцною деревиною. Шпильки та насіння тиса отруйні, і в давні часи з його гілок виготовляли отруту, якою українські воїни намащували свої стріли.

Оливне дерево або оливка. З його овочів витискають дуже добру олію—оливу. З деревини оливки також роблять доброякісні меблі. В Україні росте на південних узбережжях Криму.

Цілющі рослини-зілля

З найдавніших часів людині були відомі лікувальні властивості багатьох рослин. З різних джерел відомо, що ще в далекій давнині люди послуговувалися кропом, часником, валерією й алое як засоби лікування. Ці та інші рослини містять у собі різні органічні та мінеральні речовини (глікозиди, алкалоїди, гормони, органічні кислоти, ферменти, ефірні олії, вітаміни, каротин та ін.), які спричиняють лікувальну дію в організмі, протидіють усяким недугам. Їх зуживають або натурально, або у формі заварки.

Дехто вважає такі цілющі рослини, за природою своєю, більш гармонічні організмові людини, ніж синтетичні препарати, вироблені у лабораторіях. Вони є менш токсичні, і значно менше супроводжуються шкідливими реакціями організму, як це буває при вжитку синтетичних препаратів. Синтетичні ліки чужі людському організмові, вони непросто включаються в організм, тому часами постає алергічна реакція. А рослинні ліки мають ту перевагу, що організм людини вже звиклий їхнім комплексом речовин і будові, оскільки рослини творять основу їжі людини.

Лікарські рослини і нині не втратили свого значення, навпаки—їхня роль зростає. Навіть модерна медицина використовує ряд цих рослин для препаратів ліків. В Україні, які і в багатьох країнах світу, майже половина всіх лікувальних препаратів виготовляється із рослинної лікарської сировини. А особливо їх використовують у лікуванні серцево-судинних, шлунково-кишкових, нервових, ендокринних і алергічних захворювань, хвороб печінки та нирок.

Цілюща дія багатьох рослин перевірена багатовіковим досвідом людини. Тих рослин, які прийнято називати лікарськими (їх вживають з метою лікування того чи іншого захворювання) нараховується понад 1000 видів. А біля третина з них використовується нині у модерній медичній практиці.

Полин та лопух мають лікувальну дію при захворюваннях шлунково-кишкового тракту. Вони збуджують апетит і поліпшують перетравлення їжі. Використовують при спазмах шлунку, довготривалих поносах (розвільненні/діяреї), а також як заспокійливий і протисудорожний засіб при захворюваннях нервової системи (напр. епілепсії, конвульсії).

Звіробій. З нього роблять напій, який володіє великою лікувальною силою. Він зупиняє запальні процеси в організмі, стимулює і регулює роботу шлунково-кишкового тракту, покращає роботу серця, помагає успокоювати нервову систему. У звіробії міститься каротин, вітаміни тощо. Звіробійне масло використовують для лікування виразок, які довго не загоюються.

Душиця. Її також заварюють у вигляді чаю разом із звіробоєм. Вона використовується при безсонні, як апетитичний засіб, а також як відкашлюючий засіб при бронхітах.

Шипшина використовується як загальнозміцнюючий засіб. Чай із його плодів дають пити ослабленим хворим, головні при болях шлунку та печінки. Такий чай стимулює і нормалізує роботу обміну речовин в організмі. Шипшина добре діє на роботу серця та легенів. Також дають пити при захворюванні на жовтуху (жовтячку), хворобу Боткіна.

Пижмо здавна відоме як глистогінний засіб. Використовуються квіти пижми при захворюваннях печінки як протизапальний засіб, при гепатиті, поносах, гастриті, дизентерії і при ревматизмі.

Деревій вельми корисна для організму людини завдяки його багатому хемічному складу. Деревій сприяє відтоку жовчі й сечі, заспокоює болі при спазмах шлунка. Деревій також діє як протизапальний, бактерицидний, ранозагоювальний і протиалергійний засіб.

Часник споживається з часів давніх єгиптян. Шанував його і Гіппократ, якого звать батьком медицини, за його добрі властивості при всяких отруєннях. У роки першої світової війни розведений водою сік часнику з успіхом застосовували як антисептичний засіб для лікування гнійних ран. Часник і препарати з нього широко застосовуються у медичній практиці для лікування і профілактики багатьох захворювань. Часник розширює кров'яні судини і знижує тиск крові, зменшує біль голови, застосовують його при кишкових і шкіряних хворобах, дизентерії, рахіті та цинзі, корисний він при астмі, захворюваннях осей, запаленнях ротової порожнини і т.д.

Подорожник. Його листки використовують для загоєння ран та зупинення кровотечі. Із насіння заварюють чай і вживають при поносі (діяреї).

Ромашка відома за свої цілющі властивості. Ромашка має чимало біологічно активних речовин, які добре впливають на людський організм. Легкий напій з ромашки—„рум'янок“—популярний в практиці лікування дітей і дорослих. Дають його дітям при болях шлунку і простудах. Корисна ромашка і для очей. З допомогою примочок, яким миють очі, можна швидко позбутися від ячменю, зняти втому після тривалого читання та запалення.

